

INTER EDUCATION

GLOBAL & STUDY

INSPIRATION FOR
THE
MODERN
RESEARCHER

2024
№3(2)

intereduglobalstudy.com

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и
методический журнал
Scientific-theoretical and
methodological journal

2992-9024

2024 №3(2)

ISSUE 3(2)

ISSN 2992-9024

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
2024-yil, 3(2)-son

BUXORO – 2024

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal

UZB

2024, №3 (2)

Muassis: Buxoro davlat pedagogika instituti
Jurnal O'zbekiston Respublikasi Prezidenti
Administratsiyasi huzuridagi Axborot va
ommaviy kommunikatsiyalar agentligi
tomonidan 2023-yil 08 avgust №-111889-sonli
guvohnoma bilan ro'yxatga olingan
Bosh muharrir: Yadgarov Nodir Djalolovich,
pedagogika fanlari doktori, professor
Jamoatchilik kengashi raisi:
Ma'murov Bahodir Baxshulloyevich,
pedagogika fanlari doktori, professor,
Buxoro davlat pedagogika instituti rektori

Jurnal O'zbekiston Respublikasi OAK
Rayosatining 2024 yil 31- yanvardagi 350-son
qaroriga asosan pedagogika, psixologiya,
san'atshunoslik fanlari bo'yicha falsafa
doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy
darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari
yuzasidan "Dissertatsiyalar asosiy ilmiy
natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy
nashrlar ro'yxati" ga kiritilgan

Jurnal 2023 yilda tashkil etilgan, 1 yilda 6
marta o'zbek, rus va ingliz
tillarida nashr etiladi

«INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY»
ilmiy-metodik jurnalidan ko'chirib bosish
tahririyatning roziligi bilan
amalga oshiriladi

Tahririyat manzili:
200100, O'zbekiston Respublikasi, Buxoro
shahri Namozgoh ko'chasi 24-uy,
E-mail:
pedagogicalperspective2023@gmail.com
Tel: +998(97) 300-34-00
Jurnal sayti:
intereduglobalstudy.com
Maqolada keltirilgan faktlarning
to'g'riligi uchun muallif mas'uldir

TAHRIR HAY'ATI:

Dr.Ihsan Taktash, professor, Yildirim Boyazit nomidagi Anqara universiteti, Turkiya.

Tanirberganov Medeubek Jumataevich, pedagogika fanlari doktori, professor, Qozog'iston Pedagogika fanlari Akademiyasining akademigi, M. Auyezov Janubiy Qozog'iston Universiteti, Qozog'iston

Baydabekov Auez Kenesbekovich, t.f.d., professor, L.N. Gumilyov nomidagi Yevroosiyo milliy universiteti, Qozog'iston
Chernikova Svetlana Mixaylovna, pedagogika fanlari doktori, professor, I.S. Turgenev nomidagi Oryol davlat universiteti, Rossiya

Tajixodjayev Zokirxo'ja Abdusattorovich, texnika fanlari doktori, professor, O'zbekiston

Qahhorov Siddiq Qahhorovich, pedagogika fanlari doktori, professor, Buxoro davlat universiyeti, O'zbekiston

Olimov Shirinboy Sharofovich, pedagogika fanlari doktori, professor, Buxoro davlat universiyeti, O'zbekiston

Jo'rayev Husniddin Oltinboyevich, pedagogika fanlari doktori, professor, Buxoro davlat universiyeti, O'zbekiston

Sharif Ramazanovich Baratov, psixologiya fanlari doktori, professor, Buxoro xorijiy tillar va psixologiya instituti, O'zbekiston

Nazarov Akmal Mardonovich, psixologiya fanlari doktori (Dsc), professor, Buxoro davlat universiyeti, O'zbekiston

Jabborov Xazrat Xusenovich, psixologiya fanlari doktori (Dsc), dotsent, Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti, O'zbekiston

Saidova Mohinur Jonpo'latovna, pedagogika fanlari doktori (Dsc), professor, Buxoro davlat pedagogika instituti, O'zbekiston

Qo'ldoshev Rustambek Avezmurodovich, pedagogika fanlari doktori (Dsc), dotsent, Buxoro davlat pedagogika instituti, O'zbekiston

Ergashov Mansur Yarashovich, Buxoro davlat pedagogika instituti professori, O'zbekiston

Sayfullayeva Dilafro'z Axmadovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Buxoro davlat pedagogika instituti, O'zbekiston

Umarova Sitora Muxlisovna pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD). Buxoro davlat pedagogika instituti

Ochilov Farxod Egamberdiyevich, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent, Qarshi davlat universiyeti, O'zbekiston

Shovdirov Sunnat Aslanovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Navoiy davlat pedagogika instituti, O'zbekiston

Mas'ul kotib: Mamurova Dilfuza Islomovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat pedagogika instituti, O'zbekiston

Texnik muxarrir: Davronov Ismoil Ergashevich, dotsent, Buxoro davlat pedagogika instituti, O'zbekiston

Учредитель: Бухарский
государственный педагогический институт

Журнал зарегистрирован Агентством
информации и массовых коммуникаций
при Администрации Президента
Республики Узбекистан свидетельством
№111889 от 08 августа 2023 года.

Главный редактор: Ядгаров Нодир
Джалолович, доктор педагогических наук,
профессор

Председатель Общественного совета:
Мамуров Баходир Бахшуллоевич, доктор
педагогических наук, профессор, ректор
Бухарского государственного
педагогического института
Журнал включен в список национальных
изданий, рекомендованных для
публикации основных научных
результатов диссертаций кандидатов на
соискание ученой степени доктора
философии (PhD), доктора наук (DSc).
Согласно решению Президиума ВАК РУз
от 31 января 2024 г. №350. По
направлении педагогики, психологии и
искусствоведение

Журнал был основан в 2023 году и
выпускается в год 6 раз на узбекском,
русском и английском языках
Использование научно-методического
журнала «INTER EDUCATION & GLOBAL
STUDY» с согласия редакции

Адрес редакции:
ул. Намозгох 24, г. Бухара,
Республика Узбекистан, 200100, E-mail:
pedagogicalperspective2023@gmail. com
Tel: +998(97) 300-34-00

Сайт журнала:
intereduglobalstudy.com
За достоверность информации,
представленных в статье
ответственность, несет автор

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Dr.Ихсан Токташ, профессор, Анкаринский университет имени
Йылдырыма Беязыта, Турция

Танирбергенов Медеубек Жуматаевич, доктор педагогических
наук, профессор, академик Академии педагогических наук
Казахстана, Южно-Казахстанский университет им.М. Ауэзова,
Казахстан

Байдабеков Аюезу Кенесбекович, д.т.н., профессор, Евразийский
национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Казахстан

Черникова Светлана Михайловна, доктор педагогических наук,
профессор, Орловский государственный университет им.
И.С.Тургенева, Россия.

Таджиходжаев Зокирходжа Абдусатторович, доктор
технических наук, профессор, Узбекистан

Каххаров Сиддик Каххарович, доктор педагогических наук,
профессор, Бухарский государственный университет, Узбекистан

Олимов Ширинбой Шарофович, доктор педагогических наук,
профессор, Бухарский государственный университет, Узбекистан

Жураев Хусниддин Олтинбаевич, доктор педагогических наук,
профессор, Бухарский государственный университет, Узбекистан

Шариф Рамазанович Баратов, доктор психологических наук,
профессор, Бухарский институт иностранных языков и психологии,
Узбекистан

Назаров Акмал Мардонович, доктор психологических наук,
профессор, Бухарский государственный университет, Узбекистан

Жаббаров Хазрат Хусенович, доктор психологических наук,
доцент, Ташкентский государственный университет
востоковедения, Узбекистан

Саидова Мохинур Жонпулатовна, доктор педагогических наук,
профессор, Бухарский государственный педагогический институт,
Узбекистан

Кулдошев Рустамбек Авезмуродович, доктор педагогических
наук, доцент, Бухарский государственный педагогический
институт, Узбекистан

Эргашов Мансур Ярашович, профессор, Бухарского
государственного педагогического института, Узбекистан

Сайфуллаева Дилафроз Ахмадовна, доктор философии
педагогических наук (PhD), Бухарский государственный
педагогический институт, Узбекистан

Умарова Ситора Мухлисовна, доктор философии
педагогических наук (PhD). Бухарский государственный
педагогический институт

Очилов Фарход Эгамбердиевич, кандидат педагогических наук,
доцент Каршинский государственный университет, Узбекистан

Шовдиров Суннат Асланович, доктор философии
педагогических наук (PhD), доцент, Навоийский государственный
педагогический институт, Узбекистан

Ответственный редактор: Мамурова Дилфуза Исломовна,
доктор философии педагогических наук (PhD), доцент, Бухарский
государственный педагогический институт, Узбекистан

Технический редактор: Давронов Исмоил Эргашевич, доцент,
Бухарский государственный педагогический институт, Узбекистан

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific theoretical and methodical journal

ENG

2024, № 3 (2)

Founder: Bukhara State Pedagogical Institute

The journal was registered by the Agency of Information and Mass Communications under the Administration of the President of the Republic of Uzbekistan with certificate No. 111889 dated August 08, 2023

Editor-in-Chief: Yadgarov Nodir Djalolovich, doctor of pedagogical sciences (DSc), professor
Chairman of the Public Council: Mamurov Bakhodir Bakhshuloevich, doctor of pedagogical sciences (DSc), professor, Rector of the Bukhara State Pedagogical Institute

The journal is included in the list of national publications recommended for publishing the main scientific results of dissertations of candidates for the degree of Doctor of Philosophy (PhD), Doctor of Science (DSc). According to the decision of the Presidium of the Supreme (Higher) Attestation Commission of the Republic of Uzbekistan dated January 31, 2024 No. 350. In the direction of pedagogy, psychology and art science

The journal was founded in 2023 and is published 6 times a year in Uzbek, Russian and English.

Use of the scientific and methodological journal «INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY» with the consent of the editorial board
Editorial address: st. Namozgokh 24, Bukhara, Republic of Uzbekistan, 200100, Email: pedagogicalperspective2023@gmail.com
Tel: +998(97) 300-34-00

Website of the journal:
intereduglobalstudy.com

The information presented in the article are the responsibility of the author for reliability

EDITORIAL TEAM:

Dr. Ihsan Toktash, professor, Ankara Yıldırım Beyazıt University, Turkey

Medeubek J. Tanirbergenov, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Academician of the Academy of Pedagogical Sciences of Kazakhstan, M. Auezov South Kazakhstan University, Kazakhstan

Auyez Baidabekov, Dr.tech.s., professor, L.N. Gumilev Eurasian National University, Kazakhstan.

Svetlana M. Chernikova, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor I.S. Turgenev, Oryol State University, Russia

Zokirxo'ja A. Tadjixodjayev, doctor of technical sciences, professor, Uzbekistan.

Siddiq Q. Qahhorov, doctor of pedagogical sciences, professor. Bukhara State University, Uzbekistan

Shirinboy Sh. Olimov, doctor of pedagogical sciences, professor, Bukhara State University, Uzbekistan

Khusniddin O. Juraev, doctor of pedagogical sciences, professor. Bukhara State University, Uzbekistan.

Sharif R. Baratov, Doctor of Psychological Sciences, Professor, Bukhara Institute of Foreign Languages and Psychology, Uzbekistan

Nazarov M. Akmal, Doctor of Psychological Sciences, Professor, Bukhara State University, Uzbekistan

Jabbartov Kh. Khazrat, Doctor of Psychological Sciences (DSc), Associate Professor, Tashkent State University of Oriental Studies, Uzbekistan

Mokhinur J. Saidova, doctor of pedagogical sciences (DSc), professor, Bukhara state pedagogical institute, Uzbekistan

Rustamdek A. Kuldoshev, doctor of pedagogical sciences (DSc), Associate Professor, Bukhara state pedagogical institute, Uzbekistan

Mansur Y. Ergashov, professor, Bukhara State Pedagogical Institute, Uzbekistan.

Dilafroz A. Sayfullayeva, Doctor of Philosophy of Pedagogical Sciences (PhD), Bukhara State Pedagogical Institute, Uzbekistan.

Sitora M. Umarova, Doctor of Philosophy of Pedagogical Sciences (PhD), Bukhara State Pedagogical Institute, Uzbekistan.

Farxod E. Ochilov, Doctor of Philosophy of Pedagogical Sciences (PhD), Qarshi State University, Uzbekistan

Sunnat A. Shovdirov, Doctor of Philosophy of Pedagogical Sciences (PhD), Navoi State Pedagogical Institute, Uzbekistan

Managing editor: Dilduza I. Mamurova, Doctor of Philosophy of Pedagogical Sciences (PhD), associate Professor. Bukhara state pedagogical institute, Uzbekistan.

Technical editor: Ismoil E. Davronov, Doctor of Philosophy of Pedagogical Sciences (PhD), associate Professor. Bukhara state pedagogical institute, Uzbekistan

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal

UZB

2024, № 3 (2)

O.N. Mirzayev	Mustaqillik davri o'zbyek haykaltaroshligi va uning xalqaro madaniy munosabatlarda istiqboli	8-15
M.K. Xalimov	Chizma geometriya fanidan talabalarning bilimlarini aniqlash usullari	16-24
N.X. Talipov	Bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarini kasbga yo'naltirishda rangtasvirning o'ziga hos jixatlari	25-30
M.A. Junaydullayev	Xorijiy davlatlarda bo'lajak harbiy talim mutaxassislarini kasbiy tayyorlash sifatini ta'minlashning ayrim xususiyatlari	31-40
D.M. Daminova	Boshlang'ich ta'limda matematik savodxonlikni rivojlantirishning metodik tizimi	41-49
N.S. Shayzakova	Pedagogning deontologik tayyorgarligi – ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligi garovi	54-57
Sh.S. Umaraliyeva	Boshlang'ich sinf ona tili darslarida axborot resurslari integratsiyasini rivojlantirish usullari	58-64
M.T. Raxmatova	Pedagogical foundations of the formation of spiritual and moral qualities of students through the means of uzbek folk musical creativity	65-73
S.B. Hamitova	Zamonaviy yoshlarning dunyoqarashi va ma'naviyatini shakllantirishda teatrning roli	74-79
M.T. Raxmatova	Boshlang'ich sinf o'quvchilariga musiqa folklorini o'rgatish pedagogik muammo sifatida	80-88
D.SH. Suvonova	Frazeologik birliklarning siyosiy aloqadagi o'rni	89-95
A.O. Axmedov	Yashil iqtisodiyot fanini o'qitish kontekstida yashil iqtisodiyotning zamonaviy amaliyotlari va texnologiyalarini tahlil qilish	96-104
N.A. Erhanova	Maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyalanuvchilarining nutqini o'stirishga zamonaviy yondashuv	105-114
G.I. Xamrayeva	Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida metodik kollaboratsiyani tashkil etish	115-123
N.S. Hakimova	Akmeologik yondashuv asosida "tarbiyaviy ishlar metodikasi" fani mazmunini takomillashtirishning pedagogik - psixologik imkoniyatlari	124-132
R.M. Baxtiyorov	Talabalarda o'quv motivatsiyasini shakllantirishning ijtimoiy-psixologik talablari	133-141
R.A. Xaydarova	Tanqidiy fikrlashning vatanparvarlik rivojiga ta'siri	142-150
D.B. Botirova	Pedagoglarda kasbiy so'nish jarayonining ijtimoiy-psixologik taxlili	151-161
X.X. Jabborov	Yoshlarda milliy tarbiya shakllantirishning ijtimoiy-psixologik talablari	162-172
A.T. Teshayev	"O'zbekiston tarixi" fanidan talabalarning ijtimoiy faol fuqarolik kompetentsiyasini rivojlantirish tamoyillari va strategiyalari	173-184

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

Научно-теоретический и методический журнал

RU

2024, № 3(2)

О.Н. Мирзаев	Узбекская скульптура периода независимости и ее перспективы в международных культурных отношениях	8-15
М.К. Халимов	Методика определения знаний студентов по начертательная геометрии	16-24
Н.Х. Талипов	Особенности живописи в направлении будущих учителей изобразительного искусства к профессии	25-30
М.А. Жунайдуллаев	Некоторые особенности обеспечения качества и профессиональная подготовка специалистов образования будущих военных в зарубежных странах	31-40
Д.М. Даминова	Методическая система развития математической грамотности в начальном образовании	41-49
Н.С. Шайзакова	Деонтологическая подготовка педагога-гарантия эффективности образовательного процесса	54-57
Ш.С. Умаралиева	Методы развития интеграции информационных ресурсов на уроках родного языка в начальном классе	58-64
М.Т. Рахматова	Педагогические основы формирования духовно-нравственных качеств учащихся средствами узбекского народного музыкального творчества	65-73
С.Б. Хамитова	Роль театра в формировании мировоззрения и духовности современной молодежи	74-79
М.Т. Рахматова	Обучение музыкальному фольклору младших школьников как педагогическая проблема	80-88
Д.Ш. Сувонова	Роль фразеологизмов в политическом общении	89-95
А.О. Ахмедов	Анализ современных практик и технологий зелёной экономики в контексте преподавания предмета зелёная экономика	96-104
Н.А. Ерханова	Современный подход к развитию речи педагогов дошкольных образовательных организаций	105-114
Г.И. Хамраева	Организация методического коллаборация в дошкольных образовательных организациях	115-123
Н.С. Хакимова	Педагогико - психологические возможности совершенствования содержания дисциплины "методика воспитательной работы" на основе акмеологического подхода	124-132
Р.М. Бахтиеров	Социально-психологические требования формирования учебной мотивации у студентов	133-141
Р.А. Хайдарова	Влияние критического мышления на развитие патриотизма	142-150
Д.Б. Ботирова	Социально-психологический анализ процесса профессионального отдачи учителей	151-161
Х.Х. Жаббаров	Социально-психологические потребности национального воспитания молодежи	162-172
А.Т. Тешаев	Принципы и стратегии развития социально активной гражданской компетенции студентов по предмету "история узбекистана"	173-184

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

Scientific theoretical and methodical journal

ENG

2024, № 3 (2)

Orifjon N. Mirzayev	Uzbek sculpture of the period of independence and its prospects in international cultural relations	8-15
Moxir K. Khalimov	Methodology for determining students' knowledge of descriptive geometry	16-24
Nozim X. Talipov	Features of painting in the direction of future art teachers to the profession	25-30
Mels A. Junaydullayev	Some peculiarities of quality assurance and professional training of future military education specialists in foreign countries	31-40
Dilbar M. Daminova	Methodological system of mathematical literacy development in primary education	41-49
Nigora S. Shayzakova	Deontological preparation of the teacher - guarantee of the effectiveness of the educational process	54-57
Shahlo S. Umaraliyeva	Methods of developing the integration of information resources in primary class mother language lessons	58-64
Maftuna T. Rakhmatova	Pedagogical foundations of the formation of spiritual and moral qualities of students through the means of Uzbek folk musical creativity	65-73
Sunbula B. Hamitova	The role of theater in shaping the worldview and spirituality of modern youth	74-79
Maftuna T. Rakhmatova	Teaching music folklore to elementary school students as a pedagogical problem	80-88
Dilnoza SH. Suvonova	Role of phraseological units in political communication	89-95
Azimjon O. Akhmedov	Analysis of modern practices and technologies of the green economy in the context of teaching the subject of green economics	96-104
Nasiba A. Erkhanova	Modern approach to speech development of teachers of pre-school educational organizations	105-114
Gulnoza I. Khamraeva	Organizing methodological collaboration in school educational organizations	115-123
Nargiza S. Khakimova	Pedagogical and psychological possibilities of improving the content of the discipline "methods of educational work" based on the acmeological approach	124-132
Rafail M. Baxtiyorov	Socio-psychological requirements for the formation of learning motivation in students	133-141
Raino A. Khaidarova	The influence of critical thinking on the development of patriotism	142-150
Dilafro'z B. Botirova	Socio-psychological analysis of the process of professional impact of teachers	151-161
Xazrat X. Jabborov	Socio-psychological needs of national education of youth	162-172
Azizbek T. Teshayev	Principles and strategies for the development of socially active civic competence of students in the subject "history of Uzbekistan"	173-184

Original paper

MUSTAQILLIK DAVRI O'ZBYEK HAYKALTAROSHLIGI VA UNING XALQARO MADANIY MUNOSABATLARDA ISTIQBOLI

© O.N. Mirzayev¹✉

¹Qarshi davlat universiteti, Qarshi, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada O'zbekiston mustaqilligi yillarida haykaltaroshlik san'ati, uning xalqaro madaniy aloqalardagi o'rni, so'nggi yillarda yaratilgan xalqaro ijodiy loyihalar haqida so'z boradi. Haykaltaroshlik-bu tasviriy san'atning bir turi, faqat hajmli va shuning uchun his-tuyg'ularni biroz boshqacha tarzda ifodalaydi. Haykallar bizga aytayotgan narsalarni idrok etish biz uchun ancha oson, chunki ular boshqa san'at turlariga qaraganda aniqroq va bizga ko'proq o'xshaydi.

MAQSAD: ajdodlarimiz tomonidan ko'p asrlar mobaynida yaratib kelgan g'oyat ulkan, bebaho ma'naviy va madaniy merosni tiklash davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan nihoyatda muhim vazifa bo'lib qoldi. Biz ma'naviy qadriyatlarni tiklashni milliy o'zlikni anglashni o'sishidan, xalqning ma'naviy sarchashmalariga, uning ildiziga qaytishdan iborat uzviy, tabiiy jarayon deb hisoblaymiz». O'zbekistonda yangi ma'naviyg'oyaviy yo'nalishlarning shakllanishi o'z navbatida, zamo-naviy san'atning barcha sohalariga samarali ta'sir etdi, ijobiy izlanishlar doirasini kengaytirib, badiiy tafakkur rivojini yanada jadallashtirdi.

MATERIALLAR VA METODLAR: hozirgi vaqtda haykaltaroshlik namunasinin yaratishda muhim bo'lgan materiallar va metodlar turli bo'lishi mumkin. Bu, sizning yaratish uslubingiz, maqsadingiz va vositalaringizga bog'liq. Ammo umumiy ravishda, quyidagi materiallar va metodlar ko'p ishlatiladi Qalam va rasm qog'ozlari: Klassik usul. Bu qalam, pastel, akvarel, qog'oz yoki kartondan iborat bo'lishi mumkin. Bu metod, chizish, rasm qilish va grafikani olish uchun ishlatiladi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: haykaltaroshlik - tasviriy san'at turi; borliqni hajmli shakllarda, makonda uch o'lchamda tasvirlashga asoslanadi. Tasvir ob'ekti, asosan inson; shuningdek, hayvonlar (animalistik), tabiat (manzara) va narsalar (natyurmort). Haykaltaroshlikning 2 asosiy ko'rinishi bo'lib, ular-aylanib kuzatish imkonini beruvchi dumaloq haykal hamda faqat bir tomondan ko'rishga mo'ljallangan bo'rtma (qabariq tasvir) rel'ef turi farqlanadi. Rel'ef, o'z navbatida, yuzaga nisbatan bir oz bo'rttirib ishlanadigan barel'ef hamda tasvir yuzaga nisbatan ancha bo'rttirib ishlanadigan gorel'efga bo'linadi; shuningdek nursoya o'yini hisobiga _tasvir ko'zga tashlanadigan tekis yuzaga ishlanadigan yana o'yma ko'rinish mavjud.

XULOSA: haykaltaroshlikda insonning tashqi ko'rinishi, sokin yoki harakatdagi holatini aks ettirish bilan uning imkoniyati tugamaydi, asarda kechinmalar, xayajon, g'amginlik va boshqalar ham o'z ifodasini topadi. Haykaltarosh mahorati, to'g'ri topilgan harakat, yuzdagi mimik holat asarning ta'sirli bo'lishida muhim o'rin tutadi.

Kalit so'zlar: haykaltaroshlik, xalqaro, ma'naviyat, madaniy, ijodiy, san'at, milliy, zamonaviy, globallashuv, tasviriy san'at.

Iqtibos uchun: Mirzayev O.N. Mustaqillik davri o'zbek haykaltaroshligi va uning xalqaro madaniy munosabatlarda istiqboli.//Inter education & global study.2024.№ 3(2).B.8–15.

УЗБЕКСКАЯ СКУЛЬПТУРА ПЕРИОДА НЕЗАВИСИМОСТИ И ЕЕ ПЕРСПЕКТИВЫ В МЕЖДУНАРОДНЫХ КУЛЬТУРНЫХ ОТНОШЕНИЯХ

© О.Н. Мирзаев¹✉

¹Каршинский государственный университет, Карши, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье рассказывается об искусстве скульптуры в годы независимости Узбекистана, его месте в международных культурных связях, международных творческих проектах, созданных в последние годы. Скульптура — это своего рода изобразительное искусство, только объемное и поэтому выражающее эмоции немного по-другому. Нам намного легче воспринимать то, что говорят нам скульптуры, потому что они более точны и больше похожи на нас, чем другие виды искусства.

ЦЕЛЬ: восстановление огромного, бесценного духовного и культурного наследия, созданного нашими предками на протяжении многих веков, оставалось чрезвычайно важной задачей, поднятой до уровня государственной политики. Восстановление духовных ценностей мы рассматриваем как непрерывный, естественный процесс, заключающийся в росте национального самосознания, в возвращении к духовным истокам народа, к его корням». Формирование в Узбекистане новых духовно-идеологических направлений, в свою очередь, оказало плодотворное влияние на все сферы современного искусства, расширило круг позитивных исследований и еще более ускорило развитие художественной мысли.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: материалы и методы, которые в настоящее время важны для создания скульптурного рисунка, могут быть разными. Это зависит от вашего стиля, цели и инструментов создания. Но в целом часто используются следующие материалы и методы, такие как карандаш и бумага для рисования: классический метод. Это может быть карандаш, пастель, акварель, бумага или картон. Этот метод используется для рисования, рисования и получения графики.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: скульптура - вид изобразительного искусства; основана на изображении бытия в объемных формах, в пространстве в трех измерениях. Объект изображения, в основном человек; а также животные

(анималистические), природа (пейзаж) и предметы (натюрморт). Различают 2 основных вида скульптуры-круглая скульптура, позволяющая наблюдать за вращением, и рельефный тип рельефа-выпуклый (выпуклое изображение), позволяющий видеть только с одной стороны. Рельеф, в свою очередь, делится на барельеф, который немного преувеличен по сравнению с поверхностью, и горельеф, где изображение значительно преувеличено по сравнению с поверхностью; также за счет игры светотени существует более резной вид, при котором изображение обрабатывается на плоской поверхности, которая выделяется.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: в скульптуре не исчерпываются возможности человека отразить свою внешность, состояние спокойствия или движения, в произведении также находят свое выражение переживания, волнение, печаль и т.д. Мастерство скульптора, правильно найденное движение, мимическая поза на лице занимают важное место в выразительности произведения.

Ключевые слова: скульптура, интернациональная, духовность, культурная, творческая, искусство, национальная, современная, глобализация, изобразительное искусство.

Для цитирования: Мирзаев О.Н. Узбекская скульптура периода независимости и ее перспективы в международных культурных отношениях узбекская скульптура периода независимости и ее перспективы в международных культурных отношениях. // Inter education & global study. 2024. № 3(2). С.8–15.

UZBEK SCULPTURE OF THE PERIOD OF INDEPENDENCE AND ITS PROSPECTS IN INTERNATIONAL CULTURAL RELATIONS

© Orifjon N. Mirzayev¹✉

¹Karshi State University, Karshi, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this article tells about the art of sculpture in the years of independence of Uzbekistan, its place in international cultural relations, international creative projects created in recent years. Sculpture is a kind of visual art, only three-dimensional and therefore expressing emotions in a slightly different way. It is much easier for us to perceive what sculptures tell us, because they are more accurate and more like us than other types of art.

AIM: the restoration of the vast, priceless spiritual and cultural heritage created by our ancestors for many centuries remained an extremely important task raised to the level of state policy. We consider the restoration of spiritual values as a continuous, natural process, consisting in the growth of national consciousness, in returning to the spiritual origins of the people, to their roots." The formation of new spiritual and ideological trends in Uzbekistan, in turn, had a fruitful impact on all spheres of contemporary art, expanded the range of positive research and further accelerated the development of artistic thought.

MATERIALS AND METHODS: The materials and methods that are currently important for creating a sculptural drawing may be different. It depends on your style, purpose, and creation tools. But in general, the following materials and methods are often used, such as pencil and paper for drawing: the classical method. It can be pencil, pastel, watercolor, paper or cardboard. This method is used to draw, draw, and produce graphics.

DISCUSSION AND CONCLUSIONS: sculpture is a type of fine art; it is based on the depiction of being in three-dimensional forms, in space in three dimensions. The object of the image is mainly a person; as well as animals (animalistic), nature (landscape) and objects (still life). There are 2 main types of sculpture-a round sculpture that allows you to observe the rotation, and a relief type of relief-convex (convex image), which allows you to see only from one side. The relief, in turn, is divided into bas-relief, which is slightly exaggerated compared to the surface, and high relief, where the image is significantly exaggerated compared to the surface; also, due to the play of chiaroscuro, there is a more carved appearance in which the image is processed on a flat surface that stands out.

CONCLUSION: sculpture does not exhaust a person's ability to reflect his appearance, a state of calm or movement, feelings, excitement, sadness, etc. are also expressed in the work. The skill of the sculptor, correctly found movement, mimic pose on the face occupies an important place in the expressiveness of the work.

Key words: school culture, international, spirituality, cultural, creative, art, national, modern, globalization, fine art.

For citation: Orifjon N. Mirzayev. (2024) 'Uzbek sculpture of the period of independence and its prospects in international cultural relations', Inter education & global study, (3(2)), pp. 8–15. (In Uzbek).

Har qaysi davlat, har qaysi millat birinchi navbatda o'zining yuksak madaniyati, ma'rifat va ma'naviyati bilan kuchlidir. O'zbekiston milliy mustaqilligini qo'lga kiritganidan so'ng, milliy o'zlikni anglash, ma'naviy qadriyatlarni yanada mustahkamlash, yosh avlodni milliy istiqlol ruhida tarbiyalashga talab oshdi. Bunda, chora-tadbirlarni amalga oshirishda avvalambor tasviriy san'at oldi qatorga chiqdi. Milliy mafkurani olg'a surishda eng hozirjavob san'at turlaridan biri esa haykaltaroshlikdir.

Ma'lumki, u yoki bu san'at asarining yaratilishida davr talabi, zamon tendensiyalari hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'ladi. Demak, san'atning paydo bo'lishi, taraqqiy etishi, avvalo zamon, jamiyatga, keyin esa sub'ektga, ya'ni san'atkorga bog'liq. "San'atkorning ijodiy tafakkuri, fantaziyasi zahirida uning real hayotdan olgan taassurotlari bilan kuzatishlari yotadi" yoki boshqacha qilib aytganda, san'at asariga davr o'z "muhri" ni bosadi¹.

Bugungi kunga kelib O'zbekistonda tasviriy san'atning barcha turlari keng miqyosda yetakchi o'ringa chiqib kelmoqda. Ushbu san'at turiga oid xususiyatlarini bilmasdan turib

¹Бойметов Б. Ҳайкалтарошлик ва пластик анатомия. Олий ўқув юртлари учун ўқув қўлланма / Б.Бойметов; Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги. – Тошкент, 2007. 56.

tasviriy san'atni tushunish va muhokama qilish qiyin. Grafika, rangtasvir, me'morchilik, haykaltaroshlik turlari san'at nazariyasida uzunlik, kenglik, balandlik singari fazoviy hususiyatlarga egadir. Grafika va rangtasvirda chuqurlik, perspektiva, nur va soya o'yini yordamida sezilsa, haykaltaroshlik san'atida esa o'lcham hajmlidir. Haykaltaroshlik haqida so'z ketar ekan, bu san'at turi grafika va rangtasvir singari, realistik va avangard yo'nalishlarga ajratiladi. Haqqoniy haykaltaroshlikni his etishning asosiy hususiyati uch o'lchamlilik va haykaltaroshlik asarlarinig hajmliligidir.

Mustakillik davri xaykaltaroshlik san'atida ko'p asrlik noyob badiiy, milliy hamda xorijiy an'analar mujassamdir. Uni bugungi kunda turli avlod rassomlari har xil ijodiy uslubi yo'nalishlarda akademik realizm, avangard, postmodernizm da namoyish etmoqdalar. Ba'zi rassomlar mahobatli haykaltaroshlikda ishlashni ma'qul ko'radilar, boshqalari samarali izlanishlarini dasgohli plastikada uyg'unlashtiradilar.

Mustakillik davri ma'naviy qadriyatlarning yangi tizimini olib kirdi, bosh maqsad etib, milliy o'ziga xoslikni qayta tiklash, milliy tarixiy-madaniy merosni anglash, san'atda milliy o'ziga xoslikni izlash olindi, natijada bular bevosita mahobatli haykaltaroshlik sohasida namoyon bo'ldi. Ayni paytda, globallashuv davri xalkaro madaniy alokalarining kengayishi, o'zbek rassomlarining dunyo badiiy merosi bilan tanishuvi xaykaltaroshlarga ijodiy izlanishning keng imkoniyatlarini ochdi. Jadallik bilan olib borilayotgan shahar qurilishlari, shaxar fazoviyiligini farovonlashtirish zaruriyati san'atning ko'pgina turlarini uyg'unlashtiruvchi yangi me'moriy yechimlar izlash, dizayn soxasining rivojiga olib keldi, hamda haykaltaroshlikning zaruratini ya'ni zarur badiiy element ekanligini ko'rsatdi. Fazoviylik, hajm, original g'oya, mavjud haykalning konstruktivligi, postmodernistik san'atning estetikasi cho'qqisiga zamonaviy o'zbek rassomlarini qamrab olgan xolda, olib chikadi.

Milliy tarixiy o'tmishimizni qahramonlashtirish I.Jabbarov, J.Mirtojiyev, A.Raxmatullayev, L.Ryabsev, K.Norxo'rozov, P.Podosinnikov, M.Aliyevlar ijodlarida yangi mavzuli diapazonlar ochib berdi. Amir Temur, Mirzo Ulugbek, Al-Fargoni, Jaloliddin Manguberdi, Muxammad Bobur haykallari, ideallashtirilgan obrazlar, ulug'lashtirilgan shaxslar O'zbekistonning turli shaharlarini bugungi kunda o'zbek xalqining tarixiy merosi sifatida bezab turibdi. O'zbekistonning mahobatli haykaltaroshligi o'zbek xalqining mashhur shaxslarini tiklash va ulug'lashtirish jarayonida faol ishtirok etmoqda. Shunday bo'lsada, ijodiy yondashuvlar, yangi plastik izlanuvchanlik, ijodiy yechimlar borasida haykaltaroshlarimizga ifodaviylikda erkinlikni, noan'anaviy yechimlar izlanuvida faol bulishlarini xoxlardik.

O'zbekiston dasgohli haykaltaroshligi ijodiy yo'nalishlarning turli tumanligini, uslubi yechimlar obrazni to'ldirishda ko'pqirralilikni asosan mustaqillik davrida namoyish etadi. Mutaxassislar qayd etishlaricha sahnadan realizm ketmayapti, ayniqsa dasgohli haykaltaroshlikda katta va o'rta avlod vakillaridan A.Raxmatullayev, L.Ryabsev va boshqalarning ishlarida sezilarli bo'lib qolmoqda.

Ijodiy ma'naviyatning mustahkamlashuvi, avangard uslubidagi tajribalar me'morlik bilan uyg'unlikka erishishga bulgan intilish, plastikada konstruktiv arxitektonikaning qo'llanilishi D. Ro'ziboyevning ijodiga xosdir. Bu rassom ijodidagi milliy, tarixiy-madaniy meros nazmi borasidagi bilimi O'zbekiston zamonaviy haykaltaroshligida badiiy - uslubiy yunalishga aylandi. An'anaviy Sharq nazmi sezilgan ishlari bugungi kunda O'zbekiston zamonaviy haykaltaroshligida betakror davr tashkil etgan. J.Quttimurotov, D. Toreniyazov, A. Xatamov, T. Tojixojayev, K.Norxo'rozov, M.Ablakulov, U.Urokov, B.Hakimov, R.Abduganiyevlarning ijodiy izlanishlarida nafis Sharq san'atining nazmiy uslubiyati seziladi. Ularning ishlari Sharq go'zallari va donishmandlariga bag'ishlanadi hamda, inson ruhining turli psixologik holatlarida: meditatsiya, yaratuvchanlik, ruhiy yuksalish, oshiqlik, ruhiy hayqiriq va boshqalarni ko'rsatadi. Ularning obraz yechimlarida assotsiativ-metoforik yondashuv ustunlik qiladi, ularni tomoshabin his etishda faollik bilan idrok etishni belgilab beradi. Ko'chmanchilar madaniyatining betakror ma'naviyatini qorakalpoq san'atining boy tarixiy an'analari ekologik fojea uchun samimiy jonkuyarliklari J.Quttimurotov ijodlarida ko'rinadi.

Mustaqillik yillarida milliy merosni anglash avangard uslubida, postmodernistik yo'nalishlarda tasvirlash S.Sharipov ijodiga hosdir. Uning ishlarida xattotlik elementlari, islom naqshlari qo'llanilib, falsafiy-dunyoqarashga erishuv va musulmon san'ati konstruktiv xos. Ayni paytda ular o'ta zamonaviydir, ular oson o'qiladi va ang'lanadi, hamda emotsional ta'sirga ega bo'ladi. Plastikaning zamonaviy tilida Evropa postmoderni uslubida fikrlash xoxishi B.Muxtorov, M.Borodinalarning ijodiy izlanishlariga xos².

Mustaqillik davri haykaltaroshligining o'ziga xos bo'limi dekorativ haykalni tashkil etadi. Haykaltaroshlarning plastik imkoniyatlari kengayishi, rang qo'llanilishi, fazo bilan uyg'unlik, tasviriy qatorning metaforaligi hamda yangi intonatsion nuanslardan haykalning nazmiyligini boyituvchi bo'rttirishlar istexzolar hisobigadir.

Haykallarning mavzulari bugungi kunda o'zida tarixni va zamonaviy syujetlarni mujassamlashtirgan. Shubxasiz, O'zbekiston zamonaviy haykaltaroshligining o'z yutuq va muammolari mavjud. Haykaltaroshlik bo'yicha xalqaro simpoziumlarni o'tkazish zarurati, rassomlarimizning dunyo madaniyatiga chiqishi, yosh iste'dodli haykaltaroshlarni tayyorlash, o'qitish tizimini yaxshilash, obrazli-mazmunli tizim boyishi yangi texnologiyalar, undan tashqari haykallarning shahar muhitiga uyg'un tarzda kirib borishi, uning me'morchilik, landshaft va ko'pgina boshqalar bilan uyg'unligi muxim bo'lib qolmoqda. O'zbekistonning zamonaviy haykaltaroshligi o'zining tarixiy davrini, uning ustunligini, imkoniyatlarini ko'rsatmoqda.

Shu o'rinda alohida ta'kidlab o'tish joizki, bugungi kunda mamlakatimizning nafakat markaziy shaharlari, ayni paytda barcha viloyatlari obod bo'lib, me'moriy jixatdan ko'rkam va zamonaviy qiyofa kasb etib borayotgani zamirida xam davlatimiz raxbarining konseptual g'oya va qarashlari, mulohaza va takliflari asos bulib xizmat qildi.

² Ўзбекистон ҳайкалтарошлиғи 1991-2006 /Каталог/ Кириш сўзи муаллифи К.Акилова – Тошкент, 2006. 4-66.

Monumental san'at soxasini tartibga solish va rivojlantirishga e'tibor ilk bor Vazirlar Mahkamasining 1993 yil 23 iyunda qabul qilingan "O'zbekiston Respublikasida yodgorliklar va haykallarni loyixalashtirish hamda qurishni tartibga solish to'g'risida"gi qarori bilan belgilangan. Shu qaror asosida yurtimizning turli go'shalarida o'zida milliy va umuminsoniy qadriyatlarni aks ettirgan, boy madaniy merosimiz va buyuk ajdodlarimiz timsollarini gavdalandirgan muhtasham monumental asarlar bunyod etila boshlandi.

Xalkimiz g'urur va iftixor bilan tilga oladigan buyuk ajdodlarimiz xotirasiga bag'ishlab yodgorlik majmualari, muqaddas ziyoratgohlarning bunyod etilishi yohud ta'mirlanishi jarayonida eng avvalo ularning uzviy kompozitsion tarzda muxitdagi joylashuvi va o'zaro chambarchas bog'liqligi nazarda tutilgan xolda yondashilgani e'tiborlidir. Jumladan, Buxoroda Abduxoliq G'ijduvoni va Baxouddin Naqshband, Samarqandda Imom Buxoriy va Imom Moturidiy, Marg'ilonda Burxoniddin Marg'inoniy, Toshkent shahrida Xazrati Imom singari yodgorlik majmualari yaratildi. Xalqimiz xayotida chukur iz koldirgan, bugungi kunda tom ma'noda mukaddas ziyoratgoxlarga aylangan bunday majmualar ma'naviy olamimizni yuksaltirishga ulkan xissa bulib ko'shildi, desak har tomonlama to'g'ri bo'ladi³.

Shu o'rinda, xalqaro madaniy aloqalar rivojida san'atning aynan haykaltaroshlik turi ahamiyatini ko'rib chiqadigan bo'lsak, rangtasvirga nisbatan o'zgacha spetsifik xarakterga egadir. Avvalambor, haykaltaroshlik hajmliligi bilan ham murakkab jarayonni kasb etadi. Monumental haykaltaroshlik ishlari esa faqatgina davlat buyurtmalari asosida yaratiladi. Agar dastgohli haykaltaroshlikning xalqaro madaniy aloqalarda o'rni xuddi dastgohli rangtasvir kabi bo'lsa (xalqaro ko'rgazmalarda ishtirok etishi, muzey, galereya va chet ellik kolleksionerlar asarlarni sotib olishi), mahobatli haykaltaroshlik faqatgina davlat miqyosida yaratiladi. Shu jihatdan ham, haykaltaroshlik xalqaro aloqalarda alohida o'ringa ega ekanligini bilish mumkin.

O'zbek haykaltaroshlari nafaqat yurtimiz, balki xorijiy mamlakatlarning mahobatli san'ati rivojiga ham munosib xissa qo'shib kelmoqda. Ularning ijodi xalqlararo madaniy aloqalarning mustahkamlanishida muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda. Xususan, Yaponiya, Rossiya, Xitoy, Misr, Latviya, Belgiya, Fransiya, Xindiston, AKSh davlatlarida Alisher Navoiy, Mirzo Ulugbek, Bobur, Jaloliddin Manguberdi, Abu Rayxon Beruniy, Kamoliddin Behzod, Axmad Farg'oniy, Ibn Sino singari ulug' ajdodlarimiz sharafiga bag'ishlab o'rnatilgan obidalar haykaltaroshlarimiz yaratgan sara namunalardan hisoblanadi. O'z navbatida, poytaxtimizning ko'rkam ko'cha va maydonlarida Nizomiy Ganjaviy, Aleksandr Pushkin, Taras Shevchenko, Shota Rustaveli, Urganch shahrida Maxtumquli kabi jahon adabiyoti va madaniyati vakillariga qo'yilgan haykallar xalqlar o'rtasidagi do'stlik va hamjixatlikning ramziy ifodasidir.

So'nggi yillarda xalqaro madaniy aloqalarning yanada mustahkamlanishiga xizmat qilgan chora-tadbirlardan, chet ellik va o'zbek rassomlarining hamkorlikda amalga oshirgan loyihasini misol qilib keltirish mumkin. 2021-yili Shvetsariya byurosi homiyligida, Toshkent

³ Мустақиллик даври ўзбек монументал ҳайкалтарошлик санъати /Альбом-каталог/ И.Бўрибоев муҳаррирлиги остида – Тошкент, 2011. 6-7 б.

shahri zamonaviy san'at markazida tashkil etilgan "Dixit Algorizmi" yirik loyihasi o'tkazildi. Mazkur Al-Xorazmiy faoliyatiga bag'ishlangan ko'rgazmada haykaltarosh Anvar Rahmatullayevning 1983-yili gipsdan yaratilgan va bugungi kunga kelib, moliya yetishmasligi sababli vayron ahvolga kelib qolgan Al-Xorazmiyning monumental haykalidan qolgan arxiv materiallar ham ishtirok etgan. Bunda haykalning bir qancha variantdagi modellari, arxiv foto va hujjatlar, jumladan YuNESKOning 1983-yildagi bosh direktori A.Mbou bilan A.Raxmatullayevning Al-Xorazmiy haykali fonida tushgan fotosurati ekspozitsiyadan o'rin olgan. Loyiha Venetsiya biyennalisida qatnashish va u tufayli alohida o'zbek paviloni ajratilish sharafiga erishdi. Hozirda Venetsiya biyennalisida namoyish davom etmoqda.

Bularning barchasi, tasviriy san'at, xususan haykaltaroshlik jamiyat ravnaqida, xalqaro madaniy aloqalar mustahkamlanishida, milliy qadriyatlarning namoyon bo'lishida naqadar ahamiyatli ekanligidan dalolat beradi. Mazkur sohalarning rivoji uchun esa, aynan tasviriy san'atga katta e'tibor qaratilishi kerak ekanligiga guvoh bo'lamiz.

ADABIËTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Boymetov B. Haykaltaroshlik va plastik anatomiya. Oliy o'quv yurtlari uchun o'quv qo'llanma / B.Boymetov; O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. – Toshkent, 2007. – 120b.
2. Mustaqillik davri o'zbek monumental haykaltaroshlik san'ati /Albom-katalog/ I.Bo'riboyev muxarrirligi ostida – Toshkent, 2011. – 88b.: il. b.
3. Samiyev Sh. Dastgohli haykal. – Toshkent, 2019. – 59 b.: il.b.
4. O'zbekiston haykaltaroshligi 1991-2006 /Katalog/ Kirish so'zi muallifi K.Akilova – Toshkent, 2006. – 32b.: il. b.
5. Mirzayev O.N. "Uzbek applied art is a Factor that strengthens Cultural ties. Qoraqalpog'istonda fan va ta'lim 1/1-son Nukus 2023 yil
6. Mirzayev O.N. "Zamonaviy san'at: daryolar tutashganda" Ijtimoiy – falsafiy, ma'naviy – ma'rifiy jurnal TAFAKKUR 3/2022

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉ **Mirzayev Orifjon Nurmuxammadovich**, tadqiqotchi [Мирзаев Орифжон Нурмухаммадович, соискатель], [Orifjon N. Mirzayev, teacher]; manzil: O'zbekiston, 180119, Qarshi shahri, Ko'chabog' ko'chasi, 17-uy[адрес: Узбекистан, 180119, г. Карши, ул. Кучабог, дом 17], [address: Uzbekistan, 180119, Kochabog, 17 house]; E-mail: mirzayevorifjon@mail.ru

Original peper

CHIZMA GEOMETRIYA FANIDAN TALABALARNING BILIMLARINI ANIQLASH USULLARI

© M.K. Xalimov¹✉

¹Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Toshkent, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada chizma geometriya fanidan talabalarning bilimlarini aniqlash usullari, xususan nuqtaning chorak va oktantlardagi o'rni hamda joylashuviga oid testlar orqali talabalarning bilimini baholash tahlili haqida mulohazalar hamda uni qo'llanilishi tahlil etiladi.

MAQSAD: chizma geometriya fanidan talabalarning olgan bilimlarini ob'ektiv, xolisona baholash, shuningdek, mavzuga oid bilim, malaka va ko'nikmalarini rivojlantirish.

MATERIALLAR VA METODLAR: maqola yozish jarayonida o'nga yaqin darslik, o'quv qo'llanmalar, ilmiy maqolalar tahlil qilindi. Hamda shu tahlillar asosida chizma geometriya fanining bitta mavzusi misolida mukammal test savollari ishlab chiqildi hamd aushbu test savollaridan ta'lim jarayonida foydalanish mumkin.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: yig'ilgan materiallarni atroflicha tahlil qilish natijasida shuni aytish mumkinki, chizma geometriya fanini dastlabki mavzularini nazariy va amaliy dars mashg'ulotlarida mukammal o'rganish bilan bir qatorda, dars jarayonida ularni bilimini aniqlashda testlardan samarali foydalanish talabalarning o'z bilimlarini yanada chuqurroq egallashlariga zamin yaratilishi aniqlandi. Shuningdek, ushbu testlarni chizma geometriya fanining barcha mavzulariga tadbig'i nafaqat talabalarning bilimini aniqlashda, balki ularga yangi bilim berishda o'zini o'zi tekshirib borish ko'nikmasini rivojlantiradi.

XULOSA: yuqoridagi taklif qilingan testlarning nafaqat 60111200 – "Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi" ta'lim yo'nalishi talabalari, balki chizma geometriya fani o'qitiladigan oliy ta'lim muassasalarining 1-kurs talabalarining fandan olgan dastlabki tushuncha hamda bilimlarini ob'ektiv tarzda baholanishini ta'minlaydi. Taklif qilingan testlarning qo'llanilishi, birinchidan, talabalarga semestr boshida yoki mavzu yakunida o'zlarining bilimlarini xolisona tekshirib olishiga, fanga nisbatan qiziqishlari ortishiga, fanga ko'proq e'tibor berishlariga undasa, ikkinchidan, test javoblarini belgilash ulardan chuqur fazoviy tasavvur va bilimni talab qiladi.

Kalit so'zlar: test, ta'lim, metodika, tajriba, sinov, tasavvur, chizma geometriya, fazo, chorak, oktant, nuqta, proyeksiyalash.

Iqtibos uchun: Xalimov M.K. Chizma geometriya fanidan talabalarning bilimlarini aniqlash usullari. // Inter education & global study. 2024. № 3(2). B.16–24.

МЕТОДИКА ОПРЕДЕЛЕНИЯ ЗНАНИЙ СТУДЕНТОВ ПО НАЧЕРТАТЕЛЬНАЯ ГЕОМЕТРИИ

© М.К. Халимов¹✉

¹Ташкентский государственный педагогического университет имени Низами,
Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье анализируются методы определения знаний учащихся по чертежной геометрии, в частности анализ знаний учащихся посредством тестов на место и расположение точек в квадрантах и октантах, а также его применение.

ЦЕЛЬ: объективно и объективно оценить знания учащихся по чертежной геометрии, а также развивать их знания, умения и навыки, связанные с предметом.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в процессе написания статьи было проанализировано около десяти учебников, учебных пособий и научных статей. И на основе этих анализов были разработаны отличные тестовые вопросы на примере одного предмета геометрии черчения, которые можно использовать в учебном процессе.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: в результате детального анализа собранных материалов можно сказать, что помимо отличного изучения основных тем чертежной геометрии на теоретических и практических занятиях, эффективное использование тестов для определения своих знаний в Ход занятия позволяет улучшить знания учащихся, определено, что будет создана почва для их более глубокого занятия. Также применение этих тестов ко всем предметам чертежной геометрии не только определяет знания учащихся, но и развивает способность к самоконтролю при передаче им новых знаний.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: предложенные выше тесты предназначены не только для студентов специальности 60111200 - «Изобразительное искусство и инженерная графика», но и для студентов первых курсов высших учебных заведений, где преподается черчение-геометрия, что обеспечивает его эффективное оценивание. Использование предложенных тестов, во-первых, побуждает студентов объективно проверить свои знания в начале семестра или в конце предмета, повысить интерес к науке, уделять больше внимания науке, во-вторых, постановка тестовых ответов требует глубокого изучения. пространственное воображение и знания от них.

Ключевые слова: тест, обучение, методика, эксперимент, тест, воображение, геометрия рисунка, пространство, четверть, октант, точка, проекция.

Для цитирования: Халимов М.К. Методика определения знаний студентов по начертательная геометрии. // Inter education & global study. 2024. №3(2). С.16–24.

METHODOLOGY FOR DETERMINING STUDENTS' KNOWLEDGE OF DESCRIPTIVE GEOMETRY

© Moxir K. Khalimov¹✉

¹Tashkent State Pedagogical University named after Nizami, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article analyzes methods for determining students' knowledge in drawing geometry, in particular the analysis of students' knowledge through tests for the location and arrangement of points in quadrants and octants, as well as its application.

AIM: objectively and objectively assess students' knowledge of drawing geometry, as well as develop their knowledge, skills and abilities related to the subject.

MATERIALS AND METHODS: in the process of writing the article, about ten textbooks, teaching aids and scientific articles were analyzing. And based on these analyses, excellent test questions were developed using the example of one subject of geometry drawing, which can be used in the educational process.

DISCUSSION AND RESULTS: as a result of a detailed analysis of the collected materials, it can be said that in addition to the excellent study of the main topics of drawing geometry in theoretical and practical classes, the effective use of tests to determine their knowledge in the course of the lesson allows you to improve the knowledge of students, it is determined that the ground will be created for their deeper study. Also, the application of these tests to all subjects of drawing geometry not only determines the knowledge of students, but also develops the ability to self-control when transferring new knowledge to them.

CONCLUSION: the tests proposed above are intended not only for students of specialty 60111200 - "Fine Arts and Engineering Graphics", but also for first-year students of higher educational institutions where drawing-geometry is taught, which ensures its effective assessment. The use of the proposed tests, firstly, encourages students to objectively test their knowledge at the beginning of the semester or at the end of the subject, increase interest in science, pay more attention to science, and secondly, setting test answers requires in-depth study, spatial imagination and knowledge from them.

Key words: test, training, methodology, experiment, test, imagination, drawing geometry, space, quarter, octant, point, projection.

For citation: Moxir K. Khalimov (2024) 'Methodology for determining students' knowledge of descriptive geometry', Inter education & global study, (3(2)), pp. 16–24. (In Uzbek).

Yangilanayotgan O'zbekistonda ta'lim tizimiga doir islohotlar doirasida oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida "Ta'lim sifatini yaxshilash borasidagi ilg'or xorijiy tajribalarni o'rganish va amaliyotga tatbiq etish jarayonlarini jadallashtirish va o'qitish usullarini takomillashtirish"⁴, raqobatbardosh kadrlar tayyorlash va ularning iqtisodiyotning rivojlanishiga munosib hissa qo'shishi, ta'lim tizimidagi islohotlar natijasida oliy ta'lim muassasasini xalqaro e'tirof etilgan tashkilotlar reytingining birinchi 1000 ta o'rindagi oliy ta'lim muassasalari ro'yxatiga kiritishga katta e'tibor qaratilmoqda.

Ma'lumki, barcha fanlardan bo'lgani kabi chizma geometriya fanidan semestr davomida joriy, oraliq hamda yakuniy nazoratlari o'tkaziladi. O'tkaziladigan nazoratlar esa turlicha bo'lib, ular yozma ish, grafik ish, savol-javob, qisqa testlar va boshqa shu kabi ko'rinishlarda bo'ladi. Yozma va grafik ishlar asosan talabalarning o'tilgan mavzularni o'zlashtirish darajasiga qarab bajarishlari mo'ljallangan. Kuzatishlar shuni ko'rsatdiki, ko'p hollarda talaba testlarni bajarish jarayonida javoblarni tahminan, tavakkal va tasodifan belgilaydi. Test deganda nimani tushunamiz? - degan savol tug'ilishi ta'biydir.

Test (inglizcha test - sinash, tekshirish) (psixologiyada) - shaxsning aqliy taraqqiyoti, qobiliyati, irodaviy sifatleri, shuningdek, uning boshqa ruhiy xususiyatlarini tekshirishda qo'llaniladigan qisqa standart mashqlar hisoblanadi. Amaliyotda testlarni shaxslarning qanday kasb - hunar egallashi mumkinligi, uning kasbga layoqati yoki layoqatsizligini, iste'dodli yoki aqli zaifligini aniqlashda, muayyan hamkorlikdagi faoliyatga shaxslarni saralashda keng qo'llaniladi. Uning yordamida tajribaning ilmiylik darajasi, kafolatligi, tekshiriluvlarning mahorati, qiziqishi, to'plangan amaliy ma'lumotlarning haqqoniyligi, ishonchlilik ko'rsatkichi bir necha mezonlarga asoslanib taxlil qilinadi. Testlarning nazariy asoslarini ingliz psixologi Fransis Galton (1822-1911) ishlab chiqqan (1883). "Test" terminini birinchi marta amerika psixologi Jeyms Kettell (1860-1944) qo'llagan (1890). U testlar yordamida tanaga ta'sir etuvchi qo'zg'atuvchilarning idrok qilinishi vaqtini, refleks tezligini, reaksiya muddatlarini, teriga ta'sir o'tkazishda hosil bo'luvchi og'riq sezgilarini, harflar qatorini esda olib qolish darajalarini aniqlash mumkin, deb hisobladi. Fransuz psixologi A.Bine va uning shogirdi T.Simon insonning aqliy o'sishi va iste'dodi darajalarini o'lchash imkoniyati borligi g'oyasini olg'a surganidan keyin aqliy testlar nazariyasi keng yoyildi. Miqdoriy ma'lumotlarni statistika metodikalari yordamida hisoblab chiqish yuzaga keldi. Amerikalik Lyuis Permen (1877-1955) insonlarning aqliy qobiliyatlarini uzluksiz 50 yil davomida o'rgangan.

Ta'limiy testlardan foydalanish haqidagi dastlabki ma'lumotlar ingliz olimi J.Fisher tomonidan yozilgan «Scolle books» kitobida 1864 yilda berilgan. Shuningdek, amerikalik olim R.Reyskir 1884 yilda orfografiyadan bilimlarni tekshirish jadvalida, 1887 yili esa nemis olimi G.Ebbingauen testlarni matnlarda bo'sh qoldirilgan matnlarda keltirgan. Fan testlari mazmuni qanday bo'lishini V.Bespalko o'zining «Дидактические основы программного управление процессом обучения» kitobida yozgan. Chizmachilik fanidan esa dastlabki

⁴ O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2019 yil 8 oktyabrda "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5847- sonli farmoni.

testlarni Nizomiy nomidagi TDPU fahriy professori Ikrom Raxmonov tuzgan. Hozirgi davrda testlar quyidagi turlarga ajratiladi: maqsadga erishuv testlari (bunda maqsad bilimlarni o'lashga qaratilgan); aqliy testlar (bunda maqsad zehn, aql-idroq, aql-zakovat, iste'dodni aniqlashga yo'naltirilgan); ijodiyot testlari (bunda ijodkorlik, bunyod etishlik darajalarini tekshiruvchi); mezoniy mo'ljall testlari (bunda o'quv yoki kasbiy bilimlar va topshiriqlarni qaysi ko'nikma, malaka, xatti-harakat tizimi orqali o'lash mumkinligi); shaxsga oid testlar (xususiyat, bezovtalanish, sifat, fazilat, xislatlarni o'lashga aloqador); proyeksiyaviy testlar (tashqi ta'sirsiz shaxs o'zini o'zi oshkor qilishiga mo'ljallangan) va boshqalar.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda pedagogika oliy ta'lim muassasalarining 60111200 – Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi ta'lim yo'nalishida o'qitiladigan chizma geometriya fanining dastlabki, ya'ni proyeksiyalash usullari, fazoni chorak va oktantlarga bo'lish, nuqtaning proyeksiyalar tekisliklaridagi o'rni va boshqa mavzulari asosida test-sinov ishlarini o'tkazib, so'ngra ularni bajarishni amalga oshirish maqsadga muvofiq bo'ladi. Chunki, talaba proyeksiyalash usullari, fazoning chorak va oktantlarga bo'linishini, nuqtaning chorak va oktantlardagi proyeksiyalarini o'zlashtirmas ekan, chizma geometriya fanini o'zlashtirishi qiyin kechadi. Barcha buyum yoki mashina detallari sirtlardan, sirtlar esa to'g'ri yoki egri chiziqlardan iborat, ularning barchasi esa nuqtalardan tuzilgan. Shuning uchun talaba proyeksiyalash usullarida nuqtani proyeksiyalashni mukammal o'rganishi lozim. Shuning uchun talaba nuqtaning proyeksiyasi uning fazodagi o'rnini yetarli darajada aniqlay olmaydi, shuning uchun uning avval ikkita proyeksiyalar tekisligiga, so'ngra uchta proyeksiyalar tekisligiga proyeksiyalash maqsadga muvofiqdir.

Ma'lumki, o'qitish jarayonida barcha fanlardan test savollari tuzish va ular yordamida maxsus tuzilgan masalalarni yechish hozirgi kunda keng foydalanilmoqda. Bu bir tarafdin o'quv rejasida auditoriya yuklamasining qisqarishi, ikkinchi tarafdin qisqa vaqt mobaynida talabalar bilimlarini tezkorlik bilan baholashga bo'lgan ehtiyoj bilan bog'liqdir. Chizma geometriya fanida talabalarning olgan bilimlarini baholashning an'anaviy usuli ma'lum tartib bilan bog'liq bo'lgan xususiyatlarga ega.

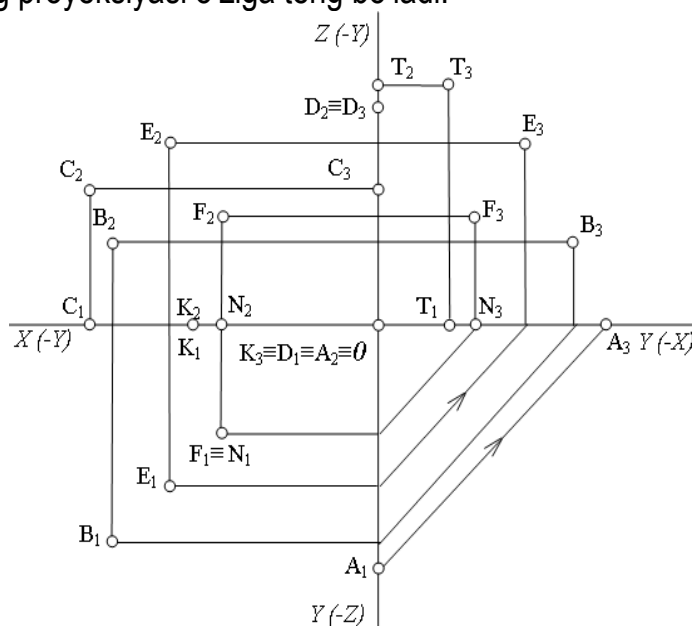
Bugungi kunda ko'pchilik o'qituvchilar vaqtni tejash maqsadida axborot texnologiyalardan foydalanishni tavsiya qilmoqdalar. Talabalar javoblarni alohida joylashgan yozuv qog'ozidagi jadvalga kiritadilar. Test savollari tuzilishiga ko'ra ko'p marotaba ishlatilishi mumkin.

Birinchi test savollari. Ushbu test proyeksiyalash xossalriga tegishli bo'lib, talabalar bilimi quyidagi savollar yordamida baholanadi:

- 1.1. Markaziy proyeksiyalashning qanday xossalari mavjud?
- 1.2. Quyida keltirilgan qanday xossalar parallel proyeksiyalashga ta'luqli?
- 1.3. Quyidagi berilgan qaysi xossalar markaziy proyeksiyalarga tegishli?
- 1.4. Quyida berilgan qaysi xossalar to'g'ri burchakli (ortogonal) va markaziy proyeksiyalashni farqini ko'rsatib beradi?
- 1.5. Quyida berilgan qaysi xossalar to'g'ri burchakli (ortogonal) yoki parallel proyeksiyalashga tegishli?

Talabalar yuqorida berilgan savollarga quyidagi javoblar variantidan foydalaniladi:

- a) Tekislikda yotuvchi tekis figura proyeksiyalar tekisligiga parallel bo'lmasa, uning to'g'ri burchakli proyeksiyasi o'zining haqiqiy kattaligidan kichik bo'ladi.
- b) Nuqtaning proyeksiyasi nuqta bo'ladi.
- c) To'g'ri chiziqlarning kamida ikki proyeksiyasi mos ravishda o'zaro parallel bo'lsa, ular fazoda ham o'zaro parallel bo'ladi.
- d) To'g'ri chiziqning proyeksiyasi qachon nuqta ko'rinishida bo'ladi.
- e) Berilgan tekis figura proyeksiyalar tekisligidan biriga parallel joylashgan bo'lsa, u shu tekislikda haqiqiy kattalikda proyeksiyalanadi.
- f) Nuqtaning proyeksiyasi uning fazodagi holatini aniqlay olmaydi.
- g) Proyeksiyalash markazidan o'tmaydigan barcha to'g'ri chiziqlarning markaziy proyeksiyalari ham to'g'ri chiziq bo'ladi.
- h) Parallel proyeksiyalashda proyeksiyalar tekisligiga parallel bo'lgan kesmaning proeksiyasi berilgan kesmaning haqiqiy uzunligiga teng bo'ladi.
- i) Parallel proyeksiyalashda to'g'ri chiziq kesmasining proyeksiyalar tekisligiga parallel bo'lmasa, u kesmaning proyeksiyasi o'zidan kichik bo'lib proyeksiyalanadi.
- j) Parallel proyeksiyalashda to'g'ri chiziq kesmasi proyeksiyalar tekisligiga parallel bo'lsa, u kesmaning proyeksiyasi o'ziga teng bo'ladi.

k) 1- chizma.

Ikkinchi test savollari. Ushbu test savollari chizma geometriyaga oid atamalar haqidagi savollarni o'z ichiga oladi. Uning bir qismi proyeksiyalash xossalari ham ta'luqli bo'ladi. Quyida keltirilgan matn orasida tushirib qoldirilgan so'zlar yoki jumalarni topib o'z o'rniga qo'yish talab qilinadi.

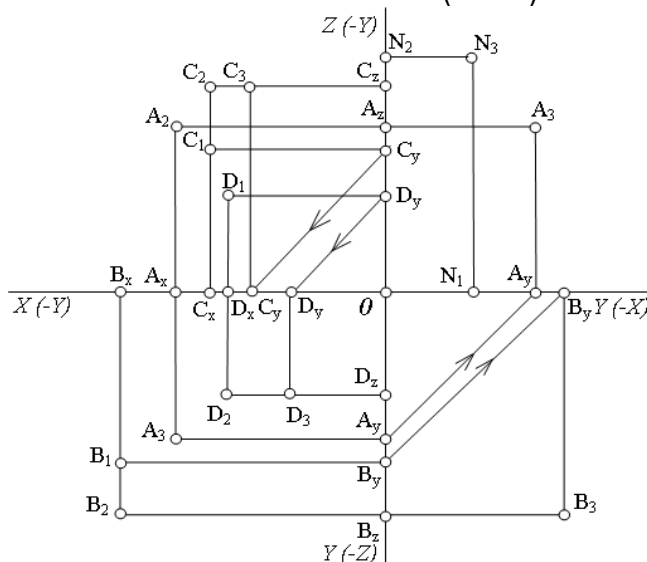
- 2.1. (55; 25; -10) koordinatali nuqta ... joylashadi.
- 2.2. (20; 5; 65) koordinatali nuqta ... joylashadi.
- 2.3. (10; -45; 30) koordinatali nuqta ... joylashadi.

- 2.4. (55; 0; 0) koordinatali nuqta ... joylashadi.
2.5. (0; 0; 10) koordinatali nuqta ... joylashadi.
2.6. (0; 12; 0) koordinatali nuqta ... joylashadi.
2.7. (25; 50; 0) koordinatali nuqta ... joylashadi.

Uchinchi va to'rtinchi test savollari. Quyida keltirilgan testlarda nuqtaning birinchi va turli oktantlarda joylashgan vaziyatlariga oid savollari berilgan (1-2 chizmalar).

Birinchi oktant misolida (3-test)

Turli oktantlar misolida (4-test)

2- chizma.

- 4.1. Gorizontaal proyeksiyalar tekisligida yotgan nuqtani ko'rsating.
4.2. Oz o'qida yotgan nuqtani ko'rsating.
4.3. Frontal proyeksiyalar tekisligida yotgan nuqtani ko'rsating.
4.4. Oy o'qida yotgan nuqtani ko'rsating.
4.5. Ikkinchi oktantda joylashgan nuqtani ko'rsating.
4.6. Ox o'qida yotgan nuqtani ko'rsating.
4.7. Umumiy vaziyatdagi nuqtani ko'rsating.
4.8. Birinchi oktantda joylashgan nuqtani ko'rsating.
4.9. To'rtinchi oktantda joylashgan nuqtani ko'rsating.
4.10. Uchinchi oktantda joylashgan nuqtani ko'rsating.
4.11. Profil proyeksiyalar tekisligida yotgan nuqtani ko'rsating.

Grafik masala qismining bitta varianti rasmda ko'rsatilgan. Bunday grafik masalalarning turli hil variantlarini ishlab chiqish mumkin.

Yuqorida berilgan test savollari yordamida quyida har biri tarkibida 5 tadan savol bo'lgan 10 ta variant (1-jadval) o'zining grafik masalalari bilan tuzilishi keltirilgan.

1-jadval

Talaba oladigan variantlar	savol	javob	savol	javob	savol	javob	savol	javob	savol	javob	To'g'ri javob

1- variant	2.1		1.3		3.1		4.2		4.5		
2- variant	4.1		2.2		3.5		1.5		4.6		
3- variant	2.3		1.1		4.9		4.7		3.2		
4- variant	1.4		4.2		3.8		3.3		2.5		
5- variant	3.1		2.4		1.2		4.9		3.6		
6- variant	1.4		2.6		3.2		4.3		3.7		
7- variant	3.5		4.2		1.2		4.11		2.8		
8- variant	2.7		1.1		4.6		3.4		2.6		
9- variant	3.1		4.10		1.3		4.8		2.3		
10- variant	1.5		2.9		3.6		1.2		4.5		

Mazkur test savollariga talabning bergan javobini baholash 5 balli tizim asosida har bir to'g'ri javobga 1 ball bilan baholanadi.

Yuqoridagi taklif qilingan testlarning nafaqat 60111200 – “Tasviriy san’at va muhandislik grafikasi” ta’lim yo’nalishi talabalari, balki chizma geometriya fani o’qitiladigan oliy ta’lim muassasalarining 1-kurs talabalarida tadbig’i ularning chizma geometriya fanidan dastlabki olgan bilimlarini tekshirishda, ya’ni fan haqida dastlabki tushunchasini shakllantirishi ijobiy natijalar beradi. Sababi, keltirilgan test namunalari yordamida talabning fandan olgan dastlabki tushuncha hamda bilimlarini ob’ektiv tarzda baholanishini ta’minlaydi. Hozirgacha foydalanib kelinayotgan testlarning kamchiligi shundan iboratki, talabalar test javoblarini belgilashda taxminiy, tavakkal, yuzaki belgilashlari asosida ham ijobiy ball olishlari mumkin bo’ladi. Taklif qilingan testlarning qo’llanilishi, birinchidan, talabalarga semestr boshida yoki mavzu yakunida o’zlarining bilimlarini xolisona tekshirib olishiga, fanga nisbatan qiziqishlari ortishiga, fanga ko’proq e’tibor berishlariga undasa, ikkinchidan, test javoblarini belgilash ulardan chuqur fazoviy tasavvur va bilimni talab qiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. A.Ashirboyev. E.I.Ro’ziyev. N.E.Tashimov. Mutaxassislik fanlarini o’qitish metodikasi. – Toshkent, “Nodirabegim” nashryoti 2020.-118-b
2. Халимов М.К., Чизма геометрия ва муҳандислик графикаси фанида фойдаланиладиган тестлар ва уларнинг тахлили. // Халқ таълими – Тошкент, 2020. – №4. – Б. 48-51.
3. T.Rixsiboyev. Muhandislik grafikasi fanlarini o’qitish metodologiyasi. – T.: 2011. – 136 b.
4. N.J.Yodgorov. Fazoviy almashtirishlar jarayonida o’quvchilarning bilish faoliyatini rivojlantirish omillari. Ped.fan.nom.diss. - Toshkent: 2009. — 151 b.
5. Xalimov Moxir Karimovich. Modulli-kompetentli yondashuv asosida talabalarning fazoviy tasavvurini rivojlantirish (Muhandislik va kompyuter grafikasi fani misolida) Educational Research in Universal Sciences, ISSN: 2181-3515, VOLUME 2 | ISSUE 4| 202., 425-431- betlar. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7904085>
6. Xalimov Moxir Karimovich, Asanov Elyor Alisher o’g’li, Jo’raqulov Saidjon Parda o’g’li. METHODOLOGY OF TEACHING THE SUBJECT OF DIFFERENT COMPOUNDS AND ITS ROLE IN PRODUCTION. International Conference on Modern Science and Scientific

- Studies, Vol 2, issue 1, January 19th 2023., 136-141 betlar.,
<https://econferenceseries.com/index.php/icmsss/article/view/972>
7. Xalimov Moxir Karimovich, Qo'ziyev Otabek Esonovich, Esonova Ozoda Otabek qizi. Maktab chizmachilik dars samaradorligini oshirishda o'quv doskasidan foydalanish metodikasi. Vol. 13 No. 4 (2023): ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ | Выпуск журнала № 13 | Часть-4, 64-68 betlar.
<http://www.newjournal.org/index.php/01/issue/view/84>
  8. Xalimov Moxir Karimovich, Mashrabboyev Hayotillo Numonjonovich. Increasing Activity By Students Creativity in Drawing Classes. Eurasian Scientific Herald, www.geniusjournals.org, Volume 7. Страницы: 153-159,
<https://geniusjournals.org/index.php/esh/article/view/1086>
  9. M.Xalimov, F.Maxmudova. Talabalarining chizma geometriya fanidan dastlabki bilimlarini aniqlash usullari. Orient Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, Scientific Journal Impact Factor Advanced Sciences Index Factor, 2022-yil, 737-746 betlar, <https://oriens.uz/journal/article/talabalarining-chizma-geometriya-fanidan-dastlabki-bilimlarini-aniqlash-usullari/>
  10. Yadgarov, N. J. "Methods using the 3ds max package in teaching projection drawing in school." Euro-Asia Conferences. Vol. 1. No. 1. 2021.
  11. N. Dj. Yadgarov, Ph. D. , Associate Professor Bukhara - open-air museum // Oriental Art and Culture. 2019. №IV (1). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/bu>
  12. Jalalovich, Yadgarov Nodir. "methods of formation of professional skills of future teachers of drawing through teaching spatially-visual 3d images." International Journal of Early Childhood Special Education 14.8 (2022).
  13. Yodgorov, N. J. (2022). Methods of Using "Ar" (Additional Reality) Technology in the Formation of Professional Skills in Future Drawing Teachers. EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION, 2(5), 262–266. Retrieved from <https://inovatus.es/index.php/ejine/article/view/896>
  14. Yadgarov, Nodir. "Methods of Building Visual 3D Models Based on Descriptive Geometry." Middle European Scientific Bulletin 18 (2021): 242-246.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Xalimov Moxir Karimovich, dotsent [Халимов Мохир Каримович, доцент], [Mokhir K. Xalimov, dotsent]; manzil: Toshkent viloyati, 702050, Markaz shox ko'chasi, 7/21 [адрес: Ташкентский область, 702050, улица Марказ шох, 7/21], [address: Ташкент region, 702050, the street Markaz shox, 7/21]; mohirakamohiraka@gmail.com

Original paper

BO'LAJAK TASVIRIY SAN'AT O'QITUVCHILARINI KASBGA YO'NALTIRISHDA RANGTASVIRNING O'ZIGA HOS JIXATLARI

© N.X. Talipov¹✉

¹Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Toshkent, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada tasviriy san'atning turi bo'lgan grafika ya'ni qalamtasvirning rangtasvirda tutgan o'rni beqiyosligi haqida nazariy fikr va mulohazalar hamda amaliy qo'llanilishi tahlil etiladi.

MAQSAD: talabalarni savodli rasm chizishlarida qalamtasvirni puxta o'zlashtirish uchun tinmay izlanishlari, mashq qilishlari muhimligi ta'kidlanadi.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot olib borilayotgan fan va texnologiyalarni talabalarda qay darajada o'zlashtira olish va ularni bu fanni o'zlashtirishdagi qulayliklar va qiyinchiliklarni o'rganishdan keyingi ta'sir qilishini tahlil qilish uchun bir qancha ilmiy maqoladan iborat korpus yaratildi. Yig'ilgan maqolalar 2019-2023 yillar oralig'ida xalqaro va milliy akademik jurnallarda chop etilgan. Bu maqolalar tahlil qilindi va qiyosiy tahlil olindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: yig'ilgan materiallarni atroflicha tahlil qilish natijasida shuni aytish mumkinki, tasviriy san'atni mukammal egallash bilan bir qatorda, zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalanish talabalarining o'z bilimlarini yanada chuqurroq egallashlariga zamin yaratilishi aniqlandi. Tasviriy san'at fanini an'anaviy usulda o'qitishga qaraganda yangi zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llagan holda talabalarga bilim berish ularda ko'proq tasavvurni kengayishi va fanni to'laqonli egallashiga ko'maklashadi.

XULOSA: tadqiqot natijalari muhim pedagogik ahamiyatga ega bo'lib, fanni an'anaviy usulda o'qitishdan ko'ra, yangi pedagogik texnologiyalarni qo'llab talabalarga saboq berish ulardagi tasavvurni kengayishi va tasviriy san'at fanini chuqur o'zlashtirishiga yordam beradi.

Kalit so'zlar: tasviriy san'at, tur va janr, qalamtasvir, rangtasvir, kompozitsiya, fazoviy perspektiva, bo'yoq, rang va tus, shtrix, nisbat, hajm, joylashtirish, uyg'unlik, surtma, yorug' va rang munosabatlari.

Iqtibos uchun: Talipov N.X. Bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarini kasbga yo'naltirishda rangtasvirning o'ziga hos jixatlari. // Inter education & global study. 2024. №3(2). B.25–30.

ОСОБЕННОСТИ ЖИВОПИСИ В НАПРАВЛЕНИИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА К ПРО ФЕССИИ

© Н.Х. Талипов¹✉

¹Ташкентский государственный педагогический университет имени
Низами, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье анализируются теоретические представления и мнения о несравненной роли графики, т.е. карандашного рисунка в живописи, а также ее практическом применении.

ЦЕЛЬ: подчеркивается важность постоянного поиска и практики учащихся для овладения карандашным рисунком в своем грамотном рисунке.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: с целью анализа того, насколько студенты могут освоить изучаемую науку и технику и их влияние на удобство и трудности освоения этой науки после обучения, создан корпус из нескольких научных статей. Сборники статей были опубликованы в международных и национальных академических журналах в период 2019-2023 гг. Эти статьи были проанализированы и получен сравнительный анализ.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: в результате детального анализа собранных материалов можно сказать, что помимо совершенного владения изобразительным искусством, эффективное использование современных технологий создает у студентов основу для более глубокого получения знаний, с использованием новых современных педагогических технологий помогает им расширить свое воображение и полностью овладеть наукой.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты исследования имеют важное педагогическое значение, поскольку обучение студентов с использованием новых педагогических технологий поможет не преподаванию естественных наук традиционным способом, а поможет им расширить свое воображение и глубоко освоить науку изобразительного искусства.

Ключевые слова: изобразительное искусство, вид и жанр, рисунок, живопись, композиция, пространственная перспектива, краска, цвет и тон, линия, пропорция, объем, компоновка, гармония, мазок, цветоцветовые отношения.

Для цитирования: Талипов Н.Х. Особенности живописи в направлении будущих учителей изобразительного искусства к профессии. // Inter education & global study. 2024. №3(2). С. 25–30.

FEATURES OF PAINTING IN THE DIRECTION OF FUTURE ART TEACHERS TO THE PROFESSION

© Nozim X. Talipov¹✉

¹Tashkent State Pedagogical University named after Nizami, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: The article analyzes theoretical ideas and opinions about the incomparable role of graphics, i.e. pencil drawing in painting, as well as its practical application.

AIM: The importance of constant research and practice for students to master pencil drawing in their competent drawing is emphasized.

MATERIALS AND METHODS: In order to analyze how much students can master the science and technology being studied and their impact on the convenience and difficulties of mastering this science after training, a corpus of several scientific articles was created. Collections of articles were published in international and national academic journals during the period 2019-2023. These articles were analyzed and a comparative analysis was obtained.

DISCUSSION AND RESULTS: As a result of a detailed analysis of the collected materials, it can be said that in addition to perfect mastery of the fine arts, the effective use of modern technologies creates the basis for students to gain deeper knowledge, using new modern pedagogical technologies helps them expand their imagination and fully master science.

CONCLUSION: The results of the study have important pedagogical significance, since teaching students using new pedagogical technologies will not help teach science in the traditional way, but will help them expand their imagination and deeply master the science of fine arts.

Key words: fine art, type and genre, drawing, painting, composition, spatial perspective, paint, color and tone, line, proportion, volume, layout, harmony, brushstroke, light-color relationships.

For citation: Nozim X. Talipov. (2024) 'Features of painting in the direction of future art teachers to the profession', Inter education & global study, (3(2)), pp. 25–30. (In Uzbek).

Hozirgi kunda barcha sohalarda bo'lgani kabi oliy ta'lim tizimida, ixtisoslashgan maktablarda tasviriy san'at o'qitilishini yangicha tashkil etish, uning mazmuni va metodikasini yanada takomillashtirish dolzarb pedagogik muammolardan biri hisoblanadi. Xususan, ixtisoslashgan maktablarda iqtidorli o'quvchilarni yanada shakllantirishda yangi o'quv rejalar, namunaviy dasturlar tuzish ularga tasviriy san'at orqali badiiy ta'lim berish muhim vazifalardan biridir.

Respublikaning turli oliy o'quv yurtlari va ilmiy tekshirish institutlarida talabalarga milliy san'at namunalarini o'qitishning ilmiy asoslangan yangi shakli, metodlari ishlab chiqilmoqda. Talabalarni badiiy jihatdan barkamol, Vatanga va milliy san'atga sadoqat ruhida tarbiyalab voyaga yetkazishda tasviriy san'at xususan, qalamtasvir, rangtasvir, kompozitsiya fanlarining o'rnini alohida ahamiyat kasb etadi. Bu esa o'z navbatida oliy o'quv yurti fakultetlarida, ixtisoslashgan maktablarda o'qitiladigan maxsus fanlarning chuqur va asosli bo'lishini taqozo etib, pedagoglar zimmasiga yuksak vazifalarni belgilaydi.

Tasviriy san'atda rangtasvir fani ixtisoslashgan maktablarda o'qitiladigan barcha fanlar qatori muhim hisoblanadi va ular orasidagi bog'liqlikni ta'minlaydi. Tasviriy faoliyatning nazariyasini muntazam o'rganish, tasviriy san'at ta'limini muvaffaqiyatli o'zlashtirishning

asosiy shartlaridandir. Rangtasvir qonun-qoidalarini puxta egallagan talabagina amaliy ijodda samarali shug'ullanishi mumkin[1,19]. «Kimda-kim ilmni amaliyotsiz tasavvur etsa, - u bamisoli suzishga eshkaksiz chiqayotgan qayiq haydovchisidir va u hech qachon qaerga ketayotganligiga to'la ishonch hosil qila olmaydi deya ta'kidlagan Leonardo da Vinchi. Ayniqsa rangtasvir sohasida amaliyot hamisha kuchli nazariyot bilan bog'liq holda amalga oshirilishi zarur va bularsiz hech narsaga erishib bo'lmaydi» [2, 124].

Rangtasvir xaqqoniy shaklning rangli tuzilishi qonuniyatlariga asoslangan. Rangtasvirni o'rganish – bu tekislikdagi rangli shaklning nisbatlari, konstruktiv qurilishi, hajmi, fazoviy tuzilishi usullarini izlash yo'lidir. Shularga bog'liq holda har bir talaba buyum va narsalarni perspektiva qonunlariga asoslanib konstruktiv tuzilishi, fazoviy joylashuvi, nisbat, hajmni mukammal tasvirlay olishi zarur. Qalamtasvirda rang va tusning yaxlit bir butunlikda garmonik uyg'unlashuvi bu xaqiqiy rangtasvirdir.

Tasvirda qalamsurat mukammal bo'lishi lozim, aks holda turli bo'yoqlar ham oddiygina narsa va buyumning qurilishi, hajmini savodli ifodalab bermaydi. Havo perspektivasiga bog'liq holda ranglarning nozik o'zgarishini ifodalovchi, matoga berilgan rang-barang surtmalar ham, o'z-o'zidan fazoviy kenglikni ifoda eta olmaydi. Faqat perspektiva qoidalariga to'g'ri amal qilib tasvirlangan qalamtasvirgina ranglarni yanada ham jozibali ko'rsatadi.

Agar tabiat manzarasi perspektiva qonun-qoidalariga amal qilinmay tasvirlansa, kenglikni ifodalovchi rangning o'rni ahamiyatsiz bo'lib qoladi. Rangtasvirni rassomlar shunday ta'riflaydilar: «Bu yuz foiz qalamtasvir va yuz foiz rangtasvirning bir-biriga chambarchas bog'liqligidir».

Rangtasvirning jozibali chiqishida qalamtasvirning o'rni beqiyosdir. Ammo, mohir rassom, qalamdan foydalanmasdan ishni bo'yoqlar bilan tasvirlashi ham mumkin. Ijodkor izlanish jarayonida rangtasvirni qalamtasvir bilan bevosita bog'liqligini his etadi. Ya'ni buyumlarning fazoviy joylashuvi, nisbatlarning aniqligi, ranglarning to'g'ri qo'yilishi ishni bir butunlikda yakunlanishi ko'p jihatdan ijodkorga bog'liqdir. Rassom qalamtasvirni puxta o'zlashtirib olgandagina (qog'ozga to'g'ri joylashtirish, narsa va buyumlarning fazoviy joylashuvi, perspektiva qoidalariga amal qilish, nisbatlarni to'g'ri topish, metodik ketma-ketlikda ishni tushirish va h.k.) rangtasvirda ko'zlangan maqsadga erishish mumkin, aks holda noaniq yechilgan qalamtasvir ishini tahlil etsak, ranglar qanchalik jozibali bo'lmasin, baribir bu ishni sifatli deb bo'lmaydi. Shuning uchun turli rassomlik maktablarining tarixiy tajribalari shundan guvohlik beradiki, ta'limning dastlabki bosqichlarida qalamtasvirni mukammal o'zlashtirish, keyingi o'rganish mashq jarayonlari uchun zamin yaratadi. Yosh rassom Eduardo Fioletti Venetsiyaga o'qishga kelganida «rangtasvirni mukammal egallash uchun nima qilish kerak», degan savoliga ustoz rassom Tintoretto: «Rasm chizish!» deb javob bergan. Rassom bo'lish uchun yana qo'shimcha nimalarni maslahat berar edingiz degan Fiolettining qayta savoliga Tintoretto: «Rasm chizish va yana rasm chizish!» deb javob qilgan u-rasm chizish rangtasvirga nafislik va mukammallik ato etishini xaq, deb bilgan [3, 5].

Buyuk haykaltarosh Mikelanjelo qalamtasvirda (rangtasvir, haykaltaroshlik, me'morchilikda) «har qanday ilmning ildizi va negizini ko'rgan». «Qalamtasvir doimo bizga yo'l ko'rsatib turuvchi qutb va kompas bo'lib, turli bo'yoqlar ummonlarida cho'kayotganlarga najot berish omilidir,- deya ta'kidlagan Sharl Lebren.

Engr o'z ustaxonasining eshiklariga quyidagi so'zlarni yozgan. «Bu yerga kelgan shogirdlarga qalamtasvirni o'rgataman, ketayotganda esa ular rangtasvirni ustasi bo'lib yetishadi».

«Shunday narsa mavjudki u hamma san'at turlarining asosi hisoblanadi, bu qalamtasvir. Kimki qalamtasvir san'atini mukammal egallasa, u rangtasvirni ham haykaltaroshlikni ham o'zlashtira oladi», - deb aytgan Karachchi. «Har qanday shaklni ajoyib nafis qiluvchi ranglar emas balki aniq chizilgan qalamtasvirdir»- degan Titsian. «Qalamtasvirga asoslanmagan rangtasvir, san'at emas, balki rangli dog'larning tartibsiz yig'indisidir», - deya doim takrorlagan V.E.Makovskiy. «Qalamtasvirni puxta bilmagan ijod ham qila olmaydi», - deb ta'lim bergan P.P.Chistyakov. I.E.Repin kunora 2-3 soat qalamtasvir bilan shug'ullangan, va uni «rangtasvirni asosi», deb hisoblagan.

A.V.Vasnetsov, P.P.Chistyakovning ta'lim berish tizimini yodga olib, «uning sevimli mashg'uloti qalamtasvir edi», deb eslaydi. A.Ashbening Myunxendagi rassom-pedagog maktabida, hattoki san'at Akademiyasini tamomlaganlar ham ta'lim olar, ta'lim berish faqat qalamtasvir bo'yicha bo'lib (shaklning konstruktiv tuzilishi, tus-soya, yorug' munosabatlari aks etgan tasvir, grizayl), u uzoq vaqt o'tkazilgan, shuning natijasidagina shaklni konstruktiv qurish va tus munosabatlarini puxta egallab olinib so'ng ranglar bilan tasvirlashga o'tilgan.

Mashhur rassomlarning ko'pchiligi avvalambor yetuk qalamtasvir ustalaridir. Bular qatoriga K.P.Bryullov, I.I.Shishkin, V.E.Makovskiy, V.A.Polenov, I.E.Repin, M.A.Vrubel, V.A.Serov, K.A.Korovin, M.Nabiev, R.Ahmedov, B.Jalolov, A.Mirzaev, A.Ikromjonov kabi mohir mo'yqalam sohiblari kiradi.

D.N. Kardovskiyning fikricha, agar biz rangtasvir bu qalamtasvirning rangda davom etishi deb aytsak, shaklning rangda talqin etilishi qalamtasvirdan boshlanadi va ijod jarayonida u bir necha marotaba to'g'rilanadi, ranglar bilan sayqallanadi. Qalamtasvir mahoratini puxta egallash, betakror rangtasvir asarlari yaratish garovidir. P.P. Konchalovskiy rangtasvirda qalamtasvirning mohiyatini ko'rib shunday yozgan: «Rangtasvirning haqiqiy usuli-bu shaklni mutlaqo aniq yetkazib berish yo'li bilan beriladigan bo'yoq surtmadir» [4, 27].

Ixtisoslashgan maktablarda tarbiyalangan o'quvchilar ham tasviriy san'atning har qaysi turi bo'yicha yaratilgan ijodiy ishning qiymatiga qarab baholanadi va qadrlanadi.

Talabalar rangtasvirda mohirona ijod qilishlari uchun quyidagi bilim va malakalarni puxta o'zlashtirmog'i lozim: 1. Kuzatuv perspektiva (ufq chizig'i, yassi jismlar va ufq chizig'i perspektivasi) elementlari. Tekisliklar bilan chegaralangan jismlarni konstruktiv va perspektiv qurilishi (kub, prizma, interer va eksterer). 2. Silindr shaklidagi jismlarning perspektiv qurilishi. 3. Geometrik shakllarda soya-yorug' munosabatlari (kub, tsilindr va shardagi soya-yorug'likning taqsimlanishi, havo perspektivasining elementlari). 4.

Qalamtasvirda hajm, fazo va materiallikni tasvirlash usullari (turli materiallarni soya-yorug' xususiyati, tus munosabatlari, hajmni ko'rsatishda chiziq va «shtrix»ni o'rni fazo va moddiylik).

Talabalar qalamtasvirda faqat nazariy bilimlarni mustahkamlab qolmay, balki amaliy jihatdan ham katta tajribaga ega bo'lmog'i lozim: qo'yilmadagi nisbatlarni aniq topish, nozik perspektiv o'zgarishlarni seza bilish, tasvirni qog'oz yuzasida asosli-konstruktiv qurish va joylashtirish shakl hajmini tushayotgan soya-yorug' orqali mohirona ifoda etish hamda ishni tus jihatidan yaxlit bir butunlikda yakunlashi zarur. Qo'yilmani turli ranglarda bajarish ham mas'uliyatli vazifadir, chunki rangtasvirda rang va tus munosabatlari yaxlit bir butunlikka asoslanadi. Shakl hajmini tasvirlashda tus o'rnini mohiyatini to'g'ri tushunmaslik turli chalkashliklarga olib keladi. Demak eng muhimi talabalarning qalamtasvirda ishni tus jihatdan yaxlit bir butunlikka erishib yakunlashi hisoblanadi. Bu esa o'z navbatida talabalarni rangtasvirda samarali ijod qilishlariga qulay imkon yaratadi.

Talabalarning uzluksiz mashqlari natijasida ranglardagi nozik o'zgarishlarni farqlashga, kuzatuvchanlikni rivojlanishiga rang-baranglikni sezishga, hamda tasviriy vositalarni mohirona egallashlariga zamin yaratiladi. Tajribali rassomlarning ranglavhalarini kuzatganlarida ularning nihoyatda nafis va jozibali tasvirlanganiga havas bilan qaraydilar. Shuning uchun talabalar mohirona tasvirlash malakasiga ega bo'lishlari uchun doimo tinmay mashq qilishlari natijasida ko'zlangan maqsadga erishadilar.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent, O'zbekiston, 2017.- 402 b.
2. 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947 sonli Farmoni.
3. Abdirasilov S., Talipov N., Oripova N., «Rangtasvir».-T., O'zbekiston, 2006, 19-b.
4. Мастера искусства об искусстве М., 1966, т 1, 124-б.
5. Мастера искусства об искусстве М., 1968, т 2, 257-б.
6. Кончаловский П.П. Мысли о художественном творчестве. М., 1984, 27-б.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉ **Talipov Nozim Xamidovich**, dotsent [Талипов Нозим Хамидович, доцент], [Nozim X. Talipov, dotsent]; manzil: Toshkent, 100007, Farg'ona yo'li ko'chasi, 45\32 [адрес: Ташкент, 100007, улица Farg'ona yo'li ko'chasi, 45\32], [address: Ташкент, 100007, the street Fergana, 45\32]; ORCID: <https://orsid.org/0000-0002-7250-4588>; nozimjon_talipov@mail.ru

Original peper

XORIJIY DAVLATLARDA BO'LAJAK HARBIY TALIM MUTAXASISLARINI KASBIY TAYYORLASH SIFATINI TA'MINLASHNING AYRIM XUSUSIYATLARI

© M.A. Junaydullayev¹✉

¹Buxoro davlat universiteti, Buxoro, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada xorijiy davlatlarda harbiy oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak harbiy ta'lim mutaxasislarini harbiy kasbiy-amaliy ta'lim sifatini ta'minlashning pedagogik tizimi, o'zining ko'p asrlik tarixiy tajribasi va strategik talablarga moslashuvi, bo'lajak harbiy kadrlarni tayyorlash maktablari hamda ularning faoliyat bosqichlari haqida tarixiy va zamonaviy ma'lumotlar o'z aksini topgan. Shungdek xorijiy harbiy oliy ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan bo'lajak harbiylarning o'ta murakkab vazifalarni ijodiy hal qila olishda qo'llaydigan metodikalari, kursantlarni taktik va tezkor tayyorlash tizimlari yoritilgan.

MAQSAD: xorijiy davlatlarda bo'lajak harbiy ta'lim mutaxasislarini tayyorlash tizimi va metodikasini pedagogik tahlil qilish.

MATERIALLAR VA METODLAR: xorijiy davlatlarda bo'lajak harbiy ta'lim mutaxasislarini tayyorlash tizimi va metodikasi bo'yicha bo'lajak harbiy ta'lim mutaxasislarida kasbiy-amaliy kompetensiyalarini shakllantirishni ta'minlovchi me'yoriy hujjatlar, tadqiqot davomida pedagogikaning umume'tirof etilgan qonuniyatlari, tamoyillarga asoslangan, mahalliy va xorijiy manbalarning tahlillari asosida aniqlanishi hamda bu jarayonning mazmuni, metodikasi, qo'llaniladigan pedagogik texnologiyalarning amaliy asoslari, ularning samaradorlik darajalari eksperimental tadqiqotlar natijalariga asoslangan ilmiy xulosalar ishlab chiqilganligi bilan ta'minlangan. Shuningdek ishda ilmiy va ilmiy-uslubiy adabiyotlarni tahlil qilish va umumlashtirish, pedagogik testlash, pedagogik tajriba kabi tadqiqot metodlaridan foydalanilgan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: ko'p asrlar davomida kursantlar barcha muhim harbiy kompaniyalarda harbiy harakatlarda eng faol ishtirokchilar bo'lib kelgan. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, harbiy tashkiloti tomonidan o'tkaziladigan kasbiy-amaliy tayyorgarlik tizimi asosan o'xshash va universaldir. Shu bilan birga, bu Qirg'iziston, Qozog'iston, Turkmaniston, Tojikiston va O'zbekistonning hali juda yosh armiyasida harbiy ta'lim sifatini ta'minlaydigan muhim elementlarning mavjudligini talab qilmaydi.

XULOSA: so'nggi besh yillikda yurtimizdagi oliy harbiy ta'lim muassasalari devorlarida Xalqaro ilmiy anjumanlar doirasida yangi operatsion va strategik sharoitlarda bo'lajak harbiy kadrlarni tayyorlashning yuqori sifatini ilmi-pedagogik qo'llab-quvvatlashning asosiy masalalari bo'yicha munozaralar bo'lib o'tmoqda. Tarixiy ilmiy manba'larni tahlil qilish

natijasida aniqlanishicha bugungi kunda dunyo mamlakatlari ichida eng ko'p va jangovar tayyor bo'lgan davlatlar AQSh, Germaniya, Rossiya, Xitoy, Hindiston, Buyuk Britaniya, Janubiy Koreya, Pokiston, Yaponiya, Fransiya, Italiya va boshqalari hisoblanadi. [2,3] Biz tadqiqotlarimiz davomida har bir davlatda bo'lajak harbiylarni tayyorlash tizimini alohida xususiyatlarini ko'rib chiqdik. Jumladan, AQSh, Buyuk Britaniya, Fransiya kabi yetakchi davlatlarning bo'lajak harbiy talim mutaxasislarini tayyorlash tizimini ko'rib chiqdik.

Kalit so'zlar: NATO, Qurolli Kuchlar, bo'lajak harbiy ta'lim mutaxasislari, harbiy kasbiy-amaliy tayyorgarli, AQSh, Germaniya, Buyuk Britaniya, Fransiya, Italiya, Sharl De Goll.

Iqtibos uchun: Junaydullayev M.A. Xorijiy davlatlarda bo'lajak harbiy talim mutaxasislarini kasbiy tayyorlash sifatini ta'minlashning ayrim xususiyatlari. // Inter education & global study. 2024. № 3(2). B.31–40.

НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ КАЧЕСТВА И ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ПОДГОТОВКА СПЕЦИАЛИСТОВ ОБРАЗОВАНИЯ БУДУЩИХ ВОЕННЫХ В ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ

© М.А. Жунайдуллаев¹✉

¹Бухарский государственный университет, Бухара, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье отражена историческая и современная информация о педагогической системе обеспечения качества военного профессионально-практического образования будущих специалистов военного образования в высших военных учебных заведениях зарубежных стран, о своем многовековом историческом опыте и адаптации к стратегическим требованиям, о школах подготовки будущих военных кадров и этапах их деятельности. Также освещаются методики, применяемые будущими военнослужащими, обучающимися в зарубежных военных высших учебных заведениях, для творческого решения чрезвычайно сложных задач, системы тактической и оперативной подготовки курсантов.

ЦЕЛЬ: педагогический анализ системы и методики подготовки будущих специалистов военного образования в зарубежных странах.

Материалы и методы: нормативные документы, обеспечивающие формирование у будущих специалистов военного образования профессионально - практических компетенций по системе и методике подготовки будущих специалистов военного образования в зарубежных странах, основанные на общепринятых законах педагогики, принципах, определяемых в ходе исследования на основе анализа отечественных и зарубежных источников, а также содержания, методики этого процесса, практических основ применяемых педагогических технологий., уровни их эффективности обеспечиваются тем, что на основе результатов экспериментальных исследований разработаны научные выводы. Также в работе использованы такие

методы исследования, как анализ и обобщение научной и научно-методической литературы, педагогическое тестирование, педагогический эксперимент.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: на протяжении многих веков кадеты были наиболее активными участниками боевых действий во всех важных военных компаниях. Как показывает практика, система профессионально-практической подготовки, проводимой военной организацией, во многом схожа и универсальна. При этом он не требует наличия существенных элементов, обеспечивающих качество военного образования в еще совсем молодой армии Кыргызстана, Казахстана, Туркменистана, Таджикистана и Узбекистана.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: за последние пять лет в стенах высших военных учебных заведений нашей страны в рамках международных научных конференций проводятся дискуссии по основным вопросам научно-педагогического обеспечения высокого качества подготовки будущих военных кадров в новых оперативно-стратегических условиях. Анализ исторических научных источников показал, что сегодня среди стран мира наиболее многочисленными и боеспособными являются США, Германия, Россия, Китай, Индия, Великобритания, Южная Корея, Пакистан, Япония, Франция, Италия и другие. [2, 3, 2] В ходе нашего исследования мы рассмотрели отдельные особенности системы подготовки будущих военных в каждой стране. В частности, мы рассмотрели систему подготовки будущих специалистов военной подготовки ведущих стран, таких как США, Великобритания, Франция.

Ключевые слова: НАТО, вооруженные силы, будущие специалисты по военному образованию, военно-профессиональная подготовка, США, Германия, Великобритания, Франция, Италия, Шарль де Голль.

Для цитирования: Жунайдуллаев М.А. Некоторые особенности обеспечения качества и профессиональная подготовка специалистов образования будущих военных в зарубежных странах. // Inter education & global study. 2024. №3(2). С.31–40.

SOME PECULIARITIES OF QUALITY ASSURANCE AND PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE MILITARY EDUCATION SPECIALISTS IN FOREIGN COUNTRIES

© Mels A. Junaydullayev¹✉

¹Bukhara State University, Bukhara, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this article reflects historical and contemporary information about the pedagogical system of ensuring the quality of military professional-practical education of future military education specialists in foreign military higher educational institutions, their centuries-old historical experience and adaptation to strategic requirements, schools of training of future military personnel and stages of their activity. Also highlighted are the techniques used by future military personnel studying in foreign military higher education institutions to creatively solve extremely complex problems, the system of tactical and operational training of cadets.

AIM: pedagogical analysis of the system and methods of training future specialists of military education in foreign countries.

MATERIALS AND METHODS: normative documents that ensure the formation of future specialists of military education professional-practical competences on the system and methodology of training of future specialists of military education in foreign countries, based on generally accepted laws of pedagogy, principles determined in the study based on the analysis of domestic and foreign sources, as well as the content, methodology of this process, the practical foundations of the applied pedagogical technologies. Also in the work used such research methods as analysis and generalisation of scientific and scientific-methodological literature, pedagogical testing, pedagogical experiment.

DISCUSSION AND RESULTS: for many centuries cadets have been the most active participants of combat operations in all important military campaigns. As practice shows, the system of vocational and practical training conducted by a military organisation is similar and universal in many respects. At the same time, it does not require essential elements to ensure the quality of military education in the still very young armies of Kyrgyzstan, Kazakhstan, Turkmenistan, Tajikistan and Uzbekistan.

CONCLUSION: over the last five years, discussions on the main issues of scientific and pedagogical provision of high-quality training of future military personnel in the new operational and strategic conditions have been held within the walls of higher military educational institutions of our country in the framework of international scientific conferences. The analysis of historical scientific sources has shown that today among the countries of the world the most numerous and combat-ready are the USA, Germany, Russia, China, India, Great Britain, South Korea, Pakistan, Japan, France, Italy and others. [2, 3, 12] In the course of our research we have considered certain features of the system of training future military in each country. In particular, we considered the system of training of future military training specialists of leading countries such as the USA, Great Britain, France.

Key words: NATO, armed forces, future military education specialists, military professional training, USA, Germany, UK, France, Italy, Charles de Gaulle.

For citation: Mels A. Junaydullayev. (2024) 'Some peculiarities of quality assurance and professional training of future military education specialists in foreign countries', Inter education & global study, (3(2)), pp. 31–40. (In Uzbek).

Ma'lumki, har bir davlatning armiyasini tayyorlashning o'ziga xos xususiyatlari mavjud, shuningdek har bir davlat o'zining bo'lajak harbiy ta'limi tizimini rivojlantirish va tayyorgarlik tizimini yaratishda, bo'lajak harbiy kadrlar tayyorlashda boshqa mamlakatlar armiyalarida bu yo'nalishda amalga oshirilayotgan barcha ishlarni tahlil qilmasdan hal qilish mumkin emas. Shu munosabat bilan harbiy ta'lim tizimlari uzoq va yaqin xorij mamlakatlarida ham qiziqish uyg'otmoqda.

Amerika Qo'shma Shtatlarida bo'lajak harbiy talim mutaxassislarini tayyorlash mexanizmlari: Amerika Qo'shma Shtatlarining oliy harbiy ta'lim tizimining paydo bo'lishi 19-

asrda Evropada mavjud bo'lgan oliy harbiy maktablar bilan bog'liq. U piyoda va otliq askarlarning taktikasini o'rgatish tajribasiga va Frantsiya va Germaniyaning oliy harbiy tizimlarining boshqa xususiyatlariga asoslanadi. 1885 yilda AQSh harbiy xizmatchisi podpolkovnik Talbot o'zi o'tkazgan tadqiqotlari natijasida mamlakat harbiy rahbariyatiga hisobot tayyorladi va unda u shunday xulosa qildi: "AQShda bo'lajak harbiylar korpusini tayyorlash Germaniya va Frantsiyadagi ofitserlarni tayyorlashdan sezilarli darajada ortda qolmoqda, shuningdek Evropa mamlakatlari soni." oliy harbiy ta'lim tizimining faoliyatining boshlanishi 1887 yilda piyoda va otliq qo'shinlar maktablari va nemis turiga ko'ra yaratilgan harbiy kollejning ochilishi bilan bog'liq. Shu bilan birga, harbiy maktablarda diviziya (korpus) komandiri bo'lish uchun ofitserlar tayyorlandi. AQShda oliy harbiy ta'lim muammolari bo'yicha yetakchi ekspert, Garvard universiteti professori S. Xantingtonning fikricha, ofitserlar korpusining paydo bo'lishining aniq sanasini ko'rsatib bo'lmaydi. Bu asta-sekin va notekis sodir bo'ldi, lekin 1800 yilgacha u mavjud emas edi va 1900 yilda bunday guruhlar deyarli barcha yirik mamlakatlarda mavjud edi[2, 3, 5, 8].

Ilmiy – uslubiy adabiyotlarni o'rganish va tahlil qilish jarayonida ma'lum bo'ldiki, AQShning zamonaviy harbiylashgan oliy ta'lim tizimi Qurolli Kuchlar uchun umumiy bo'lgan 4 ta o'rta, 2 ta oliy va 2 ta universitet negizida faoliyat yuritadi.

AQSh harbiy oliy ta'lim tizimi ko'p bosqichli, besh bosqichli. Bo'lajak harbiy kadrlarning boshlang'ich tayyorgarligi harbiy maktabda, so'ngra ixtisoslik kurslarida, harbiy bo'linmalar va xizmatlar maktablarida malaka oshirish kurslarida, qo'mondonlik va shtab kollejlari (armiya, dengiz floti, havo kuchlari, deputatlar, harbiy-dengiz kuchlari qurolli kuchlari) o'qitilishi paytida amalga oshiriladi: 1-bosqich - Vest-Poyntdagi Armiya akademiyasi, yiliga 200 ga yaqin kishini harbiy akademiyaga qabul qiladigan ikkita tayyorgarlik bosqichga ega maktab. 17–22 yoshli o'g'il yoki qizlar ingliz tilidan (insho), matematika va ijtimoiy fanlardan kirish imtihonlarini muvaffaqiyatli topshirgandan so'ng, oddiy armiya va uyushgan zaxiradagi oddiy askar va serjantlar qabul qilinadi. Har yili akademiyaga 2000 ga yaqin abituriyent jalb qilinadi, ularning to'rtidan bir qismi turli xil sabablarga ko'ra sinov o'quv sikli davomida o'qishdan chetlatiladi. Universitet bitiruvchilari o'qish oxirda o'rta va oliy harbiy ta'lim to'g'risidagi diplom oladilar. Ularga "ikkinchi darajali leytenant" asosiy zobit unvoni va bakalavr ilmiy darajasi beriladi; 2-bosqich - barcha zobitlar lavozimga tayinlanishdan oldin harbiy bo'linmalar va xizmatlar maktablarida o'qishlari shart bo'lgan mutaxassislik kursi. Fort Braggdagi Maxsus urush markazida maxsus kuchlar zobitlari uchun professional mashg'ulotlarni o'tashlari talab etiladi; 3-bosqich – malaka oshirish kurslari. Harbiy unvondagi barcha zobitlar, shu jumladan kapitangacha bo'lgan harbiy xizmatchilarning 30 dan ortiq o'quv markazlari va maktablarida (armiya aviatsiyasi, zirhli, piyoda, harbiy razvedka, elektron razvedka, dala artilleriya, havo hujumidan mudofa, kimyoviy) o'z bilimlarini oshirishlari mumkin. Ushbu bosqichda harbiy oliy ta'lim tizimining ishlashi quruqlikdagi qo'shinlarning harbiy mutaxassislarga bo'lgan ehtiyojlariga qarab maktablar va markazlar sonini o'zgartirish tendentsiyasi bilan belgilanadi; 4-bosqich - 10-15 yildan keyin qo'mondonlik va shtab kollejlari (armiya, quruqlikdagi qo'shinlar, havo kuchlari, dengiz floti, deputat, Buyuk Britaniya

qurolli kuchlari) "mayor-polkovnik" unvoniga ega zobitlarni tayyorlash. Batalyon-brigada" darajasidagi va tashkiliy shtab zobitlari. Zobitlar havo hujumidan mudofa, elektron urush, xavfsizlik siyosatini rejalashtirish, Sharqiy va Markaziy Evropaning davlat-siyosiy tizimi va qurolli kuchlarini tashkil etish va o'tkazish, logistika muammolarini o'rganadilar. To'liq kunlik o'qitish uchun ofitserlarni tayyorlash muddati 40 hafta, sirtqi ta'lim uchun esa 4-yildan ortiq emas. Ushbu darajadagi tizimning yillik ishlab chiqarishi 300-500 zobitni tashkil qiladi; 5-bosqich – Qurolli Kuchlar qo'mondonlik-shtab kolleji, Milliy harbiy va harbiy-sanoat kollejlari hamda Axborot resurs kollejini birlashtirgan oliy o'quv yurtlari tizimi – Milliy mudofaa universitetida katta va katta ofitserlarni tayyorlash. Talabalar harbiy rejalashtirish, harbiy strategiya, mamlakatning ichki va tashqi siyosati, milliy qurolli kuchlar va NATO ittifoqdosh kuchlarining qo'shma jangovar operatsiyalarida AQSh harbiy kuchlaridan foydalanish masalalarini o'rganadilar. To'liq kunlik o'qitish uchun ofitserlarni tayyorlash muddati 42 hafta, sirtqi ta'lim uchun esa 2-yilgacha. Bundan tashqari, universitetda Mudofaa vazirligi markaziy apparati va boshqa bo'linmalarida ishlash uchun oliy kasbiy malakaga ega davlat xizmatchilari tayyorlanadi. Universitet har yili 550-600 nafar zobitni tugatadi.

Fransiyada bo'lajak harbiy talim mutaxassislarini tayyorlash tizimi: Dunyo miqyosidagi global o'zgarishlar Fransiyadagi zamonaviy oliy harbiy ta'lim tizimining tubdan o'zgarishiga olib keldi, bu Sharl De Gollning 1932 yilda aytgan mashhur bayonotiga asoslanadi: "Armiya biz ko'nikkan emas, balki armiya bo'lishi kerak", 1777 yilda qurolli kuchlar vaziri va islohotchi graf Klod Lui De Sen-Jermen tashabbusi bilan Fransiyada yigirmata qirollik harbiy maktablari tashkil etildi, buning natijasida u chirigan armiyani isloh qilishga umid qildi. "Keyin biz urush san'atida kam mashq qildik va harbiy vatanparvarlik shu qadar pasayib ketdiki, qirol fransuz zobitlarini Prussiyaga yubordi, ular u erda qo'shinlarni shakllantirish va tayyorlashni o'rganishlari uchun". Maktabga kirish uchun bo'lajak kursantdan to'rt avlod olijanob ajdodlari borligini isbotlash va o'qish uchun to'lovlarni to'lash talab qilingan. Bundan tashqari, o'quvchi yozish va o'qishni bilishi kerak edi. Olti yil davomida maktablar matematika, tarix, geografiya, chet tillari va chizmachilik, qilichbozlik va raqsni o'rgandilar [2, 5, 8, 11, 11; 12].

Fransuz oliy harbiy ta'lim tizimining paydo bo'lishi 1878 yil 15 iyunda Leval rahbarligida Oliy harbiy maktab tashkil etilgan paytdan boshlanadi.

Qayd etilgan manbalar va olib borilgan tadqiqotlarni tahlil qilish jarayonida Fransiyaning ikki jahon urushi oralig'idagi oliy harbiy ta'lim tizimi quyidagi xususiyatlar bilan tavsiflanganligi aniqlandi: zobitlarning individual intellektual intizomini shakllantirish, ularning bilimlarini ushbu sohaga yo'naltirish. mohiyatini izlash va fantaziyani tarbiyalash, ularning umumiy madaniy saviyasini har tomonlama yuksaltirish. Buning uchun oliy harbiy ta'lim tizimida taktika, harbiy tarix, qo'mondonlik falsafasi, sotsiologiya va chet tillarini o'rgangan, ammo harbiy geografiyani o'rganmagan. Zamonaviy siyosiy va harbiy vaziyatni tahlil qilish natijasida Fransiya harbiy qo'mondonligi universitet oliy harbiy ta'lim tizimlarini integratsiya qilish to'g'risida qaror qabul qildi. 1993 yilda uch turdagi qurolli kuchlarning birlashgan kollejlari va jandarmeriya oliy shtab kurslari negizida, Parij markazida yaqin atrofida, Eyfel

minorasidan 500-metr uzoqlikdagi Ecole Militaire (harbiy maktab) hududida. Mudofaa vazirligi va Bosh shtabga yaqin joyda Kollej interarmees de defense kolleji tashkil etildi.

O'shandan beri Kollej Interarmees De Defense kolleji zamonaviy oliy harbiy ta'lim tizimining asosi bo'lib kelgan. Tizimning universitetlararo integratsiyalashuvini rivojlantirish tendentsiyasini amalga oshirgan holda, Kollej Interarmees De Defense kolleji yil davomida armiya, dengiz floti, havo kuchlari va jandarmeriya uchun zobitlarni tayyorlaydi. Kollejda o'qishga nomzodlarni kasbiy tanlash "mayor" va "podpolkovnik" harbiy unvonlariga ega bo'lgan ofitserlar tomonidan tanlov asosida kirish imtihonlarini o'tkazishni nazarda tutadi. Universitetning yillik qabuli 320 nafar zobitni tashkil etadi (ulardan 110 nafari dunyoning 70 davlatidan, shu jumladan Rossiyadan kelgan harbiy xizmatchilardir) [2, 3, 5, 18; 12].

BMT va NATO kuchlari va vositalari yordamida dunyo va Yevropada xavfsizlikni ta'minlash bilan bog'liq. O'qishni tugatgandan so'ng, Kollej Interarmees De Defense kolleji bitiruvchilari "Polkovnik" - "General" harbiy unvonlarida ofitserlik lavozimlarida ishlash huquqiga ega bo'ladilar.

O'quv quyi tizimini rivojlantirishning asosiy tendentsiyasi uning kursga yo'naltirilganligidir. Ta'lim dasturi "Tezkor tayyorgarlik" va "Umumiy mudofaa masalalari" fanlariga bo'lingan. Mashg'ulotlar uzluksiz usulda va o'quv guruhlar tarkibida amalga oshiriladi. Shunday qilib, Fransiya oliy harbiy ta'lim tizimining rivojlanishining asosiy tendentsiyalari quyidagi 7-muhim jihatni etiborga oladi: tarixiy o'zlikni saqlash; zamonaviy jangovar harakatlarni o'tkazish shakllari va usullarining o'zgarishiga tezkor javob berish; yangi ta'lim texnologiyalari asosida o'qitishning shakl va usullarini takomillashtirish; ta'limni individuallashtirishga e'tibor berish; universitetlararo integratsiyani chuqurlashtirish; oliy harbiy ta'lim kursining tabiati; yetakchi fuqarolik mutaxassislarini o'qitishga keng jalb etish; siyosiy va harbiy muammolarni hal qilishning xalqaro mohiyatiga e'tibor qaratish.

Buyuk Britaniyada bo'lajak harbiy talim mutaxassislari ta'lim tizimi: Ko'p asrlik tarix davomida Britaniya oliy harbiy ta'lim tizimi Britaniyaning orollari va xorijdagi mulklarini zarur darajada harbiy himoya qilishni ta'minlashga qaratilgan bo'lib, u hatto urush davrida ham o'z xarajatlarini ma'lum chegaralardan tashqariga kengaytirishga intilmagan. Natijada oliy harbiy ta'lim tizimiga maxsus, inglizcha yondashuv shakllandi. Uni yangi operatsion va strategik talablarga moslashtirish 1990-yillarning o'rtalarida boshlangan.

Olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki ingliz zobitlarini tayyorlash quyi tizimining faoliyati asosiy kontseptual komponent - fikrlash jarayoni, ta'limotni ishlab chiqish va qo'llash, shuningdek, ma'naviy tarkibiy qism - zobitning qobiliyatlarini ta'minlaydigan qo'l ostidagilarni jangga majburlash ma'naviy quyi tizim bilan bevosita bog'liq. O'quv va ma'naviy quyi tizimlarning ishlashi harbiy-professional va ijtimoiy-psixologik tamoyillarga asoslanadi (1-jadval).

Jadval 1

Britaniya zobitlarini tayyorlash va o'qitish quyi tizimlari faoliyatining asosiy tamoyillari

Tamoyillar	Dastlabki tushunchalar	Mohiyat

Ratsionalizm	Ratsionalizm va ilm-fan	Tashkiliy faoliyatning, asosan, pragmatik yo'nalishning maqsadga muvofiqligini asoslash
Ilmiylik	Ilmiylik va kognitivizm	Ta'lim jarayoniga ilmiy-tadqiqot xarakterini berish, o'qitishning yangi samarali usullarini izlash
Tizimlilik	Ilmiylik	Harbiy pedagogik jarayonning elementlarini tizimlashtirish, o'quv tizimining tarkibiy qismlarining funktsiyalarini tahlil qilish va muvofiqlashtirish.
Ishlab chiqarish qobiliyati	Ilmiylik va pragmatizm	TSE va ularni qo'llashning yangi usullarini joriy etish asosida o'quv jarayonini faollashtirish
Umumlashtirish	Ratsionalizm va kognitivizm	O'quv maqsadlarini shakllantirish, uning intensivligi va motivatsiyasini ta'minlash
Amaliylik	Pragmatizm va bixeviorizm	Intensiv tayyorgarlik asosida kasbiy mahorat, malaka va sifatlarni shakllantirish
Ijtimoiylashtirish	Neobexeviorizm va interaktivizm	Ofitserlarda zarur ijtimoiy-siyosiy va axloqiy-psixologik fazilatlarni ularning ijtimoiy muhitdagi mavjud munosabatlarga moslashishi asosida ularning ijtimoiy muhiti orqali shakllantirish uchun shart-sharoit yaratish.
Insonparvarlik	Neofreydizm	Tarbiyaviy ta'sirlar shaxsiy xususiyatga ega, ma'naviy va jangovar ruhni shakllantirish jarayonini individuallashtiradi

Binobarin, oliy harbiy ta'lim tizimini rivojlantirish tendentsiyasi ofitserlarning kasbiy faoliyatini davom ettirish uchun barqaror motivatsion munosabatlarni ta'minlash, ishonchli boshqaruv va boshqaruv fazilatlarini shakllantirishdan iborat. Ma'lumotnomalar va hisobotlarni o'rganish jarayonida Buyuk Britaniyaning zamonaviy oliy harbiy ta'lim tizimini rivojlantirishning umumiy tendentsiyasi universitetlararo integratsiyaga qaratilganligi aniqlandi.

Shunday qilib, Buyuk Britaniyaning zamonaviy oliy harbiy ta'lim tizimini rivojlantirishning asosiy tendentsiyalari: bo'lajak harbiy talim mutaxasislari tayyorlashni tashkil etish va amalga oshirishga tizimli yondashuv; ularni tayyorlashda bo'lajak harbiy talim mutaxasislarning yaqin va uzoq kelajakdagi kasbiy vazifalarni muvaffaqiyatli bajarish qobiliyatiga e'tibor qaratish; yuqori texnologiyali kadrlar tayyorlash; o'quv jarayonining ilmiy tadqiqot xarakteri; eng muhim davlat hujjatlarini ishlab chiqishda bo'lajak harbiy talim mutaxasislarning faol ishtiroki; o'qitishning vazifa-modul yo'nalishi; tizim rivojlanishini o'z-o'zidan tuzatish.

Eng ilg'or xorijiy oliy harbiy ta'lim tizimlarini o'rganish ularning tizimlari va quyi tizimlarini tavsiflovchi bir qator xususiyatlarni aniqlash va tizimlashtirish imkonini berdi. Jumladan AQSh, Fransiya va Buyuk Britaniya zobitlari uchun oliy ta'lim quyi tizimlarining qiyosiy tahlili 2-jadvalda keltirildi.

Jadval 2

AQSh, Fransiya va Buyuk Britaniya zobitlari uchun oliy ta'lim quyi tizimlarining qiyosiy tavsifi

Bir mamlakat	Quyi tizimlarning asosiy xususiyatlari			
	Boshqaruv	Trening	Ta'lim	Ta'minlash
AQSH	Harbiy ta'limni boshqarish organlarining o'z vazifa-larini	Ta'limning besh darajasining mavjudligi; Ofitserlarning o'qish	Ofitserlarni NATO Qurolli Kuchlari va zamonaviy dunyo-	Moliyaviy, ta'lim, moddiy va moddiy-texnik ta'minot

	quyi tuzilma-larga o'tkazishda oliy harbiy ta'lim organlari mavjud bo'lmaganda muvozanat.	davrida yuqori malakaga va ularning hayotiy faoliyatida qat'iy korporativlikka erishish; professor-o'qituvchilar va talabalar o'rtasidagi kollegial hamkorlik; mansabdor shaxslarning xizmat tashabbusi va qabul qilingan qarorlarning asosiligi uchun javobgarligini rivojlantirish	da milliy ustunlik va ustunlik, mamlakat Qurolli Kuchlarining yengilmas qudrati ruhida tarbiyalash; shu asosda Amerika harakat uslubini singdirish	balansi, ta'lim faoliyatini yaxshi yo'lga qo'yilgan huquqiy ta'minlash, boshqa HOT tizim-larining ma'lumotlar bazalariga kirish
Fransiya	mamlakat oliy mansabdor shaxslarining oliy kasbiy ta'limini boshqarishda faol ishtirok etish; HOTga qo'yiladigan talablarni aks ettiruvchi ommaviy muhokama qilingan va qabul qilingan harbiy doktrinaning mavjudligi; fuqarolik ruhini yangilash uchun mamlakat mudofaa va xalq ta'limi sohalarini yaqinlashtirish	Birlashgan qurolli mudofaa kollejining ko'p bosqichli maxsus o'quv-ilmiy kompleksini yara-tish; Qurolli Kuchlarning barcha bo'g'inlari va harbiy bo'linmalari ofitserlarini tayyorlash-ning o'ziga xosligi va zaruriyatini e'tibordan chetda qoldirmagan yoki buzmagani holda armiyalararo hamkorlik; harbiy va fuqarolik boshqaruvining oliy tuzilmalari salohiyatidan faol foydalanish; jamiyat va uning armiyasining intellektual birligi; 2015 yil oxirida ofitserlar tayyorlash yo'nalishi; harbiy ta'lim sohasida millatlararo hamkorlik	jamoatchilik fikrini hisobga olish va xabardor qilish asosida aniq mafkuraviy yo'nalishlarni shakllantirish; ofitserlar ongida de Gollning "Frantsiya armiyasi uning dahosining haqiqiy aksidir" tamoyilini tasdiqlash; ofitserlarning umumiy madaniy darajasini oshirish; ofitserlar tayyorlashda millatlararo xususiyatlarni hisobga olish	HOT tizimini aniq huquqiy qo'llab-quvvatlash; ta'lim, moddiy, moliyaviy va moddiy-texnik ta'minot balansi; HOT tizimini axborot, ilmiy va uslubiy ta'minlashga zamonaviy ta'lim texnologiyalarini keng joriy etish
Buyuk Britaniya	Ofitserlarni tayyorlashga tizimli yondashish; ta'lim dasturlari mazmuni va bitiruvchilarga qo'yiladigan talablar bo'yicha aniq konseptual ko'rsatmalar	Turli o'quv modullari va yangi axborot texnologiyalarini qo'llash; noaniqlik sharoitida ofitserlarda analitik fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga asoslangan; guruh mashg'ulotlarining kollegialligi; aniq belgilangan ta'lim tamoyillari	Ofitserlarning qo'l ostidagilarni majburlash qobiliyatini shakllantirish kurash, yuksak ma'naviyat va jangovar ruh; qat'iy intizom; HOT, harbiy qismlarning tarixiy an'analariga sodiqlik	Oliy ta'lim muammolari bo'yicha tadqiqot markazining xulosalari asosida HOT tizimini yuqori darajadagi ilmiy qo'llab-quvvatlash ta'limga borish; moliyaviy, moddiy va boshqa turdagi qo'llab-quvvatlash balansi

Bundan tashqari, rivojlanish tendentsiyalarini bilish va hisobga olish, xorijiy oliy harbiy ta'lim tizimlarining mohiyati va tuzilmalari, ularning quyi tizimlari va asosiy elementlari -

professor-o'qituvchilar va talabalar – O'zbekiston Qurolli Kuchlarining istiqbolli oliy harbiy ta'lim tizimining kontseptual asoslarini yanada rivojlantirishga yordam beradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Белая книга по вопросам обороны [Текст]. М.: Посольство Франции в России. 1994.
2. Баридж Б.К. Адаптация системы военной подготовки и образования к новым стратегическим и оперативным требованиям [Текст] // Международная конференция, 28 февраля - 2 марта 2001 г. М.: ОВА, 2001. С. 111;
3. За профессиональную армию [Текст] / А.К. Быков, И.В. Домнин, С.Н. Климов и др./ Российский военный сборник. М.: ВУ, 1998. № 14. 567 с.
4. Геймер Х.Г.Р. Система высшего образования в Германии - камо грядеши? // Bildung und Wissenschaft: на русском языке. 1999.
5. Основные направления военного строительства в Европейских странах // Материалы международной конференции, 28 февраля-2 марта: М.: Межрегиональный общественный фонд поддержки военной реформы, 2001. С. 126.
6. Система высшего образования в Германии - камо грядеши? // Bildung und Wissenschaft: на русском языке. 1999. №
7. Ушакова В.М. Организационно-педагогические основы обеспечения подготовки специалистов нового поколения в многоуровневой системе высшего образования Республики Беларусь: автореф. дис. ... д-ра пед. наук. М., 2000;
8. Фильков С.М. Психолого-педагогическая теория и практика подготовки личного состава Вооруженных Сил Великобритании [Текст]: Дис. ... канд. пед наук. М., 1990. С. 76.
9. Феденко Н.Ф., Фильков С.М. Система подготовки личного состава Вооруженных Сил Великобритании [Текст]. М.: ГУ ГШ РФ, 1993;
10. Хантингтон С. Солдат и власть [Текст]. Гарвард - Кембридж: 1985. С.11-18.
11. Шарль де Голль. Франция и армия. Париж: Издательство «Плон», 1971. С. 99.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉ **Junaydullayev Mels Asliddin o'g'li**, mustqil izlanuvchi [Джунайдуллаев Мелс Аслиддин оглы, соискатель], [Mels A. Junaydullayev, applicant]; manzil: O'zbekiston, Buxoro M.Iqbol 11 [адрес: Узбекистан, Бухарская М.Икбол 11], [address: Uzbekistan, Bukhara M.Iqbol 11]; E-mail: junaydullayevmels@gmail.com

Original paper

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA MATEMATIK SAVODXONLIKNI RIVOJLANTIRISHNING METODIK TIZIMI

© D.M. Daminova¹✉

¹Termiz davlat pedagogika instituti, Termiz, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: bugungi zamonaviy texnologik dunyoda muhim hisoblangan matematikaga oid bilimlarni va qobiliyatlarni rivojlantirish barcha bolalar uchun manfaatlidir. Matematika kundalik hayotda jumladan, muhandislik, arxitektura, buxgalteriya hisobi, bank, biznes, tibbiyot, ekologiya va aerokosmika kabi ko'plab sohalarda juda muhimdir.

MAQSAD: matematika iqtisodiyot va moliya, shuningdek, hisoblash texnologiyalari va dasturiy ta'minotni rivojlantirish uchun juda muhimdir. Bugungi zamonaviy o'zgaruvchan dunyoda yangi ko'nikmalarni o'rganish va muammolarni hal qilish qobiliyatini takomillashtirishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: boshlang'ich sinf o'quvchilarida matematik savodxonlik uchun zarur bo'lgan matematik bilim va ko'nikmalar tizimini shakllantirish va rivojlantirishga e'tibor qaratiladi. Matematik mulohazalarni yuritish, matematik tushunchalarni, usullarni, faktlarni va vositalarni qo'llash kabi matematik savodxonlik faoliyat sifatidagi mohiyati ochib beriladi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: TIMSS xalqaro baholash tizimi topshiriqlari asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarida matematik savodxonligini rivojlantirishda tajribaviy shart-sharoitlarga e'tibor qaratilgan.

XULOSA: Shunday qilib, didaktik materiallarni o'quvchilarning o'quv materialini o'zlashtirish darajasini nazorat usullaridan biri sifatida qarash lozim. Shu bilan birga muayyan usul mazkur sinf, mazkur o'qituvchi uchun eng yaxshi usul bo'lmagligi ham mumkin. Shu sababli didaktik materiallar o'qituvchini o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirish darajasini aniqlash imkonini beradigan individual tekshirish uchun nazorat turlarini tuzishdan xalos eta olmaydi. Bu umummetodikaning asosiy vazifalaridan biridir.

Kalit so'zi: Sonlar va amallar, kognitiv sohalarga, To'rtinchi sinfda, savodxonlikni rivojlantirish, metodika, matematika, mulohaza yuritish.

Iqtibos uchun: Daminova D.M. Boshlang'ich ta'limda matematik savodxonlikni rivojlantirishning metodik tizimi.// Inter education & global study. 2024. № 3(2). B.41–49.

МЕТОДИЧЕСКАЯ СИСТЕМА РАЗВИТИЯ МАТЕМАТИЧЕСКОЙ ГРАМОТНОСТИ В НАЧАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ

© Д.М. Даминава¹✉

¹Термезский государственный педагогический институт, Термез, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье уделяется внимание развитию системы математических знаний и умений, необходимых для формирования математической грамотности у младших школьников. Раскрывается сущность математической грамотности как деятельности, включающей проведение математических рассуждений, применение математических понятий, методов, фактов и инструментов.

ЦЕЛЬ: математика играет решающую роль в развитии экономики и финансов, а также вычислительных технологий и программного обеспечения. Мы говорим об изучении новых навыков и улучшении способности решать проблемы в современном меняющемся мире.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: основное внимание уделяется формированию и развитию системы математических знаний и умений, необходимых для математической грамотности у младших школьников. Раскрывается сущность математической грамотности как деятельности, заключающейся в проведении математических рассуждений, применении математических понятий, методов, фактов и средств.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: особое внимание уделяется экспериментальным условиям развития математической грамотности у младших школьников на основе заданной международной системы оценки TIMSS.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: таким образом, дидактический материал следует рассматривать как один из методов контроля уровня освоения материала охотниками. Однако конкретный метод может быть не лучшим для этого класса, этого охотника. По этой причине дидактический материал не может избавить охотника от построения видов контроля для индивидуальной проверки, позволяющей определить степень усвоения знаний охотниками. Это одна из основных задач общей методики.

Ключевые слова: Числа и операции, познавательные области, Четвертый класс, развитие грамотности, методика, математика, рассуждение.

Для цитирования: Даминава Д.М. Методическая система развития математической грамотности в начальном образовании. // Inter education & global study. 2024. № 3(2). С.41–49.

METHODOLOGICAL SYSTEM OF MATHEMATICAL LITERACY DEVELOPMENT IN PRIMARY EDUCATION

© Dilbar M. Daminova¹✉

¹Termez State Pedagogical Institute, Termez, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article focuses on the development of a system of mathematical knowledge and skills necessary for the formation of mathematical literacy in younger schoolchildren. The essence of mathematical literacy as an activity involving mathematical reasoning, the use of mathematical concepts, methods, facts and tools is revealed.

AIM: mathematics plays a crucial role in the development of economics and finance, as well as computing technologies and software. We are talking about learning new skills and improving the ability to solve problems in today's changing world.

MATERIALS AND METHODS: the main attention is paid to the formation and development of a system of mathematical knowledge and skills necessary for mathematical literacy in younger schoolchildren. The essence of mathematical literacy is revealed as an activity consisting in conducting mathematical reasoning, applying mathematical concepts, methods, facts and means.

DISCUSSION AND RESULTS: special attention is paid to the experimental conditions for the development of mathematical literacy in younger schoolchildren based on the specified international TIMSS assessment system.

CONCLUSION: thus, didactic material should be considered as one of the methods of controlling the level of material development by hunters. However, a particular method may not be the best for this class, this hunter. For this reason, the didactic material cannot save the hunter from building types of control for individual verification, which allows to determine the degree of assimilation of knowledge by hunters. This is one of the main tasks of the general methodology.

Key words: numbers and operations, cognitive areas, Fourth grade, literacy development, methodology, mathematics, reasoning.

For citation: Dilbar M. Daminova. (2024) 'Methodological system of mathematical literacy development in primary education', Inter education & global study, (3(2)), pp. 41–49. (In Uzbek).

TIMSS 2019 yil mamlakatlarining taxminan yarmida boshlangan baholashning raqamli formatiga o'tish **TIMSS 2023** da yakunlanayotganini anglash muhim, chunki **TIMSS 2023** to'liq raqamli formatda bo'ladi.

TIMSS 2023 to'liq raqamli hisoblanadi. **TIMSS 2023** ning asosiy maqsadi - bu kompyuterga asoslangan baholashning afzalliklaridan, shu jumladan, yangi va takomillashtirilgan baholash elementlari va usullarini o'z ichiga olgan to'liq raqamli savollarni ishlab chiqish tizimidan foydalanish, ushbu tizimga ta'sir ko'rsatadigan innovatsion savollarni ishlab chiqish qobiliyatini bilishdir. Raqamli baholash quyidagilarga imkon beradi:

1. Matematik konsepsiyalarning dinamik tomonlarini, masalan, munosabatlar va geometrik operatsiyalarni hisobga olish, bu tushunchalar haqiqatan ham murojaat qilinadigan narsalarga yaqin interaktiv simulyatsiyalar yoki vositalarni taklif qilish.

2. Ba'zi protsessual va ikkilamchi hisoblash vazifalarini kompyuterga topshirish orqali kognitiv jarayonlarini baholash yaxshilandi, bu yesa o'quvchilarga strategiya va matematik fikrlashga e'tibor berish imkoniyatini yaratdi.

3. O'quvchilarning muammolarni hal qilish strategiyalari, noto'g'ri tushunchalari va testlarni topshirish yondashuvlari haqida ko'proq bilib olish uchun ishlatilishi mumkin bo'lgan o'quvchilarning tegishli namunaviy javoblari bilan bog'liq ma'lumotlarni qayta ishlash.

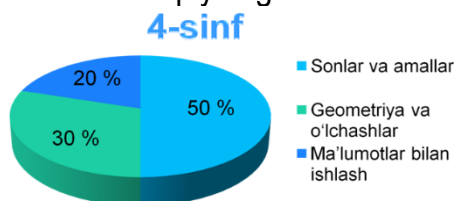
4. Testlarni namoyish qilish va javob berishning umumiy formatlarini boyitish, o'quvchilarning faolligi va TIMSSda qatnashish motivatsiyasini yaxshilashga yordam berish.

Matematika fanidan 4- sinf ta'lim standartlari matematik mazmun va amaliyot standartlaridan iborat. Matematik mazmun standartlari 4-sinfda matematik mazmun standartlari matematikaning:

- Sonlar va amallar (SA);
- Geometriya va o'lchashlar (GO');
- Yehtimollik va statistika (ES) bo'limlarini qamrab oladi.

Kelgusida ishlatish qulay bo'lsin uchun 4-sinfda qamrab olingan bo'limlar nomi avval sinfning tartib raqami, so'ng bo'limning ikki bosh harfi bilan kodlanadi. Standartlar kodida yesa avval sinf tartib raqami, song bo'lim nomi va oxirida standart tartib raqami keltiriladi. Masalan, 3.SA.3 kod - birinchi sinfning "Sonlar va amallar" bo'limi bo'yicha 4- standartini bildiradi. Muayyan sinfga kiritilgan standartlar o'z navbatida sinflar kesimida yanada aniqlashtiriladi.

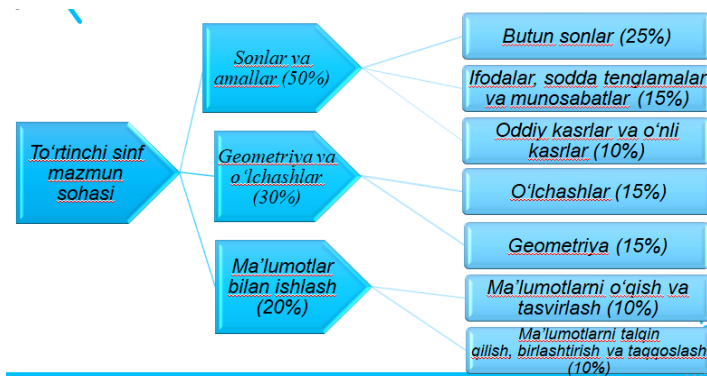
To'rtinchi sinflarda mazmun va kognitiv sohalarga bag'ishlangan TIMSS 2023 matematik baholashning maqsadli foizlari quyidagi 1-rasmda ko'rsatilgan.

1-rasm. TIMSS 2023 matematik baholashning maqsadli foizlari.

TIMSS 2023 "Matematika – to'rtinchi sinf" tarkibidagi mazmun sohalari va ularning har biriga ajratilgan baholash ballarining maqsadli foizlarini ko'rsatadi. Har bir mazmun soha bo'limlardan iborat bo'lib, har bir bo'lim o'z navbatida bir nechta mavzularni o'z ichiga oladi. To'rtinchi sinf matematikasini baholashda har bir mavzu taxminan teng taqsimlangan.

To'rtinchi sinfda mazmun sohasiga bag'ishlangan TIMSS 2023 matematik baholashning maqsadli foizlarini yanada kengroq jadval asosida ko'rsatib o'tamiz. (2-rasmga qarang).

2-rasm. Mazmun sohasidagi mavzular.

Har bir mazmun sohasidagi quyidagi har bir mavzu vaziyatga bog'liq holda bilish, qo'llash yoki mulohaza yuritish kognitiv sohalarini o'lchash yelementlari orqali baholanishi mumkin. Shuningdek, mazmun sohasidagi mavzularni qamrab oladigan savollar turli xil kontekstlarda joylashishi kutilmoqda. Kamida 15 % kontekstsiz taqdim yetilishi kerak, qolgan qismi yesa muammoni hal qilishning oddiy vaziyatlaridan tortib muammolarni hal qilish va so'rovnoma topshiriqlaridagi murakkab kengaytirilgan senariylariga qadar bo'lishi kerak.

Sonlar va amallar. Butun sonlar bo'limi sonlar va amallar mazmun sohasining ustuvor tarkibiy qismidir va o'quvchilar o'rtacha kattalikdagi butun sonlar ustida hisob-kitoblarni bajara olishlari kerak. Dastlabki algebraik tushunchalar to'rtinchi sinfda TIMSS baholashning bir qismidir, shu jumladan, sodda tenglamalarda o'zgaruvchilardan (noma'lumlardan) foydalanishni tushunish va dastlabki miqdorlar o'rtasidagi munosabatlarni tushunish Shu bilan birga, obyektlar va miqdorlar ko'pincha butun sonlarda kelmaganligi sababli, o'quvchilar uchun oddiy kasrlar va o'nli kasrlarni tushunish ham muhimdir O'quvchilar oddiy kasrlar va o'nli kasrlarni taqqoslash, qo'shish va ayirishni bilishlari kerak.

Butun sonlar. 6 xonagacha sonlarning xona birliklarini bilib olish, sonlarning ko'rinishini (so'zlar, belgilar va modellar, jumladan sonlar o'qini) birlashtirish va sonlarni taqqoslash; 4 xonagacha bo'lgan sonlarni qo'shish va ayirish;

Ko'paytirish (3 xonagacha bo'lgan sonlarni 1 xonali songa, 2 xonali sonlarni xonali sonlarga) va bo'lish (3 xonagacha bo'lgan sonlarni 1 xonali sonlarga);

Toq va juft sonlar, sonlarning ko'paytiruvchisi va karralilari, sonlarni yaxlitlash (10 ning darajasiga yaqin aniqlikda) va taxmin qilish bilan bog'liq masalalarni yechish;

To'rtinchi sinfda o'quvchilar uzunlikni o'lchash uchun chizg'ichdan foydalanishi kerak; uzunlik, massa, hajm va vaqtni o'z ichiga olgan hisob-kitoblarni bajarish; to'rtburchaklar asosida shakllar yuzasini hisoblash; ko'pburchaklar perimetrlarini hisoblash; hajmlarni aniqlash uchun kublardan foydalanish. O'quvchilar chiziqlar, burchaklar va turli ikki va uch o'lchovli shakllarning xossalari va tavsiflarini aniqlay olishlari kerak.

Geometriyani o'rganish uchun fazoviy tushuncha ajralmas hisoblanadi va o'quvchilardan turli xil geometric figuralarni tasvirlash va chizish so'raladi. Shuningdek, ular geometrik munosabatlarni tahlil qila olishlari va ushbu aloqalardan foydalanib, geometrik obyektlar to'g'risida xulosa chiqarishlari kerak. Atrofimizda turli shakl va o'lchamdagi narsalar mavjud, geometriya yesa shakllar va o'lchashlar o'rtasidagi munosabatlarni

tasavvur qilish va tushunishga yordam beradi. O'lchash - bu obyektlar va hodisalarning atributlarini (masalan, uzunlik va vaqt) miqdoriy aniqlash jarayoni.

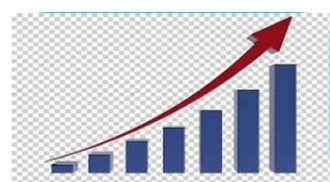
Ma'lumotlarni talqin qilish, birlashtirish va taqqoslash. Ma'lumotlarni talqin qilish va undan to'g'ridan-to'g'ri ma'lumotlar displeylarini o'qishdan tashqari savollarga javob berish uchun foydalanish Ikki yoki undan ortiq manbalardan olingan ma'lumotlarni birlashtirish yoki taqqoslash va ikki yoki undan ortiq ma'lumotlar to'plamlari asosida xulosalar chiqarish.

Ma'lumotlarni o'qish va tasvirlash. Jadvallardan, piktogrammalardan, gistogrammalardan, chiziqli diagrammalardan va doiraviy diagrammalardan ma'lumotlarni o'qish. Jadvallarni, piktogrammalarni, gistogrammalarni, chiziqli diagrammalarni va doiraviy diagrammalarni yaratish yoki to'ldirish

Ma'lumotlarni o'qish va tasvirlash

- Jadvallardan, piktogrammalardan, gistogrammalardan, chiziqli diagrammalardan va doiraviy diagrammalardan ma'lumotlarni o'qish.

- Jadvallarni, piktogrammalarni, gistogrammalarni, chiziqli diagrammalarni va doiraviy diagrammalarni yaratish yoki to'ldirish

Matematikaning kognitiv sohalari – to'rtinchi sinf. Ko'nikmalarni tavsiflash TIMSS 2023 kabi baholash rivojlanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi, so'rovnoma belgilangan mazmun sohalari bo'yicha tegishli kognitiv ko'nikmalarini qamrab olishini ta'minlaydi. Ikkinchisi yesa, o'quvchilarning bilimlarini va kontseptual tushunchalarini bir qator vaziyatlarda qo'llash qobiliyatiga Uchinchi kognitiv soha mulohaza yuritish qaratadi. Mantiqiy, tizimli fikrlashni o'z ichiga oladi, o'quvchilar matematik obyektlar orasidagi Birinchi kognitiv soha, murakkab bilish, o'quvchilar bilishi munosabatlarni hal qilish, kerak bo'lgan faktlar, yechimlarni ishlab tushunchalar va chiqarish va asoslab protseduralarni qamrab berish uchun foydalanishi oladi kerak.

O'quvchilar o'zlarining matematik qobiliyatlarini namoyish etganda mazmun sohadan tashqarida, har xil darajada bilish, qo'llash va mulohaza yuritishni amalga oshiriladi. Muammoli vaziyatning matematik modellarini yaratish va chizg'ich yoki kalkulyator kabi vositalardan foydalanish vakolatlarini qamrab oladi. Ushbu TIMSS kognitiv sohalari strategiyani yoki yechimni qo'llabquvvatlash uchun matematik dalillarni taqdim yetish, vaziyatni matematik tarzda ifodalash.

Bilish kognitiv sohasi. Matematikani qo'llash yoki matematik vaziyatlar haqida mulohaza yuritish qobiliyati matematik tushunchalar bilan tanishish va matematik mahoratning ravan bo'lishiga bog'liq. O'quvchi qanchalik dolzarb bilimlarni yeslab qolishi va u tushunadigan tushunchalar doirasi qanchalik keng bo'lsa, muammoli vaziyatlarning keng doirasi bilan shug'ullanish imkoniyati shunchalik katta bo'ladi. Til va asosiy faktlarini

osongina yeslab qolishga imkon beradigan bilimlar bazasi va sonlarni hamda konvensiyalari, ramziy tasvir va fazoviy munosabatlarga yega bo'lmagan, o'quvchilar maqsadga muvofiq matematik fikrlashi mumkin yemas. O'quvchilar nisbatan tanish va odatiy vazifalarda turli xil hisoblash protseduralari va vositalaridan samarali va aniq foydalanishlari kerak. Faktlar matematikaning asosiy tilini ta'minlovchi bilimlarni, shuningdek, matematik fikrlash asosini tashkil qiluvchi muhim matematik tushunchalar va xossalarni o'z ichiga oladi. Protseuralar muammolarni hal qilish uchun zarur bo'lgan matematikaning asosini tashkil yetadi, ayniqsa ko'p odamlar kundalik hayotlarida duch keladigan muammolar.

Eslash. Ta'riflarni, terminologiyani (atamalarni), sonlarning xossalarini, o'lchov birliklarini, geometrik xossalarni va belgilarni (yozuvlarni) yeslash (masalan, $a \times b = ab$, $a + a = 3a$).

Aniqlash. Sonlar, ifodalar, miqdorlar va shakllarni aniqlash. Obyektlar matematik jihatdan qachon yekvivalent bo'lishini aniqlash. Ma'lumotlarni grafiklardan, jadvallardan, matnlardan yoki boshqa manbalardan o'qish.

Tartiblash. Sonlarni, ifodalarni, miqdorlarni va shakllarni umumiy xossalari bo'yicha tartiblash va tasniflash. Hisoblash. Algoritmik protseduralar yordamida butun (nomanfiy) sonlar, oddiy kasrlar, o'nli kasrlar va butun sonlar bilan arifmetik amallarni hisoblash. To'g'ri algebraik manipulyatsiyani (amallarni) bajarish.

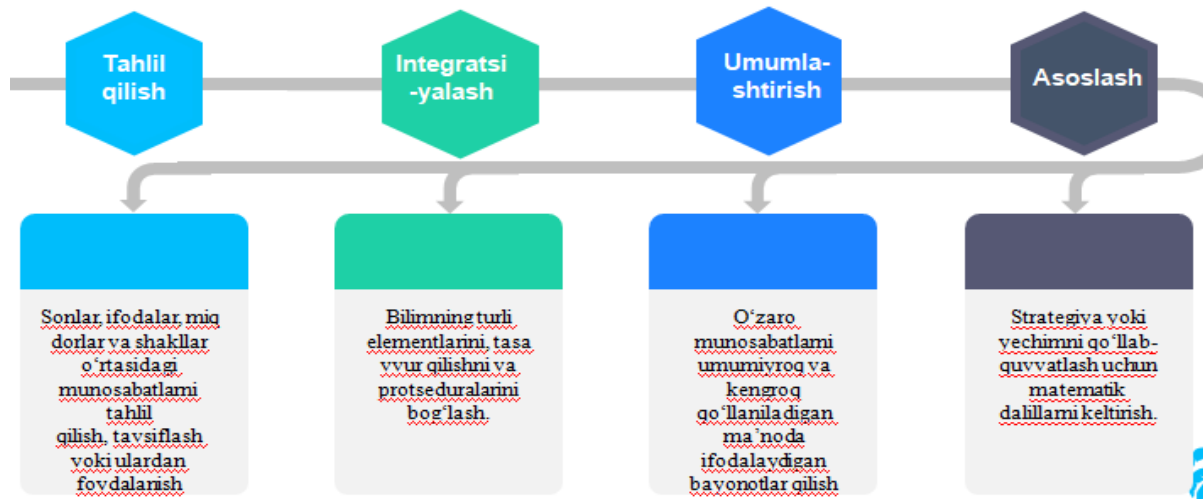
Qo'llash kognitiv sohasi turli xil vaziyatlarda matematikani qo'llashni o'z ichiga oladi. Masalalarni yechish ushbu sohada asosiy o'rinni yegallaydi. Ko'pgina masalalar hayotiy vaziyatlarda belgilab qo'yilgan bo'lib, o'quvchilarga yechimni amalga oshirishdan oldin masalani matematik ko'rinishda ifodalash talab qilinadi. G'oyalarni aks yettirish matematik fikrlash va muloqot asosini tashkil yetadi va tasvirlarni yaratish qobiliyati muvaffaqiyatga asos bo'ladi. Boshqa muammolar, masalan, sonli yoki algebraik ifodalar, funksiyalar, tenglamalar, geometrik figuralar yoki statistik ma'lumotlar to'plamlari bilan bog'liq matematik savollar bo'lishi mumkin.

Tasavvur qilish. Ma'lumotlarni jadvallar yoki grafikalar ko'rinishida aks yettirish; muammoli vaziyatlarni modellashtiruvchi tenglamalar, tengsizliklar, geometrik figuralar yoki diagrammalar yaratish, va ma'lum bir matematik obyekt yoki munosabatlar uchun yekvivalent tasavvurlarni yaratish. Ifodalash. Muammolarni hal qilish uchun samarali mos amallarni, strategiyalarni va vositalarni aniqlash. Amalga oshirish. Muammolarga yechimlar izlash uchun mos strategiya va operatsiyalarni amalga oshirish.

Mulohaza yuritish kognitiv soha. Matematik mulohaza yuritish mantiqiy, tizimli fikrlashni o'z ichiga oladi. Bunga muammolar yechimini topish uchun ishlatilishi mumkin bo'lgan qonuniyatlar va qonuniyatlarga asoslangan intuitiv va induktiv mulohazalar kiradi. Mulohaza yuritish jarayonlarining dalilini yechish usulini tushuntirish yoki asoslash yoki ma'lumotlar va dalillar asosida asosli xulosalar chiqarish mumkin. Matematik munosabatlarni tahlil qilish yoki umumlashtirishda mulohaza yuritish talab yetiladi. Mulohaza yuritish sohasida keltirilgan ko'plab kognitiv ko'nikmalar murakkab masalalarni o'ylash va

yechishda foydalanish mumkin bo'lsa ham, har biri o'z-o'zidan matematik ta'limning qimmatli natijasini anglatadi mulohaza yuritish kuzatish va tahmin qilish qobiliyatini o'z ichiga oladi. Bu shuningdek, mantiqiy xulosa qilishni aniq taxminlar va qoidalar asosida natijalarni asoslashni o'z ichiga oladi.

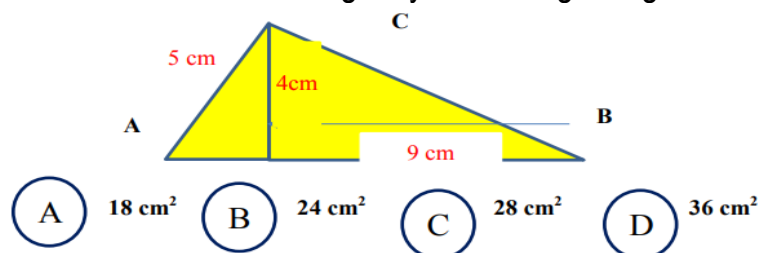
Tahlil qilish: sonlar, ifodalar, miqdorlar va shakllar o'rtasidagi munosabatlarni tahlil qilish, tavsiflash yoki ulardan foydalanish.

Integratsiya: bilimning turli yelementlarini, tasavvur qilishni va protseduralarni bog'lash.

Umumlashtirish: o'zaro munosabatlarni umumiyroq va kengroq qo'llaniladigan ma'noda ifodalaydigan bayonotlar qilish.

Asoslash: strategiya yoki yechimni qo'llab quvvatlash uchun matematik dalillarni keltirish.

ABC uchburchakning maydoni nimaga teng ?

Yuqorida berilgan testda agar o'quvchi javoblar ichida faqatgina to'g'ri javobni o'zinigina ya'ni 24 cm² ni belgilasa 1 ballga yega bo'ladi.

TIMSS topshiriqlarida berilgan savollarda yuqori natijalarga yerishish uchun yesa javobni o'zini belgilabgina qolmasdan balki, uning javobini izohlash ham kerak bo'ladi. Agar o'quvchi uchburchakning yuzini topish formulasini keltirib o'tsa 3 ball, noma'lum tomon uzunliklarini ko'rsatib o'tsa 4 ball, yuqoridagi topshiriqni javobini topish yo'llarini to'liq izohlab o'tsa 5 ball va undanda yuqori natijalarga yerishadi.

Topshiriqning javobi quyidagicha izohlanishi kerak: Bunda uchburchak 2 qismga bo'lib olinadi. Topshiriqni bajarishni uchburchakning chap qismidagi noma'lum tarafini topishdan boshlanadi. Uchburchakning chap tamoni to'g'ri burchakli uchburchak hisoblanadi.

Katetlar kvadratlari yig'indisi gipatenuzaning kvadratiga teng degan qoidadan kelib chiqib uchinchi tamon topib olinadi.

$c^2 = a^2 + b^2$ $c=5$ $a=4$ $b=?$ $5^2 = 4^2 + b^2$ $25 = 16 + b^2$ $b^2 = 25 - 16$ $b^2 = 9$ $b=3$
Uchburchakning ikkinchi kateti topib olingandan so'ng, uning yuzi topiladi. Katetlar ko'paytmasining $\frac{1}{2}$ qismi uchburchakning yuzini tashkil qiladi.

$4 \times 3 = 12$ $12 \div 2 = 6$ Ikkinchi uchburchakning ham yuzi shunday topib olinib natijalar qo'shiladi va katta uchburchakning yuzi kelib chiqadi.

$$9 \times 4 = 36 \quad 36 \div 2 = 18 \quad 18 + 6 = 24.$$

Demak, ABC uchburchakning maydoni ya'ni yuzi 24 cm^2 ga teng.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Daminova Dilbar Melimurodovna, & Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2023). ISSUES OF MATHEMATICAL LITERACY DEVELOPMENT IN WORLD SCIENCE. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 11(3), 307–311.
2. Хазраткулова Ш.Н. «Совершенствование методов воспитания на занятиях в начальных классах». Международной научно-практической конференции. АЭТЕРНА. УФА. 1 августа 2022 г.
3. Gulbahor Pardayeva. (2023). THE IMPORTANCE OF STEAM TECHNOLOGY AND ITS USE IN TEACHING NATURAL SCIENCES. Academia Repository, 4(10), 18–23.
4. Usmonova Saboxat Erkinovna. (2023). METHODOLOGY OF SPIRITUAL, ETHICAL AND ECOLOGICAL EDUCATION OF PRIMARY CLASS STUDENTS. Intent Research Scientific Journal, 2(9), 170–176.
5. Yadgarov, N. J. "Methods using the 3ds max package in teaching projection drawing in school." Euro-Asia Conferences. Vol. 1. No. 1. 2021.
6. N. Dj. Yadgarov, Ph. D. , Associate Professor Bukhara - open-air museum // Oriental Art and Culture. 2019. №IV (1). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/bu>

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉ **Daminova Dilbar Melimurodovna**, o'qituvchi [Даминова Дилбар Мелимуродовна, преподаватель], [Dilbar M. Daminova, teacher]; manzil: manzil: O'zbekiston, 117036, Surxandaryo, Termiz, Barkamol avlod ko'chasi 43-uy [адрес: Узбекистан, 117036, Город Термез, ул. Barkamol avlod 43], [address: Uzbekistan, 117036, Surkhandarya, Termez, Barkamol avlod at street, 43]; E-mail: mail: daminovadilbar@gmail.com

Original peper

PEDAGOGNING DEONTOLOGIK TAYYORGARLIGI – TA'LIM-TARBIYA JARAYONINING SAMARADORLIGI GAROVI

© N.S. Shayzakova¹✉

¹Farg'ona jamoat salomatligi tibbiyot instituti, Farg'ona, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: pedagoglarda deontologik madaniyatning shakllanishining omillari haqida so'z boradi. Boisi bo'lajak o'qituvchilarida tanqidiy va kreativ tafakkurni shakllantirishning pedagogik imkoniyatlari ilmiy nazariy jihatdan yoritib berish bugunning davr talabi. Shu bois maqolamizda bo'lajak o'qituvchilik kasbiga tayyorlanishning ahloqiy-kasbiy jihatlari, pedagogik deontologiya va kompetentlikning xususiyatlari, mazmuni, mohiyati ham nazariy jihatdan yoritilgan.

MAQSAD: har tomonlama yetuk intellektual rivojlangan, ijtimoiy sifatlar bilan tarbiyalangan, milliy va ma'naviy qadriyatlarga sadoqatli, yangicha fikrlaydigan, o'z shaxsiy va fuqarolik pozitsiyasiga ega, milliy mafkuraning barcha sifatlarini o'zida mujassamlashtirgan barkamol shaxsni tarbiyalash dolzarb vazifalardan biridir.

MATERIALLAR VA METODLAR: ta'lim sohasida axloq tarbiyasi, ma'naviy-axloqiy tarbiyalash, pedagoglik odobi fazilatlarini, o'qituvchining burchi, ta'limni insonparvarlashtirish, ta'limiy qadriyatlar hamda barkamol shaxsni shakllantirishning psixologik-pedagogik asoslari masalalari mamlakatimiz olimlari T.Gapporova, X.Ibragimov, D.Kenjayeve, Sh.Mardonov, O.Musurmonova, D.Nasriddinova, S.Norboyeva, Sh.Olimov, N.Ortiqov, M.Ochilov, N.Ochilova, D.Ro'ziyeva, Z.Saliyeva, J.Toshmatova, B.Xodjayev, A.Xoliqovlar tomonidan tadqiq etilgan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: yoshlarni ma'naviy-axloqiy jihatdan har tomonlama rivojlangan shaxs etib tarbiyalash, ularga ta'lim-tarbiya berish tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, yosh avlodni tarbiyalash borasidagi ishlarni yanada takomillashtirish, ta'lim-tarbiya sifatini mazmun jihatidan takomillashtirish, o'qituvchilik kasbining nufuzini oshirish bo'yicha yuksak ma'naviyatli, qat'iy hayotiy pozitsiya, keng dunyoqarashga ega bo'lgan fidoyi va vatanparvar yoshlarni tarbiyalash, pedagog xodimlarning qadr-qimmatini va nufuzini oshirish, ularning moddiy-ma'naviy va ijtimoiy himoyasini kuchaytirish kabi ustuvor vazifalarning amalga oshirilishi ma'naviy va kasbiy jihatdan yetuk shaxslar tayyorlashni taqozo etadi. Bunday shaxslarning tayyorlanishida esa, oliy ta'lim tizimi yetakchi va hal qiluvchi o'rinni egallaydi.

XULOSA: bo'lajak o'qituvchilarida deontologik kompetentlikni rivojlantirishda bo'lajak o'qituvchi shaxsi, pedagogik jarayon ishtirokchilari o'rtasidagi deontologik munosabatlarning

pedagogik-psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda rivojlantirish jarayonining bosqichlari, deontologik kompetentlikning komponentlari, shaxs xususiyatlari, rivojlantirish jarayonining tamoyillari, shakl, metod va natijalarni baholashning maqbul variantlarini ishlab chiqish hamda modellashtirishni talab etadi.

Kalit soʻzi: tanqidiy va kreativ tafakkur, innovatsion faoliyat, intellektual salohiyat, modernizatsiya, kasbiy etika, xulq-atvor, deontologiya, kompetentlik, konsepsiya.

Iqtibos uchun: Shayzakova N.S. Pedagogning deontologik tayyorgarligi – taʼlim-tarbiya jarayonining samaradorligi garovi. // Inter education & global study. 2024. №3(2). B.50–57.

ДЕОНТОЛОГИЧЕСКАЯ ПОДГОТОВКА ПЕДАГОГА - ГАРАНТИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА

© Н.С. Шайзакова^{1✉}

¹Ферганский медицинский институт общественного здравоохранения, Фергана, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье рассматриваются факторы формирования деонтологической культуры у будущих педагогов. Поэтому педагогические возможности формирования критического и креативного мышления у будущих учителей научно-теоретически осветить требование современности. Поэтому в нашей статье также теоретически освещены морально-профессиональные аспекты подготовки к будущей педагогической профессии, особенности, содержание, сущность педагогической деонтологии и компетентности.

ЦЕЛЬ: одной из актуальных задач является воспитание гармоничной личности, всесторонне развитой интеллектуально, воспитанной с социальными качествами, преданной национальным и духовным ценностям, мыслящей по-новому, имеющей свою личностную и гражданскую позицию, воплощающей в себе все качества национальной идеологии.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: вопросы нравственного воспитания, духовно-нравственного воспитания, качества педагогической этики в сфере образования, обязанности учителя, гуманизации образования, воспитательных ценностей и психолого-педагогических основ формирования гармоничной личности отечественные ученые т.Гаппорова, Х.Ибрагимов, Д.Кенджаева, Ш.Мардонов, О.Мусурмонова, Д.Насриддинова, С.Норбоева, Ш.Олимов, Н.Ортиков, М.Очилов, Н.Очилова, Д.Рузиева, З.Салиева, Дж.Ташматова, Б.Ходжаев, А.Исследовано холиковыми.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: воспитание молодежи как духовно-нравственно всесторонне развитой личности, вывод системы образования и воспитания на качественно новый уровень, дальнейшее совершенствование работы

по воспитанию подрастающего поколения, содержательное совершенствование качества образования и воспитания, повышение престижа педагогической профессии. воспитание самоотверженной и патриотичной молодежи, повышение достоинства и престижа педагогических работников, реализация таких приоритетных задач, как усиление их материально-духовной и социальной защиты, требует подготовки духовно и профессионально зрелых лиц. Однако в подготовке таких людей система высшего образования занимает ведущее и решающее место.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: развитие деонтологической компетентности у будущих педагогов требует разработки и моделирования оптимальных вариантов развития личности будущего педагога, компонентов деонтологической компетентности, особенностей личности, принципов процесса развития, формы, метода и оценки результатов с учетом педагогико-психологических особенностей деонтологических отношений между участниками педагогического процесса.

Ключевое слово: критическое и творческое мышление, инновационная деятельность, интеллектуальный потенциал, модернизация, профессиональная этика, поведение, деонтология, компетентность, концепция.

Для цитирования: Шайзакова Н.С. Деонтологическая подготовка педагога - гарантия эффективности образовательного процесса. // Inter education & global study. 2024. № 3(2). С. 50–57.

DEONTOLOGICAL PREPARATION OF THE TEACHER - GUARANTEE OF THE EFFECTIVENESS OF THE EDUCATIONAL PROCESS

© Nigora S. Shayzakova¹✉

¹Fergana Public Health Medical Institute, Fergana, Uzbekistan

---

Annotation

INTRODUCTION: this article considers the factors of formation of deontological culture in future teachers. Therefore, pedagogical possibilities of formation of critical and creative thinking in future teachers scientifically-theoretically illuminate the requirement of modernity. Therefore, our article also theoretically illuminate moral and professional aspects of preparation for the future teaching profession, features, content, essence of pedagogical deontology and competence.

AIM: one of the urgent tasks is to educate a harmonious personality, intellectually well-developed, educated with social qualities, devoted to national and spiritual values, thinking in a new way, having its own personal and civil position, embodying all the qualities of the national ideology.

MATERIALS AND METHODS: the issues of moral education, spiritual and moral education, the quality of pedagogical ethics in education, the duties of the teacher, humanisation of education, educational values and psychological and pedagogical foundations of the formation of a harmonious personality domestic scientists t. Happorova,

H.Ibragimov, D.Kenjaeva, Sh.Mardonov, O.Musurmonova, D.Nasriddinova, S.Norboeva, Sh.Olimov, N.Ortikov, M.Ochilov, N.Ochilova, D.Ruzieva, Z.Salieva, J.Tashmatova, B.Hodjaev, A.Kholikov.

DISCUSSION AND RESULTS: upbringing of youth as a spiritually and morally comprehensively developed personality, bringing the system of education and upbringing to a qualitatively new level, further improvement of work on education of the younger generation, substantial improvement of the quality of education and upbringing, raising the prestige of the pedagogical profession. upbringing of selfless and patriotic youth, raising the dignity and prestige of pedagogical workers, realisation of such priority tasks as strengthening of their material and spiritual and spiritual development. However, in the training of such people, the system of higher education occupies a leading and decisive place.

CONCLUSION: the development of deontological competence in future teachers requires the development and modelling of optimal options for the development of the personality of a future teacher, components of deontological competence, personality characteristics, principles of the development process, form, method and evaluation of results, taking into account pedagogical and psychological features of deontological relations between the participants of the pedagogical process.

Key word: critical and creative thinking, innovative activity, intellectual potential, modernisation, professional ethics, behaviour, deontology, competence, concept.

For citation: Nigora S. Shayzakova. (2024) 'Deontological preparation of the teacher - guarantee of the effectiveness of the educational process', Inter education & global study, (3(2)), pp 50–57. (In Uzbek).

Barchamizga ma'lumki, jahon ta'lim tizimida bo'lajak o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish, ijtimoiy kasbiy burch va axloqiy-etik talablar asosida yo'lga qo'yish imkoniyatini ifodalovchi deontologik kompetentlikka ega bo'lajak mutaxassislarni shakllantirish jarayoniga alohida e'tibor qaratilmoqda. Turli xalqaro tashkilotlar, jumladan, YUNESKO tomonidan tashkil etilgan "COMEST – Ilmiy bilimlar va texnologiyalar etikasi bo'yicha Butunjahon komissiyasi" tomonidan xalqaro miqyosda ekologik axloq, ilmiy etika, axborot jamiyati texnologiyalariga oid axloqiy masalalar, fan va texnika etikasi kabi sohalarda keng faoliyatning tashkil etilishi mutaxassisliklarga oid deontologik muloqotlarni takomillashtirish, pedagogik jarayondagi shaxslararo aloqalarni deontologik tamoyillar asosida yo'lga qo'yish, bo'lajak o'qituvchilarida deontologik kompetentlikni rivojlantirishning ahamiyatligini ham aks ettiradi.

Jahon ta'lim tizimida ijtimoiy-madaniy, gumanitar va ilmiy tadqiqot sohaslarida hamkorliklarni kengaytirish, madaniy va ijtimoiy-axloqiy jihatdan munosabatlarni chuqurlashtirish, innovatsion aloqalarni yo'lga qo'yish, turli xalqaro dasturlar doirasida amalga oshiriladigan ilm-fanga oid loyihalarni tashkil etish, shuningdek, ta'lim, madaniyat, sog'liqni saqlash va atrof-muhitni muhofaza qilishga oid sohalardagi aloqalarni rivojlantirish,

kasbiy burch, faoliyatning axloqiy jihatlarini ifodalovchi deontologik munosabatlarni yanada kengaytirish bo'yicha hamkorlikda ilmiy tadqiqot ishlari olib borilmoqda.

Respublikamizda so'nggi yillarda oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini tubdan takomillashtirish, bo'lajak o'qituvchilarida deontologik kompetentlikni rivojlantirishning me'yoriy asoslari yaratilmoqda. "Tarbiya va o'qitish usullari, pedagogik kasbga qiziqishi yuqori bo'lgan yoshlarni aniqlash hamda ularni maqsadli tayyorlab va tarbiyalab borishning uzluksiz tizimini joriy qilish, ilmiy va innovatsion faoliyatni samarali tashkil etish" ustuvor vazifalar etib belgilandi. Bu esa bo'lajak o'qituvchilarida deontologik kompetentlikni rivojlantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlarini aniqlashtirish, integrativ yondashuv asosida talabalarda deontologik kompetentlikni rivojlantirish mazmuni va modelini takomillashtirish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Tadqiqot muammosiga doir me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilab berilgan vazifalarni muayyan darajada hal etish hamda tadqiqot ishimizning dolzarbligini asoslash uchun "deontologiya" tushunchasi hamda uning mazmun-mohiyatini aniqlashtirib olish maqsadga muvofiqdir.

Adabiyotlarda ta'kidlanishicha, pedagogik deontologiya (yunon. "deontos" - loyqlik, munosib, kerakli, tegishli, "logos" - ilm, ta'limot) ma'nosini bildirib, mazkur tushuncha natijalarga erishish muhim ahamiyat kasb etadi. Deontologiya tushunchasi bilan bir qatorda kreativlik tushunchasi ham keladi.

Kreativlik - (ingl. "creativite" "yaratish", "bunyod qilish") – bu ijodiy qobiliyatlik darajasi, shaxsning barqaror sifati hisoblanadigan ijod qilishga bo'lgan qobiliyati bo'lib, u kreativ tafakkur bilan bog'liq. Kreativ tafakkur – bu shaxsning o'z oldida turgan vazifalarini nostandart xal etish hamda o'z maqsadlariga erishishning yangi, yanada samaraliroq yo'llarini topish qobiliyatidir.

Bir qator pedagogik adabiyotlar tahlili va keyingi yillarda ilmiy izlanishlar olib borilgan tadqiqot ishlarida ham "kreativ", "pedagogik kreativlik", "kreativ qobiliyatlar", "kreativ kompetentlik" tushunchalariga atroflicha izoh berib o'tilgan. "Kreativ yondashuv" tushunchasining ilmiy, falsafiy, adabiy yoki oddiy tilda ifodalanadigan ko'plab ta'riflarini keltirish mumkin.

Masalan, tadqiqotchi N.Ochilova axloqiy qarashlar haqida o'z fikrlarini bildirib, "Axloqiy bilimlar va axloqiy qarashlar bu kishining tashqi muhit – jamiyatdan olgan va tartibga solingan axborotlaridir. Axloqiy e'tiqod esa tartibga keltirilgan axborotlar bilan birga xatti-harakatning mo'ljallangan, nazarda tutilgan andozasi hamdir. Axloqiy e'tiqod axloqiylik natijasida shakllanadi", -deya ta'kidlaydi.

Bo'lajak o'qituvchilarida deontologiyani shakllanishi va rivojlanishining xronologiyasi bo'yicha o'qituvchi shaxsining xulq-atvori va fazilatlariga jamiyatning asosiy talablarini tahlil etish ahamiyatli sanaladi. Jumladan, insonning muayyan kasbiy faoliyatga oid xulq-atvor normalari haqidagi qarashlar qadim zamonlardan axloqiy falsafiy ta'limoti mazmuni bilan bog'liqlikda rivojlangan.

Shu o'rinda deontologiya tushunchasiga ham izoh berib o'tsak. Bugungi kunda jamiyatga kirib kelgan "Deontologiya" fani biz uchun yangilik emas, biz majburiyat sifatida bilganmiz, lekin fan rivojlangan bir davrda xalqaro pedagogik atamalarda ishlatiladigan so'zlarga o'z munosabatimizni bildirmoqchimiz. "Deontologiya" so'zi deontos – "shart", "burch", logos – "ta'limot", degan ma'noni anglatib, ingliz faylasufi Dj.Bentam mazkur tushunchani ilmiy jihatdan asoslagan. Uning "Deontologiya of science of morally" asarida deontologiya ya'ni, inson axloqi, etikasi xaqidagi ilmiy fikrlar bayon qilingan. Keyinchalik Dj.Bentam tomonidan tavsiya qilingan "deontologiya" fanidagi g'oyalar nemis faylasufi I.Kant tomonidan rivojlantirildi, u deontologiyani "etika bu burch, majburiyat etikasidir", deb ta'rifladi. Dastlab deontologiya so'zi tor ma'noda insonning xudoga ishonchi, keyinchalik esa keng ma'noda ishlatilib, insonning majburiyatlarini ifodalovchi tushuncha sifatida izohlangan.

Muallif deontologiyani, umuman, axloqning asoslarini, burchning namoyon bo'lish shakllarini ochib beruvchi, ijtimoiy qonunlar va talablar mazmunida namoyon bo'ladigan umumiy ijtimoiy normalar va qoidalar, shuningdek, inson xulq-atvoriga oid "to'g'ri va mos fan" deb tushungan. Keyinchalik "deontologiya" fanidagi g'oyalar nemis faylasufi I.Kant tomonidan rivojlantirilib, deontologiya tushunchasi "yetika - bu burch, majburiyat yetikasidir" deb ta'riflandi.

Deontologik madaniyat bu – o'qituvchining o'quvchilar bilan munosabatlar jarayonida zarur bo'lgan umumiy axloqiy qoidalar majmuasi, pedagogning meyoriy-ma'naviy qarashlarga asoslangan odobidir. Ma'lumki o'qituvchilarda ma'naviy-axloqiy, xususan, pedagogik qiyofasini shakllantirish bo'yicha o'qituvchi - tarbiyachining olib boradigan ishlari murakkab va ko'p qirralidir.

Deontologik madaniyat imkoniyat yaratgan pedagogik tajribalarni egallab olish orqali ko'p qirrali munosabatlar va muammolarni vujudga keltirishga yordam beradi, o'zini anglashni, o'zini takomillashtirishni ta'minlaydi.

Deontologik madaniyat muammolari bo'yicha F.N.Gonobolin, N.V.Kuzmin, A.I.Sherbakov, A.A.Slastenin va boshqalar tomonidan tadqiqot ishlari olib borilgan va qarashlari shakllangan. Masalan, K.M.Levitan deontologiyaning hozirgi holatini quyidagicha tavsiflaydi: "Deontologiya turli munosabatlar tizimida kasbiy burch, majburiyat va to'g'ri xulqatvor muammolarini, mutaxassisning o'z kasbiy faoliyati obekti, jamiyat, davlat, huquq, jamoatchilik fikrining tashuvchisi sifatidagi boshqa fuqarolar, o'ziga bo'lgan munosabatni o'rganuvchi fanlararo fandır".

Bo'lajak o'qituvchilarida deontologik kompetentlikni rivojlantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlarini tahlil etishga oid muhim tushunchalardan biri "kasbiy tayyorgarlik" tushunchasi bo'lib, ushbu tushuncha o'qituvchining o'z kasbiy burchlarini deontologik tamoyillarga muvofiq bajarish uchun zarur bo'lgan mavjud bilim, ko'nikma va malakalardan xabardorlik darajasining holati hamdir. Shu bilan bir qatorda bo'lajak o'qituvchisining deontologik tayyorgarligi – bu bo'lajak o'qituvchi ongi, uning bilim, ko'nikma va malakalarining kasbiy burch talablariga muvofiq o'quv, tarbiyaviy faoliyatni amalga

oshirishga tayyorligi holatidir. Bu uning umumiy tayyorgarligining ajralmas qismi bo'lib, kasbiy ongning rivojlanish darajasini, kasbiy faoliyatda nima zarurligini anglashni aks ettiradi. G.M.Kertaevaning asarlarida o'qituvchining deontologik o'zini anglashi talabaning ruhiy, jismoniy salomatligiga zarar yetkazmaslik tamoyili sifatida ta'riflanganligini ko'rishimiz mumkin. O'qituvchining deontologik tayyorgarligi o'qituvchilarning kasbiy amaliyotida ega bo'lishi kerak bo'lgan axloqiy va axloqiy asoslarni anglatadi. Bu sinfda va undan tashqarida ularning xatti-harakatlari va qarorlar qabul qilishiga rahbarlik qiladigan bir qator axloqiy tamoyillar va axloqiy me'yorlarni tushunish va ularga rioya qilishni o'z ichiga oladi.

O'qituvchilar uchun deontologik tayyorgarlikning ba'zi asosiy jihatlari:

1. ****Axloqiy tamoyillar****: O'qituvchilar halollik, adolatlilik va boshqalarni hurmat qilish kabi axloqiy tamoyillar bilan tanish bo'lishi kerak. Bu tamoyillar ularning o'quvchilar, hamkasblar, ota-onalar va jamiyat bilan o'zaro munosabatlari uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

2. ****Kasbiy odob-axloq qoidalari****: O'qituvchilar ta'lim muassasalari yoki professional ta'lim tashkilotlari tomonidan o'rnatilgan kasbiy xulq-atvor qoidalarini bilishi va ularga rioya qilishlari kerak. Ushbular ko'pincha o'qituvchilardan kutilayotgan muayyan axloqiy ko'rsatmalar va xatti-harakatlar standartlarini belgilaydi.

3. ****Maxfiylik va Maxfiylik****: O'qituvchilar maxfiylikni saqlash va talabalar va ularning oila a'zolarining shaxsiy hayotini hurmat qilish muhimligini tushunishlari kerak. Ular maxfiy ma'lumotlarni o'z ixtiyori bilan ishlatishlari va faqat kerak bo'lganda va kerak bo'lganda baham ko'rishlari kerak.

4. ****To'g'rilik va inklyuzivlik****: O'qituvchilar, ularning kelib chiqishi, qobiliyati yoki kimligidan qat'i nazar, barcha talabalar uchun inklyuziv va teng huquqli sinf muhitini yaratishga intilishi kerak. Ular noto'g'ri qarashlarni tan olishlari va bartaraf etishlari va barcha talabalarning o'rganish va muvaffaqiyatga erishishlari uchun teng imkoniyatlarga ega bo'lishini ta'minlash uchun harakat qilishlari kerak.

5. ****Kasbiy halollik****: O'qituvchilar o'z harakatlarida halol, ishonchli va mas'uliyatli bo'lish orqali kasbiy halollikni namoyish etishlari kerak. Bu ularning kasbiy majburiyatlarini bajarish, belgilangan muddatlarga rioya qilish va qarorlari va amaliyotlari haqida shaffoflikni o'z ichiga oladi.

6. ****Axloqiy qarashlar****: O'qituvchilar o'z amaliyotlarida axloqiy qarashlarga duch kelishlari mumkin, masalan, manfaatlar to'qnashuvi yoki axloqiy tamoyillar institutsional siyosatga zid keladigan vaziyatlar. Deontologik tayyorgarlik ushbu dilemmalarni hal qilish va axloqiy jihatdan to'g'ri qarorlar qabul qilish uchun zarur bo'lgan tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishni o'z ichiga oladi.

Umuman olganda, o'qituvchilarning deontologik tayyorgarligi axloqiy xulq-atvorni targ'ib qilish, ta'lim jamoasida ishonch va hurmatni rivojlantirish va pirovardida barcha talabalar uchun ta'lim sifatini oshirish uchun muhim ahamiyatga ega.

Bo'lajak o'qituvchilarida deontologik kompetentlikni rivojlantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlarini tadqiq etish maqsadida kompetensiya va kompetentlik

tushunchalari, deontologik kompetentlik va uning tarkibiy qismlarining mazmun-mohiyatini aniqlab olishimiz zarur.

“Deontologik kompetentlik” tushunchasi I.P.Slyusareva, K.K.Pashayan kabi tadqiqotchilarning ilmiy ishlarida ham uchraydi. I.P.Slyusareva deontologik kompetentlik tushunchasiga quyidagicha ta’rif beradi: “...mutaxassis shaxsining shaxsiy va muvaffaqiyatga yo’naltirilgan deontologik bilimlari, ko’nikmalari, muhim deontologik fazilatlari mavjudligi tufayli ichki (kasbiy) va tashqi (ijtimoiy) muhit bilan samarali munosabatda bo’lishga imkon beradigan xususiyat”.

Bilamizki, oliy ta’limda o’qitishda fanlararo integratsiya bo’lajak o’qituvchilarida deontologik kompetentlikni rivojlantirish imkoniyatlarini kengaytiradi va tadqiqot ishimizda, bo’lajak o’qituvchilarni tayyorlashda mutaxassislik va psixologik-pedagogik fanlarning imkoniyatlaridan integrativ asosda foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Navoiy A. “Mahbub ul-kulub”. O’n besh tomlik. Toshkent. Badiiy adabiyot nashriyoti, 1966 y. 13 tom. 192-193- b.
2. Ochilov M. Muallim - qalb me’mori. - T.: “O’qituvchi”, 2001. 34-35 b.
3. Bentham J. Deontology // Bentham J. Deontology together with a Table of the Springs of Action and the Article of Utilitarianism. - Oxford: Clarendon Press, 1983, p. 119-281.
4. Elkonin B.D. “Ponyatie kompetentnosti pozitsiya razvivayushogo obucheniya”. Moskva. 2002.
5. Xodjayev B. Umumiy pedagogika. - T.: “Sano-standart”, 2017-y. 433 bet.
6. Yadgarov, N. J. "Methods using the 3ds max package in teaching projection drawing in school." Euro-Asia Conferences. Vol. 1. No. 1. 2021.
7. N. Dj. Yadgarov, Ph. D. , Associate Professor Bukhara - open-air museum // Oriental Art and Culture. 2019. №IV (1). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/bu>
8. Nodir D. Yadgarov, Taner Aşçı, Ihsan Toktaş BİR SANAT VE ZANAAT MÜZESİ OLARAK ÖZBEKİSTAN ORTAÇAĞ BUHARA MİMARİSİNDEN YAZLIK SITORA-I MOKHI-KHOSSA SARAYI // Inter education & global study. 2024. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/bir-sanat-ve-zanaat-m-zesi-olarak-zbekistan-orta-a-buhara-mimarisinden-yazlik-sitora-i-mokhi-khossa-sarayi> (дата обращения: 29.04.2024).

MUALLIF HAQIDA MA’LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉ **Shayzakova Nigora Saydarifovna**, katta o’qituvchi [Шайзакова Нигора Сайдарифовна, Старший преподаватель], [Nigora S. Shayzakova, Senior teacher]; manzil: manzil: O’zbekiston, Farg’ona, Yangi Turon, 2-a uy [адрес: Узбекистан, Фергана, ул. Янги Турон 2-а], [address: Uzbekistan, Fergana city, Yangi Turon street, house 2]; E-mail: mail: rustamkhurramov@mail.ru

Original peper

BOSHLANG'ICH SINIF ONA TILI DARSLARIDA AXBOROT RESURLARI INTEGRATSIYASINI RIVOJLANTIRISH USULLARI

© Sh.S. Umaraliyeva¹✉

¹Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti, Denov, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada boshlang'ich sinf ona tili darslarida ilmiy dunyoqarash elementlarini shakllantirish va mazkur jarayonda axborot resurslari integratsiyasi tizimini rivojlantirish borasidagi ilmiy qarashlar berilgan. Mazkur ilmiy ish oliy o'quv yurti o'quvchilari, magistrlar, doktorantlar, ilmiy izlanuvchilar hamda keng auditoriyaga mo'ljallangan.

MAQSAD: ona tili fani bo'yicha o'quv mashg'ulotlarida interaktiv usullardan foydalanish, dars samaradorligining qay darajada oshishi muammoligi ko'rsatilgan. Shuningdek, muallif o'quvchining diqqatini jamlashda, topqirlik, ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirishda noan'anaviy metodlardan foydalanish haqida tavsiyalar berishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: metodik tadqiqotlarda o'quvchilarning o'quv-biluv faoliyatini rivojlantirish muammosi ancha keng o'rganilgan. Bu izlanishlarning aksariyatida o'quvchilarning o'quv-biluv faoliyatini shakllantirish masalalari ta'limda o'quvchilarning faolligi va mustakilligini tarbiyalash muammosi bilan aloqadorlikda o'rganilgan. Bunday tadqiqotlar sirasiga I.A. Allayorov, A.K. G'ulomov, N.A. Lashkarova, O.R. Roziqov, T.I. Shamova, Sh.Yusupova kabi kator tadqiqotchilarning ishlari kiradi. Innovatsion ta'lim sharoitida boshlang'ich sinf ona tili darslarining samaradorligini oshirish muammosiga daxldor tadqiqotlar oidagicha guruhlariga ajratib tahlil qilindi. Qator tadqiqotlarda ta'limni loyihalashtirishning psixologik muammolari yoritilgan. Masalan: N.F. Talizina ishlarida o'quv jarayonining turli bosqichlarida o'quvchilar o'zlashtirishining psixologik muammolari bayon qilingan. A.M. Matyushkin, Ya.A. Ponomarev o'quvchilarda ijodkorlikni tarbiyalashda kompyuterdan foydalanish muammolarini tahlil qilganlar.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: o'quvchilarga ta'lim-tarbiya berish vazifalaridan biri ularida ilmiy dunyoqarash elementlarini shakllantirishdir. Bu vazifani hal qilishda maqsadga muvofiq ishlashning yetakchi sharti – o'quvchini shaxs sifatida muvaffaqiyatli kamol toptirishdir.

XULOSA: o'quv fanlariaro aloqadorlik asosida o'rganilayotgan dars materiallarini o'quvchilarga chuqurroq singdirishda boshqa dars materiallaridan foydalanish, mazkur materiallarning mazmun jihatidan o'zaro aloqador bo'lishi muhim. Bunda, takrorlovchi, umumlashtiruvchi, yangi materialni o'rganish, ko'nikma va malakalarni mustahkamlash va

nazorat darslari ham bo'lishi mumkin. Fanlararo aloqadorlik o'quv jarayonining ushbu ziddiyatlarini yanada boyitadi, ular asosida yangi qarama-qarshiliklar yuzaga keladi.

Kalit so'zi: element, axborot resurslari, ta'lim, tarbiya, integratsiya, pedagogik tizim.

Iqtibos uchun: Umaraliyeva Sh.S. Boshlang'ich sinf ona tili darslarida axborot resurslari integratsiyasini rivojlantirish usullari. // Inter education & global study. 2024. № 3(2). B. 58–64.

МЕТОДЫ РАЗВИТИЯ ИНТЕГРАЦИИ ИНФОРМАЦИОННЫХ РЕСУРСОВ НА УРОКАХ РОДНОГО ЯЗЫКА В НАЧАЛЬНОМ КЛАССЕ

© Ш.С. Умаралиева¹✉

¹Институт предпринимательства и педагогики Денова, Денов, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье даны научные взгляды на формирование элементов научного мировоззрения на уроках родного языка в начальных классах и развитие системы интеграции информационных ресурсов в данном процессе. Данная научная работа предназначена для студентов вузов, магистров, докторантов, научных соискателей и широкой аудитории.

ЦЕЛЬ: показано использование интерактивных методов в учебных занятиях по предмету Родной язык, проблема повышения эффективности урока. Также автор дает рекомендации по использованию нетрадиционных методов в развитии у читателя способностей к концентрации внимания, находчивости, творчеству.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в методических исследованиях достаточно широко изучена проблема развития учебно-познавательной деятельности учащихся. В большинстве этих исследований вопросы формирования учебно-познавательной деятельности учащихся изучались в связи с проблемой воспитания активности и самостоятельности учащихся в таим. К числу таких исследований можно отнести И.А.Аллаяров, А.К. Гуломов, Н.А. Лашкарова, О.Р. Розиков, Т.И. Шамова, Ш.Включает работы таких каторжников, как Юсупова. Были проанализированы исследования, затрагивающие проблему повышения эффективности уроков родного языка в начальных классах в условиях инновационного образования. В ряде исследований освещаются психологические проблемы педагогического проектирования. Например: Н.Ф.В работах тализиной изложены психологические проблемы усвоения учащимися на разных этапах образовательного процесса. А.М.Матюшкин, Я.А.Пономаревым были проанализированы проблемы использования компьютера в воспитании творчества у учащихся.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: одной из задач воспитания и обучения учащихся является формирование у них элементов научного мировоззрения. Ведущим условием целенаправленной работы над решением данной задачи является успешное созревание воспитанника как личности.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: важно использовать другие материалы урока для более глубокого погружения учащихся в изучаемый материал урока на основе учебной междисциплинарной связи, чтобы эти материалы были взаимосвязаны по содержанию. Это также может включать повторение, обобщение, изучение нового материала, закрепление навыков и умений, а также контрольные занятия. Междисциплинарность еще больше обогащает эти противоречия образовательного процесса, на основе которых возникают новые противоречия.

Ключевые слова: элемент, информационные ресурсы, образование, воспитание, интеграция, педагогическая система.

Для цитирования: Умаралиева Ш.С. Методы развития интеграции информационных ресурсов на уроках родного языка в начальном классе. // Inter education & global study. 2024. № 3(2). С. 58–64.

METHODS OF DEVELOPING THE INTEGRATION OF INFORMATION RESOURCES IN PRIMARY CLASS MOTHER LANGUAGE LESSONS

© Shahlo S. Umaraliyeva¹✉

¹Denov Institute of Entrepreneurship and Pedagogy, Denov, Uzbekistan

---

Annotation

INTRODUCTION: this article provides scientific views on the formation of elements of scientific worldview at the lessons of native language in primary grades and the development of the system of integration of information resources in this process. This scientific work is intended for university students, masters, doctoral students, scientific applicants and a wide audience.

AIM: it shows the use of interactive methods in teaching lessons in the subject of Native Language, the problem of increasing the effectiveness of the lesson. The author also gives recommendations on the use of non-traditional methods in the development of the reader's ability to concentrate attention, resourcefulness, creativity.

MATERIALS AND METHODS: the problem of development of learning and cognitive activity of students is widely enough studied in methodical researches. In most of these studies the issues of formation of students' learning and cognitive activity were studied in connection with the problem of education of students' activity and independence in ta'im. Such studies include I.A. Allayarov, A.K. Gulomov, N.A. Lashkarova, O.R. Rozikov, T.I. Shamova, Sh. Includes the works of such convicts as Yusupova. Studies touching upon the problem of increasing the effectiveness of native language lessons in primary grades in the conditions of innovative education have been analysed. A number of studies cover psychological problems of pedagogical design. For example: N.F. Talizina's works outline the psychological problems of assimilation by students at different stages of the educational process. A.M. Matyushkin, Y.A. Ponomarev analysed the problems of computer use in the education of creativity in students.

DISCUSSION AND RESULTS: one of the tasks of education and training of students is the formation of elements of scientific worldview. The leading condition of purposeful work on the solution of this problem is the successful maturation of the pupil as a personality.

CONCLUSION: It is important to use other lesson materials to immerse students more deeply into the lesson material being learnt on the basis of an educational interdisciplinary connection, so that these materials are interrelated in content. This can also include repetition, summarisation, learning new material, consolidation of skills and abilities, and control activities. Interdisciplinarity further enriches these contradictions of the educational process from which new contradictions emerge.

Key words: element, information resources, education, upbringing, integration, pedagogical system.

For citation: Shahlo S. Umaraliyeva. (2024) 'Methods of developing the integration of information resources in primary class mother language lessons', *Inter education & global study*, (3(2)), pp. 58–64. (In Uzbek).

Yangi O'zbekistonda yosh avlod ta'lim-tarbiyasiga qo'yayotgan talablar o'zgarmoqda. Boisi ilm-fan taraqqiyoti natijasida umumta'lim maktablaridagi ta'lim mazmunida keskin o'zgarishlar sodir bo'layapti. Fan taraqqiyoti ta'limning texnologik bazasi, jamiyat a'zolarining yashash sharoitida keskin o'zgarishlarga olib keldi. Jumladan, ilm-fan yangiliklari, zamonaviy texnologiyalar jamiyatning ma'naviy qiyofasini o'zgartirib yubordi. Ilm-fan yutuqlari va ularning insonlar hayotidagi o'rni rivojlangan mamlakatlar maktab ta'limi mazmuni va strukturasiga ta'sir o'tkazmay qolmaydi.

Ona tili fanidan davlat ta'lim standartlari - DTSning malaka talablari bo'yicha o'quvchi shaxsida shakllantirilgan o'z-o'zini jismoniy, ma'naviy, ruhiy, intellektual va kreativ rivojlantirish, kamolotga intilish, mustakil o'qib-o'rganish, nutqiy kommunikativ kompetensiyasini muntazam oshirib borish, o'z bilimi, xatti-harakatini baholash va mustaqil qaror qabul qilish kompetensiyasini egallash, til imkoniyatlaridan foydalangan holda fikrni to'g'ri, ravon bayon eta olish qobiliyatini rivojlantirish kabi me'yorlarga alohida e'tibor qaratilgan.

O'quvchilarga ta'lim-tarbiya berish vazifalaridan biri ularda ilmiy dunyoqarash elementlarini shakllantirishdir. Bu vazifani hal qilishda maqsadga muvofiq ishlashning yetakchi sharti – o'quvchini shaxs sifatida muvaffaqiyatli kamol toptirishdir. Quyida ko'rsatilgan omillar tilni o'rgatish bilan bog'liq holda o'quvchilarda ilmiy dunyoqarash elementlarini shakllantirish usulini belgilaydi: 1. Tilning ijtimoiy hodisa sifatidagi mohiyati uning aloqa (kommunikativ) vazifasini ifodalashdan iboratdir. Maktabda, shu jumladan, boshlang'ich sinflarda tilni o'rgatishning yetakchi yo'nalishi o'quvchilar tomonidan tilning aloqa vazifasini bajarishini tushunishlariga erishish hisoblanadi. 2. Til bilan tafakkur uzviy bog'liq bo'lib, tafakkur so'z vositasida yuzaga chiqadi. Til tafakkurning mahsuli hisoblanib, ondan tashqarida o'zicha yashamaydi.

Maktab boshlang'ich sinf darslarida tilning barcha tomonlari (talaffuzi, fonetikasi, leksikasi, grammatikasi, so'z yasalishi)ni o'zaro bog'liq holda o'rganish ona tilini

o'rgatishdagi yetakchi tamoyil bo'lib, uni amalga oshirish o'quvchilarning tilni murakkab, rivojlanuvchan, o'zaro bog'langan muhim tomonlarga ega bo'lgan hodisa sifatida anglab yetishlari uchun ilmiy asos yaratadi. Tilning mohiyatini bunday idrok etish hodisalarning rivojlanuvchanligi va o'zaro bog'langan qismlardan tuzilishini tushunishga zamin hozirlaydi.

Maktab tajribasi va maxsus tekshirishlar shuni ko'rsatadiki, yuqorida qayd etilgan dastlabki qoidalarni o'quv jarayonida amalga oshirishda ijtimoiy hodisa sifatida til haqidagi bilimlar majmuasini to'g'ri tanlash, asosiy til hodisalarini va turlarini tushuntirishda o'qituvchining tutgan metodologik yo'lining aniqligi, o'quvchilar fikrlashini faollashtirish, til nazariyasini o'rgatishga asos bo'ladigan til materialining yuqori sifatli bo'lishi kabi dalillar hal qiluvchi ta'sir etadi. Shubhasiz, har bir omil maktab tajribasida bir-biridan ajralgan holda bo'lmaydi. Aksincha, ularning bir-biriga to'g'ri, maqsadga muvofiq ta'siri ijobiy natija beradi.

Tilning rivojlanishi, ayrim so'zlarning ma'nolari haqidagi bilimni boshlang'ich sinf o'quvchilari ot, sifat, son, fe'lni o'rganish jarayonida asta-sekin bilib oladilar. Bu o'rinda "So'zning tarkibi" bo'limi katta imkoniyatga ega. O'quvchilar bu bo'lim materiallarini o'rganish jarayonida tilimizning yangi so'zlar bilan boyib borishi haqidagi muhim manbalar bilan, so'z yasalihi bilan tanishadilar. Ma'lumki, ko'pgina yangi so'zlar tilda mavjud bo'lgan so'zlar zaminida yaratiladi, tilda bor qoliqlar kabi yasaladi: limon tipida limonzor, suvchi tipida bo'zchi kabi. Tilda yangi so'zning paydo bo'lishi o'zidan keyin bir xil o'zakli so'zlar guruhining hosil bo'lishiga sabab bo'ladi: ishli, ishsiz, ishchi kabi.

Boshlang'ich sinflarda tilning rivojlanishi haqidagi masala maxsus o'rganilmaydi. Tilga jamiyatning rivojlanishi bilan bog'liq holda rivojlanadigan hodisa sifatida ilmiy qarashga zamin yaratish muhim ahamiyatga ega. Tilning leksik tomoni boshqalariga nisbatan xarakatchan, tez rivojlanadigan bo'lgani uchun, til leksikasi misolida boshlang'ich sinf o'quvchilari saviyasiga mos ravishda jamiyatning rivojlanishi bilan bog'liq holda tilning ham rivojlanishi tushuntiriladi. Tilning leksik tarkibida yuz berayotgan o'zgarishlar yuzasidan o'qituvchi va o'quvchilarning kuzatishlari bolalarda dunyoni bilish haqidagi tasavvurini shakllantirishga mos material beradi.

Tildan bilim berishda o'quvchilarning hayotiy tajribasiga tayanish muhimdir. O'qituvchi nazariy xarakterdagi umumshtirish zarur bo'lgan daliliy materiallarni yig'ish bosqichida ham, berilgan bilimlarni amaliyotga tatbiq etish uchun ham bolalarning hayotiy tajribasiga, nutqqa oid amaliyotiga tayanadi. Tilga oid bilimni o'rganish natijasida o'quvchilar nutk faoliyatining sifati o'zgaradi, ongliligi ortadi. Dialektik tafakkur keng ma'noda hodisalarning boshqa hodisalar va jarayonlarga bog'liqligini hisobga olib, ularni har tomonlama mavjud belgilari yig'indisi bilan rivojlanishda ko'rish ko'nikmasini ta'riflaydi. Tafakkurning bunday sifati o'quvchilarda asta-sekin shakllana boradi va o'z navbatida, ular kuzatish jarayonida dalillarni topish, ularni tahlil qilish va o'rganiladigan hodisalarning ayrim tomonlari o'zaro bog'liqligini aniqlash, taqqoslash va umumshtirish ko'nikmasini egallab boradilar. Keyingi yillarda o'quvchilarning o'quv faoliyati tobora izlanish xarakteriga ega bo'lmoqda. Tilni o'rganishda boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun ayrim qoida va aniqliklarni yodlab olish emas, balki atrofdagi hayotni kuzatish asosida o'quvchilarning o'zlari "topgan"

yoki adabiy manbalardan tayyor olingan til materialini maqsadga muvofiq analiz va sintez qilish yetakchi hisoblanadi.

Ona tilini o'rganish jarayonida o'quvchilarda ilmiy dunyoqarash asoslarini shakllantirish masalasini hal qilishda maktabda ona tilini o'rgatishga asos bo'ladigan material alohida qimmatga ega. Materialning haqiqiy tomoni, uning g'oyaviy yo'nalishi va badiiy ifodaliligi o'quvchilarning fikrlash faoliyatiga, his-tuyg'ulariga ta'sir etadi, atrof-muhit haqidagi bilimlarini kengaytiradi, tilga va uni yaratgan xalqqa qiziqishini tarbiyalaydi, o'quvchilarning umumiy taraqqiyoti darajasini o'stiradi va ularning shaxsiy sifatlarining, dunyoqarashlarining shakllanishiga ta'sir ko'rsatadi. Keyigi yillarda maktab ona tili darsliklari va o'qituvchilar uchun nashr qilingan qo'llanmalar materiali mazmuniga qo'yilgan talablar anchagina ortdi. Materialning asosiy mezonlari matn va alohida gaplarning bilimni boyituvchi qimmati, leksik-uslubiy aniqligi, mavzu jihatdan xilma-xilligi, hayotning turli tomonlari bilan bog'lanishi, matnlarning g'oyaviy-mavzuviy yo'naltirilganligi, kichik yoshdagi o'quvchilarga mosligidir. Shunday qilib, tilni o'rganish jarayonida kichik yoshdagi o'quvchilarda ilmiy dunyoqarash asoslarini shakllantirishga o'qituvchining metodologik yondashuvi, o'quvchilar o'zlashtiradigan ijtimoiy hodisa sifatida rivojlanib boruvchi til haqidagi bilimlar majmuasi, o'quvchilar o'rganib oladigan bilish usuli, tilni o'rganishga asos bo'ladigan materialning bilim berishdagi, g'oyaviy-siyosiy va badiiy qimmati hal qiluvchi ta'sir ko'rsatar ekan. Ushbu usullarni qo'llash orqali siz boshlang'ich ta'limda ona tili va o'qish darslariga axborot resurslarini integratsiyalashning keng qamrovli tizimini yaratishingiz va shu orqali o'quvchilarning o'rganish tajribasini oshirishingiz va ularning ona tilini bilish darajasini oshirishingiz mumkin. Bu esa o'quvchilar dunyoqarashini shakllantirishda muhim sanaladi.

O'quvchilarda dunyoqarash asoslarini shakllantirish aslida ko'p qirrali jarayon bo'lib, u maktabda va maktabdan tashqarida olib boriladigan o'quv-tarbiyaviy ishlarning barcha tizimida hal qilinadi.

Boshlang'ich 1-4-sinflarda tilning hamma tomonlari o'zaro bog'liq holda o'rganilishi hisobga olinib tuzilgan, har bir sinfdan fonetika, leksika, grammatika va so'z yasalishi haqida elementar bilim beriladi. Fanning bunday qurilishi tilning barcha tomonlarini bir-biriga o'zaro ta'sir etadigan bir butun hodisa sifatida o'rganishni taqozo etadi. Tilni o'rganishga bunday yondashish ta'lim jarayonini o'quvchilar nutqini o'stirish vazifasini hal etishga yo'naltirish imkonini beradi.

Dars jarayonini tashkil qilish va o'quvchilarning idrok etish faoliyatlarini takomillashtirishda o'quv fanlariaro aloqadorlikka muammoli yondashish zarurdir.

Ta'lim jarayonining harakatlantiruvchi kuchi bo'lgan dars davomida o'quv va ijodiy masalalar hamda mavjud bilim, malakalar darajasi, o'quvchilarning aqliy

rivojlanishi o'rtasida vujudga keladigan foydali qarama-qarshiliklardan iborat. O'quv fanlariaro aloqadorlikni ta'minlash bo'yicha o'qituvchilar tajribalarini umimlashtirib, fanlararo aloqadorlikda tashkil etiladigan darslarni uch guruhga

bo'lish mumkin: 1. Ko'rgazmalilik asosida tashkil etiladigan darsda o'rganilayotgan mavzu yuzasidan alohida topshiriqlarni bajarish uchun qo'llaniladigan o'quv fanlariaro

aloqador elementlarning turli jadval va modellarda ifodalanganligi asosida. Chunonchi, boshlang'ich sinflarda ona tili, o'qish yoki tasviriy san'at darslarida mazmunan o'xshash bo'lgan "Qish", "Bahor" kabi mavzularni o'rganish bo'yicha. 2. Mavzularning bir-biriga o'xshashligi: o'quv jarayonining uzviy tarkibiy qismida o'quv fanlariaro aloqadorlikdan foydalanish asosida darsning samaradorligini oshirish. 3. Umumlashtirish - o'quv fanlarining umumiy qonuniyatlari va tamoyillarini mukammal o'rgatish maqsadida turli o'quv fanlari bo'yicha maxsus tashkil etiladigan takrorlash-umumlashtirish darslarida o'quvchilarning egallagan bilimlarini takrorlashga imkon yaratish.

Agarda, dars jarayonida quyidagi didaktik shartlarga amal qilinsa, o'qitishga mujassam yondashishda samaradorlikka erishiladi: o'rganilayotgan o'quv fanlari bo'yicha mavzularni mazmunan uyg'unlashtirish orqali o'quv rejalariga fanlararo aloqadorlik asosida tashkil topgan dars soatlarini kiritish; o'quv fanlariaro aloqadorlik asosida tashkil etilgan darslarning ta'lim sifatini ta'minlash va uning tarbiyaviy jihatlarini kuchaytirish; darslarda mazmunan bir-biriga yaqin yoki aralash o'quv fanlari tarkibidagi tushunchalar yordamida o'quvchilarning ilmiy dunyoqarashi hamda muayyan ko'nikma va malakalarini shakllantirish; O'quv fanlariaro aloqadorlikni ta'minlashda o'quvchilar idrok etish faoliyatlarini jadallashtirishning turli vositalaridan unumli foydalanish. Chunonchi, aralash o'quv kurslari bo'yicha, muammolilik, ko'rgazmalilik, mustaqil ishlar, individual topshiriqlar tashkil etish yordamida bunday maqsadga erishish mumkin.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Mavlonova R.A., To'rayeva O.T., Xoliqberdiyev K.M. – "Pedagogika" T., "O'qituvchi" 2013-y.
2. M.X.Toxtaxodjayeveaning umumiy tahriri ostida. "Pedagogika" – T.: Faylasuflar Milliy jamiyati, 2014-y.
3. Yo'ldoshev J.G., S.Hasanov, M.Shirinov. "Magistrantlarni kasbiy pedagogik faoliyatga tayyorlash. O'quv metodik qo'llanma. Fan va texnologiyalar. T: 2017-y.
4. Jurayev R.H., Tolipov U.Q., Sharipov Sh.S., "Uzluksiz ta'lim tizimida o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirishning ilmiy-pedagogik asoslari" T.: Fan nashriyoti, 2015- yil.
5. Qosimova K., Matjonov S., G'ulomova X., Yo'ldosheva Sh., Sariyev Sh. Ona tili o'qitish metodikasi. –T.: Noshir, 2009. –163 b.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉ **Umaraliyeva Shahlo Sayfullo qizi**, o'qituvchi [**Умаралийева Шахло Сайфулло кизи**, преподаватель], [**Shahlo S. Umaraliyeva**, teacher]; manzil: manzil: O'zbekiston, Denov, Yangi Turon, 2-a uy [адрес: Узбекистан, Denov, Sharof Rashidov, 360], [address: Uzbekistan, Denov, Sharof Rashidov, 360]; E-mail: mail: rustamkhurramov@mail.ru

Original paper

PEDAGOGICAL FOUNDATIONS OF THE FORMATION OF SPIRITUAL AND MORAL QUALITIES OF STUDENTS THROUGH THE MEANS OF UZBEK FOLK MUSICAL CREATIVITY

© Maftuna T. Rakhmatova¹✉

¹Bukhara State University, Bukhara, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article suggests that folkloric songs are significant for their inherent educational and educational capabilities. They have their place as the artistic-musical heritage of our people and are numerous in number, but it may not be worthwhile to apply them all as a means of aesthetic education of their readers. Because they differ from each other in their artistic aspect in content, musical structure, singing. They are required to be selected on the basis of certain pedagogical requirements. When choosing songs, it is considered more relevant to know what the criteria for considering students' interests, needs, aesthetic levels, performing skills and sorting samples of songs used in education are developed based on what, what requirements.

AIM: in the history of the Uzbek people, musical folklore has risen to a qualitatively new level over the years of independence. There were great opportunities to study the achievements of the national musical art. As a result of constant attention to the development of this field, favorable conditions have been created for the self-expression of young talents. Based on this, one of the urgent problems was the teaching of musical folklore to younger schoolchildren. Because, along with the fact that musical folklore is considered the spiritual and musical heritage of the nation, national customs and traditions, national mentality have found their expression in its content.

MATERIALS AND METHODS: musical folklore, due to its playfulness and vivacity, is considered an important didactic means of aesthetic education of students. That is why the subject "musical culture" in secondary schools, the process of studying musical folklore is of particular importance in the formation of such qualities in students as a sense of works of art, spiritual enjoyment of them, and the desire for beauty.

DISCUSSION AND RESULTS: children's oral creativity is one of the directions of oral creativity. Children's folklore includes the creativity of children themselves (game songs, teasers, counting books, fairy tales, songs, comic songs) and works written by adults for children (fives, nursery rhymes, fairy tales). Today, the need to disclose methods, means of aesthetic education, pedagogical and psychological possibilities of aesthetic education based on teaching primary school students musical folklore is becoming particularly relevant. This area of music education is one of the urgent problems of forming students'

theoretical and practical knowledge about musical folklore, artistic and musical, aesthetic thinking, spiritual and moral education.

CONCLUSION the formation of a civil society depends, first of all, on the spiritual and moral maturity and high level of mental potential of people living in this society. From the above considerations, it became clear that the attention of researchers is drawn to a number of important pedagogical problems. Educating students in the spirit of humanism, love for the motherland, striving for knowledge and enlightenment is a motivating factor that encourages them to appreciate traditions, traditions that dictate the need to organize musical education based on modern requirements and at the same time aesthetic education of students.

Key words: folklore, music education, singing, musical work, performance.

For citation: Maftuna T. Rakhmatova, (2024) 'Pedagogical foundations of the formation of spiritual and moral qualities of students through the means of uzbek folk musical creativity', Inter education & global study, (3(2)), pp. 65–73. (In English).

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ДУХОВНО-НРАВСТВЕННЫХ КАЧЕСТВ УЧАЩИХСЯ СРЕДСТВАМИ УЗБЕКСКОГО НАРОДНОГО МУЗЫКАЛЬНОГО ТВОРЧЕСТВА

© М.Т. Рахматова ^{1✉}

¹Бухарский государственный университет, Бухара, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: В статье делается акцент на значимости народных песен, обладающих особым воспитательным и воспитательным потенциалом. Они имеют свое место как художественно-музыкальное наследие нашего народа и многочисленны, но не все из них может быть целесообразно использовать как средство эстетического воспитания своих учеников. Потому что они отличаются друг от друга по своему художественному содержанию, музыкальному строю, пению. Их требуется подбирать исходя из определенных педагогических требований. При отборе песен более значимым считается учет интересов, потребностей, эстетического уровня, исполнительских навыков учащихся и знание того, какие критерии отбора образцов песен, применяемых в учебно-воспитательном процессе, разрабатываются исходя из требований.

ЦЕЛЬ: в истории узбекского народа музыкальный фольклор за годы независимости поднялся на качественно новый уровень. Открывались большие возможности для изучения достижений национального музыкального искусства. В результате постоянного внимания к развитию данной сферы были созданы благоприятные условия для самовыражения молодых талантов. Исходя из этого, одной из актуальных проблем стало обучение младших школьников музыкальному фольклору. Потому что, наряду с тем, что музыкальный фольклор считается духовно-

музыкальным достоянием нации, в его содержании нашли свое выражение национальные обычаи и традиции, национальный менталитет.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: музыкальный фольклор по своей игривости и живости считается важным дидактическим средством эстетического воспитания учащихся. Именно поэтому учебный предмет "музыкальная культура" в общеобразовательных школах процесс изучения музыкального фольклора имеет особое значение в формировании у учащихся таких качеств, как чувство произведений искусства, духовное наслаждение ими, стремление к красоте.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: детское устное творчество-одно из направлений устного творчества. Детский фольклор включает в себя творчество самих детей (игровые песни, тизеры, считалки, сказки, песни, шуточные песни) и произведения, написанные взрослыми для детей (пятерки, детские стишки, сказки). сегодня особую актуальность приобретает необходимость раскрытия методов, средств эстетического воспитания, педагогико-психологических возможностей эстетического воспитания на основе обучения учащихся начальных классов музыкальному фольклору. Т. к. данное направление музыкального образования является одним из актуальных проблем формирования у учащихся теоретических и практических знаний о музыкальном фольклоре, художественно-музыкального, эстетического мышления, духовно-нравственного воспитания.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Формирование гражданского общества зависит, прежде всего, от духовно - нравственной зрелости и высокого уровня психического потенциала людей, проживающих в данном обществе. Из вышеперечисленных соображений стало ясно, что внимание исследователей обращается на ряд важных педагогических проблем. Воспитание учащихся в духе гуманизма, любви к родине, стремления к знаниям и просвещению является мотивирующим фактором, побуждающим ценить традиции, традиции, которые диктуют необходимость организации музыкального образования на основе современных требований и в то же время эстетического воспитания учащихся.

Ключевые слова: фольклор, музыкальное образование, песня, музыкальное произведение, исполнение.

Для цитирования: Рахматова М.Т. Педагогические основы формирования духовно-нравственных качеств учащихся средствами узбекского народного музыкального творчества. // Inter education & global study. 2024. №3(2). С.65–73.

O'ZBEK XALQ MUSIQA IJODI ORQALI O'QUVCHILARNING MA'NAViy-AXLOQiy FAZILATLARINI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

© M.T. Raxmatova¹✉

¹Buxoro davlat universiteti, Buxoro, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada folklor qo'shiqlarining o'ziga xos ta'limiy va tarbiyaviy imkoniyatlarga egaligi bilan ahamiyatli ekanligi haqida fikr yuritiladi. Ular xalqimizning badiiy-musiqiy merosi sifatida o'z o'rniga ega va son jihatdan juda ko'p, ammo ularning barchasini ham o'quvchilarini estetik tarbiyalash vositasi sifatida qo'llash maqsadga muvofiq bo'lmasligi mumkin. Chunki ular o'zining badiiy jihatdan mazmun-mohiyati, musiqiy tuzulmasi, kuylanishiga ko'ra bir-biridan farq qiladi. Ularni muayyan pedagogik talablar asosida tanlab olish talab etiladi. Qo'shiqlarni tanlashda o'quvchilarning qiziqishlari, ehtiyojlari, estetik saviyalari, ijro etish mahoratlari inobatga olish va ta'lim-tarbiyada qo'llaniladigan qo'shiqlarning namunalari saralash mezonlari nimalarga, qanday talablarga asoslangan holda ishlab chiqilishini bilish yanada ahamiyatli hisoblanadi.

MAQSAD: o'zbek xalqi tarixida shakllangan va rivojlangan musiqa folklori istiqlol yillarida sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarildi. Milliy musiqa san'ati yutuqlarini o'rganish bo'yicha katta imkoniyatlar ochildi. Bu soha rivojiga ko'rsatilayotgan doimiy e'tibor natijasida yosh iste'dodlarning o'zini namoyon etish uchun qulay shart-sharoitlar yaratildi. Shundan kelib chiqqan holda boshlang'ich sinf o'quvchilariga musiqa folklorini o'rgatish dolzarb muammolardan biriga aylandi. Chunki, musiqa folklori millatning ma'naviy-musiqiy boyligi hisoblanishi bilan birga uning mazmunida milliy urf-odat va an'analar, milliy mentalitet o'z ifodasini topgan.

MATERIALLAR VA METODLAR: musiqa folklori o'zining o'ynoqiligi va jo'shqinligiga ko'ra o'quvchilarni estetik tarbiyalashda muhim didaktik vosita sanalanadi. Shuning uchun ham umumiy o'rta ta'lim maktablarida "Musiqa madaniyati" o'quv fani jarayonid musiqa folklorini o'rganish o'quvchilarning san'at asarlarini his etish, ulardan ma'naviy zavq olish, go'zallikka intilish kabi xislatlarining shakllanishida alohida ahamiyatga ega.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: bolalar xalq og'zaki ijodi og'zaki ijodining yo'nalishlaridan biridir. Bolalar folkloriga bolalarning o'zlari ijodi (o'yin qo'shiqlari, tizerlar, sanoq qofiyalari, ertaklar, qo'shiqlar, hajviy qo'shiqlar) va kattalar tomonidan bolalar uchun yozilgan asarlar (beshliklar, bolalar qofiyalari, ertaklar) kiradi. bugungi kunda boshlang'ich sinf o'quvchilariga musiqa folklorini o'rgatish asosida estetik tarbiyalash usullari, vositalarini, estetik tarbiyaning pedagogik-psixologik imkoniyatlarini ochish zaruriyati alohida dolzarblik kasb etmoqda. Chunki musiqa ta'limining ushbu yo'nalishi o'quvchilarda musiqa folkloriga oid nazariy va amaliy bilimlarni, badiiy-musiqiy, estetik tafakkurni shakllantirishda, ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda dolzarb muammolardan hisoblanadi.

XULOSA: fuqarolik jamiyatini tarkib toptirish, eng avvalo, mazkur jamiyatda yashayotgan kishilarning ma'naviy - axloqiy jihatdan yetukligi va yuksak darajadagi aqliy salohiyatiga bog'liq. Yuqoridagi fikrlardan shu narsa ayon bo'ldiki, tadqiqotchilar e'tibori bir qator muhim pedagogik muammolarga qaratilmoqda. O'quvchilarni insonparvarlik, Vatanga muhabbat, bilim va ma'rifatga intilish ruhida tarbiyalash, urf-odatlar, an'analarni qadrlashga undovchi omil bo'lib, ular musiqa ta'limini zamonaviy talablar asosida tashkil qilish va shu bilan birgalikda o'quvchilarni estetik tarbiyalashni taqozo qiladi.

Kalit so'zlar: folklor, musiqa ta'limi, qo'shiq, musiqiy asar, ijro.

Iqtibos uchun: Raxmatova M.T. O'zbek xalq musiqa ijodi orqali o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy fazilatlarini shakllantirishning pedagogik asoslari. // Inter education & global study. 2024. №3(2). B. 65–73.

The majority of countries in the world attach great importance to providing musical education to the younger generation, considering it as an important means of shaping individuals. The music education of each nation serves the social system of the people from an ideological and political perspective. The music education of each nation is based on the culture, traditions, national musical heritage, language, and cultural customs of that nation. In addition, the structure, system, and scientific-methodological achievements of music education also have a positive impact on the spiritual culture of other nations. In our society, the upbringing of the younger generation in spiritual and physical health is considered one of our most important tasks today. Indeed, these ideas are relevant to every generation, as the education and upbringing of young people not only serve their own well-being, but are also crucial for the development of our country. The noble idea expressed by our esteemed President Shavkat Mirziyoyev, "If you ask me what I value the most, I will answer: the education and upbringing of our children," is a convincing proof of this.

In the development of our society, music and art play an invaluable role. It strengthens the traditions that unite every nation and ethnicity. Music not only uplifts the hearts of people, but also leads them to fight against negative influences. It is creating great opportunities in our country to strengthen peace, friendship, mutual respect, and cultural and spiritual cooperation, as well as to expand international creative ties. Raising the younger generation based on the values, traditions, and culture of our ancestors, especially in shaping their spiritual thinking, has been raised to the level of state policy in the new conditions of Uzbekistan. It is possible to see that this tradition continues in our country with wide opportunities being created by our state. The best examples of national musical art, preserving and developing the national musical traditions, instilling a love for art in the younger generation, and expanding international creative ties are being created in our country to further deepen peace, friendship, mutual respect, and cultural and spiritual cooperation. Raising the younger generation based on the values, traditions, and culture of our ancestors, especially in shaping their spiritual thinking, has been raised to the level of state policy in the new conditions of Uzbekistan. It is possible to see that this tradition continues in our country with wide opportunities being created by our state. The best examples of national musical art, preserving and developing the national musical traditions, instilling a love for art in the younger generation, and expanding international creative ties are being created in our country to further deepen peace, friendship, mutual respect, and cultural and spiritual cooperation.

It is important to note that the views and aspirations in folk songs, the process of organizing the educational process, and the use of folk songs as a means of shaping the spiritual and moral qualities of students have not lost their value today. The use of folk songs

is considered as a means of shaping the spiritual and moral qualities of students, especially in general secondary schools, which is carried out through various activities beyond each subject. Folk songs are considered the spiritual musical heritage of the people and the nation. The history of each nation is associated with its traditional activities, customs, and other traditions, and understanding to which genre it belongs, and drawing conclusions from it, as well as developing the culture of drawing moral conclusions from it, is considered an important factor in showing that students are shaped spiritually and morally through folk songs.

It should be noted that the views and aspirations in folk songs, the process of organizing the educational process, and the use of folk songs as a means of shaping the spiritual and moral qualities of students have not lost their value today. The use of folk songs is considered as a means of shaping the spiritual and moral qualities of students, especially in general secondary schools, which is carried out through various activities beyond each subject. Folk songs are considered the spiritual musical heritage of the people and the nation. The history of each nation is associated with its traditional activities, customs, and other traditions, and understanding to which genre it belongs, and drawing conclusions from it, as well as developing the culture of drawing moral conclusions from it, is considered an important factor in showing that students are shaped spiritually and morally through folk songs.

It is important to note that the views and aspirations in folk songs, the process of organizing the educational process, and the use of folk songs as a means of shaping the spiritual and moral qualities of students have not lost their value today. The use of folk songs is considered as a means of shaping the spiritual and moral qualities of students, especially in general secondary schools, which is carried out through various activities beyond each subject. Folk songs are considered the spiritual musical heritage of the people and the nation. The history of each nation is associated with its traditional activities, customs, and other traditions, and understanding to which genre it belongs, and drawing conclusions from it, as well as developing the culture of drawing moral conclusions from it, is considered an important factor in showing that students are shaped spiritually and morally through folk songs. It is important to note that the views and aspirations in folk songs, the process of organizing the educational process, and the use of folk songs as a means of shaping the spiritual and moral qualities of students have not lost their value today. The use of folk songs is considered as a means of shaping the spiritual and moral qualities of students, especially in general secondary schools, which is carried out through various activities beyond each subject. Folk songs are considered the spiritual musical heritage of the people and the nation. The history of each nation is associated with its traditional activities, customs, and other traditions, and understanding to which genre it belongs, and drawing conclusions from it, as well as developing the culture of drawing moral conclusions from it, is considered an important factor in showing that students are shaped spiritually and morally through folk songs.

It is important to note that the views and aspirations in folk songs, the process of organizing the educational process, and the use of folk songs as a means of shaping the spiritual and moral qualities of students have not lost their value today. The use of folk songs is considered as a means of shaping the spiritual and moral qualities of students, especially in general secondary schools, which is carried out through various activities beyond each subject. Folk songs are considered the spiritual musical heritage of the people and the nation. The history of each nation is associated with its traditional activities, customs, and other traditions, and understanding to which genre it belongs, and drawing conclusions from it, as well as developing the culture of drawing moral conclusions from it, is considered an important factor in showing that students are shaped spiritually and morally through folk songs. It is important to note that the views and aspirations in folk songs, the process of organizing the educational process, and the use of folk songs as a means of shaping the spiritual and moral qualities of students have not lost their value today. The use of folk songs is considered as a means of shaping the spiritual and moral qualities of students, especially in general secondary schools, which is carried out through various activities beyond each subject. Folk songs are considered the spiritual musical heritage of the people and the nation. The history of each nation is associated with its traditional activities, customs, and other traditions, and understanding to which genre it belongs, and drawing conclusions from it, as well as developing the culture of drawing moral conclusions from it, is considered an important factor in showing that students are shaped spiritually and morally through folk songs.

It is important to note that the views and aspirations in folk songs, the process of organizing the educational process, and the use of folk songs as a means of shaping the spiritual and moral qualities of students have not lost their value today. The use of folk songs is considered as a means of shaping the spiritual and moral qualities of students, especially in general secondary schools, which is carried out through various activities beyond each subject. Folk songs are considered the spiritual musical heritage of the people and the nation. The history of each nation is associated with its traditional activities, customs, and other traditions, and understanding to which genre it belongs, and drawing conclusions from it, as well as developing the culture of drawing moral conclusions from it, is considered an important factor in showing that students are shaped spiritually and morally through folk songs. It is important to note that the views and aspirations in folk songs, the process of organizing the educational process, and the use of folk songs as a means of shaping the spiritual and moral qualities of students have not lost their value today. The use of folk songs is considered as a means of shaping the spiritual and moral qualities of students, especially in general secondary schools, which is carried out through various activities beyond each subject. Folk songs are considered the spiritual musical heritage of the people and the nation. The history of each nation is associated with its traditional activities, customs, and other traditions, and understanding to which genre it belongs, and drawing conclusions from it, as well as developing the culture of drawing moral conclusions from it, is considered an

important factor in showing that students are shaped spiritually and morally through folk songs.

It is important to note that the views and aspirations in folk songs, the process of organizing the educational process, and the use of folk songs as a means of shaping the spiritual and moral qualities of students have not lost their value today. The use of folk songs is considered as a means of shaping the spiritual and moral qualities of students, especially in general secondary schools, which is carried out through various activities beyond each subject. Folk songs are considered the spiritual musical heritage of the people and the nation. The history of each nation is associated with its traditional activities, customs, and other traditions, and understanding to which genre it belongs, and drawing conclusions from it, as well as developing the culture of drawing moral conclusions from it, is considered an important factor in showing that students are shaped spiritually and morally through folk songs.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | ADABIYOTLAR RO'YXATI | REFERENCES

1. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliy janob xalqimiz bilan birga quramiz T.: O'zbekiston, 2017. 242b.
2. Rajabov.T.I. O'zbek xalq musiqa ijodi darslik "Kamolot" nashriyoti Buxoro 2023.
3. I.Imomov, T.Mirzaev, B.Sarimsoqrv, O.Safarov, O'zbek xalq og'zaki poetik ijodi, T.: «O'qituvchi», 1990.
4. Rajabov.T.I. O'zbek xalq musiqa ijodi o'quv qo'llanma"Durdona" nashriyoti Buxoro – 2021-yil
5. Alaviya M. O'zbek xalq qo'shiqlari. T., 1959 6
6. Rajabov, T. I. (2023). Distinctive Features of Folk Songs that Serve in the Spiritual and Moral Formation of Bukhara Pupils. Pioneer: Journal of Advanced Research and Scientific Progress, 2(3), 59-68.
7. Rajabov, T. I. (2022). The role of bukhara folklore songs in youth education in the system of continuous education.
8. Rajabov, T. I. The Mechanism of Teaching Uzbek Musical Folklore. Procedia of Philosophical and Pedagogical Sciences ISSN, 2795(546X), 1
9. Rajabov, T. I. (2023). Distinctive Features of Folk Songs that Serve in the Spiritual and Moral Formation of Bukhara Pupils. Pioneer: Journal of Advanced Research and Scientific Progress, 2(3), 59-68.1
10. Madrimov, B. K., & Rajabov, T. I. (2022). Uzbek Ceremonial Folklore and its Characteristics. Nexus:Journal of Advances Studies of Engineering Science,1(4),53-56.
11. Ражабов, Т. (2023). О 'zbek bolalar musiqiy o 'yin folklorining mavzuviy tasnifi. Общество и инновации, 4(5/S), 340-345.
12. Ражабов, Т. И. (2022). Совершенствование Механизма Духовно-Нравственного Формирования Учащихся Через Народные Музыки И Песни. Miasto Przyszłości, 29, 363-367.

13. Rajabov, T. I. (2023). Distinctive Features of Folk Songs that Serve in the Spiritual and Moral Formation of Bukhara Pupils. Pioneer: Journal of Advanced Research and Scientific Progress, 2(3), 59-68.
14. Rajabov, T. I. (2022). The role of bukhara folklore songs in youth education in the system of continuous education.
15. Rajabov, T. I. The Mechanism of Teaching Uzbek Musical Folklore. Procedia of Philosophical and Pedagogical Sciences ISSN, 2795(546X), 1
16. Rajabov, T. I. (2023). Distinctive Features of Folk Songs that Serve in the Spiritual and Moral Formation of Bukhara Pupils. Pioneer: Journal of Advanced Research and Scientific Progress, 2(3), 59-68.
17. Madrimov, B.K., & Rajabov, T.I. (2022). Uzbek Ceremonial Folklore and its Characteristics. Nexus: Journal of Advances Studies of Engineering Science, 1(4), 53-56.
18. Rajabov, T. (2022). UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMIDA O'ZBEK MUSIQA FOLKLORINI O'RGATISH DOLZARAB PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA. IJODKOR O'QITUVCHI, 2(21), 21-31.
19. Ibodovich, T. R. (2022). PRACTICAL SITUATION OF TEACHING UZBEK MUSICAL FOLKLORE IN THE CONTINUOUS EDUCATION SYSTEM. International Journal of Early Childhood Special Education, 14(6).
20. Ibodovich, R. T. (2021). EDUCATIONAL IMPORTANCE OF CHILDREN'S FOLKLORE SONGS IN MUSIC CULTURE CLASSES. Thematics Journal of Arts and Culture, 5(1).
21. Ibodovich, R. T. (2020). Aesthetic education of students through national values (on the example of bukhara children's folklore). European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences, 8, 237-240.
22. Nodir D. Yadgarov, Taner Aşçı, İhsan Toktaş BİR SANAT VE ZANAAT MÜZESİ OLARAK ÖZBEKİSTAN ORTAÇAĞ BUHARA MİMARİSİNDEN YAZLIK SITORA-I MOKHI-KHOSSA SARAYI // Inter education & global study. 2024. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/bir-sanat-ve-zanaat-m-zesi-olarak-zbekistan-orta-a-buhara-mimarisinden-yazlik-sitora-i-mokhi-khossa-sarayi>
23. Yadgarov, N. J. "Methods using the 3ds max package in teaching projection drawing in school." Euro-Asia Conferences. Vol. 1. No. 1. 2021.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉ **Maftuna Rahmatova Toyevna**, talaba [**Мафтуна Рахматова Тоевна**, студент],
[Maftuna T. Rakhmatova, student]; manzil: O'zbekiston, M.Iqbol, 11 [адрес: Узбекистан,
М.Икбол, 11], [address: Uzbekistan, M. Ikbol, 11]

Original paper

THE ROLE OF THEATER IN SHAPING THE WORLDVIEW AND SPIRITUALITY OF MODERN YOUTH

© Sunbula B. Hamitova¹✉

¹Bukhara State University, Bukhara, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the role of theatrical art in shaping the worldview and spirituality of modern youth is invaluable. The theatre says something to the audience through his performances in the theater. Through theatrical performances, a person prepares the ground for self-correction, re-education, realization of the potential of young people, leads to perfection. In general, theatrical art is one of the most important factors in creating a healthy environment in one's life today.

AIM: the role of theatrical art in shaping the worldview and spirituality of modern youth is invaluable. The theatre says something to the audience through his performances in the theater. Through theatrical performances, a person prepares the ground for self-correction, re-education, realization of the potential of young people, leads to perfection. In general, theatrical art is one of the most important factors in creating a healthy environment in one's life today

MATERIALS AND METHODS: the theater educates the young audience spiritually and morally, offers a social ideal that young people look up to, although they do not always realize this when watching the stage action from the audience. Many more opportunities to "try on" the social roles of heroes of the past and present, to feel the moral issues and choose your own path to a bright ideal are provided by participation in theatrical productions, mastering the world through stage transformation.

DISCUSSION AND RESULTS: theater is a multifaceted kind of synthetic art. The theater is unthinkable without such components as drama, directing, acting, music, dancing, and artistic equipment. Theatrical art in general is also becoming one of the most important factors in creating a healthy environment in the life of a modern person. In the theater, the main task is to strengthen the viewer's connection with the theater.

CONCLUSION: through theatrical performances, a person prepares the ground for self-correction, re-education, realization of the possibilities of youth, leads to perfection. Thus, certain successes would have been achieved if the theater had followed certain rules, dividing the audience into groups when staging plays, showing performances.

Key words: theater, performance, youth spirituality, upbringing, spectacle, society, creator, play, plot, composition.

For citation: Sunbula B. Hamitova, (2024) 'The role of theater in shaping the worldview and spirituality of modern youth', Inter education & global study, (3(2)), pp. 74–79. (In English)

РОЛЬ ТЕАТРА В ФОРМИРОВАНИИ МИРОВОЗЗРЕНИЯ И ДУХОВНОСТИ СОВРЕМЕННОЙ МОЛОДЕЖИ

© С.Б.Хамитова¹✉

¹Бухарский государственный университет, Бухара, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: роль театрального искусства в формировании мировоззрения и духовности современной молодежи неоченима. Театр что-то говорит зрителям своими театральными выступлениями. Через театрализованные представления человек подготавливает почву для само коррекции, перевоспитания, реализации молодежного потенциала, ведет к созреванию. В целом театральное искусство сегодня является одним из важнейших факторов создания здоровой среды в жизни человека.

ЦЕЛЬ: неоченима роль театрального искусства в формировании мировоззрения и духовности современной молодежи. В театре он что-то говорит публики через постановку пьес. Через театрализованные представления человек подготавливает почву для небольшой коррекции, перевоспитания, реализации потенциала молодежи, ведет к совершенствованию. В целом театральное искусство один из важнейших факторов создания здоровой среды в современной жизни

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: театр воспитывает молодого зрителя духовно и нравственно, предлагает общественный идеал, на который молодежь равняется, хотя не всегда осознает это, наблюдая сценическое действо из зала. Много больше возможностей «примерить» социальные роли героев прошлого и современности, прочувствовать нравственную проблематику и выбрать собственный путь к светлому идеалу дает участие в театральных постановках, освоение мира через сценическое перевоплощение.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: театр-многогранный вид синтетического искусства. Театр немыслим без таких составляющих, как драматургия, режиссура, актерское искусство, музыка, танцы, художественное оборудование. Театральное искусство в целом также становится одним из важнейших факторов создания здоровой среды в жизни современного человека. В театре главная задача-укрепление связи зрителя с театром.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: посредством театральных представлений человек готовит почву для самокоррекции, перевоспитания, реализации возможностей молодежи, ведет к совершенству. Таким образом, определенные успехи были бы достигнуты, если бы театр соблюдал определенные правила, разделяя зрителей на группы при постановке пьес, показе спектаклей.

Ключевые слова: театр, перформанс, духовность молодежи, воспитание, зрелище, общество, творец, пьеса, сюжет, композиция.

Для цитирования: Хамитова С.Б. Роль театра в формировании мировоззрения и духовности современной молодежи. // Inter education & global study. 2024. №3(2). С.74–79.

ZAMONAVIY YOSHLARNING DUNYOQARASHI VA MA'NAVIYATINI SHAKLLANTIRISHDA TEATRNING ROLI

© S.B. Hamitova¹✉

¹Buxoro davlat universiteti, Buxoro, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: zamonaviy yoshlarning dunyoqarashi va ma'naviyatini shakllantirishda teatr san'atining o'rni beqiyos. Teatr uning teatrdagi chiqishlari orqali tomoshabinlarga nimadir deydi. Teatrlashtirilgan tomoshalar orqali inson o'zini o'zi tuzatish, qayta tarbiyalash, yoshlar salohiyatini ro'yobga chiqarish uchun zamin tayyorlaydi, kamolotga olib keladi. Umuman olganda, teatr san'ati bugungi kunda inson hayotida sog'lom muhitni yaratishning eng muhim omillaridan biridir.

MAQSAD: zamonaviy yoshlar dunyoqarashini va ma'naviyatini shakllantirishda teatr san'atining o'rni beqiyos. Teatrdagi spektakllar namoyishi orqali tomoshabinlarga nimanidir aytadi. Teatr tomoshalari orqali inson o'zini-o'zi tuzatish, qayta tarbiyalash, yoshlar imkoniyatini ro'yobga chiqarish uchun puxta zamin hozirlaydi, komillik sari yetaklaydi. Umuman olganda teatr san'ati, bugungi kun kishisini o'z hayotida sog'lom muhit tashkil etishida muhim omillardan biri hisoblanadi.

MATERIALLAR VA METODLAR: teatr yosh tomoshabinni ma'naviy va axloqiy jihatdan tarbiyalaydi, yoshlar teng keladigan ijtimoiy idealni taklif qiladi, garchi u har doim ham zaldan sahna harakatini kuzatib, buni anglamasa ham. O'tmish va hozirgi zamon qahramonlarining ijtimoiy rollarini "sinab ko'rish", axloqiy muammolarni his qilish va yorqin idealga o'z yo'lingizni tanlash uchun ko'plab imkoniyatlar teatr tomoshalarida ishtirok etish, dunyoni sahna reenakatsiyasi orqali rivojlantirish imkonini beradi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: teatr ko'p qirrali sintetik san'at turi hisoblanadi. Teatrni dramaturgiya, rejissura, aktyorlik san'ati, musiqa, raqs, badiiy jihoz kabi komponentlarsiz tasavvur etib bo'lmaydi. Umuman olganda teatr san'ati ham bugungi kun kishisini o'z hayotida sog'lom muhit tashkil etishida muhim omillardan biri bo'lib kelmoqda. Teatrdagi asosiy vazifa – tomoshabin bilan teatr o'rtasidagi aloqani mustahkamlash.

XULOSA: teatr tomoshalari orqali inson o'zini-o'zi tuzatish, qayta tarbiyalash, yoshlar imkoniyatini ro'yobga chiqarish uchun puxta zamin hozirlaydi, komillik sari yetaklaydi. Xullas, teatr asarlarni sahnalashtirishda, spektakllarni ko'rsatishda tomoshabinlarni guruhlariga ajratgan holda ba'zi bir qoidalarga rioya qilinsa, ma'lum yutuqlarga erishilardi.

Kalit so'zlar: teatr, spektakl, yoshlar ma'naviyati, tarbiyasi, tomosha, jamiyat, ijodkor, spektakl, syujet, kompozitsiya.

Iqtibos uchun: Hamitova S.B. Zamonaviy yoshlarning dunyoqarashi va ma'naviyatini shakllantirishda teatring roli. // Inter education & global study. 2024. №3(2). B. 74–79.

When we say the spirituality of young people, their behavior, spirituality and manners are embodied in our imagination. These are formed by themselves through parental upbringing, neighborhood control, education received from educational institutions, and life observations, and are embodied as beacons throughout their lives. There is another place where the magical life full of interesting and wonderful wonders of life is manifested. The role of direct educational performances for the formation of the spirituality of modern youth is incomparable.

When I say modern youth, my peers and contemporaries who know two or three languages perfectly, have clear and detailed plans in front of them and work towards this goal without deviation. "The theater is a place of education. We give priority to protecting our youth from various ideological threats and malicious forces and influences. It is not enough to guide young people on the right path. It is necessary to do practical things that serve to perfect virtue, patriotism, and human qualities. One of such factors of practical education is theater. It is not for nothing that they say that the Theater is a mirror of society. Students who are not interested in reading and cannot read at all can be made interested in reading through theater. The highest goal of theater art has been to convey to young people their understanding of the reality of life. Of course, life itself has a higher purpose. However, in order to bring it to a young audience, it is necessary to have a team of dedicated creators. Among them, theater is a multifaceted synthetic art form. Theater cannot be imagined without such components as dramaturgy, directing, acting, music, dance, artistic equipment. In general, theater art is one of the important factors in creating a healthy environment in the life of a person today. The main task in the theater is to strengthen the connection between the audience and the theater. Through the performance of plays in the theater, it tells something to the audience. Through this, the theater develops the sense of goodness in young people. A performance is a spectacle that allows people to interact with each other mentally, influence each other, and feel each other. It must be admitted that if most of the plays on the stage of theaters for young audiences take a serious, spiritually rich tone, young people will not immediately follow them, and it will be more difficult for a young audience to digest this show. For this reason, it is necessary to start promoting the theater of young audiences from kindergarten, to teach children real values and knowledge of stage culture. Today, we observe staged performances of theater groups in pre-school educational institutions. We witness their creative work mainly during the New Year and Navroz holidays.

It is worth mentioning that children should not be limited to the performances of Santa Claus, Snow Maiden, Bear Wolves, they need to show more educationally important and high-level small plays. In this regard, we also call the dramaturgy to be responsible. It's no secret that feelings in youth are formed later. The fact that goodness, justice and honesty will always prevail will cause the positive aspects of education to be discovered in them.

Whether we call them fairy-tale heroes or modern heroes, it is important to bring them out and show them as examples. At this point, we assign some responsibility to the theater of young audiences and puppet theaters.

Epics and legends, which are the highest examples of folk art, have an incomparable place in spirituality. Their expression of magnificence, tolerance, intelligence, creativity, high pride and appreciation characteristic of our nation instills a sense of pride in a person. In particular, the heroism of Shiroq, the shepherd of the Sak tribe, has become an epic and has an extremely important place in the enrichment of the spiritual world of the young generation. Through theater performances, a person prepares a thorough ground for self-correction, re-education, realizing the potential of young people, leads to perfection. So, if the theater staged works and staged performances, dividing the audience into groups and following certain rules, certain achievements were achieved. Including: let the young audience feel the identity of not only social events in the performances - in terms of external reality, but also in terms of the inner mental state and content of the work. This process occurs due to the integration of educational programs with theater creation, a two-way connection; if the creators of the theater are passionately engaged in actions, gestures, mime, pantomime, light smile, warm laughter, beautiful walk, etc., in order to reveal the world of the characters, they will get the relationship with the audience on the right track. they get the opportunity to eat. By following these rules, it is possible to leave a pleasant impression on the audience, to awaken a feeling of love and affection in them, and to choose a show. In addition, the art of theater helps young people to achieve spiritual and spiritual growth, to strengthen their sense of self-confidence. Although the history and specific features of the Republican Theater of Young Audiences have been expressed in the works of some experts, the modern problems, demands and needs of these theaters, specific aspects of the youth audience, and the interaction of youth and theater its secret is almost unexplored.

In particular, the fact that the needs and aspirations of young people are not taken into account in creative work is causing many serious consequences. Such a situation has a negative impact on the prospects of theaters. Therefore, in scientific research, it is necessary to consider the creative activity of theaters in a wide scope in connection with the requirements of the times and the needs of the audience. In conclusion, it should be said that it is appropriate to stage the works of the curriculum of kindergartens, schools, colleges, and academic lyceums, taking into account the audience of young viewers. On the one hand, seeing the stage version of the works in the textbook leads to the learning process of the student, that is, mastering the science materials, and on the other hand, it leads to the further strengthening of the student's knowledge. On the other hand, it makes the students closer to the theater. In addition, the plot and composition of the plays written on the basis of the works in the educational program indicate that they were written under the influence of the education of the younger generation and their similarity to their live

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | ADABIYOTLAR RO'YXATI | REFERENCES

1. Toji Muhammad. Rejissyor. T.: Adabiyot uchqunlari, 2015. – 256 b.
2. Хамитова С. Б. Художественные и идеологические проблемы в репертуаре театра //Miasto Przyszłości. – 2023. – Т. 43. – С. 88-91.
3. Sardorbek To'xtasin o'g, Ibodov. "Milliy musiqiy ta'lim negizida xalq musiqa ijodiyoti." Yangi O'zbekistonda Tabiiy va Ijtimoiy-gumanitar fanlar respublika ilmiy amaliy konferensiyasi 2.2 (2024): 233-241.
4. Ражабов, Т. И. (2020). Тическая классификация узбекской детской народной музыки и игр. Наука, образование и культура, (3 (47)), 61-63.
5. Ражабов, Т. И., & Ибодов, У. Р. (2020). Обеспечение национального наследия в обучении песням Бухарского детского фольклора на уроках музыки. Вестник науки и образования, (21-2 (99)), 55-58.
6. Раджабов, Т. И. (2019). Описание вековых ценностей в песне "тутовое дерево-балх" и его место в воспитании учащейся молодежи. In Россия-Узбекистан. Международные образовательные и социально-культурные технологии: векторы развития (pp. 70-71).
7. Ражабов, Т. И. (2020). Педагогические возможности использования детских фольклорных песен в духовно-нравственном воспитании младших школьников. Вестник науки и образования, (5-2 (83)), 34-37.
8. Ражабов, Т. И. (2021). Усовершенствование научно-методических возможностей обучения бухарским детским фольклорным песням в средней общеобразовательной школе. Наука, техника и образование, (2-2 (77)), 84-86.
9. Ражабов, Т. И., & Ибодов, У. Р. (2020). Обеспечение национального наследия в обучении песням бухарского детского фольклора на уроках музыки. Вестник науки и образования, (21-2 (99)), 55-58.
10. Hamitova Sunbula Bahodir qizi. (2024). Performance of national and foreign classical works on the stage of the Theater of Young Audiences.
11. Hamitova Sunbula Bahodir qizi. (2024). Yosh tomoshabinlar teatri sahnasida milliy va xorijiy klassik asarlarning sahnalashtirilishi.
12. Nodir D. Yadgarov, Taner Aşçı, Ihsan Toktaş BİR SANAT VE ZANAAT MÜZESİ OLARAK ÖZBEKİSTAN ORTAÇAĞ BUHARA MİMARİSİNDEN YAZLIK SITORA-I MOKHI-KHOSSA SARAYI // Inter education & global study. 2024. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/bir-sanat-ve-zanaat-m-zesi-olarak-zbekistan-orta-a-buhara-mimarisinden-yazlik-sitora-i-mokhi-khossa-sarayi>

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉ **Hamitova Sunbula Bahadyrovna**, o'qituvchi [**Хамитова Сунбула Бахадировнна**, преподаватель], [**Sunbula B. Hamitova, teacher**]; manzil: O'zbekiston, M.Iqbol, 11 [адрес: Узбекистан, М.Икбол, 11], [address: Uzbekistan, M. Ikbol, 11] khamitovasunbula@gmail.com

Original paper

ОБУЧЕНИЕ МУЗЫКАЛЬНОМУ ФОЛЬКЛОРУ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ КАК ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

© М.Т. Рахматова¹✉

¹Бухарский государственный университет, Бухара, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматривается правильно учению музыки и пению народных песен, здесь пишется об особенностях песен соседних стран и зарубежных стран. Здесь рассказывается об знании музыки, пение музыки, как сыграть народные музыкальные инструменты, умение их слышать, уловление ритма музыки и тансывание.

ЦЕЛЬ: в истории узбекского народа музыкальный фольклор за годы независимости поднялся на качественно новый уровень. Открывались большие возможности для изучения достижений национального музыкального искусства. В результате постоянного внимания к развитию данной сферы были созданы благоприятные условия для самовыражения молодых талантов. Исходя из этого, одной из актуальных проблем стало обучение младших школьников музыкальному фольклору. Потому что, наряду с тем, что музыкальный фольклор считается духовно-музыкальным достоянием нации, в его содержании нашли свое выражение национальные обычаи и традиции, национальный менталитет.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: музыкальный фольклор по своей игривости и живости считается важным дидактическим средством эстетического воспитания учащихся. Именно поэтому учебный предмет "музыкальная культура" в общеобразовательных школах процесс изучения музыкального фольклора имеет особое значение в формировании у учащихся таких качеств, как чувство произведений искусства, духовное наслаждение ими, стремление к красоте.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: детское устное творчество-одно из направлений устного творчества. Детский фольклор включает в себя творчество самих детей (игровые песни, тизеры, считалки, сказки, песни, шуточные песни) и произведения, написанные взрослыми для детей (пятерки, детские стишки, сказки). сегодня особую актуальность приобретает необходимость раскрытия методов, средств эстетического воспитания, педагогико-психологических возможностей эстетического воспитания на основе обучения учащихся начальных классов музыкальному фольклору. Т. к. данное направление музыкального образования является одним из актуальных проблем формирования у учащихся теоретических и

практических знаний о музыкальном фольклоре, художественно-музыкального, эстетического мышления, духовно-нравственного воспитания.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Формирование гражданского общества зависит, прежде всего, от духовно - нравственной зрелости и высокого уровня психического потенциала людей, проживающих в данном обществе. Из вышеперечисленных соображений стало ясно, что внимание исследователей обращается на ряд важных педагогических проблем. Воспитание учащихся в духе гуманизма, любви к родине, стремления к знаниям и просвещению является мотивирующим фактором, побуждающим ценить традиции, традиции, которые диктуют необходимость организации музыкального образования на основе современных требований и в то же время эстетического воспитания учащихся.

Ключевые слова: музыка, народная музыка, ученики, знание, навыка, опыт, музыкальное знание, народные музыки, песня, мировоззрение, традиция, фольклористика

Для цитирования: Рахматова М.Т. Обучение музыкальному фольклору младших школьников как педагогическая проблема. // Inter education & global study. 2024. №3(2). С.80–88.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIGA MUSIQA FOLKLORINI O'RGATISH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

© M.T. Raxmatova¹✉

¹Buxoro davlat universiteti, Buxoro, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada folklor qo'shiqlarining o'ziga xos ta'limiy va tarbiyaviy imkoniyatlarga egaligi bilan ahamiyatli ekanligi haqida fikr yuritiladi. Ular xalqimizning badiiy-musiqiy merosi sifatida o'z o'rniga ega va son jihatdan juda ko'p, ammo ularning barchasini ham o'quvchilarini estetik tarbiyalash vositasi sifatida qo'llash maqsadga muvofiq bo'lmasligi mumkin. Chunki ular o'zining badiiy jihatdan mazmun-mohiyati, musiqiy tuzulmasi, kuylanishiga ko'ra bir-biridan farq qiladi. Ularni muayyan pedagogik talablar asosida tanlab olish talab etilishi haqida so'z boradi.

MAQSAD: O'zbek xalqi tarixida shakllangan va rivojlangan musiqa folklori istiqbol yillarida sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarildi. Milliy musiqa san'ati yutuqlarini o'rganish bo'yicha katta imkoniyatlar ochildi. Bu soha rivojiga ko'rsatilayotgan doimiy e'tibor natijasida yosh iste'dodlarning o'zini namoyon etish uchun qulay shart-sharoitlar yaratildi. Shundan kelib chiqqan holda boshlang'ich sinf o'quvchilariga musiqa folklorini o'rgatish dolzarb muammolardan biriga aylandi. Chunki, musiqa folklori millatning ma'naviy-musiqiy boyligi hisoblanishi bilan birga uning mazmunida milliy urf-odat va an'analar, milliy mentalitet o'z ifodasini topgan.

MATERIALLAR VA METODLAR: musiqa folklori o'zining o'ynoqiligi va jo'shqinligiga ko'ra o'quvchilarni estetik tarbiyalashda muhim didaktik vosita sanalanadi. Shuning uchun

ham umumiy o'rta ta'lim maktablarida "Musika madaniyati" o'quv fani jarayonid musiqa folklorini o'rganish o'quvchilarning san'at asarlarini his etish, ulardan ma'naviy zavq olish, go'zallikka intilish kabi xislatlarining shakllanishida alohida ahamiyatga ega.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: bolalar xalq og'zaki ijodi og'zaki ijodining yo'nalishlaridan biridir. Bolalar folkloriga bolalarning o'zlari ijodi (o'yin qo'shiqlari, tizerlar, sanoq qofiyalari, ertaklar, qo'shiqlar, hajviy qo'shiqlar) va kattalar tomonidan bolalar uchun yozilgan asarlar (beshliklar, bolalar qofiyalari, ertaklar) kiradi. bugungi kunda boshlang'ich sinf o'quvchilariga musiqa folklorini o'rgatish asosida estetik tarbiyalash usullari, vositalarini, estetik tarbiyaning pedagogik-psixologik imkoniyatlarini ochish zaruriyati alohida dolzarblik kasb etmoqda. Chunki musiqa ta'limining ushbu yo'nalishi o'quvchilarda musiqa folkloriga oid nazariy va amaliy bilimlarni, badiiy-musiqiy, estetik tafakkurni shakllantirishda, ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda dolzarb muammolardan hisoblanadi.

XULOSA: fuqarolik jamiyatini tarkib toptirish, eng avvalo, mazkur jamiyatda yashayotgan kishilarning ma'naviy - axloqiy jihatdan yetukligi va yuksak darajadagi aqliy salohiyatiga bog'liq. Yuqoridagi fikrlardan shu narsa ayon bo'ldiki, tadqiqotchilar e'tibori bir qator muhim pedagogik muammolarga qaratilmoqda. O'quvchilarni insonparvarlik, Vatanga muhabbat, bilim va ma'rifatga intilish ruhida tarbiyalash, urf-odatlar, an'analarni qadrlashga undovchi omil bo'lib, ular musiqa ta'limini zamonaviy talablar asosida tashkil qilish va shu bilan birgalikda o'quvchilarni estetik tarbiyalashni taqozo qiladi.

Kalit so'zlar: musiqa, folklor qo'shiqlari, o'quvchi-yoshlar, bilim, ko'nikma, malaka, musiqiy savodxonlik, xalq musiqasi, qo'shiq, dunyoqarash, marosim, urf-odat, an'ana, folklorshunoslik.

Iqtibos uchun: Raxmatova M.T. Boshlang'ich sinf o'quvchilariga musiqa folklorini o'rgatish pedagogik muammo sifatida. // Inter education & global study. 2024. №3(2). B. 80–88.

TEACHING MUSIC FOLKLORE TO ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS AS A PEDAGOGICAL PROBLEM

© Maftuna T. Rakhmatova¹✉

¹Bukhara State University, Bukhara, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article teaches students how to sing in music lessons, introducing contemporary, folk songs on various genres, characters, themes, samples of composer art, brotherly and foreign music, mainly through listening to music. In this process, the student listens to music and then begins to practice, whether they are singing, playing on children's instruments, performing rhythmic and dance moves appropriate to the music, theoretical, practical knowledge, skills and, most importantly, music. perceptions are developing.

AIM: in the history of the Uzbek people, musical folklore has risen to a qualitatively new level over the years of independence. There were great opportunities to study the

achievements of the national musical art. As a result of constant attention to the development of this field, favorable conditions have been created for the self-expression of young talents. Based on this, one of the urgent problems was the teaching of musical folklore to younger schoolchildren. Because, along with the fact that musical folklore is considered the spiritual and musical heritage of the nation, national customs and traditions, national mentality have found their expression in its content.

MATERIALS AND METHODS: musical folklore, due to its playfulness and vivacity, is considered an important didactic means of aesthetic education of students. That is why the subject "musical culture" in secondary schools, the process of studying musical folklore is of particular importance in the formation of such qualities in students as a sense of works of art, spiritual enjoyment of them, and the desire for beauty.

DISCUSSION AND RESULTS: children's oral creativity is one of the directions of oral creativity. Children's folklore includes the creativity of children themselves (game songs, teasers, counting books, fairy tales, songs, comic songs) and works written by adults for children (fives, nursery rhymes, fairy tales). Today, the need to disclose methods, means of aesthetic education, pedagogical and psychological possibilities of aesthetic education based on teaching primary school students musical folklore is becoming particularly relevant. This area of music education is one of the urgent problems of forming students' theoretical and practical knowledge about musical folklore, artistic and musical, aesthetic thinking, spiritual and moral education.

CONCLUSION: the formation of a civil society depends, first of all, on the spiritual and moral maturity and high level of mental potential of people living in this society. From the above considerations, it became clear that the attention of researchers is drawn to a number of important pedagogical problems. Educating students in the spirit of humanism, love for the motherland, striving for knowledge and enlightenment is a motivating factor that encourages them to appreciate traditions, traditions that dictate the need to organize musical education based on modern requirements and at the same time aesthetic education of students.

Key words: music, folk songs, students, knowledge, skills, skills, musical literacy, folk music, song, worldview, ritual, tradition, folklor.

For citation: Maftuna T. Rakhmatova, (2024) 'Teaching music folklore to elementary school students as a pedagogical problem', Inter education & global study, (3(2)), pp. 80–88. (In Russ).

В историческом послании Президента Республики Узбекистан Ш.М.Мирзиёева Олий Мажлису от 24 января 2020 года приоритетными задачами по определению приоритетных направлений развития области педагогики были определенны. Современные методы обучения, профессионально-педагогических кадров, обучения и воспитания, профориентация в школе, определение способностей учащихся, учебные планы и программы совершенствования образовательных направлений и

специальностей, эффективная организация научной и инновационной деятельности находятся во взаимозависимости. Наука, образование и производство, связь со школами, перспективные планы подготовки кадров и другие не менее важные задачи.

Разумеется, в пять инициатив Президента Ш.М.Мирзиёева входят основные вопросы поднятия морального духа молодежи и повышения интереса к ней. Инициативы Президента Ш.М.Мирзиёева по интересу молодежи к музыке, живописи, театру и другим видам искусства были приняты в качестве Молодежной стратегии ООН, поскольку для них это был новый проект духовного воспитания молодежи. Исходя из вышеизложенных основополагающих документов, обеспечение эстетического воспитания молодого поколения, в том числе посредством музыки, приобретает особое значение как действенный фактор формирования музыкальной культуры учащейся молодежи. В целях повышения музыкального таланта и культуры молодого поколения предусмотрено, что в каждом городе и районе нашей страны будут действовать школы музыки и искусства. Создание таких возможностей.

Прежде всего, оно прививает детям любовь к музыке и искусству, формирует у них знания, умения и навыки, такие как игра на инструменте и исполнительское мастерство.

Во-вторых, на основе музыкального искусства реализуется духовно-нравственная культура личности школьника, воспитание национальной гордости и патриотизма. Развивает творческие способности, изысканность и художественный вкус, расширяет уровень мышления.

В-третьих, музыкальное искусство оказывает сильное влияние на развитие нашего современного поколения в духе высокой духовности. Следует отметить, что с первых лет независимости особое значение придавалось широкому развитию музыкального искусства в нашей стране. В частности, сохранение и изучение нашего классического музыкального наследия и его беспрепятственная передача молодому поколению поднялись на уровень государственной политики. В результате регулярно проводятся престижные международные музыкальные конференции «Шарк тароналари».

В этой области наш национальный центр идей также ведет достойную работу. Широкая пропаганда наших классических и национальных песен в исполнении великих артистов и музыкантов нашей великой родины, популяризация образцов искусства в духе нашего национального менталитета является определенной частью нашей деятельности. В частности, мы придаем большое значение внедрению новых научно-теоретических идей в области музыкального искусства и музыкознания Центральной Азии в сознание молодежи, изучению и освоению музыкальных произведений, основанных на национальной идее.

Следует отдельно признать, что как бы мы ни старались повысить качество и эффективность образования молодежи, в нашей общественной жизни все еще присутствуют типичные для западной музыки «Рэп» и «Гок», провоцирующие дух

впадения в безумие, приходят мелодии и песни. Такие песни снова принимаются под понятие «популярная культура». Сегодня такими беззаботными, бессмысленными и скучными песнями предпринимаются попытки привить характеру нашей молодежи привычки, не свойственные нашему национальному менталитету. Нам необходимо защитить их от необычных и «популярных» элементов культуры. Музыкальный фольклор, сформировавшийся и развивавшийся в истории узбекского народа, за годы независимости вышел на новый качественный уровень. Большие возможности открылись для изучения достижений национального музыкального искусства. В результате постоянного внимания, уделяемого развитию этой сферы, были созданы благоприятные условия для самовыражения молодых талантов.

Эстетическое воспитание студентов на основе узбекского музыкального фольклора стало одной из актуальных проблем. Потому что узбекский музыкальный фольклор считается духовным и музыкальным богатством народа, а его содержание выражает национальные обычаи и традиции, национальный менталитет. Узбекский музыкальный фольклор считается важным дидактическим средством эстетического воспитания учащихся благодаря своей игривости и задорности. Вот почему изучение узбекского музыкального фольклора по курсу «Музыкальная культура» в общеобразовательных школах является для учащихся способом почувствовать произведения искусства, получить от них духовное наслаждение, стремление к красоте.

С этой точки зрения сегодня особую актуальность приобретает необходимость раскрытия методов и средств эстетического воспитания студентов, педагогических и психологических возможностей эстетического воспитания на основе узбекского музыкального фольклора. Потому что это направление музыкального образования является одной из актуальных проблем в формировании у студентов теоретических и практических знаний музыкального фольклора, художественно-музыкального, эстетического мышления, духовно-нравственного воспитания. Формирование гражданского общества зависит, прежде всего, от духовно-нравственной зрелости и высокого интеллектуального потенциала людей, живущих в этом обществе. Углубленный анализ наследия национальной народной музыки показывает, что в этом плане имеется ряд недостатков, особенно в приобщении молодежи к песням о верности Родине, любви к ней, восхвалении уникальной щедрости нашей Родины, главное, благородные люди. Существующими недостатками образовательных учреждений являются пренебрежение патриотизмом наряду с эстетическим воспитанием в школах, колледжах и вузах, воспитанием молодых людей с высокими качествами и любовью к искусству, культуре, национальным ценностям, заботой о них, пониманием и оценкой их. бросается в глаза склонность молодежи к иностранному влиянию в искусстве.

1. Исходя из целей и задач исследования, можно указать следующие условия воспитания молодежи в духе патриотизма в общеобразовательных школах, которые являются источником нашего научного исследования;

2. Повышение внимания к народным песням, прославляющим патриотические идеи, в контексте музыкально-эстетического воспитания;

3. Разработка и внедрение уникальных форм, методов и методов внедрения истории, традиций и обычаев узбекского народа в образовательный процесс;

4. Разработка учебно-методических пособий, освещающих учебно-дидактические возможности и уникальные особенности образцов народных песен, воспевающих Родину, в соответствии с духом времени;

5. Воспитание патриотизма целесообразно осуществлять в общеобразовательных школах, т.е. на культурно-массовых мероприятиях, концертах, праздниках и различных собраниях как вне занятий, так и вне занятий. В этом случае необходимо, чтобы уроки и внеклассная деятельность дополняли друг друга. Упомянутые из них обеспечивают успешное решение учебно-воспитательной работы и играют важную роль в положительном решении проблем, возникающих в системе музыкально-эстетического воспитания. Известно, что пение – один из самых популярных и влиятельных видов искусства, и каждая песня несет в себе неизгладимый след эпохи, в которой она была создана. Во многих песнях, вошедших в исторические, классические, фольклорные песни, гимн Родины, чувство тоски по Родине, чувство наслаждения ею и вообще любовь к Родине воспеваются как высшая ценность.

Воспитание молодого поколения осуществляется посредством каждого предмета, преподаваемого в общеобразовательной школе, и внеклассной работы. Школьные предметы важны как средство воспитания учащихся в эстетическом духе. Благодаря эстетическому воспитанию у учащихся формируется ряд положительных качеств. В частности, у них сильная эмоциональная наблюдательность, способность мыслить независимо и особенности логического мышления. Поэтому необходимо уделять особое внимание формированию эстетической культуры учащихся на этапе общего среднего образования. Развитие духовной культуры нашего народа - задача, возведенная на уровень государственной политики в обществе, и особое место в ее реализации занимает эстетическое воспитание молодежи. Проблема развития духовно-эстетической культуры школьника. В частности, ведущее место в эстетическом воспитании школьников занимает музыкальный фольклор, являющийся составной частью нашего духовного наследия. В результате использования музыкального наследия в образовательном процессе появляется возможность освободить учащихся от сложной учебной нагрузки, воспитать их духовно и нравственно, развить у них эстетический вкус. При реализации подобных задач особое значение имеют ритмика узбекского музыкального фольклора и его быстрое воздействие на школьника. Фольклор узбекской музыки резко отличается от фольклора других оазисов своими этническими особенностями и стилем. Согласно

вышеизложенному, важно преподавать учащимся начальных классов теоретические и методические основы музыкального фольклора.

Из вышеизложенного ясно, что внимание исследователей сосредоточено на ряде важных педагогических проблем. Воспитание учащихся в духе гуманизма, любви к Родине, стремлении к знаниям и просвещению является мотивирующим фактором ценить обычаи и традиции, требуют организации музыкального образования на основе современных требований и одновременно эстетического воспитания учащихся. При исследовании указанных проблем следует учитывать следующее. Прежде всего, необходимо повысить эффективность музыкального образования. Кроме того, существует необходимость обосновать методы и средства эстетического воспитания студентов посредством музыкального образования, раскрыть педагогические и психологические возможности эстетического воспитания

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha "Harakatlar strategiyasi to'risida" O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni. I – ilova; "2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi". Xalq so'zi gazetasi. 2017 yil 8 fevral soni va internet resurs; www.lex.uz.
2. Rajabov, Tuxtasin Ibodovich. PRACTICAL SITUATION OF TEACHING UZBEK MUSICAL FOLKLORE IN THE CONTINUOUS EDUCATION SYSTEM. International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECSE) DOI:10.9756/INTJECSE/V14I6.77 ISSN: 1308-5581 Vol 14, Issue 06 2022. 708-716- bet
3. Rajabov.T.I. O'zbek xalq musiqa ijodi darslik "Kamolot" nashriyoti Buxoro 2023.
4. Hasanov A.SH., Qudratov I. Umumiy o'rta ta'lim maktablari ashula darslari uchun Programma. -T.: O'zb. Xalq ta'limi vazirligi, 1990. -32 b.
5. Rajabov, T. I. (2023). Distinctive Features of Folk Songs that Serve in the Spiritual and Moral Formation of Bukhara Pupils. Pioneer: Journal of Advanced Research and Scientific Progress, 2(3), 59-68.
6. Rajabov, T. I. (2022). The role of bukhara folklore songs in youth education in the system of continuous education.
7. Rajabov, T. I. The Mechanism of Teaching Uzbek Musical Folklore. Procedia of Philosophical and Pedagogical Sciences ISSN, 2795(546X).
8. Rajabov Tuxtasin Ibodovich. Effectiveness of the process of teaching Bukhara children folk songs in music class. <https://www.eurchembull.com/issue-content/effectiveness-of-the-process-of-teaching-bukhara-children-folk-songs-in-music-class-7277> ECB European Chemical Bulletin.ISSN 2063-5346 Eur. Chem. Bull. 2023, 12 (Special Issue 4), 16389-16397.

9. Madrimov, Bakhram Khudoynazarovich, and Tokhtasin Ibodovich Rajabov. "Uzbek Ceremonial Folklore and its Characteristics." Nexus: Journal of Advances Studies of Engineering Science 1.4 (2022): 53-56.
10. Rajabov, Tuxtasin Ibodovich. B.Jamilova N.Safarova K.Nusratova X.Bakieva Basics of Uzbek Children's Reading. TEST Engineering & Management November-December 2019 ISSN:0193-4120 Page No.4207-4214 Published by: The Mattingley Publishing Co, Inc
11. Hamitova Sunbula Bahodir qizi. (2024). Yosh tomoshabinlar teatri sahnasida milliy va xorijiy klassik asarlarning sahnalashtirilishi.
12. Хамитова С. Б. Художественные и идеологические проблемы в репертуаре театра //Miasto Przyszłości. – 2023. – Т. 43. – С. 88-91.
13. Nodir D. Yadgarov, Taner Aşçı, Ihsan Toktaş BİR SANAT VE ZANAAT MÜZESİ OLARAK ÖZBEKİSTAN ORTAÇAĞ BUHARA MİMARİSİNDEN YAZLIK SITORA-I MOKHI-KHOSSA SARAYI // Inter education & global study. 2024. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/bir-sanat-ve-zanaat-m-zesi-olarak-zbekistan-orta-a-buhara-mimarisinden-yazlik-sitora-i-mokhi-khossa-sarayi> (дата обращения: 29.04.2024).
14. Jalalovich, Yadgarov Nodir. "METHODS OF FORMATION OF PROFESSIONAL SKILLS OF FUTURE TEACHERS OF DRAWING THROUGH TEACHING SPATIALLY-VISUAL 3D IMAGES." International Journal of Early Childhood Special Education 14.8 (2022).
15. Ёдгоров, Н. Ж. . (2022). БЎЛАЖАК ЧИЗМАЧИЛИК ЎҚИТУВЧИЛАРИДА КАСБИЙ КЎНИКМАЛАРНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ ПЕДАГОГИК ЖИХАТЛАРИ. ZAMONAVIY FAN, TA'LIM VA ISHLAB CHIQUVISH MUAMMOLARINING INNOVATION YECHIMLARI, 23–26. Retrieved from <https://conf.sciencebox.uz/index.php/zamonaviy/article/view/61>
16. Yodgorov N. J. CHIZMACHILIKDA FAZOVIIY-VIZUAL 3D OBRAZLARINING AYRIM PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK JIHATLARI //UMUMINSONIY VA MILLIY QADRIYATLAR: TIL, TA'LIM VA MADANIYAT. – 2022. – Т. 1. – С. 44-48.
17. Yadgarov, Nodir. "Methods of Building Visual 3D Models Based on Descriptive Geometry." Middle European Scientific Bulletin 18 (2021): 242-246.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉ **Maftuna Rahmatova Toyevna**, talaba [**Мафтуна Рахматова Тоевна**, студент],
[**Maftuna T. Rakhmatova**, student]; manzil: O'zbekiston, M.Iqbol, 11 [адрес: Узбекистан,
М.Икбол, 11], [address: Uzbekistan, M. Ikbol, 11]

ROLE OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN POLITICAL COMMUNICATION

© Dilnoza SH. Suvonova¹✉

¹Termez State University, Termiz, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article aims to examine and analyze the semantic properties of phraseological units used by English-speaking politicians in their speeches. It focuses on understanding the meanings, connotations and conceptual underpinnings of these expressions within a lexical semantic framework. The article investigates how these phraseological units contribute to political communication, persuasion, and the framing of political messages. It also explores the cultural and political implications of these linguistic constructs in shaping public opinion and political discourse.

AIM: the phraseological fund of language as a subject of linguistic cultural studies is a source of valuable cultural information about the mentality and culture of the nation. Phraseological units as an object of study are considered a kind of linguistic unit and have a plan of expression and content.

MATERIALS AND METHODS: on the basis of concepts, a picture of the world is formed in the minds of native speakers, and this is reflected in linguistic units, in particular, in phraseological units. Phraseological units are linguistic and speech expressions expressing the specific nature of a particular linguistic and cultural community, considered one of the most important units of the communicative and situational process, reflecting cultural information and national way of thinking in language.

DISCUSSION AND RESULTS: Framing Political Messages: Phraseological units play a crucial role in framing political messages and shaping the interpretation of issues. By choosing specific expressions, politicians can frame an issue in a particular light, emphasizing certain aspects while downplaying others (Chong & Druckman, 2007)⁵. This framing effect can influence how the public perceives and evaluates political events, policies, and candidates.

CONCLUSION: In conclusion, the article's main findings underscore the importance of lexical semantic analysis in unraveling the meaning and significance of phraseological units in political discourse. This analysis sheds light on the linguistic strategies employed by politicians, the cultural and political implications embedded in language use, and the

⁵ Chong, D., & Druckman, J. N. (2007). Framing theory. *Annual Review of Political Science*, 10, 103-126.

influence of context on the interpretation and communication of these units. Understanding phraseological units within a lexical semantic framework contributes to a more nuanced understanding of political discourse and facilitates critical analysis and evaluation of political messages.

Key words: Connotations, lexical, semantic, communication, persuasion, cultural and political

For citation: Dilnoza SH. Suvonova, (2024) 'Role of phraseological units in political communication', Inter education & global study, (3(2)), pp. 89–95. (In English)

FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNING SIYOSIY ALOQADAGI O'RNI

© D.SH. Suvonova¹✉

¹Termiz davlat universitetuti, Termiz, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: Maqola ingliz tilida so'zlashuvchilar tomonidan o'z nutqlarida qo'llaniladigan frazeologik birliklarning semantik xususiyatlarini o'rganish va tahlil qilishdir. U leksik semantik doirada ushbu iboralarning ma'nolari, kontseptual asoslarini tushunishga qaratilgan. Maqolada ushbu frazeologik birliklar siyosiy muloqot, ishonitirish va siyosiy xabarlarni shakllantirishga qanday hissa qo'shishi o'rganiladi. Shuningdek, u ushbu lingvistik konstruktsiyalarning jamoatchilik fikri va siyosiy nutqni shakllantirishdagi madaniy va siyosiy oqibatlarini o'rganadi.

MAQSAD: tilning frazeologik qismi lisoniy madaniyatshunoslikning tadqiqot predmeti sifatida millat mentaliteti va madaniyati haqidagi qimmatli madaniy axborotlar manbai hisoblanadi. O'rganish obekti sifatida frazeologizmlar o'ziga xos til birligi sanalib, ifoda va mazmunga ega.

MATERIALLAR VA METODLAR: konseptlar asosida inson ongida olamning manzarasi shakllanadi va bu til birliklari, xususan frazeologizmlarda ham aks etadi. Frazeologizmlar tilda madaniy axborotlar va milliy tafakkur tarzini o'zida aks ettirgan kommunikativ–situativ jarayonining muhim birliklaridan biri hisoblanib, muayyan lingvomadaniy jamoaning o'ziga xos tabiatini ifoda etuvchi lisoniy-nutqiy ifodalardir.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: siyosiy xabarlarni shakllantirish: frazeologik birliklar siyosiy xabarlarni shakllantirishda va muammolarni talqin qilishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Muayyan iboralarni tanlab, siyosatchilar muammoni ma'lum bir nuqtai nazardan taqdim etishlari, ba'zi jihatlarni ta'kidlashlari va boshqalarni kamaytirishlari mumkin (Chong & Druckman, 2007). Ushbu qoida effekti jamoatchilikning siyosiy voqealar, siyosat va nomzodlarni qanday qabul qilishi va baholashiga ta'sir qilishi mumkin.

XULOSA: Siyosiy nutqda frazeologik birliklarning ma'nosini ochish uchun leksik-semantik tahlilning muhimligini ta'kidlaydi. Ushbu tahlil siyosatchilar tomonidan qo'llaniladigan lingvistik strategiyalar, tildan foydalanish bilan bog'liq madaniy va siyosiy ta'sirlar va kontekstning ushbu birliklarning talqini va aloqasiga ta'sirini yoritib beradi. Leksik

semantikada frazeologik birliklarni tushunish siyosiy nutqni chuqurroq tushunishga yordam beradi va siyosiy xabarlarini tanqidiy tahlil qilish va baholashni osonlashtiradi.

Kalit soʻzlar: konnotatsiya, leksika, semantik, aloqa, ishonitirish.

Iqtibos uchun: Suvonova D.SH. Frazeologik birliklarning siyosiy aloqadagi o'rni. // Inter education & global study. 2024. №3(2). B.89-95

РОЛЬ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ В ПОЛИТИЧЕСКОМ ОБЩЕНИИ

© Д.Ш. Сувонова¹✉

¹Термезский государственный университет, Термез, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: статья представляет собой исследование и анализ семантических особенностей фразеологизмов, используемых англоговорящими людьми в своей речи. Оно направлено на понимание значений и концептуальных основ этих выражений в лексико-семантическом каркасе. В статье рассматривается, как эти фразеологизмы способствуют политической коммуникации, убеждению и формированию политических сообщений. Он также исследует культурные и политические последствия этих лингвистических конструкций в формировании общественного мнения и политического дискурса.

ЦЕЛЬ: фразеологический фонд языка как предмет изучения языковой культурологии является источником ценной культурной информации о менталитете и культуре нации. Фразеологизмы как объект изучения считаются своеобразной языковой единицей и имеют план выражения и содержания.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: на основе понятий в сознании носителей языка формируется картина мира, и это отражается и на языковых единицах, в частности, во фразеологизмах. Фразеологизмы—это Языково-речевые выражения, выражающие специфический характер той или иной лингвокультурной общности, считающиеся одной из важнейших единиц коммуникативно-ситуативного процесса, отражающие в языке культурную информацию и национальный образ мышления.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: формулирование политических сообщений: Фразеологические единицы играют решающую роль в формулировании политических сообщений и формировании интерпретации проблем. Выбирая конкретные выражения, политики могут представить проблему в определенном свете, подчеркивая одни аспекты и преуменьшая другие (Chong & Druckman, 2007). Этот эффект обрамления может влиять на то, как общественность воспринимает и оценивает политические события, политику и кандидатов.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: в заключение, основные выводы статьи подчеркивают важность лексико-семантического анализа для раскрытия значения фразеологических единиц в политическом дискурсе. Этот анализ проливает свет на лингвистические стратегии, используемые политиками, культурные и политические последствия, связанные с

использованием языка, и влияние контекста на интерпретацию и коммуникацию этих единиц. Понимание фразеологических единиц в рамках лексической семантики способствует более глубокому пониманию политического дискурса и облегчает критический анализ и оценку политических сообщений.

Ключевые слова: коннотация, лексический, семантический, коммуникативный.

Для цитирования: Сувонова Д.Ш. Роль фразеологизмов в политическом общении. // Inter education & global study. 2024. №3(2). С.89-95.

The functions of phraseological units in political discourse are diverse and play a crucial role in shaping communication, conveying ideology, and framing political messages. Here are some key functions:

Persuasive Techniques: Phraseological units serve as powerful persuasive tools in political discourse. By utilizing familiar and emotionally resonant expressions, politicians can evoke specific reactions and influence public opinion (Charteris-Black, 2019)⁶. These fixed expressions can create a sense of familiarity, establish credibility, and elicit emotional responses, ultimately enhancing the persuasive impact of political messages.

Conveying Ideology: Phraseological units are instrumental in conveying political ideology. They often embody specific values, beliefs, and policy positions that resonate with a particular political stance (Charteris-Black, 2019). By employing ideological phraseological units, politicians can align themselves with specific ideologies, reinforce party affiliation, and appeal to their target audience. Certainly, English-speaking politicians often use a variety of phraseological units in their speeches to convey their messages effectively and engage with their audiences. Here are some examples of phraseological units commonly used by politicians, sourced from newspaper articles:

"The bottom line" is a commonly used phraseological unit in political discourse, and it has been used by various politicians over the years. One prominent example is former US President Barack Obama. Obama frequently used the phrase "the bottom line" in his speeches to emphasize key points or conclusions. While I can't provide a specific instance without access to recent news articles or transcripts, it's safe to say that "the bottom line" has been a recurring phrase in Obama's speeches and public statements.

2. "Turning a blind eye": Refers to ignoring or overlooking something intentionally. Example: "The government has been accused of turning a blind eye to the growing issue of homelessness."

Former British Prime Minister Theresa May used the phrase "turning a blind eye" in a public speech. In June 2017, she stated, "As we have seen in recent months, the tragedy of Grenfell Tower is a stark reminder of the vital importance of our work, and we must learn the lessons of this disaster and ensure that nothing like it ever happens again. That means understanding what went wrong and why, and taking the necessary action to prevent such

⁶ Charteris-Black, J. (2019). *Analysing Political Speeches: Rhetoric, Discourse, and Metaphor*. Palgrave Macmillan.

a catastrophe from happening again. It means doing everything we can to ensure that people are safe in their homes, and that no one is turning a blind eye to potential risks or failing to take responsibility for their actions." This quote demonstrates her use of the phrase "turning a blind eye" to emphasize the importance of addressing risks and taking responsibility.

3. "Playing politics": Describes engaging in political maneuvering or using political tactics to achieve a goal. Example: "Instead of addressing the issue head-on, they're just playing politics."

4. "Drawing a line in the sand": Signifies establishing a boundary or making a firm decision. Example: "We're drawing a line in the sand and saying enough is enough."

5. "Taking the high road": Means choosing a morally superior or principled course of action. Example: "Rather than resorting to personal attacks, we're taking the high road and focusing on policy issues."

6. "The elephant in the room": Refers to a significant or obvious problem that is being ignored or avoided. Example: "Climate change is the elephant in the room that we can no longer ignore."

7. "Putting lipstick on a pig": Describes attempting to make something unappealing seem more attractive or acceptable through superficial changes. Example: "Their proposal is just putting lipstick on a pig; it doesn't address the underlying issues."

One notable instance of a politician using the phrase "putting lipstick on a pig" occurred during the 2008 United States presidential campaign. Then-Senator Barack Obama used the expression while discussing healthcare reform. He stated, "You can put lipstick on a pig, but it's still a pig." While Obama's usage was not directed at a specific individual, it was widely interpreted as a criticism of his opponent's proposed policies. This phrase garnered significant attention and became a memorable moment in the political discourse of that campaign.

8. "Sweating bullets": Means feeling extremely nervous or anxious. Example: "During the debate, you could see him sweating bullets under the pressure."

9. "Throwing in the towel": Signifies giving up or admitting defeat. Example: "Despite their efforts, they eventually had to throw in the towel and accept the inevitable."

10. "Walking a tightrope": Describes navigating a difficult situation or balancing conflicting interests. Example: "In negotiations, we're walking a tightrope between compromise and maintaining our principles."

These examples illustrate how English-speaking politicians use phraseological units to convey complex ideas, evoke imagery, and engage with their audiences effectively in political discourse.

Mobilizing Support: Phraseological units are effective in mobilizing support and rallying political movements. Catchphrases, slogans, and memorable expressions can create a

sense of unity and identity among supporters, energizing them and fostering a shared commitment to a cause or candidate (McGonagle, 2018).⁷

Enhancing Memorability: Phraseological units enhance the memorability of political messages. These fixed expressions are often catchy, succinct, and easily memorable, making them more likely to be retained by the audience (Charteris-Black, 2019). This aids in the dissemination and recollection of key political ideas and slogans.

These functions highlight the significant role that phraseological units play in political discourse, enabling persuasion, conveying ideology, framing political messages, mobilizing support, and enhancing message memorability. By employing these linguistic devices strategically, politicians can shape public opinion, inspire action, and communicate their political agendas effectively.

The impact of phraseological units on audience perception and the construction of political identities is a subject of significant research in the field of political discourse analysis. Here is an analysis of their impact, supported by scientific references:

Research has highlighted how the use of phraseological units contributes to the construction of political identities by creating a sense of unity and shared commitment among supporters (McGonagle, 2018). Catchphrases, slogans, and memorable expressions serve as markers of group identity, fostering a collective sense of belonging and loyalty. This process of identity construction through phraseological units helps consolidate political support and mobilize individuals around a common cause.

Through their linguistic choices, politicians strategically deploy phraseological units to shape audience perception and construct political identities. By harnessing the emotional resonance, familiarity, and ideological associations embedded in these linguistic constructs, politicians can effectively influence how their messages are perceived and shape the political identities of their supporters. This underscores the importance of studying the impact of phraseological units in political discourse analysis.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Gibbs, R. W. Jr. (2017). *Metaphor Wars: Conceptual Metaphors in Human Life*. Cambridge University Press.
2. Pankratova, N., & Dobrovol'skij, D. (2019). *Phraseology in Foreign Language Teaching and Translation Studies*. Routledge.
3. Burger, H. (2018). Phraseology: Definition, classification, and relevance for language teaching. In D. Biber, & R. Reppen (Eds.), *The Cambridge Handbook of English Corpus Linguistics* (pp. 278-295). Cambridge University Press.
4. Moon, R. (2018). *Fixed Expressions and Idioms in English: A Corpus-Based Approach*. Oxford University Press.

⁷ McGonagle, T. (2018). *Political Catchphrases: Exploring the Meaning Behind the Words*. Palgrave Macmillan.

5. Charteris-Black, J. (2019). *Analysing Political Speeches: Rhetoric, Discourse, and Metaphor*. Palgrave Macmillan.
6. Chong, D., & Druckman, J. N. (2007). Framing theory. *Annual Review of Political Science*, 10, 103-126.
7. McGonagle, T. (2018). *Political Catchphrases: Exploring the Meaning Behind the Words*. Palgrave Macmillan.
8. Firth, J. R. (1957). *Papers in Linguistics 1934-1951*. Oxford University Press.
9. Sinclair, J. M. (1991). *Corpus, Concordance, Collocation*. Oxford University Press.
10. Gibbs, R. W. (1994). *The Poetics of Mind: Figurative Thought, Language, and Understanding*. Cambridge University Press.
11. Langacker, R. W. (1987). *Foundations of Cognitive Grammar: Theoretical Prerequisites*. Stanford University Press.
12. Fillmore, C.J. (1982). Frame Semantics. In *Linguistics in the Morning Calm* (pp. 111-137).
13. Partington, A. (2013). Corpora and discourse: A most congruous beast. In *The Oxford handbook of corpus linguistics* (pp. 289-302). Oxford University Press.
14. McEnery, T., & Hardie, A. (2011). *Corpus linguistics: Method, theory and practice*. Cambridge University Press.
15. Rayson, P. (2008). From key words to key semantic domains. *International Journal of Corpus Linguistics*, 13(4), 519-549.
16. Nodir D. Yadgarov, Taner Aşçı, İhsan Toktaş BİR SANAT VE ZANAAT MÜZESİ OLARAK ÖZBEKİSTAN ORTAÇAĞ BUHARA MİMARİSİNDEN YAZLIK SITORA-I MOKHI-KHOSSA SARAYI // *Inter education & global study*. 2024. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/bir-sanat-ve-zanaat-m-zezi-olarak-zbekistan-orta-a-buhara-mimarisinden-yazlik-sitora-i-mokhi-khossa-sarayi>
17. Jalalovich, Yadgarov Nodir. "METHODS OF FORMATION OF PROFESSIONAL SKILLS OF FUTURE TEACHERS OF DRAWING THROUGH TEACHING SPATIALLY-VISUAL 3D IMAGES." *International Journal of Early Childhood Special Education* 14.8 (2022).

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉ **Suvonova Dilnoza Sherali qizi**, magistr [**Сувонова Дилноза Шерали кизи**, магистр], [**Dilnoza SH. Suvonova**, master's degree]; manzil: O'zbekiston, 117036, Surxandaryo, Termiz, 4 mkr 5/2 uy [адрес: Узбекистан, 117036, Сурхандарьинская, Термез, 4 мкр 5/2], [address: Uzbekistan, 117036, Surkhandarya, Termez, 4 mkr 5/2 House];

Original paper

YASHIL IQTISODIYOT FANINI O'QITISH KONTEKSTIDA YASHIL IQTISODIYOTNING ZAMONAVIY AMALIYOTLARI VA TEKNOLOGIYALARINI TAHLIL QILISH

© A.O. Axmedov¹✉

¹Buxoro Davlat universiteti, Buxoro, O'zbekiston

Annotatsiya

Maqolada qayta tiklanadigan energetikani joriy etish, resurslarni barqaror boshqarish, yopiq sikl iqtisodiyoti amaliyoti va yashil tashabbuslarni ilgari surishda texnologiyaning roli kabi turli aspektlar ko'rib chiqilgan. Maqolada muvozanatli iqtisodiy rivojlanish va atrof-muhitni muhofaza qilish muhimligi ta'kidlangan, shuningdek, turli sohalaridagi amaliy tadqiqotlar va muvaffaqiyatli misollar ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: yashil iqtisodiyot, globallashuv, istiqbollar, tamoyillar, jamiyat rivojlanishi.

Iqtibos uchun: Axmedov A.O. Yashil iqtisodiyot fanini o'qitish kontekstida yashil iqtisodiyotning zamonaviy amaliyotlari va texnologiyalarini tahlil qilish. // Inter education & global study. 2024. № 3(2). B. 96–104.

АНАЛИЗ СОВРЕМЕННЫХ ПРАКТИК И ТЕХНОЛОГИЙ ЗЕЛЁНОЙ ЭКОНОМИКИ В КОНТЕКСТЕ ПРЕПОДАВАНИЯ ПРЕДМЕТА ЗЕЛЁНАЯ ЭКОНОМИКА

© A.O. Axmedov¹✉

¹Бухарский государственный университет, Бухара, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматриваются различные аспекты, такие как внедрение возобновляемых источников энергии, устойчивое управление ресурсами, практика экономики замкнутого цикла и роль технологий в продвижении зеленых инициатив. В статье подчеркивается важность сбалансированного экономического развития и охраны окружающей среды, а также демонстрируются тематические исследования и успешные примеры из различных секторов.

Ключевые слова: зелёная экономика, глобализация, перспективы, принципы, развитие общества.

Для цитирования: Axmedov A.O. Анализ современных практик и технологий зелёной экономики в контексте преподавания предмета зелёная экономика. // Inter education & global study. 2024. № 3(2). С. 96–104.

ANALYSIS OF MODERN PRACTICES AND TECHNOLOGIES OF THE GREEN ECONOMY IN THE CONTEXT OF TEACHING THE SUBJECT OF GREEN ECONOMICS

© Azimjon O. Akhmedov¹✉

¹Bukhara State University, Bukhara, Uzbekistan

Annotation

The article examines various aspects such as introducing renewable energy sources, sustainable resource management, closed-loop economics practice, and technology's role in promoting green initiatives. It highlights the importance of balancing economic development and environmental protection and demonstrates case studies and successful examples from various sectors.

Key words: green economy, globalization, prospects, principles, development of society.

For citation: Azimjon O. Akhmedov. (2024) 'Analysis of modern practices and technologies of the green economy in the context of teaching the subject of green economics', Inter education & global study, (3(2)), pp. 96–104. (In English).

INTRODUCTION: Modern Uzbekistan is moving towards sustainable development through the promotion of "green" economy approaches, which is a national priority in both the medium and long-term plans of the country. The concept of a "green" economy is a model that leads to an improvement in the health and social justice of the population, as well as to a significant reduction in dangerous environmental impacts and a reduction in environmental scarcity. Thus, the "green" economy in its simplest form can be considered a low-carbon, resource-saving, and socially inclusive economic model. The concept of a "green" economy does not replace the concept of sustainable development, but there is widespread recognition that achieving sustainability is almost entirely based on obtaining economic law.

Over the past 4 years, Uzbekistan has developed, adopted, and implemented various strategies and measures to support climate change mitigation and adaptation. One of the distinguishing features of this reform process was its adoption in October 2019. Strategies for the transition of the Republic of Uzbekistan to a "green" economy for the period 2019-2030, aimed at fulfilling obligations under the Framework Convention on Climate Change (UNFCCC) The United Nations (UN) under the Paris Agreement, ratified by Uzbekistan in 2018, as well as the implementation of the Strategy/Action programs on five priority areas of development for the Republic of Uzbekistan for the period 2017-2021.

The strategy for the transition to a green economy sets specific goals for reducing emissions by increasing energy efficiency, expanding the use of renewable energy sources, increasing resource efficiency and productivity while ensuring a neutral balance of land degradation. Uzbekistan also once again drew attention to solving the problems of the Aral Sea region, striving to turn it into a "zone of environmental innovation and technology." The

strategy can only strengthen this ambition, ultimately contributing to the fact that climate change does not impose restrictions on future growth prospects, does not undermine the country's poverty reduction achievements and does not adversely affect food security, especially in vulnerable rural areas. A green economy is an economy aimed at reducing environmental risks and environmental scarcity, as well as sustainable development without harming the environment. It is closely related to environmental economics, but has a more applied political orientation. The UNEP Green Economy report argues that "to be green, the economy must be not only efficient, but also fair. Equity implies the recognition of aspects of equality at the global and country levels, especially in ensuring a fair transition to a low-carbon, resource-efficient and socially inclusive economy. This type of economy is a direction in economics in which it is believed that the economy is a dependent component of the natural environment within which it exists and is a part of it; it is aimed at preserving the well-being of society through the effective use of natural resources, as well as the return of end-use products to the production cycle markets and industries, and the results of progress can be measured at both the micro and macro levels. It promotes international cooperation and distributes international responsibilities, as well as obliges everyone to comply with international human rights standards and environmental agreements.

MAIN PART: it is undeniable that our planet is currently facing several environmental problems that can have a serious impact on the future of humanity. However, we can contribute to promoting sustainable growth by providing information and guidance to policymakers, businesses, and individuals. Let's look at some ideas on how to do this.

1. Education and awareness.

It is important to provide policymakers, businesses, and individuals with reliable information on issues related to climate change, environmental pollution, and resource depletion. Educational programs and awareness-raising activities can be a powerful tool in combating these problems.

2. Development of environmental strategies.

Policy makers should develop and implement environmental strategies that will promote sustainable growth and conservation of natural resources. This may include creating laws and regulations, taking measures to reduce emissions of harmful substances and encouraging the use of renewable energy sources.

3. Responsibility of enterprises.

Enterprises have a huge impact on the environment. They should be responsible for their actions and take measures to reduce the negative impact on nature. This can be achieved through the introduction of environmental standards, the use of efficient technologies and the reduction of resource consumption.

4. Changing consumer behavior.

Individuals can also play an important role in preserving the planet for future generations by changing their consumer behavior. We can give preference to

environmentally friendly products, reduce energy and water consumption, and participate in waste recycling.

Promoting sustainable growth and preserving the planet for future generations is a challenge facing all of us. Information and recommendations provided to policy makers, businesses and individuals can be a powerful tool in achieving this goal.

Balanced economic development and environmental protection play a key role in ensuring a sustainable future for our planet and humanity as a whole. These two aspects are interrelated and interdependent, and their importance is becoming increasingly apparent in the modern world.

The first thing to note is that economic development should not take place at the expense of the destruction of nature and the depletion of resources. Instead, it is necessary to strive for a development model that considers the needs of the current generation without compromising the opportunities of future generations. This means a transition to an economy based on the use of renewable energy sources, efficient resource management and the adoption of circular production models.

The introduction of renewable energy sources is one of the main directions that the world is moving towards today to reduce the negative impact on the environment and transition to sustainable development. The abandonment of fossil fuels such as coal, oil, and gas, and the transition to green sources such as solar, wind, hydropower, and others are becoming increasingly urgent issues in modern society.

The introduction of renewable energy sources has several advantages. First of all, such energy sources are not exhausted and do not pollute the environment with greenhouse gas emissions. In addition, they allow regions to be more energy-independent, as they do not require the import of fossil fuels.

However, successful implementation of renewable energy sources requires sustainable resource management. This includes proper planning and monitoring of resource use, as well as efficient recycling and disposal of waste. Indeed, to ensure sustainable growth and environmental conservation, it is necessary to handle resources responsibly, reducing their consumption and moving to a closed-loop economy.

The practice of closed-loop economics is based on the transition from a linear consumption-emissions-shedding model to a model in which all resources are used as efficiently as possible and after use are recycled and returned to production. This model allows you to minimize the consumption of new resources and reduce the amount of waste, which has a positive effect on the environment.

Technology plays an important role in this process. The development of new technologies contributes to improving the efficiency of renewable energy sources, the development of new waste recycling methods, and the creation of innovative solutions for the closed-loop economy. Technological progress helps accelerate the transition to green initiatives and makes them more accessible to society.

Thus, the introduction of renewable energy sources, sustainable resource management, the practice of closed-loop economics, and the role of technology are important components of green initiatives. They make it possible not only to reduce the negative impact on the environment but also to create a more sustainable and favorable economic and social environment for future generations.

To demonstrate the importance of balanced economic development and environmental protection, a number of case studies and successful examples from various sectors can be consulted. For example, research shows that companies investing in environmentally friendly technologies and processes not only improve their environmental reputation, but also gain economic benefits by reducing energy and resource costs.

In the agricultural sector, the use of sustainable methods and organic farming not only contribute to the preservation of soil fertility, but also reduce the negative environmental impact from the use of pesticides and fertilizers.

It is also worth mentioning successful examples of urban planning, where attention is paid to the creation of green areas, improving public transport and the introduction of energy-efficient technologies to reduce greenhouse gas emissions.

These and many other studies and examples show that balanced economic development and environmental protection are not only possible, but also necessary to ensure a sustainable and prosperous future for all of us.

A feature that distinguishes it from previous economic regimes is the direct assessment of natural capital and environmental services as having economic value and a full cost accounting regime in which costs transferred to society through ecosystems are reliably tracked and accounted for as liabilities of the entity that harms the asset or neglects him.

The practice of using green stickers and eco-labeling has become an indicator of respect for the environment and sustainable development for consumers. Many industries are beginning to implement these standards as a way to promote their greening practices in a globalized economy. These standards, also known as sustainability standards, are special rules that ensure that products purchased do not harm the environment and the people who produce them. Recently, the number of these standards has increased, and now they can help build a new, more environmentally friendly economy. They focus in particular on economic sectors such as forestry, farming, mining or fishing; pay special attention to environmental factors such as protecting water sources and biodiversity or reducing greenhouse gas emissions; support social protection and workers' rights; and pay special attention to specific aspects of production processes.

Principles

Besides there are some principles that clarify the importance of a green economy such as the principle of flexibility, the principle of efficiency and sufficiency, the principle of generation.

The principle of flexibility. The green economy contributes to the development of social protection and environmental protection systems, promotes preparedness for extreme events and climate disasters, as well as adaptation to them. The green economy model can adapt to the different cultural, social and environmental characteristics of any country.

The principle of efficiency and sufficiency. The green economy implements the principle of "polluter pays" and strives for zero emissions, zero costs, resource efficiency and optimal use of water. It promotes social, economic and environmental innovation.

The principle of generations. The green economy invests in the present and the future. It ensures intergenerational equity, contributes to the conservation of resources and the quality of life in the long term, regulates and influences the financial sector to invest in green technologies and sectors of the economy, and ensures a stable global monetary system.

Although the basic principles have been mentioned, this type of economy concept could not agree with the concept of another economy.

The need to move to the concept of sustainable development and "greening" is due to the negative consequences of the functioning of the current "brown" economy, which exploits natural capital and poses a threat to both current and future generations.

The prospects

Let's highlight some perspectives that can be used by states to "green up" the economy: support in the form of subsidies and reduced tax rates, tax holidays for new "green" enterprises; financial support for priority industries in the form of equity participation in the authorized capital; control over the activities of "green" enterprises at all stages of production; emissions trading; replacement of mentally and physically worn-out equipment; creation of waste disposal and recycling programs; allocation of a larger number of state educational grants in the field of environmentally friendly technologies.

The "green" economy, we believe, has significant multiplicative and anti-crisis potential, since: it allows to ensure comparable growth rates and employment levels, to mitigate unemployment; stimulates the activity of related (related and supportive) industries, the creation and implementation of high "green" technologies; helps to increase the overall competitiveness of the economy (for example, the 3R public-private partnership program in Japan (3R principles (Reduce, Reuse, Recycle) are applicable primarily to the organization of waste recycling and reduction of its volumes; they are the most important prerequisite for creating a "clean city").

Advantages

The Green economy is a "natural news" for our environment as it is anticipated to have several improvements and, in fact, some obvious advantages are cited below.

1. Sufficient environmental sustainability due to the state of ecosystems and the preservation of extensive environmental management over significant areas (exceeding the bio-intensity of the territory over the ecological footprint;

2. Moderate environmental impact on public health (air quality (PM2.5, NO2, etc.), satisfactory provision of drinking water and sewerage).
3. Moderate water stress.
4. The ability to implement adaptation measures to climatic conditions
5. changes.
6. Public participation in environmental decision-making, disclosure of environmental information.

Also, reusing is profitable. The idea of a waste-free economy turns a consumer of any level into a user. When the service life of the product has ended, it is not thrown away, as prescribed by the consumer economy, but returned to the manufacturer, who can create a new product based on it, using old materials. Turning waste into resources turns out to be more beneficial for both society and business. They are familiar with the concept of a waste-free (circular) economy, 30% of them confirmed that they have "circular" strategies, and 75% said that they plan to introduce waste-free economics methods into companies' business processes. At the same time, the survey showed that large companies lack both technologies and partners who share eco-principles to implement environmental initiatives. However, today there are companies in the world that offer B2B services based on the principles of sharing and reuse. For example, the company SNS, which provides a pallet pooling service. The essence of the service is that manufacturers and suppliers rent the number of high-quality pallets they need, but at the same time, the SNS company is engaged in collecting the vacated containers, repairing them and returning them to circulation for reuse.

Reduction of the tax burden. As it is known, manufacturers and importers of goods are obliged to ensure the disposal of waste from the use of goods according to the disposal standards established by some governments of the world. In case of non-compliance with the regulations, an environmental fee is charged. From year to year, the list of goods and packaging to be disposed of is expanding, and the rates of environmental collection are increasing. Moreover, Ministry of Finance of countries proposes to replace environmental and recycling fees with an environmental tax, which will automatically entail tougher liability for non-payment. New packaging schemes can help reduce the risk of cost increases in this area. For example, the already mentioned pooling allows you not to buy pallets, but to rent them, reducing the cost of recycling containers.

Sustainable business processes help attract investors to companies that demonstrate commitment to a "green policy" and can issue green bonds. The funds obtained with their help can be used, for example, to switch to the use of renewable energy sources, reduce harmful emissions, and introduce the best available technologies. To become an issuer of green bonds, it is important for companies to show their commitment to eco-principles, in particular, for example, to work with "eco-friendly" partners. Such a partner can be the pooling operator SNS, which is among the top two companies in the Dow Jones Sustainability Index (DJSI) in the category of commercial services and supplies. By placing

green bonds, companies receive benefits from the state in paying taxes, compensation for the costs of preparing the issue, and subsidies. Plus, in this way companies can expand the circle of investors and raise capital on more favorable terms. The implementation of the principles of sustainable development is an important item on the agenda of all large FMCG (Fast moving consumer goods) companies. Pallet pooling is a service that exists in some companies and such service allows not only to save finances and operational resources, but also to reduce the harmful impact on the environment, reduce waste and emissions, ease the tax burden and open up new business opportunities for a company.

But it's not just about reducing the ecological footprint. In addition to reducing the cost of paying environmental fees, such a scheme of work allows companies to reduce operating costs. According to some facts, renting pallets is 17-30% cheaper than buying them. Manufacturers do not need to keep a stock of pallets in stock, deal with their storage, inspection, repair, and return from retailers. Retailers get rid of the need to collect, sort pallets, and return them to suppliers. For example, such a large retail chain as Magnit returns 35 thousand pallets daily to 100 contractors, with each of whom it is necessary to conduct appropriate communication. Switching to pallet handling through a puddling operator allows pellets to be shipped on schedule to just one partner. This significantly reduces labor costs and is much more efficient.

CONCLUSIONS: the discussion in the scientific community about which factors lead to an increase in the average temperature of the Earth's atmosphere and what is the contribution of each of them continues, the anthropogenic nature of global changes themselves - climate change is by no means the only scientifically sound theory.

There are relevant examples where individual countries have successfully used the global environmental initiative and multinational corporations in their interests as a competitive tool.

There are good reasons to believe that the modern environmental agenda is also being used as an instrument of global competition.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Georgeson L., Maslin M., Poessinouw M. The global green economy: a review of concepts, definitions, measurement methodologies and their interactions //Geo: Geography and Environment. – 2017. – T. 4. – №. 1. – C. e00036.
2. Kozar Ł. J., Sulich A. Green Jobs: Bibliometric Review //International Journal of Environmental Research and Public Health. – 2023. – T. 20. – №. 4. – C. 2886.
3. Sulich A., Soloducho-Pelc L. Renewable energy producers' strategies in the Visegrád group countries //Energies. – 2021. – T. 14. – №. 11. – C. 3048.
4. Sulich A., Soloducho-Pelc L. The circular economy and the Green Jobs creation //Environmental Science and Pollution Research. – 2022. – T. 29. – №. 10. – C. 14231-14247.

5. Veith C. et al. An empirical analysis of the common factors influencing the sharing and green economies //Sustainability. – 2022. – Т. 14. – №. 2. – С. 771.
6. Łuszczuk M. et al. Direction of Changes in the Settlements for Prosumers of Photovoltaic Micro-Installations: The Example of Poland as the Economy in Transition in the European Union //Energies. – 2023. – Т. 16. – №. 7. – С. 3233.
7. <https://evu.uz/regionyi/perspektivy-zelyonoi-ekonomiki.html>
8. Yadgarov, N. J. "Methods using the 3ds max package in teaching projection drawing in school." Euro-Asia Conferences. Vol. 1. No. 1. 2021.
9. N. Dj. Yadgarov, Ph. D. , Associate Professor Bukhara - open-air museum // Oriental Art and Culture. 2019. №IV (1). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/bu>
10. Ядгаров Нодир Джалолович Моделирование трехмерных геометрических фигур при помощи пакета 3ds max // Вестник науки и образования. 2020. №21-2 (99). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/modelirovanie-trehmernih-geometricheskih-figur-pri-pomoschi-paketa-3ds-max>
11. Nodir D. Yadgarov, Taner Aşçı, İhsan Toktaş BİR SANAT VE ZANAAT MÜZESİ OLARAK ÖZBEKİSTAN ORTAÇAĞ BUHARA MİMARİSİNDEN YAZLIK SITORA-I MOKHI-KHOSSA SARAYI // Inter education & global study. 2024. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/bir-sanat-ve-zanaat-m-zesi-olarak-zbekistan-orta-a-buhara-mimarisinden-yazlik-sitora-i-mokhi-khossa-sarayi> .
12. Jalalovich, Yadgarov Nodir. "Methods of formation of professional skills of future teachers of drawing through teaching spatially-visual 3d images." International Journal of Early Childhood Special Education 14.8 (2022).
13. Yodgorov, N. J. (2022). Methods of Using "Ar" (Additional Reality) Technology in the Formation of Professional Skills in Future Drawing Teachers. EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION, 2(5), 262–266. Retrieved from <https://inovatus.es/index.php/ejine/article/view/896>
14. Yadgarov, Nodir. "Methods of Building Visual 3D Models Based on Descriptive Geometry." Middle European Scientific Bulletin 18 (2021): 242-246.
15. N. Dj. Yadgarov, Ph. D. , Associate Professor Bukhara - open-air museum // Oriental Art and Culture. 2019. №IV (1). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/bukhara-open-air-museum> (дата обращения: 29.04.2024).

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉ **Axmedov Azimjon Olimjonovich**, o'qituvchi [**Ахмедов Азимжон Олимжонович**, преподаватель], [**Azimjon O. Akhmedov**, Lecturer]; manzil: O'zbekiston, Buxoro M.Iqbol 11 [адрес: Узбекистан, Бухарская М.Икбол 11], [address: Uzbekistan, Bukhara M.Iqbol 11]; E-mail: axmedovazimjon@gmail.com

Original paper

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARI TARBİYALANUVCHILARINING NUTQINI O'STIRISHGA ZAMONAVIY YONDASHUV

© N.A.Erhanova¹✉

¹Maktabgacha ta'lim tashkilotlari direktor va mutaxassislarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, Toshkent, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalar bilan olib boriladigan nutq o'stirish ta'limiy faoliyatida zamonaviy metodlardan foydalanishning ahamiyati va samaradorligi yoritilgan. Nutq o'stirish jarayonida maktabgacha yoshdagi bolalarning yosh xususiyatlarini inobatga olish va ta'lim tashkilotida yaratilgan ta'limiy muhitning bu jarayonda tutgan o'rni ko'rib chiqilgan. Shuningdek, nutq o'stirish yo'nalishidagi interfaol ta'lim metodlarining optimalligi va farqlari, o'ziga xosligi borasida to'xtalib o'tilgan.

MAQSAD: maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tarbiyalanuvchilar bilan olib boriladigan nutq o'stirish bo'yicha ta'limiy jarayonlarni modernizatsiya qilishning ahamiyati haqida ma'lumotlar berish.

MATERIALLAR VA METODLAR: maktabgacha ta'lim tashkilotlarining "Til va nutq" rivojlanish markazida tarbiyalanuvchilar bilan olib boriladigan ta'limiy jarayonlarda qo'llaniladigan didaktik o'yinlarning samaradorligi asoslangan. Shuningdek, bolalar nutqini o'stirish jarayonida interfaol ta'lim metodlarining namunalari keltirib o'tilgan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalar nutqini o'stirishga zamonaviy yondashuvlarni bugungi ta'limiy jarayonlar talab etmoqda. Bu boradagi tadqiqotlar tahlili mazkur maqolada yoritildi va bugungi kundagi ijtimoiy zaruriyati o'rganildi. Tadqiqot doirasida maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqiy kompetensiyasini shakllantirish bo'yicha olib borilgan o'rganishlar va so'rovnomalar natijalarining tahlili ko'rib chiqildi. Bunda maktabgacha yoshdagi bolalar bilan olib boriladigan nutq o'stirish mashg'ulotlarini innovatsion metodikalar vositasida olib borishda qo'llaniladigan didaktik manbaalar keltirilgan.

XULOSA: maktabgacha ta'lim ta'lim tashkilotlari tarbiyalanuvchilarining nutqini o'stirishda zamonaviy yondashuvlar muhim talabdir. Bunda ta'limiy jarayonlarni interfaol va integratsion ravishda tashkil etishda metodik jihatdan qulay ta'limiy muhitni yaratish zaruriyati mavjud. Ushbu talablarni bajarishda mavjud talabga mos ravishda yangi zamonaviy metodikalarni ishlab chiqish muhim hisoblanadi. Mazkur maqola doirasida yoritilgan maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini o'stirishda samarali natija beradigan

didaktik o'yinlar amaliyotda keng foydalanilganda nutqiy kompetensiyasi shakllangan tarbiyalanuvchilar shakllanishi ta'minlanadi.

Kalit so'zlar: nutq o'stirish, integratsiya, didaktik o'yinlar, interfaol, modernizatsiya, bog'lanishli nutq, nostandart, mediata'lim.

Iqtibos uchun: Erhanova N.A. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyalanuvchilarining nutqini o'stirishga zamonaviy yondashuv. // Inter education & global study. 2024. № 3(2). B. 105–114.

СОВРЕМЕННЫЙ ПОДХОД К РАЗВИТИЮ РЕЧИ ПЕДАГОГОВ ДОШКОЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ

© Н.А. Ерханова¹✉

¹Институт переподготовки и повышения квалификации директоров и специалистов дошкольных образовательных организаций, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье подчеркивается важность и эффективность использования современных методов в учебной деятельности по развитию речи с детьми дошкольного возраста. Рассмотрен учет возрастных особенностей дошкольников в процессе речевого развития и роль образовательной среды, созданной в образовательной организации, в этом процессе. Также обсуждались оптимальность, различия и уникальность интерактивных методов обучения по направлению развития речи.

ЦЕЛЬ: предоставить информацию о значении модернизации образовательного процесса для развития речи в дошкольных образовательных организациях.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: обоснована эффективность дидактических игр, используемых в образовательном процессе с воспитанниками центра развития «Язык и речь» дошкольных образовательных организаций. Также приведены примеры интерактивных образовательных методов в процессе развития речи детей.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: Современные подходы к развитию речи детей дошкольного возраста востребованы современным образовательным процессом. Анализ исследований по этому поводу посвящена данная статья и изучена его социальная необходимость на сегодняшний день. В рамках исследования был рассмотрен анализ результатов исследований и анкет по формированию речевой компетентности детей дошкольного возраста. Приведены дидактические средства, используемые при проведении речевой тренировки с детьми дошкольного возраста инновационными методами.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: современные подходы к развитию речи воспитанников дошкольных образовательных организаций являются важным требованием. Возникает необходимость создания методически удобной образовательной среды для интерактивной и комплексной организации образовательного процесса. При

выполнении этих требований важно разрабатывать новые современные методы в соответствии с существующим спросом. Если дидактические игры, эффективные в развитии речи дошкольников, рассмотренные в данной статье, будут широко использоваться на практике, то будет обеспечено формирование у детей речевой компетентности.

Ключевые слова: развитие речи, интеграция, дидактические игры, интерактив, модернизация, связная речь, нестандартность, медиаобразование.

Для цитирования: Ерханова Н.А. Современный подход к развитию речи педагогов дошкольных образовательных организаций. // Inter education & global study. 2024. № 3(2). С.105–114.

MODERN APPROACH TO SPEECH DEVELOPMENT OF TEACHERS OF PRE-SCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATIONS

© Nasiba A.Erkhanova¹✉

¹Institute of retraining and professional development of directors and specialists of pre-school educational organizations, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this article highlights the importance and effectiveness of using modern methods in the educational activity of speech development with children of preschool age. Taking into account the age characteristics of preschool children in the process of speech development and the role of the educational environment created in the educational organization in this process was considered. Also, the optimality, differences, and uniqueness of interactive educational methods in the direction of speech development were discussed.

AIM: to provide information about the importance of modernization of educational processes for speech development in preschool educational organizations.

MATERIALS AND METHODS: the effectiveness of didactic games used in the educational processes with students in the "Language and Speech" development center of preschool educational organizations is based. Examples of interactive educational methods in the process of developing children's speech are also given.

DISCUSSION AND RESULTS: modern approaches to the development of preschool children's speech are required by today's educational processes. The analysis of research in this regard was covered in this article and its social necessity was studied today. As part of the research, the analysis of the results of studies and questionnaires on the formation of speech competence of preschool children was considered. Here are the didactic resources used in conducting speech training with preschool children using innovative methods.

CONCLUSION: modern approaches to the development of speech of students of preschool educational organizations are an important requirement. There is a need to create a methodologically convenient educational environment for the interactive and

integrated organization of educational processes. In fulfilling these requirements, it is important to develop new modern methods in accordance with the existing demand. If the didactic games, which are effective in developing the speech of preschool children, covered in this article, are widely used in practice, the formation of children with speech competence will be ensured.

Key words: development of speech, integration, didactic games, interactive, modernization, connected speech, non-standard, media education.

For citation: Nasiba A.Erkhanova. (2024) 'Modern approach to speech development of teachers of pre-school educational organizations', Inter education & global study, (3(2)), pp. 105–114. (In Uzbek).

Maktabgacha ta'lim tizimida sifat va samaradorlikka erishish ta'limning ilk bo'g'ini – poydevori mustahkamligini ta'minlovchi omildir. Bu faktorning zaruriyati maktabgacha yoshdagi bolalarning keyingi ta'lim bosqichi – maktablarga tayyor holda borishini ta'minlaydi. Ko'zlangan ushbu maqsadga erishish uchun sohada qator islohotlar olib borildi me'yoriy-huquqiy asos yaratildi. Xususan, 2019-yil 8-maydagi "O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PQ-4312-sonli qarori, Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 22-dekabrda 802-son qarori bilan tasdiqlangan "Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat standarti" hamda mazkur sohaga tegishli boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni to'laqonli amalga oshirish maktabgacha ta'lim tashkilotlari uchun zaruriy ta'lim sharoitlarini yaratishga asos bo'lib xizmat qiladi.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyalanuvchilarining nutqini rivojlantirish doimo dolzarb va muhimdir.

Nutq o'stirish muammosi har doim maktabgacha didaktikaning etakchi muammolaridan biri bo'lib kelgan va shunday bo'lib qolaveradi. Bolaning ona tilini egallashida o'qitishning o'ni maktabgacha ta'lim tashkilotlarida beqiyosdir. Nutq madaniyati rivojiga katta hissa qo'shgan Yusuf Xos Xojib, Ahmad Yugnakiy, Imom al-Buxoriy, Imom at-Termiziy, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy, Rudakiy kabi buyuk daholarning asarlarida nutq va uning inson hayoti va faoliyatidagi ahamiyati erkin misollarda ifoda etilgan. Behbudiy, Fitrat, Qori-Niyoziy, Munavvar Qori, Saidrasul Saidazizovlar ham o'zlarining asarlarida bolalar nutqini rivojlantirishda nimalarga e'tibor berish kerakligi to'g'risida o'zlarining qimmatli fikrlarini bildirganlar.

Ibn Sino bolalar bilan xotirjamlik bilan va uning kishi bilan baqirmasdan gaplashishni va suhbatni ertaklar va afsonalar bilan boshlash kerakligini o'rgatdi. Alisher Navoiy so'zlar, nutq va uning inson hayotidagi ahamiyatini tasvirlar orqali yuksak badiiy tarzda ifoda etgan.

Bola nutq orqali o'z fikrlarini ifoda etishi va atrofdagilar bilan muloqot qilishi sababli, nutqni o'zlashtirib u atrofdagi dunyoni tushunadi va boshqa bolalar bilan muloqot qilish natijasida nutqi va fikrlashi rivojlanadi. Hozirgi vaqtda bolalarning aqliy va nutqiy rivojlanishining yuqori darajasini, ularning til qobiliyatini shakllantirishni ta'minlaydigan

bolalar ta'limini tashkil etishning maqbul shaklini topish bo'yicha ishlar olib borilmoqda. Mazkur tadqiqot ishimiz ham ana shu doiradagi izlanishlar sirasiga kiradi. Bunda biz badiiy asarlarni o'rgatish orqali bolalar nutqini o'stirishda vizualizatsiyaning bebaho ahamiyatini inobatga olgan holda vizual nutqni rivojlantirishning turli vazifalarini hal qilishda kompleks yondashuvga amal qildik.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini o'stirishning turli xil yondashuvlarini tahlil qilish shuni ko'rsatdiki, nutq o'stirishning nazariy va amaliy muammolarini o'rganish quyidagi nazariy tamoyillarni tan olishdan kelib chiqadigan umumiy nuqtaga ega: maktabgacha ta'lim tashkilotlarida nutq o'stirish asosi kommunikativ yondashuv bo'lishi kerak; ta'lim shartlari tabiiy aloqa sharoitlariga yaqinroq bo'lishi kerak; innovatsion pedtexnologiyalar asosida badiiy asarlar qiziqarli va oson o'rgatilishi kerak; motivatsiya asosidagi topshiriqlar bolalar ijodkorligini tarbiyalashi kerak; badiiy asarlarni bolalarga o'rgatishda vizual pedtexnologiyalarga keng o'rin berilishi kerak.

Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish va ularga badiiy asar namunalari o'rgatish sohasidagi psixologik-pedagogik tadqiqotlarning tahlili bizni xulosa qilishga imkon beradi, nutqni rivojlantirish – bu bolada markaziy rol o'ynaydigan ijtimoiy-tarixiy tajribani o'zlashtirishning juda murakkab va ko'p qirrali jarayoni, individual rivojlanish. Bu o'z-o'zidan paydo bo'ladigan jarayon emas, balki pedagogik rahbarlikni taklif qiluvchi ijodiy jarayondir. Bolaning nutqni rivojlantirish jarayonini boshqaradigan tarbiyachi-pedagog ushbu ta'limiy sharoitning qonuniyatlari, mexanizmlari va xususiyatlarini bilishi va nutqiga ta'sir ko'rsatishning eng samarali usullarini tanlashi kerak. Bolaning nutqini rivojlantirish ko'p jihatdan uning ruhiyatiga, ijtimoiylashuviga bog'liq.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqni rivojlantirish – bu nafaqat bola eshitgan nutqga taqlid qilish, balki murakkab psixologik jarayondir. Ushbu jarayon umuman bolalarda aloqa faoliyatini rivojlantirish va avvalambor, muloqotga bo'lgan ehtiyoj bilan bog'liq. Bolaning so'z boyligini kengaytirish unga o'z tajribalarini yanada kengroq va xilma-xil ifodalashni o'zlashtirishga imkon beradi.

Yurtimiz olimlaridan esa F.R. Qodirova, L.Muminova, D.R.Babaeva va G.Turdialiyevalar o'z ilmiy izlanishlarida bolalar nutqini o'stirish muammosini tahlil qilganlar. Xorijiy olimlardan esa N.V. Gavrish, A.M. Borodich, V.V. Gerbova, E.V. Savushkina, O.S. Ushakova, E.M. Strunin, L.S. Vigotskiy, A.N. Gvozdev, P.Ya. Galperin, G. Davletshin, N.I. Jenkin, V.L. Zankov, I.I. Ilyasov, S.L. Rubinshteyn bolalar nutqini o'stirishda ekspressiv yondashuv va nutqni shakllantirishda ta'limiy o'yinlarning ahamiyati yuqori ekanligini tajribalar orqali asoslaganlar.

shaxsga yo'naltirilgan yondashuv maktabga tayyorlov guruhidagi bolalarni o'qitish va o'qitish uchun asos bo'lgan izchil nutqni rivojlantirish uchun muhim ekanligini o'rganishgan.

Shundan kelib chiqqan holda, biz tadqiqotimiz davomida maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalar nutqini o'stirishga zamonaviy yondashuvlar zaruriyatini tahlil qildik.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq madaniyatini shakllantirishga oid vazifalarni hal etishga nisbatan quyidagicha yagona yondashuv zaruriyatini aniqladik: tovushlarni to'g'ri talaffuz qilishni shakllantirish (bolada avvalo nutq eshitish shakllanadi, talaffuzni u keyinroq egallaydi); aniq talaffuz hosil qilish (so'z va so'z birikmalarini dona-dona hamda aniq talaffuz qilish); so'zni talaffuz qilganda urg'uni to'g'ri qo'yish ustida ishlash; nutqning orfoepik jihatdan to'g'riligi ustida ishlash (bu namunaviy adabiy talaffuz qoidalarining jami); nutq sur'atini rivojlantirish; nutqning ifodaliligini shakllantirish (nutqning tabiiy, erkin, ya'ni nutqning ongli ifodalanishi); nutqiy aloqa ko'nikmalarini tarbiyalash; nutqiy eshitish ko'nikmalarini shakllantirish; o'z fikrini erkin va izchil bayon etish malakasini shakllantirish.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachisi uchun namunali nutqqa ega bo'lish uning kasbiy tayyorgarligining ko'rsatkichidir. Psixologik-pedagogik tadqiqotlarda badiiy adabiyot bilan tanishtirish jarayonida tarbiyalanuvchilarning nutqini rivojlantirish muammosining ko'p qirrali ekanligini ko'rish mumkin. Xususan, matnni anglash darajasi, mustaqil ijodiy fikr yaratish darajasi, ijodiy nuqtayi nazar darajasi monitoringini olib borish muhim hisoblanadi. Ushbu ko'rsatkichlar bolalarni badiiy asar namunalari bilan tanishtirish jarayonida nutqning rivojlanish darajasini, tarbiyalanuvchining o'z fikrlarini shakllantirish yo'nalishini, nutqni ifodalash yo'nalishini aks ettiradi. Tayyorlov guruhlarida nutq o'stirish ta'limiy faoliyatlarida nutqini rivojlantirish masalasi badiiy so'zni idrok qilishni yaxshilashga, asar mazmunini mustaqil ijodiy bayon qilish mahoratini rivojlantirishga qaratilgan yaxlit jarayon sifatida qaraldi.

So'nggi o'n yilliklarda maktabgacha yoshda va inson hayoti davomida nutqni o'zlashtirish masalalarini o'rganish ishlari jadallashgan. Chunki til odamlar o'rtasidagi eng muhim aloqa vositasi, ularning fikrlari, hissiyotlari va intilishlarini ifoda etish, fikrlarni shakllantirish vositasidir. Ushbu vosita qanchalik mukammal bo'lsa, insonning o'qitilishi va aqliy rivojlanishi yanada muvaffaqiyatli bo'ladi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda kognitiv muloqot va nutqni muvaffaqiyatli rivojlantirish – bu rivojlanishning qulay davrida bolalarning aqliy, badiiy va nutqiy tarbiyasi muammolarini hal qilishning zaruriy sharti. Bog'lanishli nutq qanchalik faol rivojlangan bo'lsa, bola undan erkin foydalanadi. Ravon nutqiy ko'nikmaga ega tarbiyalanuvchilar erkin fikr yuritishga, savollar berishga, xulosalar chiqarishga, narsalar va hodisalar o'rtasidagi turli xil aloqalarni aks ettirishga imkoniyati keng bo'ladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning maktabda o'qish uchun nutqqa tayyorligini shakllantirishda aynan nutq o'stirish ta'limiy faoliyatlari davomida o'rganiladigan bolalar adabiyoti namunalari, xalq ertak va rivoyatlari va she'rlarning tizimli o'rganilishi katta ahamiyatga ega.

Nutqni rivojlantirish muammosi quyidagi faoliyat turlarida hal qilinadi: o'yin, o'quv va bilim. O'yin faoliyati maktabgacha yoshda etakchi faoliyatdir. O'yin paytida bola bilimlarni to'playdi, ona tilini o'rganadi, muloqot qiladi, fikrlaydi va tasavvurini rivojlantiradi, ammo ta'limiy topshiriqlar o'yin muhitida olib borilsa, bolaning bilish kompetensiyalari yanada rivojlanadi.

Maktabga tayyorlov guruhidagi bolalarning faol nutqiy ko'nikmalari muvaffaqiyatli shakllantirilsa, bolalarning nutqiy kompetensiyalarini optimal vositalar orqali rivojlantirish bo'yicha samarali usullarni yaratish ehtiyoji vujudga keladi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tarbiyalanuvchilarning nutqiy faolligini oshirish alohida ahamiyatga ega. Sababi bir qator kompetensiyalar qatorida nutq va muloqot ko'nikmalari rivojlangan bolagina maktab ta'limiga tayyor hisoblanadi. Aynan mazkur kompetensiya O'zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat standarti", "Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan Davlat talablari" va "Ilk qadam" Davlat o'quv dasturida tarbiyalanuvchilarda faol rivojlantirilishi zarurligi belgilab berilgan.

Bolalarning turli nutqiy qobiliyatlarini shakllantirishda ularga o'zlarining ona tilidagi badiiy asarlar bilan tanishtirish bilan birga axloqiy-ma'naviy sifatleri ham tarbiyalanadi.

Ushbu vazifalarni amaliyotda to'laqonli bajarish va innovatsion texnologiyalardan foydalanib badiiy adabiyotlardan foydalanish orqali maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqiy faolligini oshirishning dolzarbligi shundan iboratki, o'quv jarayonining samaradorligini oshirish maqsadida innovatsion texnologiyalardan foydalanishga tobora ko'proq e'tibor berilmoqda, ammo hamma amaliyotchilar ham ta'limiy jarayonda undan to'g'ri foydalana olmaydilar. Bolalarning rivojlanishini o'rganish shuni ko'rsatadiki, nutqiy faollik noan'anaviy ta'lim sharoitida boshqa faoliyat turlariga qaraganda samaraliroq rivojlanadi, shuning uchun tarbiyalanuvchilarni keng nutqiy faoliyatga kirishishga undaydigan badiiy adabiyotlarni zamonaviy pedtexnologiyalar asosida o'rgatish metodikasiga tayanish tarbiyalanuvchilar nutqini rivojlantirishdagi eng muhim usul hisoblanadi.

Shundan kelib chiqib, maktabgacha yoshdagi bolalarning izchil nutqini shakllantirish va faollashtirish uchun an'anaviy usul va metodlar bilan bir qatorda quyidagi innovatsion texnologiyalar qo'llaniladi:

1. Vizual modellashtirish texnologiyasi.
2. AKT texnologiyalari.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim-tarbiya berishda eng asosiy vazifalardan biri bolalarga ona tilini o'rgatish, nutqini rivojlantirish, nutqiy munosabatga, muomalaga o'rgatishdir. Tarbiyachilar esa egallagan mahorati yordamida bolalarda zaruriy nutqiy malaka va ko'nikmalarni rivojlantirishga harakat qiladilar. Nutq o'stirish metodikasi maqsadi bolalarning og'zaki nutqini rivojlantirishdan, atrofdagilar bilan nutqiy muloqotda bo'lish malakasini shakllantirishdan iborat bo'libgina qolmay, o'z ichiga bir qancha maxsus xususiy vazifalarni ham qamrab olgan. Jumladan: 1. Nutqning grammatik tomonini shakllantirish. 2. Bolalarni badiiy adabiyot namunalari bilan tanishtirish va lug'at boyligini oshirish. 3. So'zlashuv nutqini (dialog) shakllantirish. 4. Nutqning tovush madaniyatini tarbiyalash. 5. Hikoya qilishga o'rgatish (monologik nutqni shakllantirish). 6. Bolalarning eslab qolish ko'nikmalarini shakllantirish va kichik she'riy matnlarni yod olishga tayyorlash.

"Skaybing" - (inglizcha "scribe" so'zidan olingan bo'lib, tasvirlar chizish) – asar mazmuniga mos ravishda sodda va qiziqarli tasvirlar ketma-ketligi jamlanadi. Skaybing

texnikasida so'zlash orqali oq doskaga (yoki qog'ozga) flomaster bilan mavzuga oid rasmlar chizishni bolalardan so'rash mumkin. Qoida tariqasida shuni aytish mumkinki, hikoyaning asosiy joylari va ular o'rtasidagi munosabatlar tasvirlanadi. Jonli tasvirlarni yaratish tinglovchining og'zaki nutq bilan vizual bog'lanishiga olib keladi, bu esa tarbiyalanuvchilarda axborotni o'zlashtirishning katta foizini ta'minlaydi.

"Infografika" – ushbu usul ham axborot, ma'lumot va bilimlarni taqdim etishning grafik usulidir. Infografikaning asosiy maqsadi murakkab ma'lumotlarni oddiy tasvir va belgilar bilan tushuntirish, shuningdek, ma'lumotlarni ixcham va noodatiy tarzda yetkazishdir.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida eng ko'p foydalaniladigan infografika texnikasi – bu tasavvurlarni shakllantirish orqali ma'lumotlarni tez eslab qolish va uni ko'paytirish vositasi mnemo sanaladi. Mnemonik rasmlardan foydalanish orqali bolalarda o'rganilayotgan asar bo'yicha tasavvur va qiziqish uyg'onadi, ularda yodlash jarayoni osonlashadi va bilimlarni o'zlashtirish tezlashadi, xotira va fikrlash bilan ishlash usullari shakllanadi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tarbiyachilar ko'pincha mnemotexnikadan She'rlarni yodlash va bilimlarni o'zlashtirishga moslangan rasmlar va sxemalar yordamida izchil nutqni rivojlantirish uchun foydalanilishi maqsadga muvofiqdir.

Hikoya qilishni o'rgatish bo'yicha innovatsion texnikalar

"Birgalikda hikoyalar" o'yini. Bu metod asosan, tayyorlov guruhlarida qo'llaniladigan usul sifatida tavsiya etiladi. Bunda tarbiyachi o'qib eshittirilgan matnga mos bo'lgan plakat yoki slayd-shou tarzidagi videomaterialni namoyish qiladi va bolalar bunga asosan matn tuzishadi. Birgalikda hikoya qilish turli syujetlarni dramatizatsiya qilish bilan dapvom etadi. Asta-sekin, bolalar oddiy improvizatsiyalarga mos matn tuzishni o'rganadilar.

"O'zing ertak yarat" o'yini. Bolalarga bironta mavzu taqdim etiladi va ular bunga mos ravishda ertak yoki hikoya yaratishadi. Masalan, "Quyosh" mavzusida bolalardan matn yaratish so'ralganda, ularga quyosh tasviri ko'rsatiladi. Bolalar unga nisbatan tugallangan matnni yaratish topshiriq qilib beriladi. Bunda har bir bolaning matni o'ziga xos tarzda shakllanadi. Boisi, bolalar har biri o'zicha tasavvur, xayol va fikrga ega hisoblanadi.

Nima haqida gapiryapman? o'yini.

Maqsad: tarbiyalanuvchilarni topqirlikka, ijodkorlikka o'rgatish, tahlil kila olish qobiliyatini rivojlantirish.

Tarbiyachi o'rganilgan matndagi qahramonning ismi va nomini aytmasdan, uning belgilarini aytadi. Tarbiyalanuvchilar esa tarbiyachining nutqidan gap nima yoki kim haqida ketayotganini bilib, nomini aytishi kerak. Masalan, u juda aqli va mehnatkash, hayvonlarga mehribon, U hammaga yaxshilik qilishni istaydi. Ertalab turib hovliliarni supuradi, uning dangasa tanbal tengdoshi bor. U kim? (Tarbiyalanuvchilar bu "Zumrad va Qimmat" ertagidagi qahramon Qimmat ekanligini topishadi.

Axborot va kompyuter texnologiyalari maktabgacha ta'lim tizimiga qat'iy kiritilgan bo'lishi innovatsion ta'lim metodlaridan foydalanishning muhim talabidir. Badiiy asarlar ma'nosini tushunish uchun faqat og'zaki tushuntirishni tinglash, keyinchalik mantiqiy fikrlashni bog'lash kerak bo'lgan usullardan farqli o'laroq, "yuz marta eshitgandan ko'ra bir

marta ko'rish yaxshiroq" degan so'z bolalar uchun eng mos keladi. Bola vizual-majoziy fikrlash bilan faqat bir vaqtning o'zida ko'rish, eshitish, ob'yekt bilan harakat qilish yoki ob'yekt harakatini baholash mumkin bo'lgan narsani tushunadi. Shuning uchun maktabgacha yoshdagi bolalarni kichik badiiy asarlar bilan tanishtirishda albatta ko'rgazmali usulda o'rgatish juda muhimdir.

Biz elektron vositalarda quyidagi turdagi tasviriy va vizual materiallardan foydalanish samarador ekanligini aniqladik:

1. Tovush materiallari – bu ertaklarning ovoqli yozuvi.
2. Multimedia resurslari, ya'ni, ma'lum bir mavzuga bag'ishlangan individual tasvir va videolar seriyasi. Taqdimot dinamikani, tovushni, rang-barang tasvirni birlashtiradi, bu ma'lumotni idrok etishni sezilarli darajada yaxshilaydi.
3. Taqdimotlar – bu o'rganilgan matnni bolalarga aytib berishga yordam beradigan, chiroyli, jonli rasmlari bo'lgan material. Mazkur metodlardan ta'limiy jarayonda foydalanish orqali maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyalanuvchilarining nutqiy kompetensiyalarini samarali shakllantirishga erishish mumkinligini tajriba-sinov obyektlarida aniqladik. Amaliyotda tarbiyachi-pedagoglar maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyalanuvchilarining nutqini o'stirishga yo'naltirilgan metodik materiallarning zarurligini ta'kidlashdi. Bundan kelib chiqqan holda maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyalanuvchilarining nutqini o'stirish jarayoniga kichik guruhlardan jiddiy e'tibor berish va pedagog-tarbiyachilar mahoratini oshirish muhim ekanligini ta'kidlaymiz. Pedagog-tarbiyachilarning bolalar nutqini o'stirish bo'yicha zamonaviy metodlardan xabardorligi ta'limiy muhitni yaratishda zaruriy omil sanaladi. Zero, nutq o'stirish bo'yicha biz tomonimizdan taklif etilgan didaktik o'yinlar va multimedia materiallaridan foydalanishda pedagoglar tomonidan shaxsga yo'naltirilgan yondashuv asosida ish olib borishni taqozo etadi.

Zamonaviy tarbiyachilar tomonidan interfaol usuldagi metodlar vositasida ta'lim jarayonini tashkil etishda bolalarning nafaqat nutqiy kompetensiyalari oshgani, balki nostandart fikrlashi, monologik va dialogik nutqqa erkin kirishishi kuzatildi. Aksincha an'anaviy tarzda ta'lim jarayonini tashkil etish tarbiyalanuvchilarda qiziqishlar beqaror ekanligi, topshiriqlarni yuklamalar asosida bajarishi aniqlandi. Ayni paytda nutqni o'stirish maktabgacha ta'lim tashkilotidagi butun ta'lim-tarbiyaviy ishlarning integratsion shaklini tashkil qilmog'i zarur. Bunda quyidagi uchta asosiy vazifani hal etish talab etiladi:

Birinchi vazifa: bolalarning barcha qobiliyatlarini, shu jumladan nutqni egallash qobiliyatini jadal rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratishdan iborat. Ayni paytda nutqni shakllantirish bo'yicha ta'limiy faoliyatlarni interfaol shaklda tashkil etish zaruriy talabdir.

Ikkinchi vazifa – bolalar nutqining shakli, uning kichikintoy atrofdagilardan o'zlashtirib oladigan narsalar tuzilmasi ustida ishlashidan iborat.

Uchinchi vazifasi – bolalar nutqini rivojlantirish vazifasini tarbiyachi-pedagoglar ot-onalar bilan hamkorlikda olib borishga e'tibor qaratish lozim.

Original didaktik material tizimini vujudga keltirish va undan nutq o'stirish mashg'ulotlarida foydalanish bo'yicha metodikalarni ajratgan holda pedagoglarning

foydalanishi uchun muhit yaratish muhimligini ta'kidlaymiz. Sinchiklab ishlab chiqilgan nutqni rivojlantirish metodikasi maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarga ona tilini o'zlashtirishga doir ishlarni tashkil qilish jarayonida ulkan ahamiyatga ega hisoblanadi. Bunda amaliy tavsiyalar va metodlar bilan mutaxassislarni muntazam tanishtirish zarur.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | SPISOK LITERATURЫ | REFERENCES

1. "Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, (Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 23.12.2020-y., 09/20/802/1658-son)
2. O'zbekiston Respublikasining ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan Davlat talablari. T.: 2018
3. "Ilk qadam" maktabgacha ta'lim muassasasining o'quv dasturi. – Toshkent, 2018.
4. O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi.T.:2019-yil.
5. Olimov Q.T. Pedagogik texnologiyalar.–T.:“Fan va texnologiyalar” nashriyoti,2011.– 275 b.
6. Бабаева Т.И., Римашевская Л.С. “Как развивать взаимоотношения и сотрудничество дошкольников в детском саду. Игровые ситуации, игры, этюды: учебно-методическое пособие — СПб.: ООО «ИЗДАТЕЛЬСТВО «ДЕТСТВО-ПРЕСС», 2012.
7. Ермолаева М.Г. Игра в образовательном процессе: Методическое пособие/ М.Г. Ермолаева. – 2-е изд., доп. – СПб.: СПб АППО, 2015.
8. R.Ishmuxamedov va b. “Tarbiyada innovatsion texnologiyalar”, Toshkent, 2010.
9. Ishmuxamedov R. Innovatsion texnologiyalar yordamida ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari (2 kitob). – T.: TDPU, 2010
10. Babayeva Dono Razzoqovna nutq ustirish metodikasi,Toshkent–“Fan va texnologiya”– 2009
11. F.R. Qodirova “Nutq o'stirish metodikasi” O'UM T.; 2012-yil. (elektron)
12. Q. Shodieva “Maktabgacha yoshdagi bolalarni to'g'ri talaffuzga o'rgatish” T.; - “O'qituvchi” 1995-yil.
13. M. Asqarova “Kichik yoshdagi bolalar nutqini o'stirish” T.;- “O'zbekiston” 2001-yil.
14. Qodirova R.M. Maktabgacha yoshdagi bolalarda dialogik nutqni rivojlantirishning ruhiy omillari. Sariog'och. 1998-yil.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [INFORMATSIA OB AVTORE] [AUTHORS INFO]

✉ **Erhanova Nasiba Absayitovna**, PhD,doktorant [Ерханова Насиба Абсаитовна, PhD, докторант], [Nasiba A.Erhanova, PhD, doctorate student]; Manzil: Toshkent shahar, Sergeli tumani, Qipchoq 17; [адрес: город Ташкент, Сергелийский район, Кипчок 17]; [adres: Tashkent city, Sergeli district, Kipchok 17]; ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-0955-5945>

Original paper

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA METODIK KOLLABORATSIYANI TASHKIL ETISH

© G.I.Xamrayeva¹✉

¹Maktabgacha ta'lim tashkilotlari direktor va mutaxassislarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, Toshkent, O'zbekiston

Annotatsiya.

KIRISH: ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tizimida ta'lim samaradorligini oshirish bo'yicha davlat talablari yoritilgan va ushbu maqsadda pedagogik kollaboratsiyani yo'lga qo'yish ehtiyoji mavjudligi asoslangan. Mavzu doirasidagi ilmiy tadqiqotlar tahlili, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida pedagog xodimlarning hamkorlik yo'nalishlari va bu jarayonda uchraydigan qiyinchiliklar va ularni yechish usullari haqidagi fikrlar yoritilgan. Bulardan tashqari, ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarida kollaboratsiyani tashkil etishning boshqaruvga ijobiy ta'siri yoritib berilgan.

MAQSAD: maktabgacha ta'lim tashkilotlarida pedagogik kollaboratsiyani yo'lga qo'yishning tashkiliy jihatlari va metodik mazmuni haqida nazariy ma'lumotlar berish.

MATERIALLAR VA METODLAR: maktabgacha ta'lim tashkilotlarida pedagogik kollaboratsiyani yo'lga qo'yish bosqichlari, jarayon ishtirokchilari, ularning o'zaro faoliyatdagi ta'siri shuningdek, kollaborativ tashkil etishning shart-sharoitlari keltirib o'tilgan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: bugungi kunda maktabgacha ta'lim tashkilotlarida pedagogik kollaboratsiya jarayonlarini tashkil etish uchun metodik yordam ehtiyoji mavjud. Aytish kerakki, maktabgacha ta'lim tashkilotidagi pedagoglarning o'zaro hamkorligi doim yakuniy natija olishni ko'zlamaydi. Ya'ni pedagogik hamkorlik tizimlashtirilmagan. Buni shunday izohlash mumkinki, biror bir vazifani bajarish jarayonida pedagoglar o'zaro hamkorlik qilishadi, lekin bu jarayonda ushbu muammoni bartaraf etish bo'yicha tadqiqotimiz davomida o'rganishlar olib borganimizda maktabgacha ta'lim tashkilotidagi ta'limiy faoliyat jarayonida shaxslararo munosabatlar bilan birga pedagogik hamkorlikni rivojlantirishni uzviylikda bog'lab o'rganish kerakligi bo'yicha tavsiyalar berdik.

XULOSA: Hamkorlikni tashkil etish jarayonida pedagoglar kommunikatsiyaning rivojlanmagani, boshqalarga nisbatan muvofiqlik, konfliktlarga sabab bo'ladi. Aslida nizolarni bartaraf qilishdan ko'ra pedagoglar o'rtasida zamonaviy kollaboratsiyani yo'lga qo'yish oson va samaralidir. Kollaboratsion faoliyatni pedagogik jamoaning ijodiy birgalikdagi ijobiy hissiy va qulay muloqot o'rnatilgan ish usuli deya shaxsiy ta'rifimizni keltiramiz. Zero pedagoglar o'rtasida o'zaro munosabatlarning korporativ madaniyatini shakllantirish bugungi zamonaviy ta'lim menejmentining talabidir.

Kalit so'zlar: hamkorlik, umumiy maqsad, natija, kollaboratsiya, tushunish, ta'limiy muhit, tashkil etish, boshqaruv.

Iqtibos uchun: Xamrayeva G.I. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida metodik kollaboratsiyani tashkil etish. // Inter education & global study. 2024. №3(2). B. 115–123.

ОРГАНИЗАЦИЯ МЕТОДИЧЕСКОГО КОЛЛАБОРАЦИЯ В ДОШКОЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ

© Г.И.Хамраева¹✉

¹Институт переподготовки и повышения квалификации руководителей и специалистов дошкольных образовательных организаций, Ташкент, Узбекистан

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье освещены государственные требования к повышению эффективности образования в системе дошкольного образования и необходимость налаживания педагогического сотрудничества с этой целью. Освещены анализ научных исследований по теме, направления сотрудничества педагогических кадров в дошкольных образовательных организациях, трудности, возникающие в этом процессе, и пути их решения. Кроме того, данная статья проливает свет на положительное влияние сотрудничества на управление в дошкольных образовательных организациях.

ЦЕЛЬ: дать теоретическую информацию об организационных аспектах и методическом содержании налаживания педагогического сотрудничества в дошкольных образовательных организациях.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: выделены этапы налаживания педагогического сотрудничества в организациях дошкольного образования, участники процесса, их влияние на совместную деятельность, а также условия организации сотрудничества.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: на сегодняшний день существует потребность в методическом обеспечении организации процессов педагогического сотрудничества в дошкольных образовательных организациях. Следует сказать, что взаимное сотрудничество педагогов в организации дошкольного образования не всегда направлено на получение конечного результата. То есть педагогическое сотрудничество не систематизировано. Это можно объяснить тем, что педагоги сотрудничают друг с другом в процессе выполнения определенной задачи, но в ходе исследования решения этой проблемы мы дали рекомендации о том, что необходимо изучать развитие педагогического сотрудничества вместе с межличностными отношениями в процесс образовательной деятельности в дошкольной образовательной организации.

ВЫВОД: В процессе налаживания сотрудничества у педагогов некоммуникабельность, нетерпимость к другим людям вызывают конфликты. На самом деле наладить современное сотрудничество между педагогами проще и эффективнее, чем решать конфликты. Мы даем свое личное определение

совместной деятельности как метода работы, при котором устанавливается творческое совместное положительное эмоциональное и комфортное общение педагогического коллектива. Потому что формирование корпоративной культуры взаимоотношений между педагогами является требованием современного управления образованием.

Ключевые слова: сотрудничество, общая цель, результат, сотрудничество, взаимопонимание, образовательная среда, организация, управление.

Для цитирования: Хамраева Г.И. Организация методического коллаборация в дошкольных образовательных организациях. // Inter education & global study. 2024. №3(2). С.115–123.

ORGANIZING METHODOLOGICAL COLLABORATION IN SCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATIONS

© Gulnoza I.Khamraeva¹✉

¹Institute of retraining and professional development of directors and specialists of pre-school educational organizations, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this article highlights the state requirements for improving the effectiveness of education in the preschool education system and the need to establish pedagogical collaboration for this purpose. The analysis of scientific research within the topic, directions of cooperation of pedagogic staff in preschool educational organizations, difficulties encountered in this process and ways to solve them are highlighted. In addition, this article sheds light on the positive impact of collaboration on management in preschool educational organizations.

AIM: to provide theoretical information about the organizational aspects and methodological content of establishing pedagogical collaboration in preschool educational organizations.

MATERIALS AND METHODS: stages of establishing pedagogical collaboration in preschool education organizations, participants of the process, their influence on mutual activity, as well as the conditions of collaborative organization are mentioned.

DISCUSSION AND RESULTS: today there is a need for methodological support for the organization of pedagogical collaboration processes in preschool educational organizations. It should be said that mutual cooperation of pedagogues in preschool education organization does not always aim at getting the final result. That is, pedagogical cooperation is not systematized. This can be explained in the way that pedagogues cooperate with each other in the process of performing a certain task, but during our research on solving this problem, we made recommendations that it is necessary to study the development of pedagogical cooperation together with interpersonal relations in the process of educational activity in a preschool educational organization.

CONCLUSION: in the process of establishing cooperation, pedagogues lack of communication, intolerance towards others, cause conflicts. In fact, it is easier and more effective to establish a modern collaboration between pedagogues than to resolve conflicts. We give our personal definition of collaborative activity as a method of work in which creative joint positive emotional and comfortable communication of the pedagogical team is established. Because the formation of a corporate culture of mutual relations between pedagogues is a requirement of today's modern education management.

Key words: cooperation, common goal, result, collaboration, understanding, educational environment, organization, management.

For citation: Gulnoza I. Khamraeva. (2024) 'Organizing methodological collaboration in school educational organizations', Inter education & global study, (3(2)), pp. 115–123. (In Uzbek).

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim samaradorligiga erishishda pedagogik jamoaning o'zaro hamkorligi muhim ahamiyatga ega. Aytish mumkinki, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida metodik ishlarining mazmunan uzviy ravishda boyib borishi doimiy jamoaviy hamkorlikni talab etadi. Mazkur hamkorlikni namunali tashkil etish bevosita ta'limiy jarayonlarga rahbarlik qilish va boshqarish muvaffaqiyatini ta'minlaydi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 30-sentyabrdagi PF-5198-son "Maktabgacha ta'lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-apreldagi PQ-3651-son "Maktabgacha ta'lim tizimini yanada rag'batlantirish va rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi, 2018-yil 30-sentyabrdagi PQ-3955-son "Maktabgacha ta'lim tizimini boshqarishni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi, 2019-yil 8-maydagi PQ-4312-son "O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi qarorlar hamda mazkur sohaga tegishli boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda maktabgacha ta'lim tashkilotida zamonaviy boshqaruv jarayonlarini tashkil etish va pirovard natijada ta'lim samaradorligiga erishish vazifalari belgilangan.

Shu o'rinda maktabda ta'limda boshqaruv tushunchasiga aniqlik kiritish o'rinli. "O'zbek tilining izohli lug'ati"[111; 345]da "boshqarish" – korxona, muassasa, tashkilot va shu kabilar ishini idora qilmoq, yo'lga solib turmoq; xo'jalik obektining iqtisodiy tizimi holatini tartibga solish va yo'naltirish jarayoni ma'nolarida ta'riflanadi.

Shuningdek, mazkur lug'atda "menejment" so'zi zamonaviy ishlab chiqarishni boshqarish (rejalash, tartibga solish, nazorat qilish), shuningdek, ishlab chiqarishga rahbarlik qilish, uni tashkil etish; boshqarish to'g'risidagi fan sifatida talqin qilinadi⁸

"Pedagogik atamalar lug'ati"da ta'lim menejmenti – ilmiy asosda tashkil etilgan, o'ziga xos izchillikka asoslangan boshqaruv; boshqaruvni turli xil modellar asosida amalga

⁸ O'zbek tilining izohli lug'ati. M harfi. https://n.ziyouz.com/books/uzbek_tilining_izohli_lugati.pdf.

oshiruvchi rahbar, pedagogik jamoa va o'quvchilarning o'zaro munosabati⁹, deya izohlanadi. Akademik S.S.G'ulomov fikricha boshqaruv – tashkilotning o'z rejalariga erishishi uchun yo'naltirilgan jarayon bo'lib, bu boshqaruv faoliyati harakatini ketma-ket bajarishi, firmaning bir qator ishlab chiqarish va ijtimoiy masalalarni yechishi va ularni amalga oshirishi uchun zarur ekanligini ta'kidlaydi¹⁰.

An'anaviy qarashlarda boshqaruv eng kam xarajat va vaqt evaziga eng yaxshi natijalarga erishish maqsadida ishlab chiqarish jarayonida xodimlar faoliyatini tashkil etish va muvofiqlashtirishga ta'sir qilishning uzluksiz va maqsadli jarayoni sifatida ta'riflanadi. Ta'lim sifatini boshqarish yo'nalishida ilmiy tadqiqot ishlarini olib borgan M.Yuldashev boshqaruv uch xil ma'noda: faoliyat, ta'sir etish va bir-biriga ta'sir etuvchi subyektlarning o'zgarishi tushunilishini qayd etadi¹¹.

Sh.Matkarimov, Sh.A.Sharofaddinovlar ta'lim tashkilotlari boshqaruv faoliyati samaradorligini baholash – ta'lim muassasasida mavjud bo'lgan resurslar va vositalardan qay darajada foydalanganlik, ta'lim oluvchilarning jamiyat a'zosi sifatida qay darajada shakllanganligi va davlatning rivojiga hissa qo'sha oladigan bilim va ko'nikmalarni qay darajada egallaganliklarini o'rganuvchi vosita hisoblanishini qayd etadi va boshqaruv samaradorligini baholashda qo'llaniladigan ko'rsatkichlarni o'zaro bog'langan uchta guruhga bo'ladi: tashkilot faoliyati natijalari va boshqaruv sarf-xarajatlarning solishtirma ko'rsatkichlari; boshqaruv jarayonining mazmuni va mehnatining o'zaro mutanosibligi natijalari; ta'lim muassasasi tashkiliy tuzilma darajasining maqsadga muvofiqligini tavsiflovchi ko'rsatkichlar guruhi¹².

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida boshqaruvning samaradorligini oshirish bo'yicha ilmiy-tadqiqotlarni tahlil qilar ekanmiz, bir umumiylikni aniqlashtirdik: ta'lim tashkilotida rahbarning boshqaruv samaradorligi bevosita pedagogik jamoaning aralashuvi va hissasiga bog'liq bo'ladi. Bunday qarashlar yurtimiz olimlaridan R.Ahlidinov, R.Djurayev, U.Inoyatov, M.Yuldashev, Sh.Qurbanov, D.Temirovlarning tadqiqotlarida kuzatiladi. MDH olimlaridan P.Anisimov, G.Bordovskiy, M.Potashnik, L.Redko, P.Tretyakov kabi tadqiqotchilar ta'lim muassasalarida boshqaruv jarayonlariga zamonaviy yondashuvlarni tatbiq etish bo'yicha izlanishlar olib borishgan. Xorijlik olimlar C.Baume, W.Dennison, S.Gaudreau, L.Harvey, E.Huang, S.Jacqueline, J.Ross, E.Sallis boshqaruv jarayonlarini optimallashtirish va bunda rahbar xodimlarning kasbiy kompetensiyasini oshirish bo'yicha tadqiqot olib borishgan.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida boshqaruv jarayonlariga salmoqli ijobiy ta'sir ko'rsatadigan jamoaning o'zaro hamda pedagogik hamkorligi masalasi doimo dolzarb bo'lib kelgan. Sababi, pedagog xodimlar o'rtasida natijaviy kasbiy hamkorlikka erishish

⁹ Pedagogik atamalar lug'ati. Djurayev R.X., Tolipov O'.Q. va boshq. – Toshkent, Fan, 2008. – 198 b.

¹⁰ G'ulomov S.S. Menejment asoslari. – T.: Sharq, 2002. – 370 b.

¹¹ Yuldashev M.A. Xalq ta'limi xodimlarining malakasini oshirishda ta'lim sifati menejmentini takomillashtirish: p.f.d.diss. – T.: O'zPFITi, 2016. – 309 b.

¹² Matkarimov J.Sh., Sharofaddinov Sh.A. Ta'lim jarayonida boshqaruv faoliyati samaradorligini baholashga oid nazariy qarashlar. – T.: Zamonaviy ta'lim, 2015, №3. 11-15 b.

muvaffaqiyat garovi. Bu jarayonda ham maktabgacha ta'lim tashkiloti direktori, ham pedagogik jamoaning shaxsiy mas'uliyati talab etiladi.

Zamonaviy maktabgacha ta'limda pedagogik kollaboratsiya jarayonlarini tashkil etish omillari turlichadir. Sh o'rinda pedagogik hamkorlikning keng ma'noda qo'llanilish shakli – pedagogik kollaboratsiya tushunchasini izohlaymiz. Lotin tilida "laboro" fe'li "ishlamoq" ma'nosini bildirgan holda uning hosilasi sifatida "collaboro" – "hamkorlik qilmoq, birga ishlamoq" ma'nolarini bildirgan so'z hosil bo'lgan va "kollaboratsiya" so'zi frantsuz tiliga o'zlashtirilgan. Pedagogikada kollaboratsiya – umumiy maqsadlar yo'lida birgalikda hamkorlik qilishi, tajriba almashishi, o'rganishi, maslahatlashishini anglatadi. Bunda pedagogik jarayon ishtirokchilari kengqamrovli hamkorlik jarayonlari ob'yekti hisoblanadi. Keng ma'noda kollaboratsiya jarayonlari ta'lim tashkilotidagi muammoni hal qilish, vazifani bajarish yoki qo'yilgan ta'limiy maqsadga erishish uchun jamoaviy ishlarni tashkil qilish imkonini beradigan pedagogik strategiyani anglatadi. Ya'ni, hamkorlik umumiy maqsadga erishish uchun birgalikdagi faoliyat jarayonini o'z ichiga oladi.

Pedagogik kollaboratsiyaning ob'yekti ta'lim jarayoni hisoblanib, faoliyatning predmeti esa tarbiyachining rivojlanish muhiti hisoblanadi, qaysikim uning dunyo bilan, atrofdagi insonlar va o'z-o'zi bilan munosabat shakllari bunda o'z aksini topadi. Bunda kollaboratsiya jarayoni pedagogik va psixologik faktorlarni umumlashgan holda o'zida da mujassam etadi. Quyidagi 1-rasmda pedagogik hamda psixologik kollaboratsiyaning uzviyligi va farqlarini keltirildi.

Pedagogik kollaboratsiyaning tarkibiy qismini ko'rib chiqamiz: yordam – pedagoglarning o'zaro bir-biriga ko'maklashishi; tajriba – pedagoglarning o'zaro tajriba almashishi; tushunish – ta'limiy jarayonda murakkab vaziyatlarda o'zaro bir-birini tushunish; qo'llab-quvvatlash – pedagogik jarayon va muammoli holatlarda o'zaro bir-birini qo'llab-quvvatlash.

Pedagogik kollaboratsiyani maktabgacha ta'lim tashkilotida yo'lga qo'yish orqali qanday natijaga erishish mumkin? Natija: pedagogik-psixologik kollaboratsiya orqali tarbiyachilarni yangi shakldagi intellektual va kreativ faoliyatini rivojlantirishga qiziqtirish, iqtidorlilarini aniqlash, ularni qo'llab-quvvatlashga erishish mumkin.

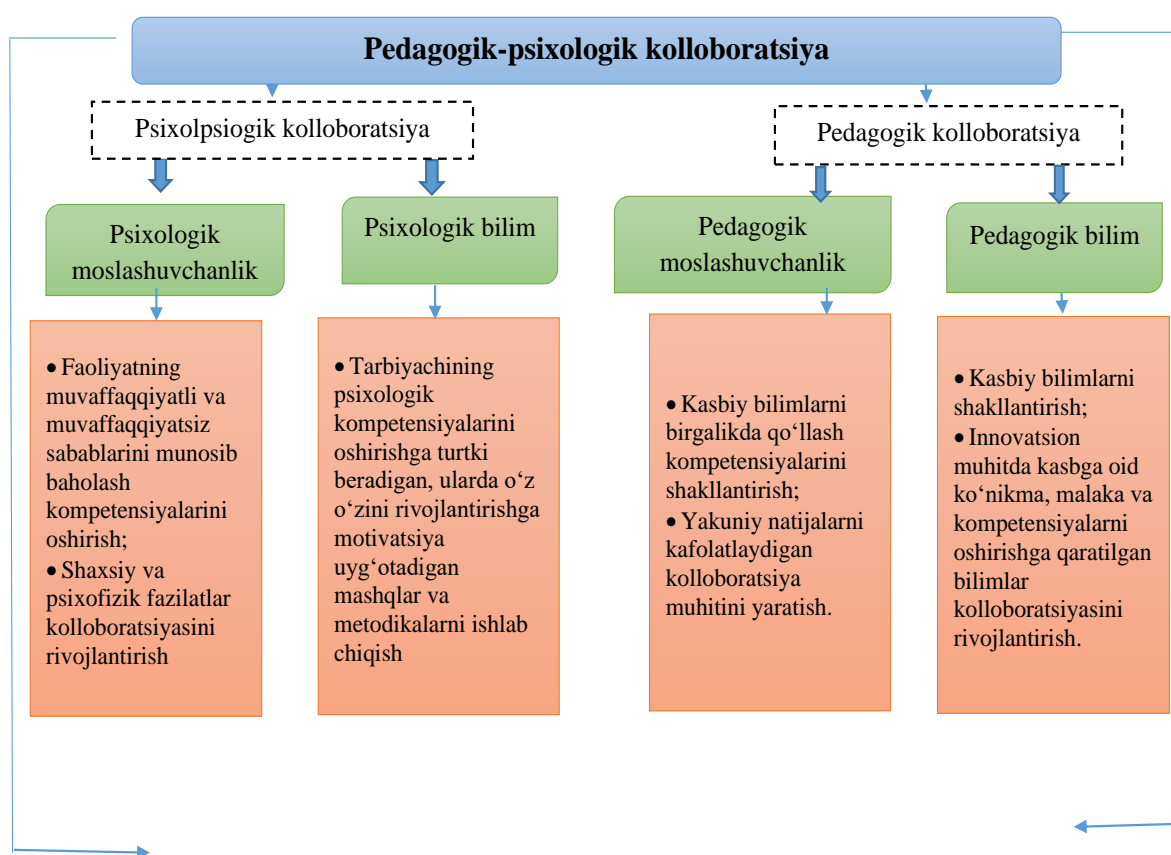
Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida pedagogik kollaboratsiyani tashkil etish tushunchasi tizimli jarayon sifatida ko'rib chiqildi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida pedagogik kollaboratsiyaning tashkiliy faoliyati subektlari quyidagilar: direktor; tashkilotning pedagog xodimlari; tarbiyalanuvchilar; ota-onalar.

Ushbu subekt a'zolarining barchasi tashkilot maqsadi, vazifalari, ish rejasiga ko'ra faoliyatini muvofiqlashtiradi. Pedagogik kollaboratsiyani tashkil etish funksiyasi ta'lim amaliyotida quyidagi algoritm bo'yicha ishlaydi: faoliyat mazmuni, shakllari va turlarini tanlash, zaruriy tashkiliy shart-sharoitlarni yaratish, vazifalarga mos mas'ullarni tayinlash, jamoada ijobiy muhitni shakllantirish, tashkil etishning oraliq va yakuniy natijalarini tahlil qilish. Mazkur jarayonda rahbar vazifalarni bajarish uchun mas'ullarni tanlashda ularning

saohiyati va imkoniyatlarini to'g'ri baholashi, tizimdagi barcha subektlarning ishini muvofiqlashtirishi zarur.

Amaliyotni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, pedagogik kollaboratsiyani ta'lim-tarbiya jarayoniga, boshqaruvni tashkil etish masalalariga keng jalb qilish ota-onalarning mavjud va kelajakdagi ehtiyojlari asosida o'z imkoniyatlarini tahlil qilish hamda uzoq muddatli maqsadlarni belgilash asosida faoliyatni tashkil etish tashkilot raqobatbardoshligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida pedagogik kollaboratsiyani tashkil etish jarayonida tashkilotning mavjud moliyaviy, tashkiliy, pedagog kadrlar, ta'lim dasturlari, uslubiy, moddiy-texnika bazasi yaratiladi. Kamchiliklar monitoring natijalarini tahlil qilish jarayonida aniqlanadi, ularni bartaraf etish imkoniyatlari, manbalari izlanadi. Ushbu harakatlar ta'lim sifati va samaradorligini oshirishga qaratilgan maqsadlar majmuini tashkil qiladi.

1-rasm. Pedagogik-psixologik kolloboratsiya

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida pedagogik kollaboratsiyani tashkil etish funksiyasini amalga oshirish murakkab jarayon bo'lib, rahbardan tashkil etish bo'yicha zamonaviy boshqaruv nazariyasining umumiy qoidalarini bilishni talab qiladi. Ushbu qoidalar quyidagilardan iborat: maktabgacha ta'lim tashkilotining oldiga qo'yilgan maqsadlarga erishishi uchun ta'lim jarayoni ishtirokchilariga har tomonlama qulay muhit yaratish; boshqaruv bo'g'inlari (direktor, pedagog xodimlar) o'rtasida vazifa va burchlar, huquq va

vakolatlarni, majburiyat va javobgarlikni taqsimlash; boshqaruvning quyi pog'onalarida ham boshqaruv qarorlarini ishlab chiqish jarayonida tashabbus ko'rsatish huquqining mavjudligi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida pedagogik kollaboratsiya (zaruriylik va yetarlilik), vaqt va resurslarni tejash, vazifalarning aniq va individualligi, jamoaviylik, nazariya va amaliyotning birligi kabi tamoyillar asosida tashkil etilishi maqsadga muvofiq.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida pedagogik kollaboratsiyani yo'lga qo'yish bo'yicha direktorlarga faoliyatni tashkil etishning quyidagi jihatlari: tarbiyalanuvchilar va pedagog xodimlar uchun yaratilgan shart-sharoitlar, xavfsiz rivojlanish muhitining mavjudligi, ta'lim dasturlarining iste'molchilar talablariga muvofiqligi, tashkilot moddiy-texnik ta'minotining tarbiyalanuvchilar soniga mosligi, sog'lom ovqatlantirish jarayonlarining to'g'ri yo'lga qo'yilganligi, tomonlar o'rtasidagi munosabatlarni muvofiqlashtirish va boshqarish bo'yicha amaliy tavsiyalar berildi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasining ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablari. Toshkent. 2020 y.
2. "Ilk qadam" davlat dasturi. Toshkent 2020 y.
3. O'zbek tilining izohli lug'ati. M harfi. https://n.ziyouz.com/books/uzbek_tilining_izohli_lugati.pdf.
4. Pedagogik atamalar lug'ati. Djurayev R.X., Tolipov O'.Q.va boshq.–.:2008.– 198 b.
5. G'ulomov S.S. Menejment asoslari. – T.: Sharq, 2002. – 370 b.
6. Yuldashev M.A. Xalq ta'limi xodimlarining malakasini oshirishda ta'lim sifati menejmentini takomillashtirish: p.f.d.diss. – T.: O'zPFITI, 2016. – 309 b.
7. Matkarimov J.Sh., Sharofaddinov Sh.A. Ta'lim jarayonida boshqaruv faoliyati samaradorligini baholashga oid nazariy qarashlar.–T.:Zamonaviy ta'lim,2015,№3. 11-15 b.
8. Бордовская Н.В. Педагогика [Текст]: учебник для вузов / Н.В. Бордовская, А.А. Реан. – СПб.: Питер, 2006. – 305 с.
9. Виноградова Н.А. Методическая работа в ДОУ. Эффективные формы и методы [Текст] / Н.А. Виноградова, Н. В. Микляева, Ю. Н.Родионова. – М.: Айрис-пресс, 2008. – 192 с.
10. Вольвач Л.Н. Развитие педагогического коллектива общеобразовательной школы на основе педагогики индивидуальности [Текст]: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Л. Н. Вольвач; Рос. гос. ун-т. – Калининград, 2009. – 256 с.
11. Конаржевский, Ю. А. Формирование педагогического коллектива [Текст] / Ю. А. Конаржевский. – М.: Педагогика, 1998. – 35 с.
12. Коротаева, Е. В. Педагогика взаимодействий: теория и практика [Текст]: учеб. пособие / Е. В. Коротаева. – М.-Берлин: Директ-Медиа, 2014. – 171 с.
13. Пятаева, С. А. Методическая поддержка профессионального саморазвития

- воспитателя дошкольного образовательного учреждения [Текст]: дис. канд. пед. наук: 13.00.08 / С. А. Пятаева; Волгоград. гос. пед. ун-т. – Волгоград: 2005. – 151 с.
14. Yadgarov, N. J. "Methods using the 3ds max package in teaching projection drawing in school." Euro-Asia Conferences. Vol. 1. No. 1. 2021.
15. N. Dj. Yadgarov, Ph. D. , Associate Professor Bukhara - open-air museum // Oriental Art and Culture. 2019. №IV (1). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/bu>
16. Ядгаров Нодир Джалолович Моделирование трехмерных геометрических фигур при помощи пакета 3ds max // Вестник науки и образования. 2020. №21-2 (99). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/modelirovanie-trehmernih-geometricheskih-figur-pri-pomoschi-paketa-3ds-mah>
17. Nodir D. Yadgarov, Taner Aşçı, Ihsan Toktaş BİR SANAT VE ZANAAT MÜZESİ OLARAK ÖZBEKİSTAN ORTAÇAĞ BUHARA MİMARİSİNDEN YAZLIK SITORA-I MOKHI-KHOSSA SARAYI // Inter education & global study. 2024. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/bir-sanat-ve-zanaat-m-zezi-olarak-zbekistan-orta-a-buhara-mimarisinden-yazlik-sitora-i-mokhi-khossa-sarayi> .
18. Jalalovich, Yadgarov Nodir. "Methods of formation of professional skills of future teachers of drawing through teaching spatially-visual 3d images." International Journal of Early Childhood Special Education 14.8 (2022).
19. Yodgorov, N. J. (2022). Methods of Using "Ar" (Additional Reality) Technology in the Formation of Professional Skills in Future Drawing Teachers. EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION, 2(5), 262–266. Retrieved from <https://inovatus.es/index.php/ejine/article/view/896>
20. Yadgarov, Nodir. "Methods of Building Visual 3D Models Based on Descriptive Geometry." Middle European Scientific Bulletin 18 (2021): 242-246.
21. N. Dj. Yadgarov, Ph. D. , Associate Professor Bukhara - open-air museum // Oriental Art and Culture. 2019. №IV (1). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/bukhara-open-air-museum> (дата обращения: 29.04.2024).

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉ **Xamrayeva Gulnoz Israilovna**, PhD, mustaqil tadqiqitchi [**Хамраева Гулноз Исраиловна**, PhD исследователь], [**Gulnoza I.Khamraeva**, PhD, researcher]; manzil: Buxoro viloyati, Gijduvon shahar; [адрес: Бухарская область, г. Гиждуван], [address: Bukhara region, Gijduvan] xamrayevagulnoz@mail.ru

Original paper

AKMEOLOGIK YONDASHUV ASOSIDA "TARBIYAVIY ISHLAR METODIKASI" FANI MAZMUNINI TAKOMILLASHTIRISHNING PEDAGOGIK - PSIXOLOGIK IMKONIYATLARI

© N.S. Hakimova¹✉

¹Buxoro davlat universiteti, Buxoro, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: insonning ma'naviy-axloqiy tarbiyasida ta'lim-tarbiya jarayonida o'qitiladigan fanlar, ommaviy axborot vositalari, targ'ibot-tashviqot ishlari ham ahamiyatlidir. Pedagogika oliy o'quv yurtlarida bo'lajak o'qituvchilarni milliy va umuminsoniy qadriyatlar, insonparvarlik, vatanparvarlik, mehnatsevarlik, yuksak e'tiqod ruhida tarbiyalashning muhim omili sifatida tarbiyaviy ishlar metodikasi fani falsafa, psixologiya, umumiy pedagogika, fiziologiya, tarix, til va adabiyot kabi fanlar bilan bog'lab o'rganiladi.

MAQSAD: pedagogika oliy ta'lim muassasalarida akmeologik yondashuv asosida "Tarbiyaviy ishlar metodikasi" fanini o'qitishning pedagogik – psixologik imkoniyatlaridan foydalanib metodik tavsiyalar berib o'tiladi.

MATERIALLAR VA METODLAR: ta'limda akmeologik yondashuv mazmuni, ilmiy nazariy ma'lumotlarga asoslangan umumiy fikrlardan xususiy xulosalar chiqarish, taqqoslash, qiyoslash orqali axborotni o'zlashtirish, xulosalash, shuningdek, mustaqil ijodiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Ta'limda akmeologik yondashuvlardan ma'ruza mashg'ulotlarida, mavzuni mustahkamlashda, o'tilgan mavzuni so'rashda, uyga vazifa berishda hamda amaliy mashg'ulot natijalarini tahlil qilishda foydalanish tavsiya etiladi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: pedagogika oliy ta'lim muassasalarida o'qitiladigan "Tarbiyaviy ishlar metodikasi" fanini o'rganish jarayonida akmeologik yondashuvga asoslangan, ta'lim texnologiyalaridan maqsadli foydalanishga yonaltirilgan ilmiy metodik tavsiyalar tizimini ishlab chiqilgan va mavjudlarini takomillashtirilgan. Fanni o'qitishda har bir mavzuning mazmun mohiyatidan kelib chiqib, mavzuga mos metodlar tanlangan hamda ushbu metodlarni qo'llashda talabalarda rivojlantiriladigan ma'naviy-axloqiy sifatlarga alohida e'tibor qaratish zarur.

XULOSA: ijtimoiy jamiyat taraqqiyoti uchun xizmat qilishga tayyor shaxsni tarbiyalash bugungi sifat o'zgarishlari ro'y berayotgan davr uchun dolzarbligi yanada oshib bormoqda.

Kalit so'zlar: akmeologik yondashuv, tarbiyaviy ishlar metodikasi, ma'naviy – ma'rifiy tarbiya, interfaol metod, ta'lim texnologiyasi, metodika, ta'lim, bilim, talaba, trening, kontakt, suhbat.

Iqtibos uchun: Hakimova N.S. Akmeologik yondashuv asosida "Tarbiyaviy ishlar metodikasi" fani mazmunini takomillashtirishning pedagogik - psixologik imkoniyatlari. // Inter education & global study. 2024. № 3(2). B.124–132.

ПЕДАГОГИКО - ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СОДЕРЖАНИЯ ДИСЦИПЛИНЫ "МЕТОДИКА ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ" НА ОСНОВЕ АКМЕОЛОГИЧЕСКОГО ПОДХОДА

© Н.С. Хакимова¹✉

¹Бухарский государственный университет, Бухара, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в духовно-нравственном воспитании человека важное значение имеют также дисциплины, средства массовой информации, пропагандистская работа, проводимая в учебно-воспитательном процессе. Педагогика как важный фактор воспитания будущих педагогов в духе национальных и общечеловеческих ценностей, гуманизма, патриотизма, трудолюбия, высокой веры изучается в высших учебных заведениях, связывая науку о методике воспитательной работы с такими дисциплинами, как философия, психология, общая педагогика, физиология, история, язык и литература.

ЦЕЛЬ: на основе акмеологического подхода в высших учебных заведениях педагогики даются методические рекомендации с использованием педагогико – психологических возможностей преподавания предмета “методика воспитательной работы”.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: содержание акмеологического подхода в образовании служит для формирования умений делать частные выводы из общих соображений на основе научных теоретических данных, усваивать информацию путем сравнения, сопоставления, обобщения, а также самостоятельного творческого мышления. В образовании акмеологические подходы целесообразно использовать на лекционных занятиях, закрепляя тему, спрашивая о пройденной теме, давая домашнее задание, а также анализируя результаты практического занятия.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: в процессе изучения предмета “методика воспитательной работы”, преподаваемого в педагогических высших учебных заведениях, на основе акмеологического подхода разработана система научно-методических рекомендаций, направленных на целенаправленное использование образовательных технологий, и усовершенствованы существующие. При преподавании естествознания, исходя из содержания каждого предмета, выбираются подходящие для предмета методы, а также особое внимание уделяется духовно-нравственным качествам, которые развиваются у учащихся при применении этих методов.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: воспитание личности, готовой служить развитию социального общества, становится все более актуальным для сегодняшнего времени, когда происходят качественные изменения.

Ключевые слова: акмеологический подход, методика воспитательной работы, духовно – просветительское воспитание, интерактивный метод, образовательная технология, методика, обучение, познание, ученик, обучение, контакт, беседа.

Для цитирования: Хакимова Н.С. Педагогико - психологические возможности совершенствования содержания дисциплины "Методика воспитательной работы" на основе акмеологического подхода. // Inter education & global study. 2024. №3(2). С.124–132.

PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL POSSIBILITIES OF IMPROVING THE CONTENT OF THE DISCIPLINE "METHODS OF EDUCATIONAL WORK" BASED ON THE ACMEOLOGICAL APPROACH

© Nargiza S. Khakimova¹✉

¹Bukhara State Pedagogical Institute, Bukhara, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: disciplines, mass media, and propaganda work carried out in the educational process are also important in the spiritual and moral education of a person. Pedagogy as an important factor in educating future teachers in the spirit of national and universal values, humanism, patriotism, hard work, and high faith is studied in higher educational institutions, linking the science of educational methods with disciplines such as philosophy, psychology, general pedagogy, physiology, history, language and literature.

AIM: based on the acmeological approach, methodological recommendations are given in higher educational institutions of pedagogy using the pedagogical and psychological possibilities of teaching the subject “methods of educational work”.

MATERIALS AND METHODS: the content of the acmeological approach in education serves to form the skills to draw particular conclusions from general considerations based on scientific theoretical data, to assimilate information through comparison, comparison, generalization, as well as independent creative thinking. In education, it is advisable to use acmeological approaches in lecture classes, fixing the topic, asking about the topic covered, giving homework, as well as analyzing the results of a practical lesson.

DISCUSSION AND RESULTS: in the process of studying the subject “methods of educational work” taught in pedagogical higher educational institutions, a system of scientific and methodological recommendations aimed at the purposeful use of educational technologies has been developed on the basis of an acmeological approach, and existing ones have been improved. When teaching natural science, based on the content of each

subject, methods suitable for the subject are selected, and special attention is paid to the spiritual and moral qualities that students develop when using these methods.

CONCLUSION: the upbringing of a personality ready to serve the development of a social society is becoming more and more relevant for today's time, when qualitative changes are taking place.

Key words: acmeological approach, methods of educational work, spiritual and educational education, interactive method, educational technology, methodology, teaching, cognition, student, learning, contact, conversation.

For citation: Nargiza S. Khakimova. (2024) 'Pedagogical and psychological possibilities of improving the content of the discipline "methods of educational work" based on the acmeological approach', Inter education & global study, (3(2)), pp. 124–132. (In Uzbek).

Shaxs tarbiyasi o'ziga xos murakkab jarayon bo'lib, uning sub'ektiv xislatlari integratsiyasining yuksak shakli ijodiyot hisoblanib, umumlashgan imkoniyatlar tarzida qobiliyatlari tarkib topishi fanda o'z isbotini topgan. Ta'lim sifatini oshirish jarayonida o'qituvchining akmeologik yondashuvi insondagi sub'ektiv xususiyat va xislatlari rivojining asosiy shakllari uning ruhiy tayyorligi, ma'naviy dunyoqarashi, qadriyatlarga munosabati, kasbiy salohiyatga egalik darajasi bilan belgilanadi[1].

Aynan, shaxsning zamon talablariga moslashuvi, uning ma'naviy-madaniy saviyasi, dunyodagi ijtimoiy jarayonlarning unga ta'siri bilan bog'liq masalalar yechimini topishga doir ko'plab ilmiy innovatsion tadqiqotlar olib borilmoqda. [3] Shaxs umummadaniy parametrlarini belgilash, shaxsning yangi bilim va g'oyalardan xabardorligi darajasini aniqlashga, insonni progressiv bilimlar va insonparvar g'oyalarni o'zlashtirishga undash yo'llarini topishda o'qituvchining ta'lim jarayonini tashkil etishdagi akmeologik yondashuvlari uning bilim, g'oya va qadriyatlar bilan bog'liq xususiyatlar, iqtisodiy, siyosiy, ma'naviy-mafkuraviy omillarni hamda madaniy saviyani yuksaltirishni ta'minlovchi ichki va tashqi ta'sirlarga bog'liqligini aniqlovchi pedagogik va psixologik imkoniyatlarni aniqlash zarurati ortib bormoqda.

Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida belgilangan ustuvor vazifalar amalga oshirilayotgan bugungi kunda yurtimizdagi ijtimoiy-ma'naviy muhitning barqarorligi, yoshlar ongi va ruhiyatida milliy ma'naviy qadriyatlarga asoslangan fazilatlarini tarkib toptirishga qaratilgan islohotlarning mazmunini anglashda tarbiyaviy ishlar metodikasi fanini o'qitish bo'yicha takomillashtirilgan metodikalarni yaratish va oliy ta'lim jarayonlarida samarali qo'llashga oid tajribalar olib borilmoqda.[3] O'zbekiston sharoitida shaxs madaniy saviyasining shakllanish qonuniyatlari, ta'lim va tarbiyaga oid jihatlarini aniqlash hamda unga real voqelikning ta'siri, shaxs madaniy saviyasining axloqiy asoslari, madaniy-ma'rifiy ishlarni takomillashtirishga oid konseptual yondashuvlarni ishlab chiqishning pedagogik - psixologik imkoniyatlari uziga xos muhim ahamiyatga ega.

Oliy ta'lim jarayonida o'qitiladigan Tarbiyaviy ishlar metodikasi fanini o'tishda o'qituvchining pedagogik mahorati hamda kasbiy kompetentligidagi akmeologik darajasi baholovchi mezon - ko'rsatgichlar: uning ongi, intellektual faolligi, kasbiy ma'lumotlarni

oshirishga ishtiyoq, yangi g'oyalar yaratishga moyillik, kirishimlilik, yangiliklarga shaylik, mustaqil ta'lim olishga ishtiyoq, milliy g'urur; uning xulq-atvori va faoliyati, maishiy madaniyati, kiyinish madaniyati, ovqatlanish madaniyati, intizomga rioya qilish ko'nikmalari, moddiy va ma'naviy boyliklardan foydalanish malakasi, vatanparvarligi, ijtimoiy faolligi bilan belgilanadi.

Oliy ta'lim jarayonida tarbiyaviy ishlar metodikasi o'quv fanini o'rganishda bir nechta muhim omillarni e'tiborga olish talab qilinadi. Jumladan,

- Insonning oliy qadriyat ekanligi;
- Milliy tarbiya tizimiga to'g'ri va ijodiy yondashuv;
- tarbiyaning doimiy va uzluksizligi,
- Tarbiyada milliylik va xalqarolashuv integratsiyasining ta'minlanishi;
- Shaxs ijtimoiylashuviga e'tiborning qaratilishi;
- tarbiya uchun jamiyat a'zolarining birdek mas'ulligi,
- tarbiyaning shaxsiy ibrat va namuna bo'la olishga asoslanishi,
- oilaviy qadriyatlarga asoslangan tarbiyaning ustuvorligi.

Bo'lg'usi tarbiyachilarni pedagogik faoliyatga tayyorlashdan asosiy maqsad – har tomonlama barkamol, yuksak ma'naviyatli shaxsni tarbiyalash, ta'lim muassasalarining asosiy vazifasi esa, talabalarning aqliy, ma'naviy, emotsional, mehnat va jismoniy rivojlanishiga ko'maklashish, umuminsoniy qadriyatlarga oshno bo'lishi uchun zamin hozirlash, o'z-o'zini rivojlantirish, ichki imkoniyatlari va ijodiy qobiliyatlarini namoyon qilishi, muvaffaqiyatlarga erishishi uchun zarur shart-sharoitlarni yarat talabalarda tarbiyaviy ishlarni tashkil etishning nazariy va amaliy asoslari va tarbiyaviy tadbirlarni sifat samaradorligini oshirishda yangicha ishlash va tarbiya texnologiyalaridan foydalanish haqida bilim berishda quyidagilarni vazifalarni inobatga olish lozim: talabalar jamoasining tarbiyaviy darajasini o'rganib unga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish mahoratiga ega bo'lish haqida ilmiy-nazariy bilimlar berish; tarbiyaviy tadbirlar uchun zarur metodlarni tanlab, ko'zlangan maqsadga erishish chora-tadbirlarni ko'ra bilishga o'rgatish; ilg'or pedagogik tajribalarni kuzatib, tahlil etib undan ijodiy foydalanish; tarbiyaviy tadbirlarni talabalar ruhiyatiga qanchalik ijobiy ta'siretganini kuzatib, tahlil etib uni yanada takomillashtirish yo'llarini o'rgatish; tarbiyaviy ishlarni samaradorligini oshirishda o'z bilimlarini tadrijiy ravishda rivojlantirib borishga o'rgatishdan iborat.

Tarbiyaviy ishlar metodikasi fani umumiy pedagogika, umumiy psixologiya, ijtimoiy pedagogika, falsafa, pedagogika tarixi, anatomiya, fiziologiya kabi fanlar bilan aloqadorlikda o'qitiladi.

Tarbiyaviy tadbirga yaxlit yondoshuv omillari: shaxsiy munosabat, tarbiyaviy jarayonning ta'lim jarayoni bilan bog'liqligi, maqsadning aniqligi va ta'sirchanligi, tarbiyachi va tarbiyalanuvchilarning o'zaro munosabatlari, tarbiyalanuvchilarning faolligi va ijodiy mustaqilligi.

O'z faoliyatini boshlayotgan o'qituvchi va doimiy izlanishda bo'lgan tajribali o'qituvchi ham tarbiyachilik mahoratiga zamin yaratuvchi quyidagi jarayonlarni bilishi kerak: har

qanday pedagogik vaziyatlarda talabani ichki va tashqi dunyosini to'g'ri tushunish malakasi; pedagogik vaziyatlarni to'g'ri idrok qilish uchun diqqatni jamlash; tarbiyalanuvchilarga ishonch va talabchanlik; tarbiyaviy vaziyatni har tomonlama puxta baholay olish qobiliyati; xilma-xil pedagogik taktlardan o'zi uchun eng muhimini ajrata olish qobiliyati; ziddiyatli tasodifiy holatlarda ikkilanmasdan to'g'ri qaror qabul qilish; tarbiyada ta'sir etishning turli usullaridan foydalana olish qobiliyati; fikr va mulohazalarini so'z bilan, mimika va pantomimik harakatlar bilan talaba ongiga aniq yetkaza olish; dars va darsdan tashqari faoliyatda talabalar bilan kommunikativ aloqa o'rnatish qobiliyati; talabalar ongida erkinlik va tashabbuskorlikni, o'z fikr mulohazalarini qo'rqmasdan bayon qilish ko'nikmalarini tarbiyalash; qiyin holatlarda talabalarga yordam bera olish; tarbiyaviy tadbirlarni o'tkazishda talabalar jamoasi bilan doimo maslahatlashish; o'tkazilayotgan tarbiyaviy tadbirlar yuzasidan talabalarning fikrlarini o'rganish; o'z-o'zini boshqarishning turli shakllaridan unumli foydalanish; har bir talabani yashirin ijobiy fazilatlarni ko'ra olish va takomillashtirish; talabalarning ijtimoiy kelib chiqishiga qarab toifalarga ajratmaslik, bir xil munosabatda bo'lish.

Tarbiyaviy metodlarni qo'llashning o'z texnikasi mavjud bo'lib, u o'qituvchining pedagogik mahoratiga bog'liq. A.S.Makarenko aytganidek, "talabalar o'qituvchining tarbiyachi sifatidagi ta'sirini, uning tashqi ko'rinishidan, boy ma'naviyatidan, notiqlik san'atidan, so'z intonatsiyasini mukammal o'z o'rnida qo'llay olishidan, yuz ifodasidan o'zlariga qabul qiladilar". Bunda quyidagi omillar yetakchi vosita sifatida ko'zga tashlanadi:

Pedagogik texnika – o'qituvchiga o'quv faoliyatida ham, o'qishdan tashqari faoliyatda ham zarur bo'lgan umumiy pedagogik malakalar majmuidan tashkil topadi. Pedagogik texnikaning tarkibiy qismlar: nutq madaniyati, mimik pantomima, o'qituvchining hissiy xolati.

Nutq madaniyati- savodli gapirish, o'z nutqini chiroyli va tushunarli, ta'sirchan qilib bayon etish, o'z fikr va his-tuyg'ularini so'zda aniq ifodalash.

Mimik pantomima – aniq imo-ishora, ma'noli qarash, rag'batlantiruvchi yoki iliq tabassum.

O'qituvchining hissiy xolati – jiddiylik darajasi, umummbaxshlik, xayrixoxlik kayfiyatini saqlash, o'zi hissiy dam olishini tashkil etish.

Pedagogning asosiy qudrati – so'zdan tashqari uning munosabatida nutqsiz vositalari mavjud.

1.his-hayajonni ifodalaydi – gavgani tutishi, ishora, mimika, qadam tashlash, ko'zma-ko'z, aloqa.

2. Prosadika va ekstrolingvistika – nutq ohangi, ovoz balandligi, tembr, pauza, uf tortish, kulish, yo'talish.

3. Takesika – qo'l berib ko'rishish, urib-urib qo'ymoq, silab qo'ymoq, dahldorlik.

4. Proksemika - to'g'ri yo'l topish, masofa tutish.

O'quv faoliyati-bu jamoada talaba shaxsini rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlarni yaratish maqsadida tarbiyaviy o'zaro munosabatlarni tashkil etish faoliyati

sifatida qarashimiz mumkin. Strukturaviy ravishda ta'lim faoliyatini tarkibiy qismlar to'plami sifatida quyidagilarni ifodalanishi mumkin: maqsadlarni belgilash faoliyati, prognostik, diagnostik, konstruktiv (dizayn), tashkiliy, kommunikativ, analitik, tuzatish.

Zamonaviy sharoitda ta'lim faoliyati konseptual yondashuvlarga asoslanadi: shaxsga yo'naltirilgan, kulturologik, aksiologik. Bunda ta'limni insonparvarlashtirish va demokratlashtirish tamoyillari yetakchi rol o'ynaydi. Zamonaviy umumiy o'rta ta'lim maktabning gumanistik ta'lim tizimining asosiy g'oyasi—bu shaxs va uning qobiliyatlarini rivojlantirish, o'zini rivojlantirish va anglash uchun sharoit yaratishga, o'qituvchining psixologik va pedagogik yordamiga e'tibor qaratishdan iboratdir. Gumanistik ta'lim tizimining muhim elementi bu yosh avlodni muayyan sharoitlarda psixologik va pedagogik qo'llab-quvvatlashdan iborat: tarbiyalanuvchi o'zi faoliyat sub'ekti sifatida harakat qilishi; ijtimoiy muloqot, o'z salohiyatini namoyon qilish; tarbiyalanuvchining faoliyati ijtimoiy va qadriyat munosabatlariga yo'naltirilgan bo'lishi kerak; uyushgan faoliyat va aniq natijalar alohida ahamiyatga ega.

Zamonaviy ta'lim tizimi-bu o'zaro ta'sir qiluvchi akmeologik, pedagogik faoliyatning tarkibiy qismlarning ajralmas va tartibli to'plami bo'lgan va shaxs va jamoaning rivojlanishiga hissa qo'shadigan sinf jamoasi a'zolarining hayoti va tarbiyasini tashkil etish usulidir. Ta'lim formalizm, funksional yondashuv, og'zaki usullarning ustunligi kabi kamchiliklarini bartaraf etish lozim.

Jumladan ta'lim va tarbiyaning yetakchi vazifalari quyidagicha belgilash maqsadga muvofiqdir: qiziqishni, umumiy akademik ko'nikmalarni, maktabga va o'qishga ijobiy munosabatni shakllantirish; muloqot qobiliyatlarini tarbiyalash, tengdoshlar bilan hamkorlik qilish, do'stlik va o'zaro yordam; ijtimoiy normalar bilan tanishish, xulq-atvor madaniyatining asosiy ko'nikmalarini shakllantirish; talabalarining individual qobiliyatlarini aniqlash va ularning rivojlanishi uchun qulay shart-sharoitlarni yaratish. Boshlang'ich maktablarda tarbiyaviy ishlarning asosiy vazifasi inson hayotining barcha sohalarida ijtimoiy xulq-atvor normalarini joriy etish, ijtimoiy madaniy me'yorlarni o'z xulq-atvori bilan o'zaro bog'lash qobiliyatini rivojlantirishdir. Tarbiyaviy ishning mazmuni guruh faoliyatining har xil turlarida munosabatlarni shakllantirish: kognitiv, ijtimoiy yo'naltirilgan, mehnat, badiiy va estetik, jismoniy madaniyat va sog'lomlashtirish, aksiologik va madaniy yondashuvlar asosida yosh talabaning shaxsini shakllantirish.

Tarbiyaviy ishlar jarayonida o'qituvchining pedagogik pozitsiyasi muhim ahamiyatga ega. O'qituvchining pedagogik pozitsiyasi-bu pedagogik fikrlash, o'quv jarayonining mohiyatini anglash mahsulidir. Ijobiy pedagogik pozitsiya hamkorlik qilishga tayyorlik, kechirimlilik, har bir talabaning o'ziga xos individualligini ijobiy idrok etish, kashfiyotlarni rag'batlantirish, qulay axloqiy muhit yaratish istagini anglatadi.

Pedagogik pozitsiya, N.E. Shchurkova fikriga ko'ra, quyidagi xususiyatlarga ega: masofaviy ("yaqin", "uzoq"), darajali ("yuqorida", "ostida", "yonida"), kinestetik ("oldida", "orqasida", "birga"), empatik ("ichida", "tashqarida"), mazmunli ("predmetli", "munosabatli"). Talabalar faoliyatini pedagogik boshqarish uslublari: avtoritar, demokratik, liberal.

Demokratik uslub har bir talabaning shaxsini qabul qilish, tanlash erkinligi, fikr erkinligi va talabalarning o'zini o'zi boshqarish tizimini rivojlantirish uchun sharoit yaratish bilan tavsiflanadi.

O'zaro tarbiyaviy ta'sir turlari: vasiylik, muloqot, hamkorlik, konfrontatsiya, befarqlik, kelishuv, do'stona munosabat, tanbeh berish. O'qituvchi talabaning individual shaxsiy rivojlanishini nazorat qiladi, uning dunyo bilan o'zaro munosabatlarida yordam beradi. V. A. Slastenin fikricha o'qituvchi funksiyasiga quyidagilarni kiritadi: shakllantiruvchi, kommunikativ, loyihalash, tashkiliy va faoliyatga yo'naltirilgan, rag'batlantiruvchi, baholash, himoya, tuzatuvchi, uslubiy.

Sinf o'qituvchisining vazifalari: sinf talabalari faoliyatini madaniy tartibga solish; talabalar va ularning oilalarini har tomonlama o'rganish; xulq-atvor qoidalarini aniqlashtirish va amalga oshirish; talabalarning taraqqiyotini kunlik monitoring qilish; sinfdan tashqari ishlarni tashkil etish; talabalar jamoat tashkilotlari bilan hamkorlik qilish; ota-onalar bilan ishlash.

Sinf bilan ishlashda sinf o'qituvchisining quyidagi yetakchi faoliyatlarini qo'rsatish mkmkin: talabaning o'quv jarayoniga faoliyatini oshirish "nazorat" (davomat, xulq-atvor, burch, ovqatlanishni kuzatish; ota-onalar bilan munosabatlarni aniqlashtirish, o'quv jarayoniga e'tibor bermaydigan talabalar bilan individual ishlash); Kognitiv qiziqish va o'rganish istagini rivojlantirish uchun sharoit yaratadigan "kasbga yo'naltirish" (talabalar va ota-onalardan maktabning o'ziga xos xususiyatlari va uning talabalarga qo'yiladigan talablari, kognitiv xarakterdagi o'quv faoliyati, talabalarga o'z-o'zini nazoart qilish va tarbiyalashda yordam berish, o'quv jarayonini ta'minlash, sinfda ishlaydigan barcha o'qituvchilarning sa'y-harakatlarini muvofiqlashtirish); Talabalarning axloqiy me'yorlar va qoidalarga rioya qilishi, axloq va odob-axloq qoidalarini o'rgatish, axloqiy, ijtimoiy, huquqiy mavzulardagi suhbatlar, baholash, talabalar bilan individual ishlash o'quv jarayoni muassasasidagi xulq-atvor normalari; madaniy qadriyatlarni o'zlashtirishga yordam beradigan "ma'rifat tashuvchi", uning asosida o'quv jarayoni tashkil etiladi (ekskursiyalar, teatrga jamoaviy sayohatlar, muzeylar, ko'rgazmalar, kechalar va madaniyat haqida suhbatlar, sinf va maktabdagi madaniy tadbirlar); "ijtimoiy o'qituvchi talabalarning turli ijtimoiy muammolarini hal qilish (maktabda va uyda normal muloqot sharoitlarini yaratish, talabaning axloqini himoya qilish, ijtimoiy hayot ko'nikmalarini shakllantirish); faoliyat turlariga yordam beradigan "do'st" talabalarga g'amxo'rlik qiladi (sinf jamoasini shakllantirish, jamoaviy ijodiy faoliyatni tashkil etish); har bir ta'lim tizimida atrof – muhit mavjud-o'z yashash maydoni, unda sinf jamoasi a'zolarining birgalikdagi faoliyati va muloqoti amalga oshirilgan, shaxslararo va ishbilarmonlik munosabatlari rivojlanadi, individual va guruhviy qiymat yo'nalishlari. Unda sinf hayotining asosiy voqealari sodir bo'ladi, talabaning shaxsiyatining shakllanishiga va talabalar jamoasining shakllanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadigan vaziyatlar maxsus yaratilgan yoki o'z-o'zidan paydo bo'ladi.

Demak, o'qituvchining sinfda qulay faoliyat maydoni sifatidada hissiy va ma'naviy-axloqiy muhitni vujudga keltirishi juda muhimdir.

Shuningdek, yoshlarning psixologik xususiyatlaridan kelib chiqqan holda, pedagoglar, psixologlar va huquqshunoslar hamkorligida maktabgacha ta'lim muassasalari tarbiyalanuvchilari hamda talaba va talabalarning huquqiy bilimlarini oshirishga qaratilgan sodd, ravon tilda bayon qilingan huquqiy axborotlarni o'z ichiga olgan buklet, qonunlarga sharx, ma'lumotnoma va tarqatma materiallar ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish bu boradagi hamkorlikni metodik ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Sog'lom avlodni shakllantirishda yuqoridagi yo'nalishlarda olib boriladigan ta'lim - tarbiyaviy ishlarning zamonaviy shakllaridan ko'rik tanlov, seminar- trening, savol javob kechasi, o'quv seminari, bahs- munozara, uchrashuv, reytd, davra suhbat, muloqot, ilmiy-amaliy konferensiya, sport musobaqalari, kitoblar aksiyasi, taqdimot, she'rxonlik kechasi, do'stlik vestevallari va boshqalardan foydalanish ularning ijtimoiy faolligini oshirishda, sog'lom oilaga tayyorlashda, sog'lom turmush madaniyatini shakllantirishda samaralar garovidir.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, Oliy ta'lim jarayonida tarbiyaviy ishlar metodikasi fanini o'qitish mazmunini pedagogning akmeologik yondashuvlarga asoslanib takomillashtirishi natijasida "Tarbiyachi – ustoz, boshqalarning aql idrokini o'stirish, ma'rifat ziyosidan bahramand qilish, haqiqiy vatanparvar, haqiqiy fuqaro etib yetishtirish uchun, eng avvalo, tarbiyachining ana shunday yuksak talablarga javob berishi, ana shunday buyuk fazilatlarga ega bo'lishi" ga erishiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. E.G'. G'oziyev "Umumiy psixologiya" O'zbekiston Faylasuflari milliy jamiyati nashiri. T. 2010
2. Mirziyoev Sh. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. – Toshkent: "O'zbekiston" NMIU, 2017. 592 b. (27-28-bet)
3. Abduqodirov A. "Case-study" uslubi: nazariya, amaliyot va tajriba. Monografiya. – T.: "INNOVATSIYA-ZIYO", 2019. – 130 b.
4. Mavlonova R.A., Rahmonqulova N.X., No
5. Soxibova L.J. O'zbekistondagi ijtimoiy jarayonlarning shaxs madaniy saviyasiga ta'siri/ avtoreferat 2022y.
6. Mavlonova R.A., Rahmonqulova N.X., Normurodova B.A., Matnazarova K.O. Tarbiyaviy ishlar metodikasi. Darslik. – T.: 2014. – 360 b.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [AUTHORS INFO] [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ]

✉ **Hakimova Nargiza Supxonovna**, o'qituvchi [**Khakimova Nargiza Supkhanovna**, teacher], [**Хакимова Наргиза Супхановна**, преподаватель]; manzil: O'zbekiston, 117036, Buxoro, Buxoro tumani, Sheyxoncha MFY 17 uy [address: Uzbekistan, 117036, Bukhara, Bukhara district, Sheyxoncha 17], [адрес: Узбекистан, 117036, Бухара, Буарский район, Шейхонча МФУ 17 дом]; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4545-7261nargizahakimova19810517@com>

Original paper

TALABALARDA O'QUV MOTIVATSIYASINI SHAKLLANTIRISHNING IJTIMOY-PSIXOLOGIK TALABLARI

© R.M. Baxtiyorov¹✉

¹Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti, Toshkent, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada talabalarda o'quv motivatsiyasini shakllantirishning ijtimoiy-psixologik talablari bo'yicha eng so'ngi taqiqotlarni nazariy malumotlari va empirik xulosalari bilan tanishish mumkin.

MAQSAD: talabalarda o'quv motivatsiyasini shakllantirish bo'yicha ilmiy asoslangan amaliy tavsiyalar berish.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot jarayonida suhbat, anketa, kuzatish, content-analiz, eksperiment va mavzuga daxldor bir qator psixometrik metodikalarda foydalanildi va olingan natijalarning statistik ishonchlilik darajasi matematik statistika metodlaridan Styudentning t-mezoni, K.Pirsonning r-korrelyatsiya koeffitsienti, faktorli tahlil orqali tasdiqlandi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: talabalarning kasbiy o'sishi motivatsiyasini ularning doimiy motivlari va intilishlari to'plami sifatida aniqlashga imkon berdi, bu esa shaxsiy ehtiyojning o'sishining dinamik, uzluksiz va gumanistik yo'naltirilgan jarayonining mazmuni va yo'nalishini belgilab beradi. Ichki potensialni amalga oshirish qobiliyati va shaxsiy kasbiy va shaxsiy strategiyani va hayot davomida ta'lim yo'nalishini ongli ravishda tanlash, buning natijasi bo'lajak mutaxassisning kasbiy malakasini shakllantirishning yuqori darajasidir. Bu jarayonda innovatsion texnologiyalardan (psixologik treninglar, o'yin texnologiyalari, pedagogik muammoli vaziyatlar, guruhlarda ishlash, juftlikda ishlash va boshqalar) oqilona foydalanish samarali bo'ldi, bu esa, o'quvchilarning ta'lim motivatsiyasini shakllantirishni sezilarli darajada yaxshiladi.

XULOSA: talabalarda o'quv motivatsiyasini shakllantirish bo'yicha empirik ma'lumotlarni tahlil qilish ta'lim sifati va samaradorligiga ijobiy ta'sir qilishi isbotlandi.

Kalit so'zlar: talaba, o'quv motivatsiya, qiziqish, layoqat, qobiliyat, ta'lim yutuqlari, akademik ko'rsatkich, tashabbuskorlik, mas'uliyat, innovatsion tafakkur, kreativlik.

Iqtibos uchun: Baxtiyorov R.M. Talabalarda o'quv motivatsiyasini shakllantirishning ijtimoiy-psixologik talablari. // Inter education & global study. 2024. № 3(2). B.133–141.

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ТРЕБОВАНИЯ ФОРМИРОВАНИЯ УЧЕБНОЙ МОТИВАЦИИ У СТУДЕНТОВ

© Р.М.Бахтиеров¹✉

¹Ташкентский государственный университет востоковедения, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье можно ознакомиться с теоретическими данными и эмпирическими выводами новейших запретов на социально-психологические требования формирования учебной мотивации у студентов.

ЦЕЛЬ: дать научно обоснованные практические рекомендации по формированию учебной мотивации у студентов.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в процессе исследования использовались интервью, анкетирование, наблюдение, контент-анализ, эксперимент и ряд психометрических методов, связанных с темой, а уровень статистической достоверности полученных результатов подтверждался методами математической статистики, t-критерием Стьюдента, К. Коэффициент r-корреляции Пирсона, факторный анализ.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: позволило определить мотивацию профессионального роста студентов как совокупность их постоянных мотивов и стремлений, определяющую содержание и направленность динамичного, непрерывного и гуманистически ориентированного процесса роста личностных потребностей. Способность реализовать внутренний потенциал и осознанно выбирать личную профессионально-личностную стратегию и направление образования на протяжении всей жизни, результатом чего является формирование высокого уровня профессиональной квалификации будущего специалиста. В этом процессе эффективным было рациональное использование инновационных технологий (психологического тренинга, игровых технологий, педагогических проблемных ситуаций, групповой работы, парной работы и др.), что существенно улучшило формирование учебной мотивации студентов.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: доказано, что анализ эмпирических данных о формировании учебной мотивации у студентов положительно влияет на качество и эффективность образования.

Ключевые слова: студент, мотивация обучения, интерес, способности, способности, учебные достижения, успеваемость, инициативность, ответственность, инновационное мышление, креативность.

Для цитирования: Бахтиеров Р.М. Социально-психологические требования формирования учебной мотивации у студентов. // Inter education & global study. 2024. №3(2). С. 133–141.

SOCIO-PSYCHOLOGICAL REQUIREMENTS FOR THE FORMATION OF LEARNING MOTIVATION IN STUDENTS

© Rafail M. Baxtiyorov¹✉

¹Tashkent State University of Oriental Studies, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: in the article you can familiarize yourself with the theoretical data and empirical conclusions of the latest prohibitions on the socio-psychological requirements for the formation of educational motivation among students.

AIM: give scientifically based practical recommendations on the formation of educational motivation among students.

MATERIALS AND METHODS: during the research process, interviews, questionnaires, observation, content analysis, experiment and a number of psychometric methods related to the topic were used, and the level of statistical reliability of the results obtained was confirmed by methods of mathematical statistics, Student's t-test, K. Pearson r-correlation coefficient, factor analysis.

DISCUSSION AND RESULTS: made it possible to define the motivation for professional growth of students as a set of their constant motives and aspirations, which determines the content and direction of the dynamic, continuous and humanistically oriented process of growth of personal needs. The ability to realize internal potential and consciously choose a personal professional and personal strategy and direction of education throughout life, which results in the formation of a high level of professional qualifications of a future specialist. In this process, the rational use of innovative technologies (psychological training, gaming technologies, pedagogical problem situations, group work, pair work, etc.) was effective, which significantly improved the formation of students' learning motivation.

CONCLUSION: the analysis of socio-psychological requirements, factors and means of forming the national education of youth serves the development of processes associated with the education of students as comprehensively developed individuals in the educational system.

Key words: student, learning motivation, interest, ability, abilities, educational achievements, academic performance, initiative, responsibility, innovative thinking, creativity.

For citation: Rafail M. Baxtiyorov. (2024) 'socio-psychological requirements for the formation of learning motivation in students', Inter education & global study, (3(2)), pp. 133–141. (In Uzbek).

Bugungi kunda globallashub sharoita tez suratlar bilan inson ongu-shuriga kirib borayotgan bir vaqtda millatning intellektual salohiyatini shakllantirish, shaxsni jamiyatning oliy qadriyati sifatida har tomonlama kamol toptirish birinchi darajali ahamiyatga ega vazifaga aylanib bormoqda. Buning uchun esa millat, xalq va davlatni taraqqiyoti birinchi navbata intellektual shakllangan kadrlarga, bunday kadrlar esa yoshlarni o'quv faoliyatiga yo'nalganligi va ularning ijobiy motivlari bilan bog'liq hisoblanadi. Zamonaviy oliy ta'limning eng dolzarb muammolaridan biri talabalar uchun motivatsiyaga asoslangan o'quv jarayonini tashkil etishdir[1]. Shu munosabat bilan universitet talabalari o'rtasida o'qishga bo'lgan motivatsiyaning mavjud holati va ularning ta'lim faoliyatiga qo'yiladigan zamonaviy talablar o'rtasida qarama-qarshiliklar yuzaga keladi.

Universitetda o'qiyotganda talaba, birinchi navbatda, yangi didaktik vaziyatga moslashish bilan bog'liq bo'lgan bir qator muammolarga duch keladi, bu maktab ta'limidan tubdan farq qiladigan o'quv jarayonini tashkil etish shakllari va usullaridir. Ushbu yondashuv va u bilan bog'liq qiyinchiliklar o'ziga xos didaktik to'siqni yaratadi, uni engib o'tish kerak. Bundan kelib chiqadiki, ijobiy motivlar va asosli maqsadlarni shakllantirish bo'lajak mutaxassis shaxsini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega, chunki motivlar va maqsadlar faoliyatning muhim belgilovchilari hisoblanadi.

O'qitish jarayonida shakllangan talaba motivlarining tuzilishi bo'lajak mutaxassis shaxsining tayanchiga aylanadi. Shuning uchun ijobiy ta'lim motivlarini rivojlantirish o'quvchi shaxsini tarbiyalashning ajralmas qismidir.

So'nggi yillarda psixologik va ilmiy adabiyotlarda o'quv faoliyatini rag'batlantirish masalasiga alohida e'tibor qaratilmoqda[2]. Zero o'quvchiga nisbatan salbiy yoki befarq munosabat uning muvaffaqiyatsizligi yoki omadsizligiga sabab bo'lishi mumkin.

Motivatsiya tushunchasiga ko'plab xorijiy olimlar A.Bandur, S.Zanyuk, G.Ayzenk, V.Aseev, D.Braun G.Myurey, A.Rean, V.Stolina, X.Xekxaufen, F.Xoppe va boshqalar o'zlarining ilmiy ishlarini bag'ishlagan. R.R.Bibrich, I.O.Vasilev, I.I.Vartanova, V.V.Davydov, N.V.Yelfimova, E.P. Ilyin, A.K.Markova., M.V.Matyuxina, V.F.Morgun, A.B.Orlov, L.M.Fridman, O.M.Arestova, A.A.Verbytsky, E.I.Savonko va boshqa psixologlar o'quvchilarning o'quv faoliyati motivatsiyasini rivojlantirishning o'ziga xos xususiyatlariga katta e'tibor berganlar[3]. Talabalarning o'quv faoliyati motivatsiyasini o'rganish masalasi kam o'rganilgan.

Ko'p miqdorda olib borilgan fundamental tadqiqotlarga qaramay, motivatsiya fenomeniga nazariy aniqlik va qarashlarning bir xilligi hanuzgacha mavjud emas, bu muammoga mavjud qarama qarshi yondashuvlar bilan mazkur tushunchaning ko'p qirrali ekanligi bog'liq. Bir tomondan, motivatsiya xulq-atvoriga yo'naltirilgan va uni qo'llab-quvvatlovchi omillar majmui singari ko'rib chiqilsa, boshqa tomondan – organizm faolligini chaqiruvchi va uning yo'nalishini aniqlovchi uyg'onish yoki motivlar singari majmua, ya'ni inson xulq atvorini uyg'otuvchi va yo'naltiruvchi omillar majmui sifatidagi ko'rib chiqiladi. Undan tashqari, motivatsiya insonning aniq faoliyatini boshqaruvchi jarayon sifatida o'rganadi.

Ta'lim faoliyatini rag'batlantirish muammosini hal ahamiyati nuqtai nazaridan ta'lim motivatsiya, deb aslida bilan belgilanadi [4] o'quv jarayonini samarali amalga oshirish uchun muhim ahamiyatga ega. Ma'lumki, bu o'qishga salbiy yoki befarq munosabat bo'lib, talabaning past akademik ko'rsatkichlari yoki kam erishishiga sabab bo'lishi mumkin.

Motiv (Lat. moveo, movere–harakat qilish, faollashtirish, surish) inson harakatlari va amallarining rag'batlantiruvchi kuchidir [5]. Motiv, shuningdek, insonning faoliyatini keltirib chiqaradigan va ushbu faoliyat yo'nalishini belgilaydigan ongli ehtiyoj sifatida tushuniladi. Shunga ko'ra, motivatsiya–bu harakatni amalga oshirishga turtki bo'lgan aqliy hodisalar, shaxsning faoliyatini va uning rejalashtirilgan natijaga erishishga yo'naltirilganligini belgilaydigan harakat.

Faoliyatning muhim regulyatorlari bo'lgan yetakchi shaxsiy xususiyatlardan biri sifatida motivlar talaba faoliyatining yo'nalishini, uning xulq-atvori va axloqiy tamoyillarining barqarorligini belgilaydi. O'z o'quvchilarining motivlarining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olmagan holda, o'qituvchi prognozlash, o'z faoliyatining vazifalari, vositalari va usullarini aniqlash uchun muhim asoslarni yo'qotadi.

E.P.Ilyin[6] ta'kidlashicha, motiv faqat tashqi yoki ichki sharoitlardan kelib chiqadigan tananing ehtiyojlarini psixikada aks ettirish natijasidir. Shuning uchun ular motiv ongli ehtiyoj, deb aytishadi va faqat ma'lum bir holatda u shaxsning maqsadli harakatlarining asosiga aylanadi.

Talabani shaxs sifatida rivojlanishi bilan uning potensial imkoniyatlari kengayadi, o'z-o'zini takomillashtirishga bo'lgan ehtiyoj hech qachon to'liq qondirilmaydi. Shuning uchun motivatsiyani rivojlantirish jarayoni cheklanmagan.

Qoniqish darajasi kelajakka yo'naltirilgan ta'lim samaradorligining ko'rsatkichi sifatida qaraladi. Hozirgi qoniqish kelajakda o'rganish uchun motivatsiyani oshiradi. O'qishdan norozilik o'rganishga majburiy harakat sifatida qarash mexanizmini keltirib chiqaradi va motivatsiyani pasaytiradi. E.P.Ilyin [6] motivatsion jarayonlarni rivojlantirishda ehtiyojlarni qondirishning hal qiluvchi roliga e'tibor qaratadi.

Motiv nafaqat muvofiq ehtiyojni aniqlaydi, balki talabani ehtiyoj qondiriladigan o'rganish ob'ektlariga yo'naltiradi. Bunda motivlarning kuchi ayniqsa muhim rol o'ynaydi. Zaif motivatsiya bilan talaba o'qish natijalari haqida gapirmasa ham, sinfda faol ishlay olmaydi. Ya'ni, ehtiyojlar va motivlar shaxsning manfaatlari, e'tiqodlari va ideallari bilan chambarchas bog'liq. Shuni ta'kidlash kerakki, tadqiqotchilar o'rtasida ta'lim faoliyatining muvaffaqiyati uchun motivlarning ayrim turlarining ustuvorligi to'g'risida turli xil fikrlar mavjud. Ba'zi tadqiqotchilar kognitiv motivlarni (o'quv-kognitiv, o'z-o'zini tarbiyalash motivlari) eng zarur ta'lim faoliyati deb hisoblashadi [7].

Psixologiyada berilgan ta'lim motivlari (motivatsiyasi) ta'riflariga asoslanib, N.Norkulova [8] tomonidan taklif qilingan tarkib bo'yicha ularning tasnifini ko'rib chiqamiz. U kognitiv va ijtimoiy motivlarga bo'linadi.

Kognitiv motivatsiyaga quyidagilar kiradi:

kognitiv motivlar (yangi bilimlarni o'zlashtirishga yo'naltirish faktlar, hodisalar, naqshlar);

o'quv va kognitiv motivlar (bilim olish usullarini o'zlashtirishga yo'naltirish, bilimlarni mustaqil egallash usullari);

o'z-o'zini tarbiyalash motivlari (qo'shimcha bilimlarni egallashga yo'naltirish, ya'ni o'z-o'zini takomillashtirishning maxsus dasturini qurish).

Tegishli darajalarga ega bo'lgan ijtimoiy motivlar:

ijtimoiy motivlar (burch va mas'uliyat, ta'limning ijtimoiy ahamiyatini tushunish);

tor yoki pozitsion motivlar (boshqalar bilan munosabatlarda ma'lum bir pozitsiyani egallash, ulardan rozilik olish istagi);

ijtimoiy hamkorlik motivlari (boshqa odamlar bilan o'zaro munosabatlarning turli usullariga yo'naltirish).

L.Bojovich [9] ta'limning ijtimoiy va kognitiv motivlari nisbati normasini belgilab, kognitiv motivlar ierarxiyada ijtimoiy motivlar ta'minlanishi kerak, deb hisoblaydi.

Muallif motivlarni mazmuniga ko'ra quyidagi guruhlariga ajratadi:

mazmuni ijtimoiy ehtiyojlar, qiziqishlar, oliy ta'limning yuqori ijtimoiy ahamiyatidan xabardor bo'lgan keng ijtimoiy motivlar;

ta'lim faoliyati bilan bevosita bog'liq bo'lgan jarayonning o'zi, o'rganilayotgan narsalarning mazmuniga talabalar, ta'limga munosabat bildiruvchi ilmiy va kognitiv motivlar;

kasbiy motivlar; oliy ma'lumot kasb egallash uchun asos sifatida qaraladi;

utilitar motivlar, uning asosini bitirgandan keyin shaxsiy imtiyozlar olish, o'z farovonligi motivlari;

ijtimoiy identifikatsiya motivlari – talabaning ota-onasi, do'stlarining uning xulq-atvoriga ta'siri.

Ta'lim faoliyati motivatsiyasini o'rgangan F.Haydarov va boshqalarning ta'kidlaganidek, "o'rganish motivatsiyasi doimiy ravishda o'zgarib turadigan va bir-biri bilan yangi avlodlarga kiradigan bir qator motivlardan iborat. Shuning uchun motivatsiyani shakllantirish–bu o'rganishga ijobiy yoki salbiy munosabatni kuchaytirishning oddiy o'sishi emas, balki uning ortidagi motivatsion soha tuzilishining murakkablashishi" [5].

Ta'lim faoliyati motivatsiyasini tahlil qilish jarayonida asosiy narsa nafaqat dominant motivatorni (motivni), balki insonning motivatsion sohasining tashqi va ichki mazmunini aniqlashdir. Tashqi motivatsiya inson xatti–harakatlarini boshqaradigan yoki bostiradigan mukofotlar, jazolar va boshqa rag'batlantirish turlariga asoslanadi. Tashqi motivatsiya holatida xatti–harakatni tartibga soluvchi omillar shaxsning ichki o'ziga bog'liq emas. Ichki motivatsiya ishdan (o'qishdan) zavqlanishga hissa qo'shadi, qiziqish, hayajon uyg'otadi, shaxsning o'ziga bo'lgan hurmatini oshiradi. Ta'lim motivatsiyasi, boshqa motivatsiya turlari singari, barqarorlik va dinamizm bilan ajralib turadi.

Psixologik barqarorlik ular tomonidan insonga ta'sir qiluvchi omillarning keng o'zgarishi bilan aqliy faoliyatning zarur darajasini saqlab turish qobiliyati sifatida belgilanadi.

Barqarorlikning haqiqiy ifodasiga asoslanib, mualliflar uni ta'lim motivatsiyasining kuch, xabardorlik, samaradorlik, faoliyatning ma'no shakllantiruvchi motivini shakllantirish, jarayonga yo'naltirish va boshqalar kabi xususiyatlari bilan birgalikda ko'rib chiqadilar.

E. Savonko va I. P. Imenitova [11] talabalar motivatsiyasining turlari bo'yicha quyidagi shartli tasnifga e'tibor qaratadi:

talabaning psixologik xususiyatlari va o'quv jarayoni bilan bog'liq bo'lgan birinchi, dominant tip motivatsiyaning o'ziga xos ichki turi sifatida talabaning ma'lum bir fanga qiziqishini belgilaydi;

ikkinchi tur–situatsion motivatsiya, bu turni o'quv jarayoniga tashqi deb hisoblash mumkin;

uchinchi tur–konformist yoki taklif qiluvchi motivatsiya. Bu qiymat yo'nalishlari va shaxsning haqiqiy xatti–harakatlari o'rtasidagi tafovutlar bilan bog'liq. Masalan, vaziyat yuzaga kelganda muayyan mavzuni o'rganishga qiziqishi bo'lmagan talaba oldida, tanlangan kasb doirasida muvaffaqiyatli faoliyat uchun zarur bo'lgan ushbu mavzu bo'yicha bilimlarni olish zarurati tug'iladi – bu konformistik motivatsiyaning namunasidir. Bunday motivatsiyani rag'batlantiradigan imtiyozlar, masalan, oshirilgan stipendiya olish, davlat budjeti hisobidan o'qishni davom ettirish istagi, bakalavrning malaka darajasini olgandan keyin magistr darajasida o'qish istagi.

Motivatsiyaning uchinchi turi majburiy ekanligini ko'rish oson va bu psixologik noqulaylik bilan bog'liq. O'quv jarayonini tashkil etish va qurishga an'anaviy yondashuv ushbu turdagi rag'batlantirishni shakllantirishga katta e'tibor berishiga qaramay, tegishli motivlar ma'lum bir toifadagi talabalar uchun samarasiz bo'lishi mumkin. Ammo motivatsiya qanday bo'lishidan qat'i nazar, hatto eng ijobiy bo'lsa ham, u talabaning rivojlanishi uchun faqat potensial imkoniyat yaratadi, chunki motivlarni amalga oshirish maqsadlarni aniqlash jarayonlariga bog'liq.

N.Norqulova [8] tadqiqotida talabalar shaxsan muhim ma'no shakllantiruvchi motivni shakllantirishi mumkinligi va bu jarayon uning xususiyatlarini shakllantirishning ma'lum bir ketma–ketligida amalga oshirilishi ta'kidlangan. Muallif ta'kidlaganidek, dastlab o'quv–kognitiv motiv harakat qila boshlaydi, keyin u hukmronlik qiladi va mustaqillikka erishadi va shundan keyingina u amalga oshiriladi, ya'ni birinchi shart–bu o'quv faoliyatining o'zi tashkil etilishi.

A.Chuvalov ko'rsatganidek, motivatsiya faoliyat natijasiga emas, balki usullarga qaratilgan bo'lsa, samaraliroq ta'sir o'tkazadi[9].

Olimlar motivatsiya muvaffaqiyatli o'rganishning yetakchi omillaridan biri ekanligini isbotladilar. Ammo uning xususiyatlari va samaradorligi talaba o'tadigan o'quv jarayonining turli bosqichlarida farq qiladi. Birinchi kursdan oxirgi kursgacha ta'lim va kasbiy faoliyatning o'zi va uning motivatsiyasi o'zgaradi. Ularning umuman yangi vaziyatga va xususan ta'lim faoliyatiga moslashish jarayoni birinchi kurs talabalari uchun o'ziga xos hisoblanadi. Shuning uchun, mualliflarning fikriga ko'ra [6], motivatsiyani to'g'ri tushunish talabalar va o'qituvchilarning samarali ishlashi uchun zaruriy shart hisoblanib, ular ta'limning innovatsion usullari va yondashuvlaridan foydalangan holda o'z intizomiga kognitiv qiziqishni faollashtiradi, maqsadli rivojlantiradi va chuqurlashtiradi. Shu bilan birga, u faol ta'lim shakllari va usullaridan (muammoli va boshqa turlardan) foydalangan holda talabalarni o'quv faoliyatiga jalb qiladi.

Talabalarning bilim qiziqishlarini rivojlantirishda mustaqil ish usullari muhim o'rin tutadi. Bularga darslik, ma'lumotnomalar bilan ishlash, algoritm bo'yicha vazifalarni bajarish, tajribalar o'tkazish, talabalarga notanish vaziyatlarni tahlil qilish, sub'ektiv ravishda yangi ma'lumotlar yaratish, kurs ishlari va tezislarni yozish usullari kiradi.

Muvaffaqiyatli ta'limning sharti motivatsiya bo'lib, u o'quvchini o'z bilimlarini kengaytirish va chuqurlashtirish, tashqi omillardan ishonch va mustaqillikni oshirish maqsadida muayyan faoliyatga undaydi.

Universitetlardagi talabalar faoliyatini ishonch bilan ta'lim va kasbiy deb atash mumkin. O'rta maktab o'quvchilari maktabni tugatib, universitetlarga kirgandan so'ng, ular kasbiy o'zini o'zi tasdiqlash bilan bog'liq motivlarning o'zgarishi bilan ajralib turadi. Bu shuni anglatadiki, kasbiy motivlar nafaqat o'quv motivatsiyasi tarkibiga kiritiladi, balki uning ajralmas tarkibiy qismiga aylanadi, o'qitish motivlari bilan o'zaro ta'sir qiladi va ta'lim va kasbiy motivatsiyani shakllantiradi.

Olimlar motivatsiya muvaffaqiyatli o'rganishning yetakchi omillaridan biri ekanligini isbotladilar. Ammo bu omilning xususiyatlari va uning samaradorligi, ya'ni talaba o'tadigan o'quv jarayonining turli bosqichlarida farqlanadi. Birinchi kursdan oxirgi kursgacha ta'lim va kasbiy faoliyatning o'zi va uning motivatsiyasi o'zgaradi. Masalan, ularning umuman yangi vaziyatga, xususan, ta'lim faoliyatiga moslashish jarayoni birinchi kurs talabalari uchun o'ziga xos hisoblanadi.

Har qanday kasbiy ta'limning asosiy muammosi talabaning haqiqiy o'quv faoliyatidan uning kasbiy faoliyatini o'zlashtirishga o'tishdir. Faoliyatning umumiy nazariyasi pozitsiyasidan bunday o'tish birinchi navbatda motivlarni o'zgartirish chizig'i bo'ylab o'tadi, chunki bu faoliyatning konstruktiv belgisi bo'lgan motivdir. Ammo, agar kognitiv motivlar o'quv faoliyatiga xos bo'lsa, unda kasbiy motivlar amaliy faoliyatga xosdir. Shunday qilib, talabaning o'quv va kognitiv faoliyatidan mutaxassisning kasbiy faoliyatiga o'tish asosan kognitiv motivlarni kasbiy motivlarga aylantirish muammosidir. Shu sababli motivatsiya talabalarga shaxsiy hayotida yoki o'qishida, kelajakdagi faoliyatida yoki martabasida nimani yoqtirishlarini bilib olish va o'z-o'zini anglash uchun olgan bilimlaridan foydalanishni ta'minlashi zarur.

Ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish talabalarining kasbiy o'sishi motivatsiyasini ularning doimiy motivlari va intilishlari to'plami sifatida aniqlashga imkon berdi, bu esa shaxsiy ehtiyojning o'sishining dinamik, uzluksiz va gumanistik yo'naltirilgan jarayonining mazmuni va yo'nalishini belgilaydi. Ichki potensialni amalga oshirish qobiliyati va shaxsiy kasbiy va shaxsiy strategiyani va hayot davomida ta'lim yo'nalishini ongli ravishda tanlash, buning natijasi bo'lajak mutaxassisning kasbiy malakasini shakllantirishning yuqori darajasidir[13]. Bu jarayonda innovatsion texnologiyalardan (psixologik treninglar, o'yin texnologiyalari, pedagogik muammoli vaziyatlar, guruhlarda ishlash, juftlikda ishlash va boshqalar) oqilona foydalanish samarali bo'ldi, bu esa, o'quvchilarning ta'lim motivatsiyasini shakllantirishni sezilarli darajada yaxshiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Баклицкий И. О. Психологические особенности учебной мотивации студентов. / И. О Баклицкий. //Научный вестник Львовского государственного университета

- внутренних дел. Серия психологическая: сборник. / Львовский гос.ун–т внутр. дел. – Львов, 2008. – Вып. 2. – С. 16–27.
2. Бахтина И. А. Мотивация учебной деятельности студентов ССУЗ: дис. ... канд. психол. наук: спец.19.00.05. / Ирина Анатольевна Бахтина. – Казань, Ин–т среднего специального образования РАО, 1997. – 180 с.
  3. Педагогика ва психология: ўқув кўлланма / Ю.ф. Махмудов (ва бошқ.); масъул муҳаррир Ю.ф. Махмудов. - Т.: DIZAYNPRESS, 2011. 236 б.
  4. Бибрых Р. Р. Особенности мотивации и целеобразования в учебной деятельности студентов младших курсов. / Р. Р. Бибрых, И. А. Васильев. // Вестник МГУ. Серия 14. Психология. – 1987. – №2. – С. 20–30
  5. Ҳайдаров Ф., Абдукаримов Х., Алимова Ф., Ботиров Б. Талабаларнинг ўқув мотивларини шакллантириш. –Т.:2009-131 б.
  6. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы. / Е. П. Ильин. – СПб.: Питер, 2011. – 512 с
  7. Вершинская О. Б. проблемы формирования учебной мотивации студентов вузов. [Электронный ресурс]./ А. Б. Вершинская. – Режим доступа. tme.uio.edu.ua/dodatok.htm.
  8. Норкулова Н.Т. Ёшлар маънавиятида аффилиация мотивацияси психологияси. – Т.: «Fan va Texnologiya», 2015. 107-б.
  9. Витенко И. С. Общая и медицинская психология. / И. С. Витенко. – К.: здоровье, 1994 – – 296 С.
  10. Агасиева Н.М. Касбий мотивация талаба шахсияти ва профессионализми ривожланишининг ҳаракатлантирувчи омили сифатида // Замонавий фан ва таълим ривожланишининг долзарб муаммолари– 2018. – 97– 98 бетлар.
  11. Иванова Т. А. Мотивация учебной деятельности студентов. / Т. А. Иванова, А. Я. Левин.// Психологические механизмы регулирования поведения и оптимизации трудовой и учебной деятельности: Межвуз.сб. / Под ред. Г. С. Шляхтина. – Горький: Горьк. гос. ун–т, 1987. – с. 77–84.
  12. Изучение мотивации поведения детей и подростков. / Под ред. Л. И. Божович и Л. В. Благоннадежиной. –М.: Педагогика, 1972. – 352 с.
  13. R.M.Baxtiyorov. Talabalarda o'quv motivatsiyasini shakllantirishning ijtimoiy–psixologik omillari. Principal issues of scientific research and modern education. Tom2 №8. B.55-66. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8045663>

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉ **Baxtiyorov Rafail Marsovich**, o'qituvchi [**Бахтиеров Рафаиль Марсович**, преподаватель], [**Rafail M. Baxtiyorov**, teacher]; manzil: O'zbekiston, 00060, Toshkent shahri, Amir Temur ko'chasi 20 [адрес: Узбекистан, 00060, г. Ташкент, ул. Амира Темура 20], [address: Uzbekistan, 20 Amir Temur str., Tashkent, 00060]; E-mail: rafailbaxtiyorov@gmail.com ORCID 0000-0002-0722-8265

ВЛИЯНИЕ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ НА РАЗВИТИЕ ПАТРИОТИЗМА

© Р.А. Хайдарова¹✉

¹Ташкентский государственный университет востоковедения, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: данная статья направлено на анализ влияния предметов педагогики и психологии на формирование критического мышления и его роль в развитии патриотизма среди студенток, изучающих восточную филологию. Предметы педагогики и психологии рассматриваются как инструменты для развития аналитических навыков, которые могут способствовать более глубокому и осознанному пониманию культурных и социальных аспектов как своей, так и изучаемой культуры.

ЦЕЛЬ: изучение восточных языков расширяет понимание студентами мировой культуры и истории, что способствует более глубокому осмыслению собственной национальной идентичности. Целью здесь является использование критического мышления, в формировании у студенток способности к осмыслению и анализу культурных, социальных и политических процессов как внутри страны, так и на международном уровне. Этот подход не только способствует более глубокому пониманию собственной национальной идентичности, но и подготавливает студенток к эффективному взаимодействию с глобальным сообществом.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в вопросе грамотности и образованности женщин важнейшее значение приобрел изучение научных работ восточных мудрецов, а также идеи движения джадидизма в Туркестане которые могут служить мощным инструментом в развитии патриотизма. Исследования показывают, что учения таких мыслителей, как Аль-Фараби, Авиценна (Ибн Сино), Аль-Беруни и Алишер Навои, остаются актуальными для понимания культурных и социальных процессов в регионе. Анализ их работ позволяет глубже осмыслить историческое наследие и его влияние на современное общество [6].

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: для глубокого понимания взаимосвязи между критическим мышлением и развитием патриотизма у студенток, изучающих восточные языки, было проведено комплексное исследование. В ходе исследования анализировались учебные программы Ташкентского государственного университета востоковедения, и было проведено анкетирование и интервьюирование 200 студенток.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: студентки, с развитием критического мышление, более активны участвовали в культурных обменах, образовательных проектах, которые способствуют культурному и общественному развитию.

Ключевые слова: критическое мышление, патриотизм, анализ, толерантность, эмпатия, осознанность.

Для цитирования: Хайдарова Р.А. Влияние критического мышления на развитие патриотизма. // Inter education & global study. 2024. №3(2). С.145–150.

TANQIDIY FIKRLASHNING VATANPARVARLIK RIVOJIGA TA'SIRI

© R.A.Xaydarova¹✉

¹Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti, Toshkent, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqola pedagogika va psixologiya fanlarining sharq filologiyasi yo'nalishida tahsil olayotgan talaba qizlarda tanqidiy fikrlashni shakllantirishga ta'siri va uning vatanparvarlik tuyg'usini rivojlantirishdagi rolini tahlil qilishga qaratilgan. Pedagogika va psixologiya fanlari taxliliy ko'nikmalarni rivojlantirish vositalari sifatida qaralib, talaba qizlarga ham o'zining, ham o'rganilayotgan til madaniyatining turli jihatlarini chuqurroq va ongli ravishda tushunishga yordam beradi.

MAQSAD: sharq tillarini o'rganish talabalarning jahon madaniyati va tarixi haqidagi tushunchalarini kengaytiradi, bu esa o'z milliy o'ziga xosligini chuqurroq anglashga yordam beradi. Bu erda maqsad tanqidiy fikrlashdan foydalanish, talabalar o'rtasida mamlakat ichida ham, xalqaro miqyosda ham madaniy, ijtimoiy va siyosiy jarayonlarni tushunish va tahlil qilish qobiliyatini shakllantirishdir. Ushbu yondashuv nafaqat o'zining milliy o'ziga xosligini chuqurroq tushunishga yordam beradi, balki talaba qizlarni global hamjamiyat bilan samarali muloqot qilishga tayyorlaydi.

MATERIALLAR VA METODLAR: ayollarning savodxonligi va ta'limi masalasida Sharq donishmandlarining ilmiy ishlarini, shuningdek, vatanparvarlikni rivojlantirishda kuchli vosita bo'lib xizmat qilishi mumkin bo'lgan Turkistondagi jadidizm harakati g'oyalarini o'rganish muhim ahamiyat kasb etdi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, al-Farobiy, Avitsenna (Ibn Sino), Al-Beruni va Alisher Navoiy kabi mutafakkirlarning ta'limotlari mintaqadagi madaniy va ijtimoiy jarayonlarni tushunishda dolzarb bo'lib qolmoqda. Ularning asarlarini tahlil qilish tarixiy meros va uning zamonaviy jamiyatga ta'sirini chuqurroq tushunishga imkon beradi [6].

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tanqidiy fikrlash va vatanparvarlikni rivojlantirish o'rtasidagi bog'liqlikni chuqur tushunish uchun Sharq tillarini o'rganayotgan talabalar o'rtasida keng qamrovli tadqiqotlar o'tkazildi. Tadqiqot davomida Toshkent davlat sharqshunoslik universitetining o'quv dasturlari tahlil qilinib, 200 nafar talaba o'rtasida so'rovnoma va intervyu o'tkazildi.

XULOSA: talabalar, tanqidiy rivojlanish bilan fikrlash, madaniy almashinuvlarda, madaniy va ijtimoiy rivojlanishga hissa qo'shadigan ta'lim loyihalarida faolroq ishtirok etishdi.

Kalit so'zlar: tanqidiy fikrlash, vatanparvarlik, tahlil, bag'rikenglik, hamdardlik, xabardorlik.

Iqtibos uchun: Xaydarova R.A. Tanqidiy fikrlashning vatanparvarlik rivojiga ta'siri. // Inter education & global study. 2024. № 3(2). B. 145–150.

THE INFLUENCE OF CRITICAL THINKING ON THE DEVELOPMENT OF PATRIOTISM

© Raino A. Khaidarova¹✉

¹Tashkent State University of Oriental Studies, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this article is aimed at analyzing the influence of the subjects of pedagogy and psychology on the formation of critical thinking and its role in the development of patriotism among female students studying Eastern philology. The subjects of pedagogy and psychology are seen as tools for developing analytical skills that can contribute to a deeper and more informed understanding of the cultural and social aspects of both one's own and the culture being studied.

AIM: the study of Oriental languages expands students' understanding of world culture and history, which contributes to a deeper understanding of their own national identity. The aim here is to use critical thinking in shaping the students' ability to comprehend and analyze cultural, social and political processes both domestically and internationally. This approach not only contributes to a deeper understanding of their own national identity, but also prepares students for effective interaction with the global community.

MATERIALS AND METHODS: in the issue of literacy and education of women, the study of the scientific works of the Eastern sages, as well as the ideas of the Jadidism movement in Turkestan, which can serve as a powerful tool in the development of patriotism, has become of great importance. Research shows that the teachings of such thinkers as Al-Farabi, Avicenna (Ibn Sino), Al-Beruni and Alisher Navai remain relevant for understanding cultural and social processes in the region. The analysis of their works allows for a deeper understanding of the historical heritage and its impact on modern society [6].

DISCUSSION AND RESULTS: A comprehensive study was conducted for a deep understanding of the relationship between critical thinking and the development of patriotism among students studying Oriental languages. In the course of the study, the curricula of the Tashkent State University of Oriental Studies were analyzed, and 200 female students were surveyed and interviewed.

CONCLUSION: students, with the development of critical thinking, more actively participated in cultural exchanges, educational projects that contribute to cultural and social development.

Key words: critical thinking, patriotism, analysis, tolerance, empathy, awareness.

For citation: Raino A. Khaidarova. (2024) 'The influence of critical thinking on the development of patriotism', Inter education & global study, (3(2)), pp.145–150. (In Russ).

В современном обществе вопросы патриотического воспитания занимают одно из центральных мест в образовательной политике многих стран. В Республике Узбекистан, например, стратегия патриотического воспитания активно обсуждается и реализуется на всех уровнях образования, включая высшее, особенно в контексте глобализации и необходимости сохранения национальной идентичности. Узбекистан, как страна с богатым историческим и культурным наследием, активно работает над вопросами культурного и патриотического воспитания среди студенток-филологов, изучающих иностранные языки.

Патриотическое воспитание в Узбекистане направлено не только на формирование уважения к истории и культурным традициям, но и на подготовку молодежи к активной социальной, экономической и политической деятельности в интересах страны. Вопрос развития патриотизма среди студентов в Узбекистане, особенно тех, кто изучает иностранные языки, является важной и многогранной темой. Студенты, осваивающие иностранные языки, действительно часто сталкиваются с возможностью уехать за границу для дальнейшего образования, работы или проживания. В этом контексте развитие патриотизма может играть ключевую роль в сохранении культурных и национальных связей студентов с их родиной.

В условиях активной интеграции страны в мировое сообщество, владение иностранными языками становится не только карьерным активом, но и средством культурного обмена и дипломатии. В этом контексте студентки-филологи играют особую роль, становясь мостом между культурами. Изучение иностранных языков позволяет молодым людям лучше понять и принять другие культуры, одновременно осознавая и ценя свою уникальность и культурные корни. В Узбекистане этот процесс неразрывно связан с патриотическим воспитанием, которое включает в себя не только гордость за свою страну, но и стремление представить её на международной арене. Учёба иностранных (в дальнейшем восточных) языков стимулирует студенток филологов к размышлениям о том, как Узбекистан воспринимается за рубежом, и какие аспекты узбекской культуры могут быть интересны мировому сообществу.

Связь между критическим мышлением и патриотизмом в образовании была предметом многих исследований, которые показывают, что развитие критических навыков может способствовать более осмысленному и осознанному патриотизму [5]. Эта статья исследует, как критическое мышление влияет на восприятие культурных и национальных ценностей среди студенток, изучающих восточные языки.

Через формирования критического мышления студентки изучающие восточные языки учатся видеть связи и параллели между различными культурами, что способствует развитию толерантности, эмпатии и взаимопонимания. Целью является не только воспитание уважения к другим культурам, но и формирование осознанного отношения к собственной культурной уникальности и значимости.

Восточная философия, с её акцентом на гармонию, семейные ценности и общественное благо, предлагает уникальный взгляд на роль женщин в патриотическом воспитании. Изучение научных трудов восточных философов в университетских курсах способствует не только академическому развитию студентов, но и формированию их личной и национальной идентичности. Так, произведения Алишера Навои не просто отражают богатую историю узбекской литературы, но и воспитывают уважение к языку и культуре, что является важным элементом патриотизма [10,45-49].

Фараби в своих работах "Город добродетельных людей" и "Политический регламент" обсуждает структуру идеального государства, в котором каждый гражданин, независимо от пола, должен стремиться к добродетели и образованности для достижения счастья [1, 243]. Хотя Фараби не фокусируется непосредственно на женщинах, его идеи о важности образования для всех граждан могут быть интерпретированы как поддержка развития интеллектуальных и патриотических качеств среди женщин.

Ибн Сино (Авиценна), в своей "Книге исцеления", затрагивает вопросы логики, этоса и психологии, подчеркивая важность образования для развития личности [3,527]. Исследования показывают, его философия предоставляет фундамент для размышлений о значении образования женщин как элемента культурной и национальной гордости. Аль-Беруни, в своих трудах по изучению Индии, демонстрирует глубокий интерес к роли женщин в индийском обществе, описывая их активное участие в религиозной и социальной жизни [2,347]. Это указывает на его широкий взгляд и признание важной роли женщин в сохранении культурных традиций, что также важно для понимания патриотизма.

Ученые, такие как Жалаль ад-Дин Руми, подчеркивали важность духовного вклада женщин в общество, что также можно рассматривать как аспект патриотического воспитания. Эта перспектива расширяется современными мыслителями, которые обсуждают роль женщин в сохранении культуры и идентичности, особенно в контексте современных конфликтов и миграции [4].

Особое внимание среди джадидов Туркестана уделялось привлечению в сферу духовности и просветительства женщин и девушек, являющихся опорой нации. Джадиды утверждали, что общество не сможет прогрессировать, если половина его членов будет оставаться неграмотной. Исхакхан Ибрагимов, один из представителей этого движения, активно выступал за образование женщин, утверждая, что без образованных матерей невозможно вырастить здоровое и просвещенное поколение.

Рассмотрение идей джадидов и восточных мыслителей дает возможность осмыслить глубинные культурные и философские аспекты, связанные с образованием женщин, и применить их для развития критического мышления.

В современном мире университеты играют ключевую роль в развитии экономики, государства, гражданского общества, предоставляя знания, навыки, идеи

и фундаментальные исследования, необходимые любой стране для обеспечения экономического, социального, политического развития и роста. Практически все вузы видят свою миссию и роль в том, чтобы быть центрами образования, науки и культуры. [9] Учебные заведения должны создавать пространство для обсуждения исторических и культурных достижений страны на различных факультативных и мероприятиях.

Особенно в этом вопросе уникален роль языковых вузов, поскольку они обладают особыми возможностями для глубокого изучения языка, культуры и истории. Использование языка как средства для креативного выражения и понимания культурного контекста обеспечивает мощный инструмент для воспитания национальной гордости и идентичности.

Преподавание языка в контексте его культуры позволяет студентам глубже понимать и ценить своё наследие. Это подтверждается исследованиями, которые показывают, что языковое образование способствует укреплению культурной идентичности [7]. Клаус Крамш подчеркивает, что язык не просто средство общения, но и ключ к пониманию культурных значений и контекстов, что особенно важно в обучении филологии.

Критическое мышление — это способность логически анализировать информацию и аргументы, отличать факты от мнений, устанавливать причинно-следственные связи и делать обоснованные выводы. В контексте гражданского участия это означает, что студенты с критическим складом ума могут глубже понимать социальные, культурные и политические процессы своей страны и мира в целом.

1. Анализ исторических событий: Критическое мышление позволяет студентам осмысленно подходить к анализу исторических событий. Они учатся видеть различные интерпретации событий, понимать контекст эпохи и оценивать влияние истории на современность. Например, изучение причин и последствий важных исторических решений может помочь студентам понять, как прошлые ошибки и успехи формируют настоящее и будущее их страны.

2. Понимание культурных аспектов: Критическое мышление приводит к более глубокому пониманию культурных особенностей, идентичности и национальных ценностей. Студенты начинают ценить культурное разнообразие своей страны и мира, осознавая, как культура влияет на повседневную жизнь и общественные отношения.

3. Разбор политических процессов: Осведомленность о политических процессах и критический анализ политических действий и политики позволяют студентам активно участвовать в гражданской жизни. Они могут критически оценивать действия правительства, участвовать в выборах и общественных кампаниях, а также влиять на принятие решений через различные формы гражданского участия.

В исследованиях Лоренца и Колингера [8], подтверждается, что развитие критических навыков способствует не только академическому успеху, но и более

активному участию студентов в гражданской жизни. Это исследование показало, что студенты, которые активно применяют критическое мышление в учебе, чаще участвуют в дискуссиях, общественных дебатах, чем те, кто этими навыками не обладает.

Критическое мышление часто ассоциируется с развитием навыков анализа, оценки и создания аргументов. В контексте высшего образования, участие в дебатах и дискуссиях может значительно улучшить эти навыки у студентов. Процесс обучения, который включает дебаты и критическое обсуждение социальных и политических вопросов, не только способствует развитию аналитических умений, но и помогает студентам формировать более глубокое понимание своих национальных идентичностей и ценностей.

Анализ учебных программ проводился с целью выявления предметов, в которые можно внедрить элементы критического мышления. Особое внимание уделялось таким аспектам, как методы обучения, оценочные критерии, и наличие заданий на развитие аналитических навыков. Этот подход был поддержан исследованием Кларка и Майера (Clark, R.C. & Mayer, R.E., "E-Learning and the Science of Instruction", 2016, стр. 101-120), которое подчеркивает значимость структурного анализа учебных программ для оценки образовательного контента. Исходя из работы Кларка и Майера, методология анализа учебных программ была направлена на выявление и оценку тех аспектов учебных курсов, которые могут способствовать развитию критического мышления. В рамках исследования были определены следующие ключевые аспекты:

Методы обучения: анализируется использование различных педагогических стратегий, таких как обсуждения, кейс-стади, проектная работа, которые стимулируют активное участие студентов и критическую оценку информации.

Оценочные критерии: изучается, как оценочные механизмы влияют на мотивацию студентов к критическому анализу и самостоятельному мышлению, включая критерии для оценки аргументации, аналитических навыков и способности к саморефлексии.

Задания на развитие аналитических навыков: рассматриваются конкретные задания, направленные на развитие критического мышления, такие как анализ текстов, критическое рассмотрение научных статей, исследовательские проекты и др.

Роль педагогики в формировании критического мышления. Педагогика как наука о воспитании и образовании предоставляет теоретическую основу для разработки учебных программ, которые формируют критическое мышление. Это включает в себя разработку учебных стратегий, которые учитывают разнообразные потребности учащихся и создают среду, стимулирующую критическое осмысление информации.

В контексте педагогики акцент делается на использовании интерактивных и студентоцентрированных методов обучения. Эти методы включают:

Проблемно-ориентированное обучение (ПОО): стимулирует студентов решать реальные задачи, что требует критической оценки и применения знаний на практике.

Дебаты и обсуждения: позволяют студентам анализировать различные точки зрения, формулировать и защищать собственные аргументы, критически оценивать мнения других. Рефлексивное обучение: способствует развитию способности студентов к самоанализу и критическому осмыслению собственного опыта и знаний.

Роль психологии в формировании критического мышления. Психология, особенно образовательная психология, обогащает методологию анализа учебных программ за счет включения принципов когнитивного развития и обучения:

Теории когнитивного развития (например, теория Выготского о зоне ближайшего развития): помогают понять, как студенты усваивают сложные концепции и развивают навыки критического мышления в социальном контексте.

Концепции метакогниции: исследуют способность студентов к осознанию и регулированию собственных мыслительных процессов, что является ключевым для критического мышления. Анализ показал, что программы, активно интегрирующие эти педагогические и психологические подходы, эффективнее всего способствуют развитию критического мышления. Студенты, обучающиеся по таким программам, лучше оснащены для критической оценки информации, что прямо влияет на их способность формировать осмысленное и критически подкрепленное понимание патриотизма. При общем анализе результатов были сделаны следующие наблюдения: во-первых, 78,7% студентов, принявших участие в опросе, сообщили, что технологии критического мышления применимые на отдельных занятиях и внеурочных тренингах помогли значительно повысить вовлеченности, успеваемость, креативное мышление среди студентов на всех этапах учебного процесса; во-вторых, 54,3% опрошенных указали что, с развитием критического мышления на занятиях повышается эмоциональный интеллект, то есть умение анализировать противоположенное мнение и позиции, а это может способствовать лучшему пониманию и эмпатии к другим, что укрепляет межличностные отношения.

Данные результаты формирования критического мышления у студенток, показывает, что такой подход в развитии патриотизма более предпочтителен, поскольку он поддерживает глубокое и осмысленное отношение к своей стране, которое способно адаптироваться и реагировать на изменения и новые вызовы, позволяет им глубоко осмысливать и оценивать различные аспекты своей культуры, истории и общественных ценностей

Критическое мышление и участие в дебатах значительно углубили понимание студентками своей национальной роли и вклада в общество. Эти активности не только способствуют интеллектуальному и личностному развитию, но и мотивируют молодых девушек к активному гражданскому участию, что является ключевым компонентом здорового демократического общества.

При изучении восточных культур студентки проводили сравнения с собственной культурой. Это способствует развитию критического мышления, когда студентки не просто принимают факты, но анализируют и сравнивают их, видя сходства и различия

между своей и культурами других восточных стран. Понимание того, что каждая культура уникальна и имеет свои ценности и достижения, усиливает чувство гордости и привязанности к собственной стране и культуре. Это выражалось в активном участии студентов в культурной жизни своего университета.

Изучение других культур требует открытости и готовности понять новое. Это учит студентов эмпатии и уважению к различиям, что является важным аспектом здорового патриотизма, который развивается в тандеме с критическим мышлением.

Таким образом, патриотизм, основанный на глубоком уважении и любви к своей стране, может стимулировать студентов вносить вклад в развитие своей страны, даже находясь за границей. Это также может способствовать стремлению возвращаться в свою родину для применения полученных знаний и опыта.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Абу Наср Фаробий, "Фозил одамлар шаҳри" (Город добродетельных людей), Т.: Yangi asr avlodi, 2017 320
2. Beruniy. Tanlangan asarlar. II tom. Hindiston. Т. «Fan», 1965. A.Rasulov, Yu.Hakimjonov, G. Jalolov tarjimas. 538b.
3. Ибн Сино: Исцеление. Теология. В двух томах. Том I, Садра, 2024 720
4. Rumi, J. "Fihi Ma Fihi", Sufi Press, 1961
5. Jones, A., "Critical Thinking in Education: Contexts and Community", Educational Research, 2015, стр. 123-139
6. Исанов А.К., "Влияние философии Аль-Фараби на развитие культурной идентичности в Центральной Азии", Журнал восточных исследований, 2017, стр. 112-118.
7. Kramsch, C., "Language and Culture", Oxford University Press, 1998.
8. Lorenz & Kolinger, "Critical Thinking in Higher Education", American Journal of Political Science, 2017
9. Панькова Н.М. МИССИЯ УНИВЕРСИТЕТА В СОВРЕМЕННЫХ КОНЦЕПЦИЯХ ВЫСШЕГО УНИВЕРСИТЕТСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ, Известия Томского политехнического университета. 2008. Т. 312. № 6, 185 стр.
10. Хамраева Д.Ю., "Роль произведений Алишера Навои в формировании национального самосознания", Журнал литературной мысли, 2018, стр. 45-49.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉ **Haydarova Rahno Anvarovna**, katta o'qituvchi [**Хайдарова Раъно Анваровна**, старший преподаватель], [**Raino A. Khaidarova**, Senior lecturer]; manzil: O'zbekiston, 00060, Toshkent shahri, Amir Temur ko'chasi 20 [адрес: Узбекистан, 00060, г. Ташкент, ул. Амира Темура 20], [address: Uzbekistan, 20 Amir Temur str., Tashkent, 00060]; E-mail: rkhaydarova44@mail.ru ORCID 0000-0002-0722-8265

Original paper

PEDAGOGLARDA KASBIY SO'NISH JARAYONINING IJTIMOY-PSIXOLOGIK TAXLILI

© D.B. Botirova¹✉

¹Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti, Toshkent, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada pedagoglarning kasblariga nisbatan faolligi va qiziqishini so'nishi mexanizmlariga e'tibor qaratilgan, shu bilan birga mazkur xolatdagi shaxslarga qanday yordam berish yo'llariga to'xtalib o'tilgan.

MAQSAD: pedagoglarda kasbiy so'nish jarayonining ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini empirik jihatdan o'rganish hamda kasbiy so'nish profilaktikasi bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqish iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda kuzatish, suhbat metodlari, shuningdek, K.Maslach va S.Jeksonlarning «Psixik so'nish darajasini aniqlash» so'rovnomasining (Maslach Burnout Inventory *MBI*), V.V.Boykoning «Emotsional kuyish darajasi diagnostikasi» so'rovnomasi, A.A. Rukavishnikov «Psixik toliqishni aniqlash» testi, Spilberger-Xaninning «Kasbiy stress shkalasi» metodlaridan va «Pedagoglarda kasbiy so'nishning ijtimoiy-psixologik omillari»ni o'rganish bo'yicha mualliflik so'rovnomadan (IPS) foydalanildi va olingan natijalarning ishonchlilik darajasi matematik-statistik metodlaridan Kraskal-Uollis mezon, Studentning t-mezon, K.Pirsonning r-korrelyatsiya koeffitsiyenti orqali tasdiqlandi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: pedagoglarda kasbiy so'nish muammosining ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini o'rganish bo'yicha olib borilgan tadqiqot natijalari yuzasidan o'tkazilgan ilmiy tadqiqot natijalari asosida: pedagoglarda kasbiy so'nish jarayonining shakllanishiga ta'sir etuvchi chidamlilik, mijoz bilan aloqaning chuqurlashuvi, lokus nazorat, teskari aloqa, qarshilik ko'rsatish uslubi, o'z-o'zini baholash, o'zi faoliyat olib borayotgan muassasadagi munosabatlar, nevrotizm (tashvishlanish), mehnat ob'ektiga nisbatan bo'lgan munosabat, ekstroversiya kabi ijtimoiy-psixologik omillar empirik tadqiqotlar asosida aniqlangan

o'qituvchilarda kasbiy so'nish yosh, ish staji bo'yicha namoyon bo'lishiga ko'ra, rezistensiya (qarama-qarshilik), «tanglik darajasi», «charchoq hissi», «hissiy reaksiyaning noadekvatligi», «kasbiy majburiyatlarni bajarish hissining kamayishi» (reduksiya), «tashvishlanish va depressiya» xususiyatlari; erkaklarning voqelikni ichiga yutish, stressogen ta'sirlarni ayollar singari tezda o'tkazib yubora olmaslik, erkakning oila

boquvchisi, ta'minotchisi sifatidagi burch va mas'uliyatini his qilishi kabi gender psixologik xususiyatlari asoslangan.

XULOSA: pedagoglarda kasbiy so'nish jarayoning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari xamda omillarini tahlil qilish va kasbiy so'nish profilaktikasi bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Kalit so'zlar: kasbiy so'nish, xissiy so'nish, kasbiy stress, kasbiy o'zlik, kasbiy "men" lik, kasbiy malaka, kasbiy hamkorlik, kasbiy layoqat.

Iqtibos uchun: Botirova D.B. Pedagoglarda kasbiy so'nish jarayonining ijtimoiy-psixologik taxlili. // Inter education & global study. 2024. № 3(2). B. 152–161.

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПРОЦЕССА ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОТДАЧИ УЧИТЕЛЕЙ

© Д.Б. Ботирова¹✉

¹Ташкентский государственный университет востоковедения, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье основное внимание уделяется механизмам снижения активности и интереса педагогов к своей профессии и в то же время уделяется внимание тому, как помочь личности, оказавшейся в такой ситуации.

ЦЕЛЬ: эмпирическое исследование социально-психологических особенностей процесса профессионального выгорания у педагогов и разработка практических рекомендаций по профилактике профессионального выгорания..

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использовались методы наблюдения, интервью, а также опросник К. Маслача и С. Джексона «Определение уровня психического выгорания» (Maslach Burnout Inventory MBI), опросник В.В. Бойко «Диагностика уровня эмоционального выгорания», А.А. Рукавишников «Умственное истощение». Использовался тест «детерминации», методика «Шкала профессионального стресса» Спилбергера-Ханина и авторский опросник (ИПС) по изучению «социально-психологических факторов профессионального выгорания педагогов», а уровень достоверности полученных результатов определялся методом подтверждено математико-статистическими методами критерия Краскала-Уоллиса, t-критерия Стьюдента, коэффициента r-корреляции К. Пирсона.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: по результатам научного исследования, проведенного по изучению социально-психологических особенностей проблемы профессионального выгорания педагогов: устойчивость, влияющая на формирование процесса профессионального выгорания педагогов, углубление общения с клиентом, локус контроля На основе эмпирического исследования были определены такие социально-психологические факторы, как стиль сопротивления, самооценка, отношения в учреждении, где он работает, невротизм (тревожность), отношение к объекту труда, экстраверсия.

По проявлению профессионального угасания у педагогов по возрасту, стажу работы наблюдается резистентность (противоречивость), «уровень напряженности», «чувство утомления», «неадекватность эмоциональной реакции», «ощущение выполнения профессиональных обязательств», снижение (снижение), черты «тревоги и депрессии»; на таких гендерно-психологических характеристиках, как поглощение мужчиной действительности, неспособность так быстро, как женщины, переносить стрессовые воздействия, ощущение долга и ответственности мужчины как кормильца и кормильца семьи, основаны.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: он заключается в анализе социально-психологических особенностей и факторов процесса профессионального выгорания педагогов и разработке практических рекомендаций по профилактике профессионального выгорания

Ключевые слова: профессиональное выгорание, эмоциональное выгорание, профессиональный стресс, профессиональная идентичность, профессиональное Я, профессиональная компетентность, профессиональное сотрудничество, профессиональная компетентность

Для цитирования: Ботирова Д.Б. Социально-психологический анализ процесса профессионального отдачи учителей. // Inter education & global study. 2024. №3(2). С. 152–161.

SOCIO-PSYCHOLOGICAL ANALYSIS OF THE PROCESS OF PROFESSIONAL IMPACT OF TEACHERS

© Dilafrō'z B. Botirova¹✉

¹Tashkent State University of Oriental Studies, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this article focuses on the mechanisms of reducing the activity and interest of teachers in their profession and at the same time pays attention to how to help an individual who finds himself in such a situation.

AIM: Empirical study of the socio-psychological characteristics of the process of professional burnout among teachers and the development of practical recommendations for the prevention of professional burnout.

MATERIALS AND METHODS: the study used observation methods, interviews, as well as the questionnaire of K. Maslach and S. Jackson "Determining the level of mental burnout" (Maslach Burnout Inventory MBI), the questionnaire of V.V. Boyko "Diagnostics of the level of emotional burnout", A.A. Rukavishnikov "Mental exhaustion." The "determination" test, the Spielberger-Khanin Occupational Stress Scale method and the author's questionnaire (IPS) to study "socio-psychological factors of professional burnout of teachers" were used, and the level of reliability of the results obtained was determined by

the method confirmed by mathematical and statistical methods of the Kruskal-Wallis test, Student's t-test, K. Pearson's r-correlation coefficient.

DISCUSSION AND RESULTS: based on the results of a scientific study conducted to study the socio-psychological characteristics of the problem of professional burnout of teachers: stability, influencing the formation of the process of professional burnout of teachers, deepening communication with the client, locus of control. Based on the empirical study, such socio-psychological factors were identified as the style of resistance, self-esteem, relationships in the institution where he works, neuroticism (anxiety), attitude towards the object of work, extraversion.

According to the manifestation of professional decline among teachers, by age, work experience, resistance (inconsistency), "level of tension", "feeling of fatigue", "inadequacy of emotional reaction", "feeling of fulfilling professional obligations", decrease (decrease), traits of "anxiety and depression"; are based on such gender-psychological characteristics as a man's absorption of reality, the inability to endure stress as quickly as women, a man's sense of duty and responsibility as the breadwinner and breadwinner of the family.

CONCLUSION: it consists of analyzing the socio-psychological characteristics and factors of the process of professional burnout of teachers and developing practical recommendations for the prevention of professional burnout.

Key words: professional burnout, emotional burnout, professional stress, professional identity, professional self, professional competence, professional cooperation, professional competence

For citation: Dilafriz B. Botirova. (2024) 'Socio-psychological analysis of the process of professional impact of teachers, Inter education & global study, (3(2)), pp. 151–161. (In Uzbek).

Jahon ta'lim va ilmiy markazlari olib borilgan ilmiy tadqiqotlarda kasbiy faoliyat bilan bog'liq ruhiy charchash holati muammosi ko'pincha, «yordam berish» turidagi kasblar vakillari bilan bevosita bog'liq ekanligini, ular orasida o'qituvchilar alohida o'rin tutishi qayd etiladi. Shunga ko'ra, o'qituvchilar faoliyatining umumiy psixologik xususiyatlari, masalan, yuqori darajadagi aks ettirish ta'sirining asosiy «vositasi» sifatidagi shaxslararo muloqot, o'zini o'zi boshqarishning yuqori darajasi va boshqalarda kasbiy so'nish jarayonining kelib chiqishiga olib kelishi hamda ruhiy charchash holatini keltirib chiqarishi o'rganilmoqda. Ammo, bu masalada ta'kidlash kerakki, hozirgi vaqtda kasbiy muvaffaqiyat sharoitida o'qituvchilarda ruhiy charchash holatining kelib chiqishi va genezisini o'rganish muammosi ishlab chiqilmagan, bu mazkur tadqiqotning dolzarbligi va maqsadini belgilaydi. O'zbekistonda hozirgi kunda ta'limni modernizatsiyalashga alohida e'tibor qaratilmoqda, uning asosiy maqsadi ta'lim sifatini oshirishdir. Ushbu muammoning mumkin bo'lgan yechimlari pedagogik jarayonga innovatsion texnologiyalarni faol joriy etish bilan tavsiflanadi.

Davom etayotgan o'zgarishlar sharoitida nafaqat o'qituvchining yuqori kasbiy mahoratiga (bilim, ko'nikma va malakalarga), balki uning shaxsiy o'zini o'zi rivojlantirish

darajasiga, psixologik barqarorligiga ham yuqori darajadagi talablarni qo'yadi. Shundan kelib chiqib, Respublikamizda keyingi yillarda turli ta'lim maskanlarida faoliyat olib borayotgan pedagog va professor-o'qituvchilarning ruhiy salomatligini ta'minlash, psixologiya sohasida kasb psixologiyasi bo'yicha mutaxasislarni tayyorlash, o'qituvchilarning kasbiy shakllanishi uchun munosib shart-sharoitlarni yaratish, moddiy-texnik ta'minotini yaxshilash borasida sezilarli ishlar amalga oshirildi. Xususan, ... «jismonan sog'lom, ruhan va aqlan rivojlangan, mustaqil fikrlaydigan, Vatanga sodiq, qat'iy hayotiy nuqtai nazarga ega yoshlarni tarbiyalash» [1] ustuvor vazifa etib belgilandi. Ta'lim tarbiya sohasidagi mazkur islohotlarning asosiy maqsadi, albatta barkamol shaxs tarbiyasi masalasi hisoblanadi va Prezidentimiz Sh.M. Mirziyoyev ta'biri bilan aytganda «...jamiyat hayotini o'zgartirishga qaratilgan islohotlar avvalo ta'lim tizimidan boshlanganini ko'ramiz. Ta'lim va tarbiyaning asosi, poydevori bu – maktab. Maktabni maktab qiladigan kuch esa o'qituvchilardir»[2]. Bu, o'qituvchilik kasbi egalari zimmasiga qator mas'uliyatli vazifalarni yuklash bilan bir qatorda, pedagog va professor o'qituvchilarning psixosotsial salomatligini saqlash, pedagogik jamoalarda sog'lom ijtimoiy-psixologik muhitni yaratish, pedagoglarda kasbiy so'nishning oldini olish, turli psixologik mexanizmlar asosida ularning stressga barqarorligini oshirish zaruratini tug'diradi.

Kuzatishlardan ma'lum bo'lishicha, psixologiyada kasbiy so'nish muammosiga nisbatan qiziqish yaqin davrlardan boshlab, e'tibor berila boshlandi. 20-asrning so'nggi o'n yilligidan boshlab, jamiyat va insoniyat hayotiga bozor munosabatlarining joriy etilishi hamda jamiyatda inson mehnatining faollashuvi mazkur muammoni ilmiy o'rganishga zaruriyatini keltirib chiqardi[16].

Yigirmanchi asrning 90-yillari oxirida ruhiy so'nish odam kasbiy faoliyatining turli sohalarida "emotsional so'nish sindromi" nomi ostida maishiy psixologiyada o'rganila boshlandi. Xususan, o'qituvchilar, psixologlar, shifokorlar, ijtimoiy xodimlarning mehnat faoliyati xususiyatlarini o'rganish orqali ushbu "yordamchi" kasblar vakillarining barchasida kasbiy psixologik so'nish xavfini oshiradigan stress omillarining mavjudligi bilan birlashganligi aniqlandi[17].

Pedagoglarda kasbiy so'nish jarayonining ijtimoiy psixologik xususiyatlarini D.Qarshiyeva "Pedagog shaxsida kasbiy stress namoyon bo'lishiga psixologik determinantlarning ta'siri" [3] nomli tadqiqotlarida pedagog shaxsida kasbiy stressning kelib chiqishiga ta'sir etuvchi psixologik omillar va ularning o'qituvchilarda kasbiy so'nish jarayoniga ta'siri M.Kaplanova tomonidan "O'zbek maktablari o'qituvchisi shaxsining psixologik xususiyatlari" [4] nomli dissertatsiya ishida o'zbek maktabi o'qituvchilarining shaxsiy kasbiy sifatlarini shakllanishiga ta'sir etuvchi etnopsixologik, ijtimoiy omillarning o'ri Sh.G.Saparovning o'qituvchilarining shaxsiy-kasbiy xususiyatlarini o'rganishga bag'ishlangan tadqiqotida ta'kidlanishicha, ularning shakllanishi va rivojlanishi kasbiy faoliyatda amalga oshadi. Uning namoyon bo'lish darajasi va sifati o'qituvchilarning yoshi va ish staji bilan uzviy bog'liqdir. Shuningdek, muallif kasbiy xususiyatlarning rivojlanishida jins va kasbiy faoliyatning motivatsion asosi kabi omillarni ham ko'rsatadi. Shunga ko'ra,

“Yutuqqa erishishga bo‘lgan ehtiyojning yuqori darajasi tendensiyasi asosan 10 yilgacha stajga ega bo‘lgan 30-35 yoshgacha o‘qituvchilarda namoyon buladi. Keyin faoliyatda yutuqqa erishish ehtiyojining barqarorlashib borishi natijasida o‘rtacha qiymatlar tenglashib boradi [5].

Pedagogik ishning aqliy zo‘riqishni talab etishligi uning o‘ziga xosligi bo‘yicha N.V.Kuzmina, [6] Yu. L. Lvova, [7] N.B. Moskvina, [8] A.S. Slastenin, V.E.Orel, A.A. Rukavishnikovlar uchta asosiy tarkibiy qismlarning: pedagogik faoliyat, pedagogik muloqot va o‘qituvchi shaxsiyati xususiyatlari bilan bevosita bog‘liqdir

Tadqiqotchilar E. Edelvich, A. Brodskiy so‘nishni umidsizlik jarayoni kontekstida ko‘rib chiqadilar. Kasbiy so‘nishni o‘rganish natijasida idealizm va quvvatni yo‘qotish deb ta‘riflanadi. Bunda ideal g‘oyalar real vaziyatga to‘g‘ri kelmaydi, natijada inson o‘zi xohlagan natijaga erisha olmaydi [9].

Bundan tashqari, kasbiy so‘nish jarayonini o‘rganish bo‘yicha yana bir nechta modellar mavjud. Masalan, A. Pines-Aronson modeli. Ushbu yondashuvda hissiy so‘nish hissiyotlar bilan to‘yingan voqealarda uzoq vaqt qolish tufayli kognitiv, jismoniy va hissiy charchoqning maxsus holati sifatida taqdim etiladi[18].

Quyidagi tavsiyalar to‘g‘ridan-to‘g‘ri kasbiy so‘nishni boshdan kechirmayotgan o‘qituvchilar va so‘nishning birinchi bosqichidagi o‘qituvchilarga tavsiya etilishi mumkin[19]:

- hayotga ijobiy va yaxshi kayfiyatda munosabatda bo‘lish;
- oqilona turmush tarzini olib borish;
- o‘ziga ehtiyot bo‘lish, tananni tinglashni o‘rganish;
- ichki ovozni tinglash;
- o‘zizga g‘amxo‘rlik qilish: sog‘lom turmush tarzini olib borish, muloqot ehtiyojlarini qondirish;
- yetarlicha uxlash;
- o‘zini sevish;
- o‘zining qobiliyatiga ko‘ra, ishni olish;
- ishda baxt yoki najot izlashni to‘xtatish;
- boshqalar uchun yashashni to‘xtatish, ya‘ni ularning hayotini yashashni yig‘ishtirish;
- o‘zi uchun vaqt topish;
- o‘zi uchun biror bir qiziqarli va sevimli mashg‘ulotlar, qiziqarli kurslarni topish;
- vaqti-vaqti bilan hayotiga yangi narsalarni kiritish;
- ish bilan bog‘liq tajribalardan chalg‘itishni o‘rganish;
- kun voqealarini ehtiyotkorlik bilan tushunishni o‘rganish;
- biror kishiga yordam berishni yoki unga biror bir ish qilishni xohlashni o‘ylab ko‘rish: unga kerakmi? ehtimol buni uning o‘zi hal qila oladimi?;
- hazil-huzul bilan yashashni o‘rganish;
- iloji bo‘lsa, hamma narsani o‘z kuchi bilan qilish;
- sog‘liqqa zarar bermasdan muvaffaqiyatsizlikdan omon qolishga harakat qilish;
- keraksiz raqobatdan saqlanish

Pedagoglardagi kasbiy so'nish jarayonining o'rganish bo'yicha qator psixometrik metodikalarni o'tkazdik va ular quyidagicha empirik natijalarni qayd qildi. Empirik natijalar Student t-mezoni yordamida bir-biri bilan taqqoslandi, natijalar 1-jadvalga keltirilgan.

1-jadval

“Psixik so'nish darajasini aniqlash” (MBI) so'rovnomasi natijalari bo'yicha korrelyatsiya ko'rsatgichlari (n=193)

№	Shkalalar	1	2	3	4
1.	Psixoemotsional charchoq	1	0,427*	0,381**	0,788**
2.	Kasbiy faoliyatda shaxsiy yutuqlarning kamayishi (Reduksiya)		1	0,684	0,820**
3.	Kasbiy so'nish			1	0,540**
4.	Depersonalizatsiya (shaxsning begonalashuvi)				1

Izoh: * $r \leq 0,05$; ** $r \leq 0,01$

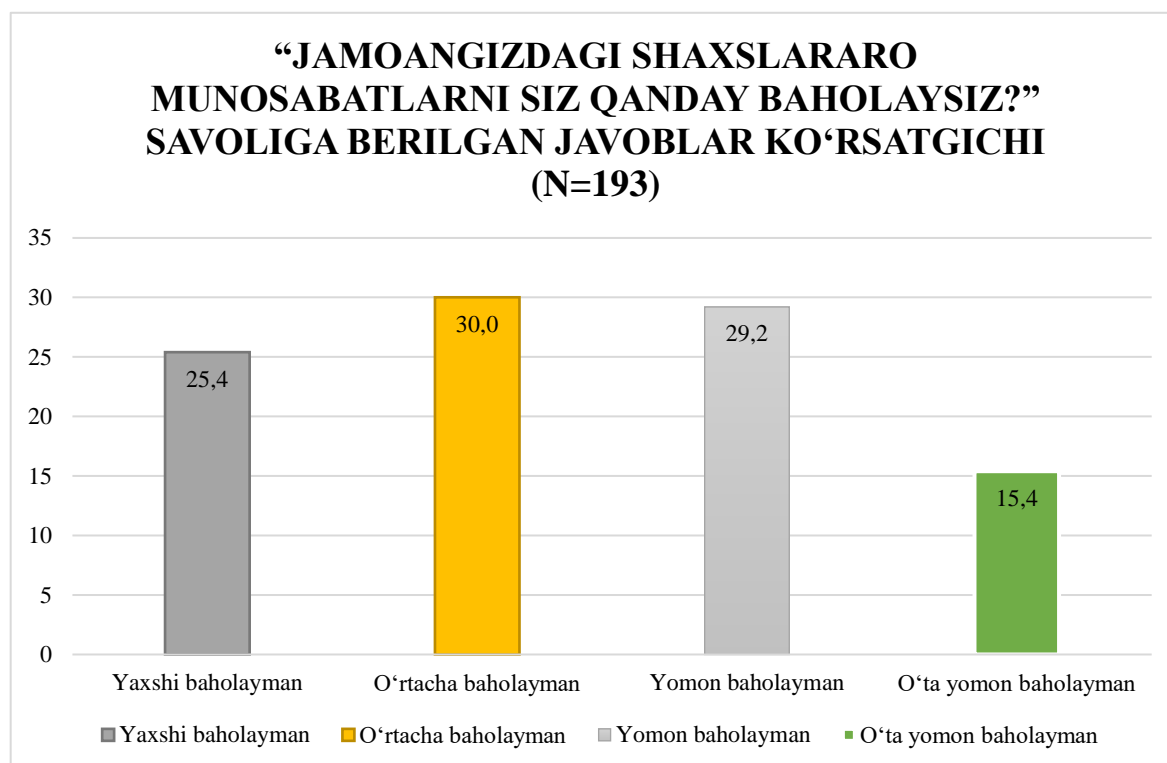
Olingan natijalardan ko'rinadiki, “Kasbiy faoliyatda shaxsiy yutuqlarning kamayishi” (Reduksiya) ($r=0,820$, $r \leq 0,05$) bilan “Psixoemotsional charchoq” shkalalari ($r=0,788$, $r \leq 0,01$), ko'rsatgichlari o'rtasida o'zaro korrelyatsion moslik kuzatildi. “Kasbiy so'nish” ($r=0,540$, $r \leq 0,01$) va “Depersonalizatsiya (shaxsning begonalashuvi)” shkalalari o'rtasida esa manfiy ko'rsatgichlar namoyon bo'ldi. Ushbu holatlar Respondentlarda “Psixoemotsional charchoq” va “Kasbiy faoliyatda shaxsiy yutuqlarning kamayishi (Reduksiya)” shkalalari yuqori, “Kasbiy so'nish” va Depersonalizatsiya (shaxsning begonalashuvi) nisbatan pastroq darajada ifodalanganligini ko'rsatadi.

Tadqiqot ishimizda kasbiy so'nish jarayonining ijtimoiy-psixologik omillarini o'rganish maqsadida o'zimiz tomonimizdan ishlab chiqilgan 20 savoldan iborat bo'lgan “Pedagoglarda kasbiy so'nishning ijtimoiy-psixologik omillari”ni o'rganish bo'yicha so'rovnomadan (IPS) foydalandik

So'rovnomadan olingan natijalardan ma'lum bo'lishicha, pedagoglarda kasbiy so'nish jarayonining kelib chiqishiga ta'sir etuvchi jamoadagi shaxslararo munosabatlardagi ziddiyatlar, jamiyatda o'qituvchilik kasbi nufuzining pastligi, maoshning yetarli emasligi, jamodagi muhitning nosog'lomligi, jamo faoliyatida adolatsizliklarning uchrab turishi, jamoadagi shaffoflikning yetarli emasligi, jamoa a'zolaridagi hamkorlikning yetarli emasligi, ish sharoiti, moddiy-maishiy imkoniyatlarning yaratilmaganligi, pedagogik faoliyatda ish yuklamasining yuqoriligi, o'quvchilarning tarbiyasi, xulq-atvoridagi nuqsonlar kabi omillar aniqlandi.

Jumladan, “Jamoangizdagi shaxslararo munosabatlarni Siz qanday baholaysiz?” nomdagi savolga respondentlar 29,2% yomon baholayman, 30,0% o'rtacha baholayman, 25,4 % yaxshi baholayman, 15,4% o'ta yomon va baholayman degan javoblarni berishganligi aniqlandi.(2 rasm)

Natijalarni empirik tahlil qiladigan bular, “Jamoangizdagi shaxslararo munosabatlarni Siz qanday baholaysiz?” nomdagi savolga respondentlarning 29,2% “yomon baholayman”, 30,0% o‘rtacha baholayman, 25,4 % yaxshi baholayman, 15,4% o‘ta yomon baholayman degan javoblarni berishganligi aniqlandi. Oxirgi ko‘rsatgichlar, ya‘ni, 25% “yaxshi” deb baholaganlar aslida kamchilikni tashkil etsa, 15,4 % “o‘ta yomon” deganlarning fikri ham e‘tibortlab, chunki bu – jamoadagi shaxslararo munosabatlar aksariyatning talabiga javob bermaydi, ya‘ni muhit yaxshi emas. To‘g‘ri har 4 nafar xodimning bittasi uchun munosabatlar ijobiy, lekin pedagogik jamoa uchun bu yetarli emas. Demak 29,2% shaxslararo munosabatni yomonligi o‘qituvchilar orasida kasbiy so‘nish jarayonini tezlashtiradi, degan xulosaga sabab bo‘ladi, ishga zo‘r-zo‘raki kelib ketish bora-bora kasbiy so‘nishga olib kelishi mumkin.

«Pedagoglarda kasbiy so‘nish jarayonining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari» mavzusida olib borilgan tadqiqot natijasida quyidagi xulosalar ishlab chiqildi:

1.Ko‘pgina tadqiqotchilarning fikriga ko‘ra, psixik so‘nish ko‘proq “odam-odam” sohasidagi kasblar vakillariga xosdir, ularning ishi odamlar bilan intensiv, yaqin aloqada bo‘lish, hissiy haddan tashqari zo‘riqish (shifokorlar, ruhoniylar, o‘qituvchilar, huquqshunoslar, ijtimoiy ishchilar, psixologlar, psixoterapevtlar va boshqalar) bilan bog‘liq. “Odam-odam” sohasidagi kasblar xodimlaridan muloqot qilish qobiliyati, empatiya (uning tajribalarida ishtirok etish orqali boshqa odamning ichki dunyosiga kirish), shaxsiy

intilishlarni, tashabbuslarni va mijozlarning individual xususiyatlarini qabul qilish, insonparvarlik va rahm-shafqat kabi fazilatlar talab qilinadi.

2. Shuni ta'kidlash kerakki, kasbiy so'nish haqidagi maqolalar va asarlar mualliflari bu haqda noaniq mulohazalarni ilgari suradilar. Xususan, ayrim hollarda o'qituvchilarning kasbiy faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan kasbiy deformatsiya sifatida, boshqa bir tadqiqotlarda – psixikani tartibga solish va uni salbiy hissiy ta'sirlardan himoya qilish imkonini beruvchi psixologik himoya mexanizmi sifatida talqin qilinadi. Biz tadqiqotimizda olingan natijalar asosida kasbiy so'nish - sindromi hayotning aqliy, somatik va ijtimoiy sohalaridagi buzilish belgilarining aniq kombinatsiyasi bilan tavsiflanadigan va muayyan alomatlarining mavjudligi charchashning turi va darajasini belgilaydi.

3. O'qituvchilarda hissiy charchash - birinchi navbatda, individual va shaxsiy xususiyatlar bilan belgilanadi. Bu, birinchidan, o'qituvchining qiymat-motivatsion sohasida nomuvofiqlik mavjudligi, xususan, kasbiy faoliyatda hayotning mazmunini shakllantiruvchi qadriyatlarni va muhim shaxsiy xususiyatlarni, xatti-harakatlar turlarini va afzal qilingan harakat yo'nalishini amalga oshirishning mumkin emasligi. Ikkinchidan, nevrotizmning yuqori darajasi - psixodinamik xususiyat sifatida shaxsiyatning hissiy beqarorligi kabi xususiyatlar o'qituvchilarning hissiy charchashining paydo bo'lishi va rivojlanishig ta'sir etuvchi tizimli omillari bo'lib, ular orasida: hissiy holatni nazorat qila olmaslik, maqsadga erishish uchun ahamiyatli bo'lgan sharoitlarni modellashtirish ko'nikmalarining kam rivojlanganligi; ularning harakatlarini dasturlash, o'z-o'zini boshqarish moslashuvchanligining yo'qligi kabilar namoyon bo'ladi.

4. Ish staji 21 yildan 30 yilgacha bo'lgan guruhga kiritilgan o'qituvchilar hissiy charchash sindromiga ko'proq moyil ekanlar. To'rtinchi guruh vakillari esa ushbu sindromga nisbatan eng kam moyil bo'lib, ular pedagogika sohasida eng ko'p ishlagan o'qituvchilar (30 yildan ortiq). Shunga ko'ra qayd etish mumkinki, tadqiqotimiz boshidagi hissiy charchash sindromi uzoq muddatli kasbiy faoliyat natijasida rivojlanadi degan gipoteza tasdiqlanmadi.

5. "Pedagoglarda kasbiy so'nishning ijtimoiy-psixologik omillari" ijtimoiy-psixologik so'rovnoma orqali qo'lga kiritilgan empirik natijalar jamoada shaxslararo munosabatni yomonligi va o'zaro hamkorlikni yo'lga qo'yilmaganligi o'qituvchilar orasida kasbiy so'nish jarayonini tezlashtirish mumkinligini ko'rsatdi.

6. Ijtimoiy-psixologik so'rovnoma natijalariga ko'ra "maoshning yetarli emasligi", "jamiyatda o'qituvchilik kasbi nufuzining pastligi", "jamo faoliyatidagi adolatsizliklar" va "jamodagi muhitning nosog'lomligi" kabi omillarni yuqoriligi ham pedagoglarda kasbiy so'nishini yuzaga keltirayotganiligi aniqlandi.

7. O'qituvchilarda emotsional so'nish bosqichining mehnat staji bo'yicha ifodalanishiga ko'ra, rezistensiya (qarama-qarshilik) bosqichi 5 yilgacha mehnat stajiga ega bo'lgan o'qituvchilarda eng yuqori darajani ko'rsatdi. Keyingi daraja 6-15 yillik ish stajiga ega bo'lgan o'qituvchilarda ifodalandi. "Tanglik" darajasi bo'yicha esa yuqori daraja 5 yilgacha ish stajiga ega bo'lgan o'qituvchilar zimmasiga to'g'ri keldi. "Charchoq hissi" bosqichida 16-30 yillik mehnat stajiga ega bo'lgan o'qituvchilar eng yuqori darajani namoyon qildi.

8. Kasbiy stress darajasining gender xususiyati bo'yicha ifodalanishiga ko'ra, Toshkent shahri erkak o'qituvchilarida yuqori ko'rsatgichni ko'rsatdi. Erkaklarda bu ko'rsatgich biror pastroq darajani ifodaladi. Demak aytish mumkinki, psixik so'nish va kasbiy stress darajasi ayollarga nisbatan erkak o'qituvchilarda bir muncha yuqoriligi kuzatiladi. Buni gender psixologik xususiyatlar ya'ni, voqelikni ichiga yutish, stressogen ta'sirlarni ayollar singari tezda o'tkazib yubora olmaslik, erkakning oila boquvchisi, ta'minotchisi sifatidagi burch va mas'uliyatini his qilishi va boshqa individual-psixologik xususiyatlar bilan izohlash mumkin.

9. Kasbiy muvaffaqiyat sharoitida oliy ta'lim professor-o'qituvchilari o'rtasida hissiy charchoq holati rivojlanishining notekis tabiati uning bosqichlaridagi o'zgarishlar ketma-ketligida kuzatiladi va bu, umumiy va o'ziga xos xususiyatlar bilan tavsiflanadi. Ya'ni, oliy ta'lim o'qituvchilari kasbiy faoliyat davomiyligiga qarab, ruhiy charchoq holatining bosqichlari shakllanishi quyidagi tartibiga ega: kasbiy faoliyat davomiyligi 5 yilgacha bo'lgan o'qituvchilarda "hissiy charchoq" – "tashvishlanish va depressiya" – "rezistensiya (qarshilik)" shkalalarida yanada yorqinroq ifodalandi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF–4947-son Farmoni // O'zbekiston Respublikasi qonun xujjatlari to'plami. – 6 (766)-son, 2017.- B. 25- 150.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabrdagi "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF–5847-son Farmoni // <http://lex.uz>.
3. Qarshiyeva D.S. Pedagog shaxsida kasbiy stress namoyon bo'lishiga psixologik determenantlarning ta'siri" psixol.f.d.dok.disser. T.: 2022 y..
4. Kaplanova M. "O'zbek maktablari o'qituvchisi shaxsining psixologik xususiyatlari. Психологические особенности личности учителя узбекской школы. Т. 1993 26 b.
5. Mota A.I., Lopes J., Oliveira C. Burnout in Portuguese Teachers: A Systematic Review // European Journal of Educational Research. 2021. Vol. 10. № 2. P. 693-703.
6. Кузмина Н.В. Психологическая структура деятельности учителя и формирование его личности: в 3-х томах. - Ленинград, 1964. — 920 с
7. Львова Ю. Л. Социально-педагогические проблемы развития профессиональной и общественной активности учителей/Ю. Л.Львова.–Москва: Сфера, 2012.–220 с
8. Москвина Н.Б. Личностно-профессиональные деформации педагогов // Педагогическое образование и наука, 2004 № 4. – 32-37 с.
9. Edelwich E., Brodsky A. Stages of Disillusionment in the Helping Professions. N. Y., 1980. 252 p.
10. Мадалиева З.Б. Эмоциональное состояние учителя: особенности проявления и способы регуляции /Автореферат дис.к.пс.н. Т.:2009. – 43 с. 135

11. Botirova D.B. Pedagogik faoliyatda kasbiy sunish jarayonining ijtimoiy psixologik asoslari. Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar. – Buxoro, 2023. № 3. – B. 303-307
12. Botirova D.B. Scientific and theoretigal basics of the process of professional characteristics of the process of professional withdrawal in educators. Вестник интегративной психологии. – Ярославл, 2023. №30 – С. 105-109
13. Ботирова Д.Б. The consepts of professional fade, causes of origin, components and stages. Academic research in modern science. International scientific-online conference (Т. 2, Выпуск 23, сс. 227–231).
14. 16.Jabborov X.X. "O'smirda milliy tarbiya shakllanishining psixologik qonuniyatlari". Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences.VOLUME 2 | ISSUE 1 ISSN 2181-1784 Scientific Journal Impact Factor. SJIF 2021: 5.423.
15. 17 Жабборов Хазрат Хусенович. Психологические особенности идеологического влияния "массовой культуры" на человеческий разум. СОЦИАЛЬНЫЙ ПСИХОЛОГ журнал для психологов. Основан в 2000 году в Ярославль. 2016 №2 (32). -С. 56-66.
16. Жабборов Хазрат Хусенович. The influence of psychological protective mechanisms in the formation of the ideological immunity in adolescents. European journal of psychological research vol. 4 No.1, 2017 ISSN 2057-4794.
17. Jabborov Kh.Kh.. The study of the problem of national education by eastern inkers. International Journal of Pedagogics (ISSN – 2771-2281) VOLUME 03 ISSUE 02 Pages: 14-20 SJIF IMPACT FACTOR (2021: 5. 705) (2022: 5. 705) (2023: 6. 676) OCLC–105677/OnlineLink:-<http://theusajournals.com/index.php/ijp/article/view/765>
18. N. Dj. Yadgarov, Ph. D. , Associate Professor Bukhara - open-air museum // Oriental Art and Culture. 2019. №IV (1). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/bukhara-open-air-museum>
19. Nodir D. Yadgarov, Taner Aşçı, Ihsan Toktaş BİR SANAT VE ZANAAT MÜZESİ OLARAK ÖZBEKİSTAN ORTAÇAĞ BUHARA MİMARİSİNDEN YAZLIK SITORA-I MOKHI-KHOSSA SARAYI // Inter education & global study. 2024. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/bir-sanat-ve-zanaat-m-zesi-olarak-zbekistan-orta-a-buhara-mimarisinden-yazlik-sitora-i-mokhi-khossa-sarayi> .

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉ **Botirova Dilafrō'z Bozorovna**, katta o'qituvchi [**Ботирова Дилафруз Базаровна**, старший преподаватель], [**Dilafrō'z B. Botirova**, Senior lecturer]; manzil: O'zbekiston, 00060, Toshkent shahri, Amir Temur ko'chasi 20 [адрес: Узбекистан, 00060, г. Ташкент, ул. Амира Темура 20], [address: Uzbekistan, 20 Amir Temur str., Tashkent, 00060]; E-mail: botirovadilafroz300@gmail.com, botirovadilafroz300@gmail.com

Original peper

YOSHLARDA MILLIY TARBIYA SHAKLLANTIRISHNING IJTIMOY-PSIXOLOGIK TALABLARI

© X.X. Jabborov¹✉

¹Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti, Toshkent, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada yoshlarda milliy tarbiya shakllanishining ijtimoiy-psixologik talablari, milliy tarbiyaning metodologik asoslari va milliy tarbiya shakllanishining ijtimoiy psixologik omillari bo'yicha psixometrik va ijtimoiy-psixologik so'rovnomalarning empirik natijalari va ular asosida ishlab chiqilgan ilmiy xulosalar borasida tavsiyalar berilgan.

MAQSAD: yoshlarda milliy tarbiya shakllanishining ijtimoiy psixologik omillari bo'yicha ilmoiy asoslangan amaliy tavsiyalar berish.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot jarayonida suhbat, anketa, kuzatish, metodlaridan, shuningdek, N.P.Kapustinning «O'quvchilar tarbiyasi darajasini diagnostikalash» metodi, E.G.Eydemiller, V.Yustiskisning «Tarbiya nuqsonlari omillarini aniqlash» testi, T.I.Pashukova tomonidan ishlab chiqilgan «O'smirlar shaxsidagi egotsentrik yo'nalishlarning sifat ko'rsatkichlari», V.Stefansonning «Guruhdagi xulq-atvor motivatsiyasini o'rganish», Y.Kulning «Rejelashtirishda harakatni nazorat shkalasi» metodikalaridan, S.R. Panteleyev va V.V. Stolin tomonidan «Subyektiv lokal nazorat», Y.V. Zalyubovskayaning «Shaxs tomonidan guruhni idrok etishni o'rganish», Meri Edvarsning «Shaxsni ma'qul topilgan jihatlarni aniqlash», M.Kubishkinaning «MAS» so'rovnomalardan, «Siz va farzanlaringiz» hammualliflik (Sh.R.Baratov; X.X. Jabborov) so'rovnomasidan foydalanildi. Olingan natijalarning statistik ishonchlilik darajasi matematik statistika metodlaridan Styudentning t-mezoni, K.Pirsonning r-korrelyatsiya koeffitsienti, faktorli tahlil orqali tasdiqlandi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: yoshlar tarbiyasi darajasining diagnostikasi natijasida «mehmondo'stlik», «tinglovchanlik», «hojatbarorlik», «g'amxo'rlik», «ahillik» milliy fazilatlarining ijtimoiy maydon ta'sirida namoyon bo'lish tufayli «ijtimoiy nufuzga», «raqobat, maqsadga erishishga intilish» ustuvor omil sifatida namoyon bo'lishi dalillanganligi va yoshlarda milliy tarbiya shakllanishining ijtimoiy-psixologik modeli shaxsga korreksion-adaptiv ta'sir etishning kommunikativ, persepsiv, interaktiv, didaktik bosqichlarida getereostereotip va avtostereotip qarashlarning o'z aro integrativ rivojlanishi muhimligi tufayli motivatsion baholash, xulq-atvorni nazorat qilish, hissiy, kognitiv, sog'lom sosializatsiya mezonlarini kiritish asosida takomillashtirilganligiga doir taklif va tavsiyalar ishlab chiqilganligi bilan belgilanadi.

XULOSA: yoshlarda milliy tarbiya shakllanishining ijtimoiy-psixologik talablari va omillari hamda vositalarini tahlil qilish ta'lim tizimida o'quvchilarni barkamol shahs etib tarbiyalash bilan bog'liq jarayonlarni rivojlanishiga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: tarbiya, fazilat, axloq, milliy tarbiya, milliy xarakter, g'oya, mafkura

Iqtibos uchun: X.X. Jabborov. Yoshlarda milliy tarbiya shakllantirishning ijtimoiy-psixologik talablari. // Inter education & global study. 2024. №3(2). B.162–172.

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПОТРЕБНОСТИ НАЦИОНАЛЬНОГО ВОСПИТАНИЯ МОЛОДЕЖИ

© X.X. Жаббаров¹✉

¹Ташкентский государственный университет востоковедения, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье приведены рекомендации по социально-психологическим требованиям формирования национального воспитания молодежи, методические основы национального воспитания и эмпирические результаты психометрических и социально-психологических опросников по социально-психологическим факторам формирования национального воспитания и на их основе сделаны научные выводы.

ЦЕЛЬ: дать научно обоснованные практические рекомендации по социально-психологическим факторам формирования национального воспитания молодежи.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в процессе исследования использовались интервью, анкетирование, методы наблюдения, а также метод Н.П. Капустин «Диагностика уровня образования учащихся», Э.Г. Эйдемиллер, тест В. Юстискиса «Детерминирующие факторы образовательных дефектов», Т.И. Пашуковой «Качественные показатели» эгоцентрических направлений в личности подростков». Из методов В. Стефансона «Исследование мотивации поведения в группе», Ю. Куля «Шкала контроля движений в планировании», «Субъективного локального контроля» С.Р. Пантелеева и В.В. Столина, «Исследование группового восприятия личностью» Ю.В.Залюбовской, «Личность» Мэри Эдвардс, определяющая благоприятные стороны», опросники «МАС» М.Кубишкиной, в соавторстве с опросником «Вы и ваши дети» (Ш.Р. Баратов; Х.Х. Джаббаров). Уровень статистической достоверности полученных результатов подтверждали с помощью t-критерия Стьюдента, r-коэффициента корреляции К. Пирсона и факторного анализа.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: в результате диагностики уровня образованности молодежи национальные качества «гостеприимство», «слушание», «нужность», «забота», «гармония» проявляются под влиянием социального поля, «социального престижа», «соревнование, стремление к достижению цели», мотивационная оценка, контроль поведения в связи с тем, что доказано, что это приоритетный фактор и социально-психологическая модель формирования национального воспитания молодежи в коммуникативной, перцептивной,

интерактивной Дидактические этапы коррекционно-приспособительного воздействия на личность определяются разработкой предложений и рекомендаций по совершенствованию на основе включения эмоциональных, познавательных, здоровых критериев социализации.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Анализ социально-психологических требований, факторов и средств формирования национального воспитания молодежи служит развитию процессов, связанных с воспитанием студентов как всесторонне развитой личности в образовательной системе.

Ключевые слова: воспитание, добродетель, нравственность, национальное воспитание, национальный характер, идея, идеология

Для цитирования: Жаббаров Х.Х. Социально-психологические потребности национального воспитания молодежи. // Inter education & global study. 2024. № 3(2). С.162–172.

SOCIO-PSYCHOLOGICAL NEEDS OF NATIONAL EDUCATION OF YOUTH

© Hazrat X. Jabborov¹✉

¹Tashkent State University of Oriental Studies, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article provides recommendations on the socio-psychological requirements for the formation of national education of youth, the methodological foundations of national education and the empirical results of psychometric and socio-psychological questionnaires on the socio-psychological factors of the formation of national education and scientific conclusions are drawn on their basis.

AIM: to give scientifically based practical recommendations on the socio-psychological factors of the formation of national youth education.

MATERIALS AND METHODS: during the research, interviews, questionnaires, observation methods were used, as well as the method of N. P. Kapustin "Diagnostics of the level of education of students", E.G. Eidemiller, the test of V.Yustiskis "Determining factors of educational defects", T.I.Pashukova "Qualitative indicators". egocentric directions in the personality of adolescents." From the methods of V. Stefanson "Study of the motivation of behavior in a group", Yu. Kul "Movement control scale in planning", "Subjective local control" S.R. Panteleev and V.V.Stolin, "Study of group perception by personality" by Yu.V.Zalyubovskaya, "Personality" by Mary Edwards, determining favorable aspects," "MAS" questionnaires by M. Kubishkina, co-authored with the "You and your children" questionnaire (Sh.R.Baratov; Kh.H. Jabborov). The level of statistical reliability of the results obtained was confirmed using Student's t-test, K. Pearson's r-correlation coefficient and factor analysis.

DISCUSSION AND RESULTS: as a result of diagnosing the level of education of young people, the national qualities of "hospitality", "listening", "need", "care", "harmony"

appear under the influence of the social field, “social prestige”. , “competition, desire to achieve a goal,” motivational assessment, behavior control due to the fact that it has been proven that this is a priority factor and a socio-psychological model for the formation of national education of youth in communicative, perceptual, interactive Didactic stages of correctional and adaptive influence on the individual are determined by the development of proposals and recommendations for improvement based on the inclusion of emotional, cognitive, healthy socialization criteria.

CONCLUSION: the analysis of socio-psychological requirements, factors and means of forming the national education of youth serves the development of processes associated with the education of students as comprehensively developed individuals in the educational system.

Key words: education, virtue, morality, national education, national character, idea, ideology

For citation: Xazrat X. Jabborov. (2024) ‘Socio-psychological needs of national education of youth’, Inter education & global study, (3(2)), pp. 162–172. (In Uzbek).

Mazkur maqolada jahonda BMT Bosh Assambleyasi tomonidan 2019-yil 25-iyuldagi 73-Sessiyasida 5-aprelni «Xalqaro axloq kuni» deb belgilanganligi hayotiy zarurat ekanligi nazariy va amaliy empirik jihatlar bilan asoslanadi. Jadal sur’atlar bilan rivojlanayotgan axborot oqimi, virtuallashish jarayonlari millat va elatlarning madaniy uyg’unlashuvini namoyon etmoqda, bu esa ijtimoiy-psixologik tanglik holatlari mamlakatlarning ijtimoiy hayotiga o’z ta’sirini ko’rsatmoqda. Rivojlangan mamlakatlarda inson kapitali sifatida uning axloqi, ta’lim-tarbiyasini oshirishda ijtimoiy o’zgarishlar integratsiyasiga alohida ahamiyat berilib, YUNESKOning 2030-yilgacha belgilangan xalqaro ta’lim konsepsiyasida mazkur masalaga e’tibor qaratilgan hamda har qanday mamlakat aholisida milliy tarbiya, axloq va milliy qadriyatini saqlab qolish zarurati ta’kidlangan. Bu borada butun dunyoda barqaror tinchlik, hamjihatlik va unga erishish uchun yoshlar xulq-atvorida milliy va umuminsoniy fazilatlarni mustahkamlashga qaratilgan sa’yi-harakatlarni va ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borish muammosi dolzarb bo’lib qolmoqda.

Respublikamizda so’nggi yillarda yoshlarni umuminsoniy fazilatlarga ega barkamol shaxs etib tarbiyalash g’oyalari asosida shakllantirishning zarur huquqiy-meyoriy asoslari yaratildi: «Yoshlarning ma’naviy, intellektual, jismoniy va axloqiy jihatdan kamol topishiga ko’maklashish...»[1] orqali mamlakat istiqboli va intellektual zahirasi bo’lgan yoshlarni «Uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiya»[2] da ko’rsatilgan kompetentsiyaviy yondashuvga ko’ra milliy fazilatlarni tarkib toptirish vazifalari belgilanganligi ularda milliy tarbiya shakllanishining ijtimoiy-psixologik omillarini ilmiy o’rganishda yetarli asos bo’la oladi.

Tarbiya masalasi bilan shug’ulangan aksariyat ijtimoiy psixologlar va jamoat arboblari ham go’daklik davridagi tarbiyaning shaxs shakllanishdagi muhim ahamiyatini ko’rsatib o’tganlar. Aksariyat olimlarning xulosalariga ko’ra, uch yoshgacha bo’lgan go’dak o’zining

rivojlanishida shuncha ko'p narsani egallaydiki, u yana shuncha bilimni o'n sakkiz yoshga qadar egallashi mumkin bo'ladi [19].

Masala yuzasidan adabiyotlar tahlili milliy tarbiya sohasida o'qituvchilarning faoliyatini metodik ta'minlovchi o'quv materiallari, shu jumladan, milliy va ma'naviy tarbiya sohasiga oid metodik qo'llanmalar, o'quvchilar uchun zarur darsliklar yetarli emasligini ko'rsatmoqda [22].

Aniqlanishicha, inson xarakteri asosan go'daklik paytida shakllanadi va bu davrda unda qanday xarakter xislatlari shakllansa – uning ikkinchi tabiati sifatida mustahkam o'rnamshadi. Keyingi o'zlashtiriladigan narsalar ular kabi chuqur o'rnamshmaydi [11]. Demak, har bir ota-ona milliy tarbiya an'analari go'daklikdagi tarbiyaga katta e'tibor qaratishlari zarur.

Milliy tarbiyaning ijtimoiy-psixologik jarayonlarini Z.T.Nishonova "Oquvchilarda milliy xususiyatlarni tadqiq etishning ilmiy-uslubiy asoslari" [21] nomli tadqiqotlarida, milliy an'analar va ijtimoiy omillar ta'sirida ilk o'spirinlarda ma'naviy tassavurlarni shakllanishi masalasi tadqiqotchi M.T.Isoqovaning [12] ishlarida, vataparvarlik tarbiyasi [3], o'smirda milliy birlik tuyg'usini shakllantirish [4], o'smirlar ma'naviyati shakllanishi [5], milliy g'oya tarbiyasi [6], internet o'yinlarining o'smir tarbiyasiga salbiy ta'siri [7], milliy tarbiyani shakllantirish orqali tahdidbardoshlikni rivojlantirish [8] kabilarning tadqiqotlarida yoritilgan.

Amerikalik olim M.Midning fikricha, taqlid muloqot, o'yin, o'qish va mehnat orqali shakllanadi. Bu jarayon boshqalarni ijtimoiy rolini qabul qilish, ularga o'xshashga intilishning ko'rinishidir [20].

Taqlid bolaning yoshiga, idrokiga bog'liq ravishda ongli yoki ongsiz tarzda yuz berishi mumkin. Bola go'dak yoshida kattalarga ko'r-ko'rona taqlid qiladi, buni ongsiz holatdagi taqlid deyishimiz mumkin.

Fransuz olimi E.Dyurkgeymning fikricha, bola taqlid qilish qobiliyati bilan tug'iladi, o'smir yoshiga yetganda esa taqlid qilish faqat tanlov asosidagina amalga oshib, ijtimoiy tajribani keng ma'noda egallay boshlashi, natijada bolaning xarakteri, temperamenti, qiziqishlari ham shakllanadi. Demak, bola o'sgan sari, taqlid jarayoni mazmunan o'zgaradi va ongli xarakter kasb etadi [10].

Tadqiqotchi kanadalik psixolog A.Bandura taqlidni bola sotsializatsiyasi (ijtimoiylashuvi) mexanizmining muhim tarkibiy qismi sifatida ko'rsatadi. Uning fikricha, kattalarga taqlid qilish asosida bolalarning axloq sohasidagi ijobiy fikrlari mustahkamlanishi yoki, aksincha, ularda tajovuzkorona xislatlar ham rivojlanishi mumkin [9].

Keltirilgan ma'lumotlardan xulosa qilish mumkinki, azaldan o'zbek xalqining tarbiya usullarida go'daklarni e'zozlash, kichik yoshli bolalarni erkin qo'yish, ularga qattiq intizom talabi qo'yilmasligi kabilar o'z ifodasini topib kelgan. Tartib-intizomga bo'lgan talabning kuchayishi bolaning keyingi yosh bosqichlarida (5–6 yoshdan so'ng) amalga oshirilgan. Mazkur yondashuvlar masalaga daxldor tadqiqotchi M.Quronov va X.Jabborov [23] larning "Baxtli bola ma'naviyati" nomli kitobida ham ko'rish mumkin.

Shu munosabat bilan bugungi globalashuvning shiddatli va axboriy sharoitida milliy tarbiyaning ijtimoiy-psixologik omillari tadqiq qilish orqali oiladada farzand tarbiyasi uchun tayanch fazilatlarni shakllantirish, mazkur fazilatlarga ularni odatlantirish, tarbiyada **tushuntirish/ko'rsatish/o'rgatish/namuna** bo'lish kabi ta'sirchan usullarni isloh qilish va shu orqali ma'naviy tarbiya tizimini yanada rivojlantirish alohida ahamiyat kasb etadi.

Endi milliy tarbiyani ijtimoiy-psixologik, tarixiy va etimologik jihatlariga to'xtalishni maqsad qildik. Jumladan antropologlarning ilmiy xulosalari, odamzodning tashqi ko'rinishi kechki paleolit - kromanonlar davri- bundan 40000 yildan buyon o'zgarmasdan kelmoqdaligini ta'kidlashadi [24]. Bu fikrning zamonaviy fanlar tomonidan tasdiqlanganligi odamning biologik evolyusiyasi tugallangan, degan xulosani berdi.

Milliy tarbiyani tahlil qilish uchun "O'quvchining milliy roli" tushunchasi sotsiologik kalit vazifasini o'taydi. Chunki bu tushunchaning ko'pqirraligi milliy-zamonaviy hayot jabhalarini, milliy tarbiya yo'nalishlarini ilg'ab olish imkonini beradi. Milliy tarbiya tizimini "milliy rol" tushunchasi orqali o'rganish har bir o'zbek o'g'il-qizining ilk o'smirdan "yaxshi bola", "yaxshi aka, uka, singil, opa" yaxshi jiyan, tog'a, bo'la..."; "yaxshi mehmon, mezbun"; "yaxshi do'st", "odobli bola" kabi "unvonli" munosabatga tayyorlash mexanizmini ochib beradi. Keng ma'noda esa o'quvchining milliy rolini o'zlashtirishga o'z ichiga milliy fazilatlarni, milliy axloq me'yorlarini singdirish, milliy-ijtimoiy hayotga tayyorgarlik jarayonlarini ham anglatadi [13].

Ijtimoiy rollarni milliy tarbiya omil asosida tasniflash, ularning kundalik hayotda, munosabatlarda bajarilishini ilmiy-pedagogik kuzatish - eng zamonaviy va istiqbolli usuldir. U bolaning "qarshisida" turib emas, balki milliy-ilmiy kuzatish imkonini beradi. Bu esa tadqiqotning ob'ektiv natijalariga ega bo'lishining asosiy shartlaridan biridir.

Milliy tarbiya ijtimoiy-psixologik jarayon sifatida o'rganishlarimizga asoslanib quyidagicha xulosalarni taqdim etish mumkin:

- milliylilik - ijtimoiy taraqqiyotning tadrijiy tamoyili natijasida yig'ilgan madaniy qadriyatlar sintezidir. Milliy tarbiya - ana shu madaniy-tadrijiy sintezga asoslangan holda yosh avlodni zamonaviy sharoitga va kelajakka mos ravishda shakllantirish jarayonidir: shaxsning milliyligi va zamonaviyligi - uning ijtimoiylashuvining madaniy darajasidir [14];

- har bir milliy madaniyat - umuminsoniy qadriyatning muayyan ko'rinishidir. Chunki insoniyat - bu xalqlar, millatlardir. Ana shu nuqtai-nazardan milliy tarbiya - har bir insonni o'z milliy madaniyati manbaida, ya'ni muayyan umuminsoniy qadriyat asosida shakllantirishdir[15];

- har bir inson o'z Hayoti davomida turli ijtimoiy rollarni o'taydi. Bu rollar mazmuni, ko'lami, namoyon bo'lish jabhalari ilk o'smirdan boshlab ko'payib, kengayib, murakkablashib, milliylashib boradi. Ana shunday tug'ma va ilk o'zlashtiriluvchi ijtimoiy rollardan biri – shaxsning milliy rolidir[16];

- xalqlar, millatlar mavjud ekan, milliy tarbiya jarayoni bizning xoxishimizdan tashqari ravishda, madaniy determinizm asosida davom etaveradi. Shuning uchun bu jarayonni davlatning manfaatlariga mos ravishda maqsadga yo'naltirilsa, milliy tarbiya ulkan yaratuvchan taraqqiyparvar ma'naviy kuchga aylanadi[17];

Yoshlarda milliy tarbiyani shakllanganlik darajalari bo'yicha qator psixometrik metodikalarni o'tkazdik va ular quyidagicha empirik natijalarni qayd qildi. Empirik natijalar Student t-mezone yordamida bir-biri bilan taqqoslandi, natijalar 1-jadvalga keltirilgan.

1-jadval

N.R. Kapustinning «O'quvchilar tarbiya darajasini diagnostikasi» metodikasi bo'yicha dastlabki natijalar, n=560

Omillar	Tajribadan oldin			
	Tajriba guruhi	Nazorat guruhi	t	p
Mehmondo'stlik	2,8	3,2	1,25	0,018
Tinglovchanlik	3,1	4,2	2,23	0,005
Muruvatlilik	2,7	3,3	0,90	0,016
G'amxo'rlik	2,4	3,5	2,21	0,005
Hojatbarorlik	2,3	3,2	2,60	0,005
Ahillik	3,6	4,1	0,66	0,023
Hurmatlilik	3,2	3,9	1,32	0,015

Izoh: *-p<0,05, **-p<0,01, ***-p<0,001

Olingan natijalardan ko'rinadiki, 100 dan ortiq umuminsoniy va insonparvar fazilatlar orasidan ko'proq millilik kasb etadigan, ota-onalar tomonidan farzandlariga milliy qadriyat sifatida aytiladigan «mehmondo'stlik», «tinglovchanlik», «muruvatlilik», «g'amxo'rlik», «hojatbarorlik», «ahillik» va «hurmatlilik» kabi fazilatlar o'smirlar milliy tarbiyalanganligining asosi sifatida o'rganildi va o'ziga xos empirik natijalar kuzatildi.

1-jadvaldan ko'rinib turibdiki, o'quvchilar orasida «**mehmondo'stlik**» milliy fazilati yetarlicha shakllanmagan. Mehmondo'stlik barcha millatlarga va elatlarga xos bo'lishiga qaramay barchasida mazkur fazilat odamlar xulq-atvorida ijobiy sifatlarni shakllanishiga xizmat qilgan. O'quvchilarda mehmondo'stlik milliy fazilatini shakllantirish orqaligina do'stlik, o'rtoqlik, odamgarchilik, insonparvarlik tuyg'ulari shakllantiriladi.

«Tinglovchanlik» milliy fazilati dastlabki natijalarga ko'ra, o'quvchilarda yashi shakllanmaganligini ko'rsatdi. Xalqimizning milliy tarbiya shakllantirishidagi ijtimoiy tasavvurlarida axloq normalarini yahshi tinglagan, qulogiga ilgan inson barkamolikka tez erishadi degan qarash ustuvor hisoblandi. Shunig uchun milliy tarbiyamizda «yahshi tinglagan yahshi uqadi» degan ibora yuradi.

«Muruvatlilik» milliy fazilatini ham past darajada shakllanganligini ko'rsatdi. Muruvatlilik milliy fazilati yahshilik, sahovat va himmat kabi sifatlarni o'z ichiga oladi. Muruvatlilikda jamoaviylikka yo'nalganlik bor. Jamoaviylik, birlik, jamlanish hamma zamonlarda ham rivojlanishning asosi hisoblangan.

«G'amxo'rlik» milliy fazilati ham yoshlarda yahshi shakllanmagan ekan. G'amxo'rlik fazilati har birimizning qalbimizdan chuqur o'rin egallagan va va kunlik hayotida o'zi sezmaganda tez-tez bajarib turadigan ezgu amallaridan biri hisoblanadi.

«Hojatbarorlik» milliy fazilati ham dastlabki natijalarga ko'ra past ko'rsatkichga ega bo'ldi. Mazkur milliy fazilat bag'rikenglik, hotamtoylik, yahshilik bilan tavsiflangan. Hojatbarorlik milliy fazilati birovni og'irini yengil qilish bilan izohlanadi. Hojatbarorlik alturistik hususiyat kasb etib, hojatbaror inson o'z manfaatidan boshqalarni manfaatini ustun qo'yadi.

Hojatbaror inson jamiyatga yo'nalgan bo'ladi. Hojatbarorlik fazilati axloqiy normalarni shakllanishiga xizmat qiladi.

«Ahillik» milliy fazilati ham past ko'rsatkichni qayd qildi. Tarixdan ma'lumki, xalqimiz ko'p sinov va qiyinchiliklarni matonat bilan engib o'tgan. Ota-bobolarimiz azaldan og'ir kunlarda ahil va hamjihat bo'lgan. Har bir qarori, harakatida mo'tabar manbalar, sog'lom aqlga tayangan va shu narsalarga ular ahillik orqali erishsi mumkinligini bilishgan. Ahillik – yagona oila yagona Vatan tuyg'usi, umumiy maqsad va manfaatga asoslangan, do'stlik, qon-qardoshlik, inoqlik va xayrixohlik natijasida hosil bo'ladigan milliy yaqinlik.

«Hurmatlilik» milliy fazilatini ham o'quvchilarda yahshi shakllanmaganligini ko'rsatadi. Hurmatlilik milliy fazilati hurmatga loyqlik, hurmat-e'tibor qozonganlik va izzat-obro'ga egalik bilan izohlanadi. Hurmatlilik milliy fazilati ham xalqimiz orasida milliy qadriyatga aylanib ulgurgan.

Tadqiqotda milliy tarbiya shakllanishiga o'quvchining guruhdagi xulq-atvor motivatsiyasining aloqasi o'rganildi va muhim ilmiy asoslangan empirik ma'lumotlar olindi, 2-jadvalga qarang.

2-jadval

V.Stefansonning «Guruhdagi xulq-atvor motivatsiyasini o'rganish» metodikasi bo'yicha olingan dastlabki statistik natijalar, n=560

№	Omillar	Tajriba guruhi		Nazorat guruhi	
		M	S	M	S
1	qaramlik	9,9	1,3	9,3	1,7
2	mustaqillik	6,7	1,1	7,3	1,3
3	muloqotmandlik	4,4	1,2	5,2	1,3
4	odamovilik	4,5	1,4	3,9	1,8
5	kurashga tayyorlik	5,9	1,2	6,5	1,3
6	kurashdan qochish	8,6	0,9	7,3	1,0

2-jadvalda keltirilgan empirik ko'rsatkichlarni tahlil qiladigan bo'lsak, o'smirlar xulq-atvorida «qaramlik» tendensiyalari bo'yicha tajriba guruhida (9,9), nazorat guruhida (9,3) ko'rsatkichlar qayd qilindi. Demak, mazkurni holatni o'smirlarni kimlargadir tobelik bog'liqlanib qolishlar yaqqol namoyon bo'lishi bilan izohlash mumkin. Qolaversa, bu sifat guruhdagi o'zaro hamkorlik va munosabatlarda shaxsning raqobatdan, kurashdan qochishga mjyillikni ham bildiradi.

O'smirlarning xulq-atvorida «mustaqillik» tendensiyalari esa tajriba guruhida (6,7) nazorat guruhida (7,3) ko'rsatkich qayd qildi. Ushbu holatni o'smirlarda guruhning normalarini o'z fikri va harakatida tasdiqlashga tayyorlik, mustaqil fikrlilikka bog'liq faoliyatni ko'rsatishga hozirligi bilan izohlash mumkin.

«Muloqotmandlik» xulq-atvor tendensiyalari bo'yicha tajriba guruhida (4,4), nazorat guruhida esa (5,2) ko'rsatkichlar qayd qilindi. Demak, bu tendensiya o'smirlarning guruh va uning tashqarisida emotsional aloqalar o'rnatishga intilishi, bu aloqalarning ko'pincha samarali ekanini tasdiqlaydi.

O'smirlarning xulq-atvoridagi «odamovilik» tendensiyasi tajriba guruhida (4,5) va nazorta guruhida esa (3,9) ko'rsatkichlarni qasd qildi. Mazkur holatni ular orasidagi guruhda qabul qilingan normalar va xulq standartlari hamda qadriyatlarni qabul qilishdan o'zini chetga olishi va guruhdan ajralishga moyilligi bilan izohlash mumkin.

«Kurashga tayyorlik» xulq-atvor omili tajriba guruhida (5,9) nazorat guruhida (6,5) ko'rsatkichni qayd qildi. Buni o'smirlardagi guruh hayotida faol ishtirok etishga bo'lgan ishtiyoqi, shaxslararo o'zaro munosabatlartlarda yanada yuqoriroq mavqega ega bo'lishga intilishlari bilan izohlash mumkin.

O'smirlar xulq-atvoridagi «kurashdan qochish» omili tajriba guruhida (8,6) nazorat guruhida (7,3) ko'rsatkichlarni qayd qildi. Mazkur holatni o'smirlarni o'zaro aloqa, ta'sirlarni chetlab o'tish, ziddiyat va bahslarda neytralikni (betaraflik) saqlab qolishga intilishi bilan izohlash mumkin.

«Yoshlarda milliy tarbiya shakllantirishning ijtimoiy-psixologik talablari» mavzusida olib borilgan tadqiqot natijasida quyidagi xulosalar ishlab chiqildi:

Yoshlarda milliy tarbiya shakllanishining ijtimoiy-psixologik omillari va vositalarini tahlil qilish ta'lim tizimida o'quvchilarni barkamol shahs etib tarbiyalash bilan bog'liq jarayonlarni rivojlanishiga xizmat qiladi.

Milliy tarbiya natijasida ijtimoiy taraqqiyotga erishish, madaniy qadriyatlar sintezi va milliy tarbiya asosida yosh avlodni zamonaviy sharoit va kelajakka mos ravishda tarbiyalash jarayoni amalga oshishi mumkin ekanligi tadqiqotda isbotlandi.

O'smirlik davrida milliy tarbiyaning shakllanish jarayonini tadqiq qilish alohida ahamiyatga ega bo'lib, bu davrda yigit va qizlar xulq-atvorida ijobiy fazilatlarga nisbatan salbiy sifatlarga moyillik ortib borib, «aliyenasiya», «marginalizatsiya», «egotsenrizm», «eskapizm», «abuliy», «apatiya» kabi illatlar namoyon bo'lishi, bu holatlarni ulardagi akseleratsiya va pubertatsiya jarayonlari bilan izohlash mumkin bo'ladi.

Ota-onaning bolaga munosabati natijasida farzandga nisbatan g'amxo'rlik qilish, kuchli hissiy aloqa bildirishni o'rtoqlik (hamkorlik) omiliga bog'liq ravishda kuchli namoyon bo'lishi tufayli o'smirlarda milliy tarbiya shakllanishiga ijobiy ta'sir etuvchi mustaqillik, muloqotmandlik, kurashga tayyorlik, jamoaviylik, affiliatsiya, tartib-intizom, ko'makni qabul qilish kabi ijtimoiy-psixologik xususiyatlar ustuvorlik qilishi aniqlandi.

Shaxs xususiyatlariga ko'ra xalqimiz orasida ko'proq milliylik kasb etgan va milliy qadriyatga aylangan «mehmondo'stlik», «tinglovchanlik», «muruvvatlilik», «g'amxo'rlik», «hojatbarorlik», «ahillik» va «hurmatlilik» kabi fazilatlar xulqda ustuvor namoyon bo'lishi sababli o'smirlarda milliy tarbiyalanganlikni ta'minlovchi o'z-o'ziga bo'lgan munosabatni ijobiyligi, o'ziga ishonch, o'z-o'zini hurmat qilish, boshqalardan ijobiy munosabatni kutish va «Men»ni «Biz»ga proeksalanish kabi tayanch mezonlarni differensiatsiyalash zarur

ekanligi isbotlandi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son "2022-2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida" Farmon
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Qarori. Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida. 1059-son. 2019-yil 31-dekabr. <https://lex.uz/docs/4676839>
3. Aripova M. "Talabalarda Vatan ravnaqi g'oyasini shakllantirishning pedagogik asoslari" nom dis. T.: 2009, - 157 b.
4. Abdurahmonova Z.X. "O'smirda milliy birlik tuyg'usini shakllantirish" nomzodlik dissertatsiyasi. T.: 2006, - 140 b.
5. Anvarova D.M "O'smirlar ma'naviyati shakllanishi va rivojlanishining psixologik xususiyatlari" nomzodlik dissertatsiyasi. T.: 2012, - 129 b.
6. Baratov Sh.R. "Istiqlol g'oyasining ijtimoiy psixologik asoslari" "Milliy istiqloq g'oyasi targ'ibotining ilmiy asoslari" mavzusidagi Res ilmiy-amaliy konf mat. T.: 2002,-B.80-82.
7. Baratov Sh.R., Jabborov X.X. "Ko'k kit" tuzog'iga qarshi kurashishning psixologik mexanizmlari. Psixologiya. Ilmiy jurnal. Buxoro, 2017, 1-son (25) -B.2-9
8. Baratov Sh.R., Jabborov X.X. O'smirda mafkuraviy immunitet shakllanishining psixologik mexanizmlari /O'quv qo'llanma, Buxoro, 2017, "Durdona" nash. 190 b.
9. Bandura A., Walters R. H. Social learning and personality development. – N.Y., 1963. – P. 329.
10. Дюркгейм Э. Ценностные реальные суждения // Социологические исследования. – М.: издво "Рефл-бут", 1991, № 2. – С. 109–110.
11. Измайлов А.Э. Народная педагогические воззрения народов Средней Азии и Казахстана. – М.: Педагогика, 1991. – С. 144.
12. Isoqova M.T. "Milliy an'analar va ijtimoiy omillar ta'sirida ilk o'spirinlarda ma'naviy tassavurlarni shakllanishi". P.f.n diss. T.: TDPU,1999 y,-178 b.
13. Jabborov X.X. "O'smirda milliy tarbiya shakllanishining psixologik qonuniyatlari". Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences.VOLUME 2 | ISSUE 1 ISSN 2181-1784 Scientific Journal Impact Factor. SJIF 2021: 5.423.
14. Жабборов Хазрат Хусенович. [Психологические особенности идеологического влияния "массовой культуры" на человеческий разум](#). СОЦИАЛЬНЫЙ ПСИХОЛОГ журнал для психологов. Основан в 2000 году в Ярославль. 2016 №2 (32). -С. 56-66.
15. Жабборов Хазрат Хусенович. [The influence of psychological protective mechanisms in the formation of the ideological immunity in adolescents](#). European journal of psychological research vol. 4 No.1, 2017 ISSN 2057-4794.

16. Jabborov X.X.. Ёшларда миллий тарбия шаклланишининг психологик қонуниятлари. Oriental renaissance: innovative, educational, natural and social sciences scientific journal. VOLUME 2 | ISSUE 1 ISSN 2181-1784 Scientific Journal Impact Factor. SJIF 2021: 5.423. <https://doi.org/10.24412/2181-1784-2022-1-209-219>.
17. Jabborov Kh.Kh.. The study of the problem of national education by eastern thinkers. International Journal of Pedagogics (ISSN – 2771-2281) VOLUME 03 ISSUE 02 Pages: 14-20 SJIF IMPACT FACTOR (2021: 5. 705) (2022: 5. 705) (2023: 6. 676) OCLC – 1121105677/ Online Link:- <http://theusajournals.com/index.php/ijp/article/view/765>
18. Khazrat H. Jabborov. PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL FACTORS IN IMPROVING THE QUALITY OF EDUCATION International Journal of Mechanical Engineering. ISSN: 0974-5823. Vol. 7 No. 2 February, 2022 –B 1838-1843.
19. Мария Земска. Семья и личность. – С. 74-75.
20. 20. Маргарет Мид. Культура и мир детства. – М.: Глав. ред. восточ. литературы, 1988. – С. 179.
21. Nishonova Z.T. "Oquvchilarda milliy xususiyatlarni tadqiq etishning ilmiy-uslubiy asoslari". T.: Adabiyot uchqunlari.2018.-B.125
22. Quronov M., X.Jabborov "Yosh ota-ona kitobi". "Muharrir" nashriyoti T.:2018 y.
23. Quronov M., X.Jabborov "Baxtli bola ma'naviyati" nomli qo'llanma // "Sano-standart" nashriyoti T.:2018 y. 268 b.
24. Васильенко Л.И., В.Е.Ермолаева. Вводн. Ст. Ю.А.Шрейдера.Глобальнѳе проблемѳ и обѳечеловеческие ценности: Пер. с англ. И франц., /Сост. - М.:Прогресс, 1990. – 495 с.
25. Yadgarov, Nodir. "Methods of Building Visual 3D Models Based on Descriptive Geometry." Middle European Scientific Bulletin 18 (2021): 242-246.
26. Nodir D. Yadgarov, Taner Aşçı, and Ihsan Toktaş. "BİR SANAT VE ZANAAT MÜZESİ OLARAK ÖZBEKİSTAN ORTAÇAĞ BUHARA MİMARİSİNDEN YAZLIK SITORA-I MOKHI-KHOSSA SARAYI" Inter education & global study, no. 2, 2024, pp. 25-43. doi:10.24412/2992-9024-2024-2-25-43

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉ **Jabborov Hazrat Xusenovich**, psixologiya fanlari doktori (DSc) [**Жабборов Хазрат Хусенович**, доктор психологических наук (DSC)], [Xazrat X. Jabborov, Doctor of Psychological Sciences (DSC)]; manzil: O'zbekiston, 00060, Toshkent shahri, Amir Temur ko'chasi 20 [адрес: Узбекистан, 00060, г. Ташкент, ул. Амира Темура 20], [address: Uzbekistan, 20 Amir Temur str., Tashkent, 00060]; E-mail: xxjabborov@mail.ru ORCID 0000-0002-0722-8265

Original peper

"O'ZBEKISTON TARIXI" FANIDAN TALABALARNING IJTIMOYIY FAOL FUQAROLIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH TAMOYILLARI VA STRATEGIYALARI

© A.T. Teshayev¹✉

¹Buxoro davlat universiteti, Buxoro, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: oliy ta'limda talabalarga yurtimiz tarixini puxta o'rganish, yoshlarni milliy mafkuramizga sodiq fuqaro sifatida tarbiyalash, xalqimizning boy tarixi, ota-bobolarimizning asrlar davomida to'plangan hayotiy tajribalari, diniy, ahloqiy, ilmiy qarashlarini o'zida mujassam etgan nodir qo'lyozmalarni o'rganish, ilmiylikka asoslangan yaxlit konsepsiya yaratish zaruratini yuzaga keltirib, tarix fani siyosat bilan o'zaro aloqadorlikda o'zining ijtimoiy faol fuqarolik pozitsiyasiga ega.

MAQSAD: "O'zbekiston tarixi" fanini o'qitish metodikasini takomillashtirish orqali talabalarda ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasini rivojlantirishda fanning imkoniyatlari, ta'lim tamoyillari va pedagogik yondashuvlardan foydalanish usullari, ta'lim jarayoni samaradorligini ta'minlovchi pedagogik qonuniyatlariga asoslanib talabalarda ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasini rivojlantirish

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda falsafiy, tarixiy, pedagogik, metodik, psixologik va pedagogikaga oid adabiyotlarni o'rganish, suhbat, pedagogik kuzatish, so'rovnoma, diagnostika, pedagogik tajriba-sinovdan foydalanildi. Nazariy qarashlar, tadqiqot usullari va yondashuvlar rasmiy manbalardan olinganligi, pedagogik ta'lim sohasidagi respublika va xorijiy davlat tadqiqotlariga asoslanganligi; ilmiy maqola, respublika va xalqaro konferensiyalarda sinovdan o'tkazilganligi xulosalarning tahlil qilinganligi bilan belgilanadi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: "O'zbekiston tarixi" fanini o'qitish orqali talabalarda ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasini rivojlantirish o'ziga xos talab va tamoyillar asosida amalga oshirilib, bunda pedagogik yondashuvlarni samarali qo'llash, ta'lim tamoyillari, strategiyalari, pedagogik g'oyalar, jamiyat taraqqiyoti va rivojida o'z o'rnini, mavqeyiga ega ijtimoiy faol fuqarolarni tayyorlash mavzuning metodologik asosini tashkil etadi.

XULOSA: kuchli jamiyat qurishda hayotiy ko'nikmalarga ega, yuqori bilim va tafakkuri rivojlangan yoshlarga bog'liq bo'lib, ularning faol fuqarolik kompetensiyasini rivojlantirish orqali hayoti davomida kechayotgan islohotlarda faol ishtirok etishi va kelajak istiqbolini o'zi belgilab olishiga o'rgatish bugungi ta'lim oldida turgan muhim shartlardan biri hisoblanadi.

Kalit so'zlar: kompetensiya, ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasi, taraqqiyot, sifatli ta'lim, tarix, ajdodlar merosi, mafkura, dunyoqarash, ta'lim yondashuvlari, strategiya.

Iqtibos uchun: Teshayev A.T. "O'zbekiston tarixi" fanidan talabalarning ijtimoiy faol fuqarolik kompetentsiyasini rivojlantirish tamoyillari va strategiyalari. // Inter education & global study. 2024. № 3(2). B. 173–184.

ПРИНЦИПЫ И СТРАТЕГИИ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНО АКТИВНОЙ ГРАЖДАНСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ СТУДЕНТОВ ПО ПРЕДМЕТУ "ИСТОРИЯ УЗБЕКИСТАНА"

© А.Т. Тешаев¹✉

¹Бухарский государственный университет, Бухара, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в высшем образовании необходимо дать возможность студентам досконально изучить историю нашей страны, воспитать молодежь как граждан, верных национальной идеологии, изучить богатую историю нашего народа, жизненный опыт наших предков, уникальные рукописи, вобравшие в себя религиозные, нравственные, научные взгляды, создать целостную концепцию, основанную на научности. имеет общественно активную гражданскую позицию.

ЦЕЛЬ: совершенствование методики преподавания предмета "История Узбекистана" развитие социально активной гражданской компетенции у студентов на основе возможностей науки, принципов образования и методов использования педагогических подходов, педагогических закономерностей, обеспечивающих эффективность образовательного процесса

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использовано изучение философской, исторической, педагогической, методической, психолого-педагогической литературы, беседа, педагогическое наблюдение, анкетирование, диагностика, педагогический эксперимент-тестирование. Тот факт, что теоретические взгляды, методы исследования и подходы заимствованы из официальных источников, основаны на республиканских и зарубежных государственных исследованиях в области педагогического образования; что научная статья проверена на республиканских и международных конференциях, определяется анализом выводов.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: развитие социально активной гражданской компетенции у студентов посредством преподавания предмета "История Узбекистана" осуществляется на основе конкретных требований и принципов, использование образовательных принципов, стратегий, педагогических идей, подготовка социально активных граждан, имеющих свое место, положение в развитии и развитии общества, составляет методологическую основу темы.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: одним из важнейших условий, стоящих перед сегодняшним образованием, является обучение молодых людей, обладающих жизненными навыками, знаниями и развитым мышлением, активному участию в реформах, проводимых на протяжении всей их жизни, и самоопределению будущей перспективы посредством развития активной гражданской компетенции.

Ключевые слова: компетентность, социально активная гражданская компетентность, развитие, качественное образование, история, наследие предков, идеология, мировоззрение, образовательные подходы, стратегия, общество.

Для цитирования: Тешаев А.Т. Принципы и стратегии развития социально активной гражданской компетенции студентов по предмету "История Узбекистана". // Inter education & global study. 2024. № 3(2). С.173-184.

PRINCIPLES AND STRATEGIES FOR THE DEVELOPMENT OF SOCIALLY ACTIVE CIVIC COMPETENCE OF STUDENTS IN THE SUBJECT "HISTORY OF UZBEKISTAN"

© Azizbek T. Teshayev¹✉

¹Bukhara State University, Bukhara, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: in higher education, it is necessary to give students the opportunity to thoroughly study the history of our country, to educate young people as citizens faithful to the national ideology, to study the rich history of our people, the life experience of our ancestors, unique manuscripts that incorporate religious, moral, scientific views, to create a holistic concept based on science. He has a socially active civic position.

AIM: to improve the teaching methods of the subject "History of Uzbekistan", the development of socially active civic competence among students based on the possibilities of science, principles of education and methods of using pedagogical approaches, pedagogical patterns that ensure the effectiveness of the educational process

MATERIALS AND METHODS: the study uses the study of philosophical, historical, pedagogical, methodological, psychological and pedagogical literature, conversation, pedagogical observation, questionnaires, diagnostics, pedagogical experiment-testing. The fact that theoretical views, research methods and approaches are borrowed from official sources, based on national and foreign government research in the field of teacher education; that the scientific article has been verified at national and international conferences is determined by the analysis of the conclusions.

DISCUSSION AND RESULTS: the development of socially active civic competence among students through teaching the subject "History of Uzbekistan" is carried out on the basis of specific requirements and principles, while the effective application of pedagogical approaches, the use of educational principles, strategies, pedagogical ideas, the training of socially active citizens who have their place, position in the development and development of society, constitutes a methodological the basis of the theme.

CONCLUSION: one of the most important conditions facing today's education is the training of young people with life skills, high knowledge and developed thinking in building a strong society, active participation in reforms carried out throughout their lives, and self-determination of future prospects through the development of active civic competence.

Key words: competence, socially active civic competence, development, quality education, history, ancestral heritage, ideology, worldview, educational approaches, strategy.

For citation: Azizbek T. Teshayev. (2024) 'Principles and strategies for the development of socially active civic competence of students in the subject "History of Uzbekistan"', Inter education & global study, (3(2)), pp. 173-184. (In Uzbek).

Oliy ta'lim jarayonida fanga oid va hayotiy kompetensiyalarni rivojlantirish - bu talabalarning bilim, ko'nikma va aqliy qobiliyatlarini shakllantirish, ushbu kompetensiyalarni o'rganish va amaliy faoliyatda qo'llash imkoniyatlarini yaratishga qaratilgan jarayondir. Ta'lim jarayonida belgilangan kompetensiyalarni rivojlantirish uchun zamonaviy ta'lim yondashuvlarini qo'llash o'quv mashg'ulotlarining sifatli va samarali bo'lishini ta'minlaydi. Bunda ta'lim resurslari, metodlari va vositalari integratsiyasi orqali talabalarda o'quv-bilish kompetensiyalari bilan birga shaxsiy – hayotiy sifatlar ham tarkib topib, rivojlantirib boriladi.

"O'zbekiston tarixi" fanini o'qitishda o'rganilayotgan mavzuning zamonaviy nazariyalari va konsepsiyalarini tahlil qilish orqali talabalarga ijtimoiy faol fuqarolik kompetentsiyasining shaxs va jamiyat uchun zaruriy mohiyati va mazmunini tushunishda muhim rol o'ynaydi [1].

Ayniqsa, "O'zbekiston tarixi" fanini o'rganish sharoitida zamonaviy metodikalar asosida fanga oid tushunchalarni tahlil qilish orqali talabalar faol fuqarolik kompetentsiyasini shakllantirishning asosiy jihatlari, tamoyillari va usullarini o'rganish bilan birga ular jamiyat hayotida samarali ishtirok etishlari va o'zlarida fuqarolik javobgarligini rivojlantirishlari uchun qanday ko'nikma va bilimlar zarurligini o'rganib boradilar.[2] Bu esa, talabalarga ularning ijtimoiy-fuqarolik kompetentsiyasini muvaffaqiyatli rivojlantirib borishlariga yordam beradigan o'qitish metodikasi va dasturlarini takomillashtirib borishga, ushbu sohadagi bilimlarini chuqurlashtirishga, pedagogik ishlarning samarali usullarini ishlab chiqishga, talabalar o'rtasida fuqarolik mas'uliyatini rivojlantirishga hissa qo'shishga yordam beradi. O'zbekiston tarixini o'rganish talabalarga mamlakatning tarixiy rivojlanishi sharoitida zamonaviy ijtimoiy-siyosiy jarayonlar va voqealarni mazmunli ko'rib chiqish, shuningdek, ularning vatanparvarlik tuyg'ulari, fuqarolik va madaniy o'ziga xosligini shakllantirishga, yuritimiz tarixiy o'tmishini yaxshiroq tushunishga, qadrlashga, xalqning madaniy merosi va urf-odatlarini to'g'risida ko'proq ma'lumot to'plashga, shuningdek, uning jahon tarixidagi o'rni va rolini chuqurroq anglashga yordam beradi.[3] Shu bilan birga mazkur fanni o'zlashtirish jarayonida talabalar mamlakatimizning madaniy merosi, xalqning madaniy xilma-xilligi, an'analarga chuqur hurmat, bag'rikenglik, boshqa xalq madaniyatiga hurmat va millatlararo dunyoqarashga ega bo'ladilar.

Tadqiqot ishimiz davomida "O'zbekiston tarixi" fanidan talabalarning ijtimoiy faol fuqarolik kompetentsiyasini rivojlantirish maqsadida fanni o'qitish metodikasini ta'lim ehtiyojlari va integratsiyasini hisobga olgan holda takomillashtirishda bir qator yo'nalishlarni e'tiborga olishni lozim topdik (1-jadvalga qarang).

1-jadval.

O'zbekiston tarixi fanini o'qitish metodikasini takomillashtirish yo'nalishlari

№	Yo'nalishlar	Mazmuni
1	Faol fuqarolik kompetentsiyasining zamonaviy nazariyalari va tushunchalarini tahlil qilish	Turli xil ta'lim nazariyalari va tushunchalarini, faol fuqarolik pozitsiyasini, ijtimoiy mas'uliyatni va talabalarning ijtimoiy-fuqarolik kompetentsiyasini rivojlantirishda muhim bo'lgan jihatlarini o'rganish
2	O'zbekistonning tarixiy jihatlarini o'rganish	O'zbekistondagi tarixiy voqealar, davrlar va shaxslar faoliyatini tahlil qilish, mamlakatning o'ziga xos xususiyatlarini, uning tarixiy merosini va zamonaviy ijtimoiy muhitni shakllantirishga ta'sirini tushunish
3	Pedagogik metodika va yondashuvlarni ishlab chiqish	"O'zbekiston tarixi" fanidan talabalar o'rtasida ijtimoiy-fuqarolik kompetentsiyasini samarali shakllantirishga yordam beradigan yangi pedagogik metodika, o'quv materiallari, faol ta'lim shakllari va usullarini ishlab chiqish
4	Empirik tadqiqotlar va amaliy tavsiyalar	O'zbekiston tarixi kontekstida o'qitish samaradorligini oshirish va fuqarolik kompetentsiyasini rivojlantirish bo'yicha empirik tadqiqotlar, talabalar so'rovlari, o'quv jarayonini kuzatish va amaliy tavsiyalar berish

Mavzu bo'yicha olib borgan tadqiqotlarimiz, o'zbekiston tarixi fanini o'qitish metodikasini faol fuqarolik kompetentsiyasining zamonaviy nazariyalari va tushunchalarini tahlil qilish; O'zbekistonning tarixiy jihatlarini o'rganish; Pedagogik metodika va yondashuvlarni ishlab chiqish; empirik tadqiqotlar va amaliy tavsiyalar berish yo'nalishlarini takomillashtirish talabalarning ijtimoiy faol fuqarolik kompetentsiyasini rivojlantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatishi aniqlandi. O'zbekiston tarixi fanini o'qitish metodikasini takomillashtirish zamonaviy ta'lim jarayonida yangicha yondashuv va usullarni taklif qilishga yordam beradigan muhim tadqiqotlardan biri sifatida yoshlarda hayotiy ko'nikmalarni tarkib topish imkoniyatlarini kengaytiradi.[1]

O'zbekiston tarixi fanini o'qitish jarayonida talabalarda ijtimoiy faol fuqarolik kompetentsiyasini rivojlantirishning o'ziga xos pedagogik tamoyillari mavjud bo'lib, ushbu tamoyillar real ijtimoiy jamiyat qonunlariga asoslangan holda belgilanadi. Jumladan, fan dasturidagi mavzular va uning mazmunini fuqarolik tushunchasi haqida to'liq bilimlarga ega bo'lish hamda uni anglashni ta'minlashga qaratilgan ilmiy – nazariy ma'lumotlar bilan kengaytirish; O'zbekiston Respublikasining qonun hujjatlarini o'rganishga alohida e'tibor qaratish; fan doirasida talabalarning ma'naviy-ma'rifiy rivojlanishlarini ta'minlashga oid tadbirlarni amalga oshirish; fan o'qituvchisining fuqarolik masalalari bo'yicha malakasini oshirish uchun treninglar tashkil etish; fanni rivojlantirishga oid innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlash va yangi g'oyalarni tavsiya etish; talabalarda ijtimoiy faol fuqarolik kompetentsiyasini rivojlantirishda kerakli ta'lim resurslari va texnologiyalaridan maqsadli foydalanish; fanni o'qitish jarayonida talabalarga qonunchilik va normativ hujjatlarga muvofiq faoliyatlarini yuritishga va unga qat'iy amal qilishga o'rgatish; talabalarda fuqarolik kompetentsiyasini rivojlantirish maqsadida kasbiy tajriba almashtirish va ulardan samarali foydalanishga e'tibor qaratish; talabalarda ijtimoiy faol fuqarolik kompetentligini rivojlantirishda xalqaro tajribalarni o'rganishga oid o'quvlarni tashkil etish kabilar.

Oliy ta'lim jarayonida "O'zbekiston tarixi" fanini o'qitish orqali talabalarning ijtimoiy faol fuqarolik ko'nikmasini rivojlantirishga qo'yilgan talablar: jamoa a'zolarining huquqlarini muhofaza qilish va ularni kengaytirish; ijtimoiy muammolarni o'rganish va ularni muhokama qilish; ishbilarmonlikni tashkil etish va jamoaning ichki holatini yaxshilash; jismoniy va ma'naviy sog'lom muhitni saqlashga oid tadbirlarni amalga oshirish; ijtimoiy faoliyatlarda demokratiya va inkluzivlik prinsiplariga amal qilish; tadbirkorlik, innovatsiya, va ijtimoiy muammolarni o'rganish uchun treninglar va seminarlar tashkil etish; jamoa a'zolarida fuqarolik kompetensiyasini oshirishga ko'maklashuvchi dasturlarni yaratish; ijtimoiy faoliyatlarda qonunchilik va adolatlik prinsiplariga amal qilish; talabalarda ehtiyojlar asosida fuqarolik ko'nikmasini yangilab borish va o'zlashtirish uchun uzluksiz o'z-o'zini rivojlantirishni amalga oshirish; yuqoridagi kabi talablarga rioya qilish asosida talabalarda ijtimoiy faol fuqarolik ko'nikmasini rivojlantirish ijobiy natijadorlikni ta'minlaydi.

Bundan tashqari "O'zbekiston tarixi" fanini o'zlashtirish orqali talabalarda ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasini rivojlantirish vazifasi quyidaga bir qator pedagogik qonuniyatlar asosida amalga oshirilishini maqsadga muvofiq deb, hisoblaymiz (2-jadvalga qarang).

2-jadval

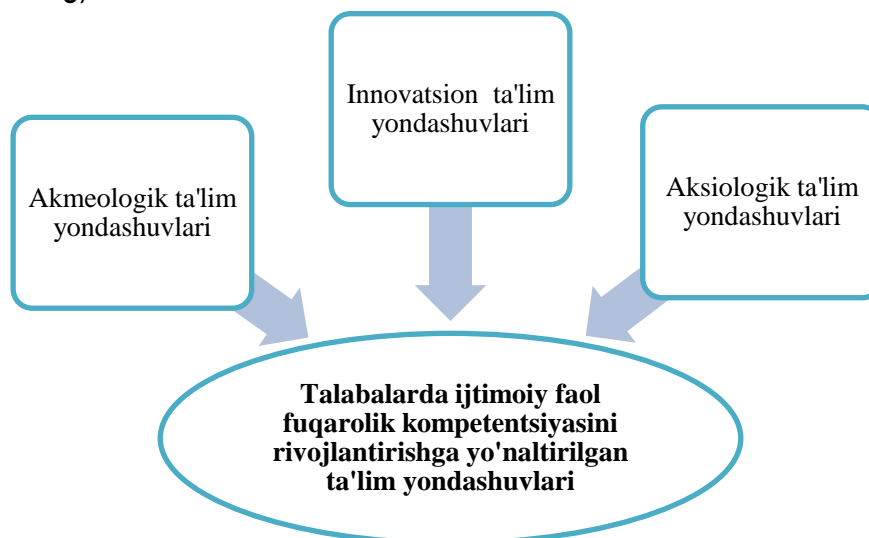
"O'zbekiston tarixi" fanini o'qitish asosida talabalarda ijtimoiy faol fuqarolik kompetentlikni rivojlantirishning pedagogik qonuniyatlari

№	Pedagogik qonuniyatlar	Mazmuni
1	Faol ishtirok	Talabalarga jamoat ishlarida faol ishtirok etish, o'z shaxsiy sifatlarini milliy qadriyatlar asosida doimiy rivojlantirishga o'rgatib borish.
2	Qonun va adolat	Talabalarga faol fuqarolik mavzusida yangi, qo'shimcha ma'lumotlar berish va jamiyat qonun-qoidalarini bilish, ularga qat'iy amal qilishga oid dastur, loyihalarda ishtirok etishlarini ta'minlash.
3	Tadbirkorlik	Talabalarda faollik, tadbirkorlik, ishbilarmonlik, va o'zaro ishonch ko'nikmalarini rivojlantiruvchi tadbirlarni tashkil etish.
4	Innovatsiya	Talabalarga yangi g'oyalar va innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlash, ularning mohiyatini o'rganishlari uchun imkoniyatlar yaratish.
5	Tarbiya	Talabalarning ma'naviy-jismoniy salomatligini asrash orqali ularni ijtimoiy foydali mehnat va tadbirkorlikka yo'naltirish.
6	Treninglar	Talabalarda ijtimoiy faol fuqarolik kompetentlikni rivojlantirishga yo'naltirilgan seminar - treninglar tashkil etish.
7	Media ta'lim vositalaridan foydalanish	Ta'lim-tarbiya jarayonida media vositalardan foydalanish tizimini yo'lga qo'yish orqali talabalarda ijtimoiy faol fuqarolik kompetentlikni rivojlantirish.
8	Uzluksiz ta'lim olish, o'z-o'zini rivojlantirish	Talabalarning fuqarolik kompetensiyasini oshirishga hamda ko'nikmaning samaradorligini tekshirish uchun o'rganish va bosqichma-bosqich rivojlantirish ishlarini amalga oshirish.

Ushbu pedagogik qonuniyatlar "O'zbekiston tarixi" fanidan talabalarda ijtimoiy faol fuqarolik ko'nikmalarini rivojlantirish imkonini yaratadi. Ya'ni, faol ishtirok, qonun va adolat, tadbirkorlik, innovatsiya, tarbiya, trening, media ta'lim, uzluksiz ta'lim olish va o'z-o'zini rivojlantirish kabi pedagogik qonuniyatlarga amal qilib, nostandart o'quv mashg'ulotlarini tashkil etish belgilangan maqsadlarga erishish samaradorligini oshiradi.

"O'zbekiston tarixi" fanini o'qitish metodikasini dars mashg'ulotlarida innovatsion, akmeologik, aksiologik yondashuvlar asosida takomillashtirish ham fanni o'rganish sifatini

oshirib, talabalarning ijodkorligi, mustaqil fikrlash va o'z fikrini erkin bayon etish, jamiyatda yuz berayotgan voqea va hodisalarga o'z munosabatini bildirga olish kabi sifatlarini oshiradi (1-rasmga qarang).

1-rasm. Talabalarda ijtimoiy faol fuqarolik kompetentsiyasini rivojlantirishga yo'naltirilgan ta'lim yondashuvlari

“O‘zbekiston tarixi” fanini akmeologik yondashuv asosida o‘qitishda talabalarning ijtimoiy faol fuqarolik kompetentsiyasini rivojlantirish ma’naviy va ishbilarmonlik xususiyatlarini o‘z ichiga olib, insonga motivatsion ta’sir qilishni nazarda tutadi. Bilamizki, akmeologiya insonning yetuklik davridagi rivojlanishning yuqori darajaga erishgandagi rivojlanish hodisalari, qonuniyatlari va mexanizmlarini o‘rganuvchi fan sohasi bo‘lib, uning mazmuni katta yoshli inson rivojlanishi xaqidagi fan sifatida qo‘llaniladi.

Tarix fanini o‘qitishda akmeologik yondashuvdan foydalanish talabalarning kasbiy faoliyat va o‘z hayotini o‘zi belgilash, o‘z-o‘zini rivojlantirish va ijodkorlik qobiliyati, fuqaro sifatidagi jamiyatdagi o‘rni va uning subyekt sifatidagi ta’siri, shaxsiy rivojlanishidagi izchillik va mukammallik cho‘qqisiga intilishi, shaxsiy, kasbiy va fuqarolik pozitsiyasini rivojlantirish, takomillashtirish qobiliyatlari darajasini belgilashga yordam beradi.

Oliy ta’lim muassasalarida talabalarga “O‘zbekiston tarixi” fanini innovatsion yondashuvlar asosida o‘qitish avvalo, darsda ilm-fan va texnika yutuqlarini keng qo‘llagan holda zamonaviy innovatsion texnologiyalarni tezkor joriy etib, ta’limning sifati va samaradorligini oshirish, dars jarayoni mazmundorligini ta’minlash hamda davlat va jamiyat hayotidagi mavjud barcha sohalarda yoshlar ishtirokini keng jalb etgan holda, yangidan-yangi ijodiy izlanishlar, turli loyihalar yaratish kabi maqsadlarga erishishni nazarda tutadi.

Tarix darslarini innovatsion yondashuvlar asosida tashkil etish talabalarga ehtiyojlardan kelib chiqib, yangi g‘oyalarni yaratish, o‘zaro hamkorlikda bilimlarni egallash, halqaro tajribalarni o‘rganish, fuqarolik faoliyatida zarur bo‘lgan ko‘nikmalarni egallash, shaxsiy va kasbiy sifatlarni ijodkorlik asosida boyitish, insoniylik va vatanparvarlik ruhida samarali yashash va mehnat qilishga o‘rganish kabi fazilatlariga ega bo‘lishlarini kafolatlaydi.

Innovatsion yondashuvlar asosida tashkil etilgan darslar (3-jadvalga qarang) mavzuga mos multimedialar, veb-platformalar, mobil ilovalar va interaktiv darsliklar, texnologik vositalar orqali amalga oshirilishi talabalarning ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasini rivojlantirishga va shu bilan birga talabalarning ma'naviy rivojlanishini tezlashtirish va jamiyat bilan faol hamkorlik hissiyatini yanada kuchaytirish imkoniyatini beradi.

3-jadval

Talabalarda ijtimoiy faol fuqarolik kompetentlikni rivojlantirishda innovatsion yondashuv usullari

Guruh ishlari	Rolli o'yinlar	Interaktiv darslarni tashkil etish
Ta'lim topshiriqlarini guruhlarda bajarish orqali o'zaro hamkorlikka o'rgatish	muammoli ta'lim asosida talabalarda mas'uliyatni o'z zimmasiga olish ko'nikmasini tarkib toptirish	dars jarayonida faollikni talab etuvchi usullarni qo'llash orqali talabalarda jamiyatning faol fuqarosiga aylanish imkoniyatini yaratish

Tarix darlarida yuqoridagi pedagogik yondashuvlar va innovatsion ta'lim usullaridan samarali foydalanish talabalarda ijtimoiy faol fuqarolik ko'nikmasini yanada oshirib, ularda o'z yurti va xalqi, millati, ajdodlari merosi bilan faxrlanish, ularga sodiq voris bo'lib ulg'ayish, yangi bilimlarni egallash, qalban va ruhan o'z-o'zini rivojlantirish, berilayotgan imkoniyatlardan to'g'ri foydalanish, oilasi, yaqinlari, do'stlari uchun kerakli va ahamiyatli inson sifatida o'z hayoti va turmush tarzini to'g'ri tanlash, kelajakda yanada mazmunli yashash uchun tinimsiz o'qib, izlanish zarurligini ongli anglashga o'rgatadi. [4]

"O'zbekiston tarixi" fanini o'qitish jarayonida talabalarda ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasini rivojlantirish strategiyalarini quyidagi pedagogik tizim asosida ko'rib chiqamiz (4-jadvalga qarang).

4-jadval.

"O'zbekiston tarixi" fanini o'qitishda talabalarda ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasini rivojlantirish strategiyalarining pedagogik tizim

No	Strategiyalar	Mazmun
1	Faol fuqarolik kompetentlikni rivojlantirishda "O'zbekiston tarixi" fanining roli	O'zbekiston tarixini o'rganishning talabalarning fuqarolik fazilatlarini rivojlantirishga ta'sirini o'rganish: milliy tarix, madaniyat, an'analarni tushunish; fuqarolik o'ziga xosligini shakllantirish
2	Faol fuqarolik kompetentlikni rivojlantirishning zamonaviy usullari va yondashuvlarini tahlil qilish	turli pedagogik yondashuvlar, o'yin usullari, interaktiv texnologiyalar va tarixiy manbalar bilan ishlash usullarining samaradorligini baholash
3	Faol fuqarolik kompetentlikni rivojlantirishning ijtimoiy jihatlarini o'rganish:	ijtimoiy-madaniy vaziyatning talabalarning ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishga tayyorligiga, fuqarolarning huquq va erkinliklarini ta'minlashga, fuqarolik fazilatlarini rivojlantirishga ta'sirini tahlil qilish
4	Faol fuqarolik kompetentlikni shakllantirish strategiyalari va dasturlarini ishlab chiqish va sinovdan o'tkazish:	"O'zbekiston tarixi"fanidan talabalarning ijtimoiy faol fuqarolik ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan uslubiy tavsiyalar, o'quv qo'llanmalari va dasturlarni yaratish
5	Empirik tadqiqotlar va amaliy tavsiyalar:	ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasini rivojlantirish strategiyalarining samaradorligini baholash va unga erishishning maqbul usullarini aniqlash uchun so'rovlar, munozaralar, pedagogik tajribalar o'tkazish

"O'zbekiston tarixi" fani mazmunidagi milliy tarixni tushunish, fuqarolikning tarixiy o'ziga xos jihatlarini o'rganish, vatanparvarlik tuyg'ularini mustahkamlash, jamiyatdagi

barcha sohalarda fuqarolarning faol ishtirokini ta'minlash, taqqidlik fikrlashni rivojlantirish, uzluksiz bilim olish va o'z-o'zini rivojlantirish kabi dolzarb masalalar haqidagi ko'nikmalarga ega bo'lish talabalarning ijtimoiy faol fuqarolik kompetentsiyasini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi, chunki ularning maqsad va vazifasi, harakatlar g'oyasi, qadriyatlarga asoslanganligi zamirida inson qadri tushunchasi oldingi o'rinda turadi (2-rasmga qarang).

Milliy tarixni tushunish va anglash	talabalarga o'z mamlakatining tarixiy o'tmishini tushunish va anglashga yordam beradi, unda milliy o'ziga xoslik tuyg'usini rivojlantiradi.
Fuqarolik tarixiy o'ziga xosligini rivojlantirish	talabalarda fuqarolik jamiyatida tarixiy o'ziga xoslik asosida milliy qadriyatlar va an'analarni o'zlashtirishga yordam beradi.
Vatanparvarlik tuyg'ularini mustahkamlash	talabalarga vatanparvarlik tuyg'ularini, o'z vataniga, uning merosi va madaniyatiga hurmatni rivojlantirishga yordam beradi.
Fuqarolik ishtirokini rivojlantirish	talabalarning jamiyat hayotida fuqarolik ishtirokini rivojlantirishga, fuqarolik javobgarligini mustahkamlash va ijtimoiy faollasuvining muhimligini anglashga ko'maklashadi
Tanqidiy fikrlash ko'nikmasini tarkib toptirish	talabalarning tanqidiy fikrlashini, tarixiy voqealarni tahlil qilish, xulosalar chiqarish va ma'lumotli qarorlar qabul qilish qobiliyatini rivojlantirishga imkon beradi
Vatan kelajagi uchun ma'sul bo'lish	yoshlarni kelajak hayotda jamiyatda o'z o'rnini topish, uning rivojiga munosib hissa qo'shish, kelajak avlod uchun bebaho boylik qoldirish, namunali oila a'zosi, namunali fuqaro, namunali ishchi xodim kabi sifatlarni o'zida mujassam etishga o'rgatadi

2-rasm. "O'zbekiston tarixi" fani asosida talabalarda fuqarolik ko'nikmasini rivojlantirish g'oyalari

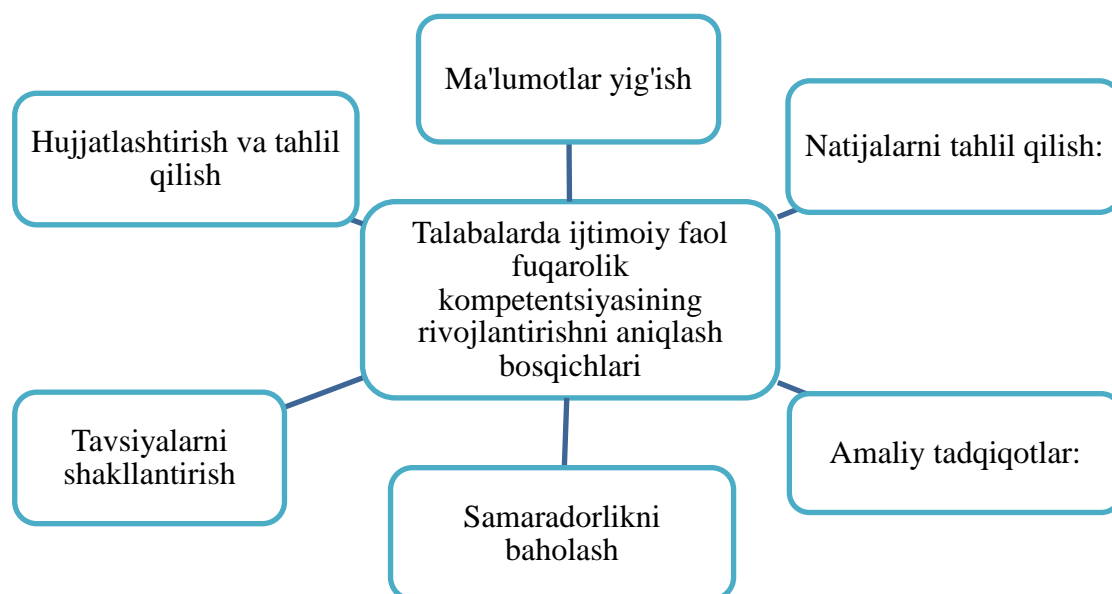
Tadqiqot doirasida talabalarda ijtimoiy faol fuqarolik kompetentsiyasini rivojlantirishning zamonaviy usullari va yondashuvlarini tahlil qilish ta'lim berishda bir qator muhim o'ziga xos jihatlarni o'z ichiga olishi aniqlandi: 1. Fuqarolik kompetentsiyasi nazariyalari va tushunchalarini o'rganish: fuqarolik kompetentsiyasini rivojlantirish jarayonining zamonaviy nazariyalari va tushunchalarini tahlil qilish zamonaviy ta'limda qo'llaniladigan asosiy tamoyillar, usullar va yondashuvlarni tushunishga yordam beradi. 2. Fanni o'qitishning metodik samaradorligini baholash: "O'zbekiston tarixi" fanidan talabalar o'rtasida fuqarolik kompetentsiyasini rivojlantirishda turli ta'limiy – loyihaviy, noan'anaviy usullar va yondashuvlardan foydalanishni o'rganishni talab etadi. 3. Zamonaviy ta'lim texnologiyalarini joriy etish: fuqarolik kompetentsiyasini samarali rivojlantirish uchun raqamli texnologiyalar, onlayn ta'lim, interaktiv platformalar va boshqa interaktiv ta'lim resurslaridan foydalanish imkoniyatlarini o'rganish lozim. 4. Fuqarolik kompetentsiyasi sohasidagi tadqiqotlarning amaliy tajribasini tahlil qilish: ilmiy tadqiqotlar natijalarini, pedagogik amaliyotni va fuqarolik kompetentsiyasini rivojlantirish sohasidagi boshqa ta'lim muassasalarining tajribasini o'rganish muhim. 5. Yangi metodika va yondashuvlarni ishlab chiqish va sinovdan o'tkazish: talabalarning fuqarolik kompetevakolatlarini samarali

rivojlantirish uchun o'z ta'lim dasturlari, o'quv materiallari, o'quv ishlari va boshqa innovatsion usullarni yaratish shart.

Talabalarda faol fuqarolik kompetentsiyasini rivojlantirishning ijtimoiy jihatlarini o'rganish va tahlil qilish fuqarolik tushunchasining mohiyatini anglash va rivojlantirish uchun muhim hisoblanib, mavzuda belgilangan vazifalarni bajarish davomida mazkur muammoga yechim topishda quyidagi jihatlariga alohida e'tibor qaratish lozimligi aniqlandi: 1. Ta'lim jarayonida ijtimoiy-madaniy vaziyatning ta'siri: ijtimoiy-madaniy vaziyatning talabalar o'rtasida fuqarolik kompetentsiyasini rivojlantirishga ta'sirini tahlil qilish. Fuqarolikni rivojlantirish uchun ijtimoiy muhitning xususiyatlarini o'rganish. 2. Talabalarda fuqarolik javobgarligini o'rgatish: innovatsion ta'lim jarayonida talabalarda fuqarolik javobgarligi ko'nikmasini rivojlantirishni ta'minlovchi ta'lim dasturlari va metodikalarining mavjudligi hamda ularning samaradorligini baholash. Talabalarga ijtimoiy mas'uliyatni o'rgatishning turli yondashuvlarini aniqlash va tahlil qilish. 3. Jamoat institutlarining roli: fuqarolik vakolatlarini rivojlantirishda jamoat institutlarining (ta'lim muassasalari, ommaviy axborot vositalari, jamoat tashkilotlari va boshqalar) rolini o'rganish. 4. Ijtimoiy o'zaro ta'sir va faollik: ijtimoiy o'zaro ta'sir, ijtimoiy hayotda ishtirok etish, jamoat ishlarida faollikning talabalarining fuqarolik kompetentsiyasi darajasiga ta'sirini o'rganish. 5. Empirik tadqiqotlar: talabalarda ijtimoiy faol fuqarolik kompetentsiyasini rivojlanishiga ta'sir qiluvchi ijtimoiy omillar to'g'risida ma'lumot to'plash uchun suhbat, so'rovnomalar, fokus-guruhlar, kuzatuvlar va boshqa usullarni o'tkazish.

"O'zbekiston tarixi" fanidan talabalarining faol fuqarolik kompetentsiyasini rivojlantirish strategiyasi va dasturlarini ishlab chiqish, sinovdan o'tkazish o'quv jarayonida muhim rol o'ynaydi va tadqiqot ishining asosiy elementlaridan biri bo'lib hisoblanadi. Bunda biz quyidagi jihatlariga e'tibor qaratishni lozim topdik. 1. Bugungi ta'lim jarayonida qo'llanilayotgan mavjud yondashuvlarni tahlil qilish: O'zbekiston tarixi asosida fuqarolik kompetentsiyasini shakllantirishning turli usullari va strategiyalarini o'rganish. Talabalarda fuqarolik ko'nikmalarini rivojlantirish uchun ta'limda qo'llaniladigan eng yaxshi amaliyotlarni o'rganish. 2. Pedagogik modellarni ishlab chiqish: "O'zbekiston tarixi"ni o'rganish orqali fuqarolik kompetentsiyasini rivojlantirishga yo'naltirilgan innovatsion modellar va o'qitish metodikalarini yaratish. Interfaol o'qitish usullari, o'yin stsenariylari va o'quv loyihalarini amalga oshirish. 3. Amaliy sinov va ko'nikmalarni baholash: talabalarda ijtimoiy faol fuqarolik ko'nikmasini rivojlantirish uchun ishlab chiqilgan strategiya va dasturlarni amaliy sinovdan o'tkazish, ularning fuqarolik kompetentsiyasini rivojlantirishda samaradorlik darajasini tahlil qilish va baholash. Natijalarni moslashtirish uchun fikr-mulohazalar va ma'lumotlarni to'plash. 4. Ilmiy xulosalar va tavsiyalar: amaliy tajriba va sinov natijalarini tahlil qilish asosida xulosalar chiqarish. "O'zbekiston tarixi"ni o'rganish asosida fuqarolik kompetentsiyasini rivojlantirish strategiyasi va dasturlarini takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish.

3-rasm. Talabalarda ijtimoiy faol fuqarolik kompetentsiyasini rivojlantirishni aniqlash bosqichlari

"O'zbekiston tarixi" fanidan talabalarning fuqarolik kompetentsiyasini shakllantirish bo'yicha dissertatsiya ishi doirasida empirik tadqiqotlar va amaliy tavsiyalar quyidagi bosqichlarni o'z ichiga olishi mumkin (3-rasmga qarang): 1. Ma'lumotlar yig'ish: talabalarda ijtimoiy faol fuqarolik kompetentsiyasining hozirgi darajasi, ularning "O'zbekiston tarixi" fanidan olgan bilimlari va yaratgan g'oyalari to'g'risida ma'lumot to'plash maqsadida so'rovnomalar, fokus-guruhlar, intervyular o'tkazish. 2. Natijalarni tahlil qilish: olingan ma'lumotlarni o'rganish va tahlil qilish, talabalar o'rtasida fuqarolik kompetentsiyasini shakllantirishdagi asosiy muammolarni aniqlash. 3. Amaliy tadqiqotlar: "O'zbekiston tarixi" fani asosida talabalarda ijtimoiy faol fuqarolik kompetentsiyasini rivojlantirishning turli usullari, strategiyalari va dasturlarini sinab ko'rish maqsadida amaliy pedagogik tajribalar o'tkazish. 4. Samaradorlikni baholash: amaliy tadqiqotlar natijalarini baholash, yangi ta'lim texnologiyalari va dasturlarni joriy etishdan oldingi va keying jarayonda talabalarning ijtimoiy faol fuqarolik kompetentsiyasining darajasini taqqoslash. 5. Tavsiyalarni shakllantirish: o'tkazilgan empirik tadqiqotlar va amaliy test sinovlari natijalari asosida "O'zbekiston tarixi" fanini o'qitish metodikasini innovativ - integrativ asosda takomillashtirish, talabalarda ijtimoiy faol fuqarolik kompetentsiyasini rivojlantirish va o'qitish samaradorligini oshirish bo'yicha ilmiy - amaliy tavsiyalar ishlab chiqish. 6. Hujjatlashtirish va tahlil qilish: tadqiqotning yakuniy bosqichlari, shu jumladan, natijalarni rasmiylashtirish, ularning ahamiyatini tahlil qilish va ta'lim amaliyotida keyinchalik qo'llash uchun ilmiy - amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Empirik tadqiqotlar va amaliy tavsiyalar nafaqat talabalar o'rtasida ijtimoiy faol fuqarolik kompetentsiyasini rivojlantirishning hozirgi holati va samaradorligini baholashga, balki "O'zbekiston tarixi" fanidan o'quv jarayonini takomillashtirish va o'qitish sifatini oshirish bo'yicha amaliy chora-tadbirlar va dasturlarni ishlab chiqishga imkon beradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. G.Fuzailova. Tarix o'qitish metodikasi va ta'lim texnologiyalari. Darslik.T.-2020. -B.210.
2. A. Sagdiyev, G. Fuzailova, M. Hasanova. Tarix o'qitish metodikasi. O'quv qo'llanma. - Toshkent-2008. -B.24.
3. Quronboev Q.Q "Talabalarning ma'naviy – ijtimoiy faolliklarini rivojlantirishning pedagogik asoslari (Yoshlar tashkilotlari misolida)": Ped.f.n...diss. – T.: O'zPFITI, 2000 y.
4. Teshayev A. Tarix fanini innovatsion pedagogik texnologiyalar orqali o'qitish. Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar. 2023/7. ISSN 2181-1709 (P) 4 bet
5. Teshayev A. Bo'lajak pedagoglarda tarix fanini o'qitish orqali milliy iftixor tuyg'usini shakillantirish texnologiyalari. Golden brain. ISSN: 2181-4120 volume 1 | issue 26 | 2023
6. Jalalovich, Yadgarov Nodir. "Methods of formation of professional skills of future teachers of drawing through teaching spatially-visual 3d images." International Journal of Early Childhood Special Education 14.8 (2022).
7. Yodgorov N. J. CHIZMACHILIKDA FAZOVIIY-VIZUAL 3D OBRAZLARINING AYRIM PSIXOLOGIK VA PEDAGOGIK JIHATLARI //UMUMINSONIY VA MILLIY QADRIYATLAR: TIL, TA'LIM VA MADANIYAT. – 2022. – T. 1. – C. 44-48.
8. Yadgarov, Nodir. "Methods of Building Visual 3D Models Based on Descriptive Geometry." Middle European Scientific Bulletin 18 (2021): 242-246.
9. Nodir D. Yadgarov, Taner Aşçı, and Ihsan Toktaş. "BİR SANAT VE ZANAAT MÜZESİ OLARAK ÖZBEKİSTAN ORTAÇAĞ BUHARA MİMARİSİNDEN YAZLIK SITORA-I MOKHI-KHOSSA SARAYI" Inter education & global study, no. 2, 2024, pp. 25-43. doi:10.24412/2992-9024-2024-2-25-43
10. Yodgorov, N. J. (2022). Methods of Using "Ar" (Additional Reality) Technology in the Formation of Professional Skills in Future Drawing Teachers. EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION, 2(5), 262–266. Retrieved from <https://inovatus.es/index.php/ejine/article/view/896>

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

✉ **Teshayev Azizbek To'ynor o'g'li**, o'qituvchi [Тешаев Азизбек Туйнор угли, педагог], [Azizbek T. Teshayev, teacher]; manzil: O'zbekiston, Buxoro viloyati, Shofirkon tumani, Kalon MFY, 83-uy [адрес: Узбекистан, Бухарская область, Шафиркаской район, Калон СГМ, 83 дом], [address: Uzbekistan, Bukhara region, Shafirkan district, Kalon, 83th house]; E-mail: azizbek.teshayev.1995@mail.ru

Muassis: Buxoro davlat pedagogika instituti

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2023-yil 08 avgust №-111889-sonli guvohnoma bilan ro'yxatga olingan.

Jurnal O'zbekiston Respublikasi OAK Rayosatining 2024 yil 31 yanvardagi 350-son qaroriga asosan pedagogika, san'atshunoslik, psixologiya, fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan "Dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxati" ga kiritilgan <https://oak.uz/pages/4802>

Jurnal 2023 yilda tashkil etilgan bo'lib bir yilda 6 marta o'zbek, rus va ingliz tillarida nashr etiladi. Pedagogika, psixologiya, san'atshunoslik fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan ilmiy jamoatchilikni ilm-fan natijalari bilan tanishtirish; ilm-fan rivojlantirishning dolzarb masalalariga tadqiqotlarining ustuvor yo'nalishlari doirasida olib borilgan ilmiy ishlarning asosiy natijalari to'g'risida ma'lumot berish; yangi istiqbolli loyihalar va texnologiyalarni joriy etish; ta'lim va tarbiya bilan bog'liq nazariy va amaliy ishlar; fan va ta'limning innovatsion rivojlanishi; fundamental va amaliy tadqiqotlarni qo'llab-quvvatlash uchun qulay axborot muhitini yaratishning asosiy ilmiy natijalarini o'z ichiga oladi. Shuningdek, zamonaviy ta'limning muammo va paradigmalarini o'rganish, rivojlantirish va amaliyotga tadbiq etish bo'yicha nazariy tavsiyalar berishdan iborat. Nashr qilingan materiallardan O'zbekiston Respublikasi hamda xorijning yetakchi olimlari, tadqiqotchi izlanuvchilar foydalanishi ko'zda tutilgan.

Jurnalning kalit so'zlari:

Oliy pedagogik ta'lim nazariyasi va amaliyoti; umumiy va maxsus pedagogika, psixologiya va san'atshunoslik; pedagogika va innovatsiya, integratsiya; O'zbekiston va xorijiy mamlakatlarning ta'lim tizimi; ta'lim jarayoni; ko'p madaniyatli va mintaqaviy ta'lim; III Renessans, XXI asrdagi ta'lim; ta'lim va tarbiya sohasidagi milliy hamda umuminsoniy qadriyatlar; ta'lim sifatini monitoring qilish; ta'lim dasturlari; oliy, umumiy o'rta va professional ta'limining davlat ta'lim standartlari; o'qituvchilarni tayyorlash tizimidagi ta'lim texnologiyalari.

Guvohnoma raqami №-111889
Mas'ul kotib: Mamurova D.I.

Учредитель: Бухарский государственный педагогический институт

Журнал зарегистрирован Агентством информации и массовых коммуникаций при
Администрации Президента Республики Узбекистан свидетельством №111889 от 08
августа 2023 года.

Журнал включен в список национальных изданий, рекомендованных для публикации
основных научных результатов диссертаций кандидатов на соискание ученой степени
доктора философии (PhD), доктора наук (DSc). Согласно решению Президиума ВАК РУз от
31 января 2024 г. №350. По направлению педагогики, искусствоведение и
психологии <https://oak.uz/pages/4802>

Журнал был основан в 2023 году и выпускается в год 6 раз на узбекском, русском и
английском языках. Он предназначен для ознакомления научного сообщества с
результатами научных исследований соискателей ученых степеней доктора философии
(PhD) и доктора наук (DSc) в областях педагогики, психологии и искусствоведения. Журнал
информирует о ключевых научных достижениях, проводимых в рамках приоритетных
направлений исследований, касающихся актуальных вопросов развития науки. Также в нем
рассматриваются новые перспективные проекты, технологии и идеи, связанные с
образованием, воспитанием, инновациями, а также созданием благоприятной
информационной среды для поддержки фундаментальных и прикладных исследований.
Журнал также предлагает теоретические рекомендации по изучению, разработке и
внедрению современных подходов к образованию. Материалы, опубликованные в журнале,
предназначены для ведущих ученых и исследователей из Республики Узбекистан и других
стран, и направлены на стимулирование дальнейших исследований, развитие науки и
образования.

Ключевые слова журнала:

Теория и практика высшего педагогического образования; общая и специальная
педагогика, психология и искусствоведение; педагогика и инновации, интеграция; система
образования Узбекистана и зарубежных стран; образовательный процесс;
мультикультурное и региональное образование; образование эпохи Возрождения, XXI веке;
национальные и общечеловеческие ценности и ценности в сфере образования и
воспитания; мониторинг качества образования; образовательные программы;
государственные образовательные стандарты высшего, среднего и профессионального
образования; образовательные технологии в системе подготовки педагогических кадров.

Идентификационный номер №-111889
Ответственный редактор: Мамурова Д.И.

Founder: Bukhara State Pedagogical Institute

The journal is registered by the Agency of Information and Mass Communications under the Administration of the President of the Republic of Uzbekistan with certificate No. 111889 dated August 8, 2023.

The journal is included in the list of national publications recommended for publishing the main scientific results of dissertations of candidates for the degree of Doctor of Philosophy (PhD), Doctor of Science (DSc). According to the decision of the Presidium of the Supreme (Higher) Attestation Commission of the Republic of Uzbekistan dated January 31, 2024 No. 350. In the direction of pedagogy, art science and psychology <https://oak.uz/pages/4802>

The journal was founded in 2023 and is published 6 times a year in Uzbek, Russian and English. It is intended to familiarize the scientific community with the results of scientific research of applicants for the degrees of Doctor of Philosophy (PhD) and Doctor of Sciences (DSc) in the fields of pedagogy, psychology and art history. The journal informs about key scientific achievements carried out within the framework of priority research areas related to topical issues of science development. It also examines new promising projects, technologies and ideas related to education, upbringing, innovation, as well as the creation of a favorable information environment to support fundamental and applied research. The journal also offers theoretical recommendations on the study, development and implementation of modern approaches to education. The materials published in the journal are intended for leading scientists and researchers from the Republic of Uzbekistan and other countries, and are aimed at stimulating further research, the development of science and education.

Key words of the journal:

Theory and practice of higher pedagogical education; general and special pedagogy, psychology and art criticism; pedagogy and innovation, integration; education system of Uzbekistan and foreign countries; educational process; multicultural and regional education; Renaissance education, XXI century; national and universal values and values in the field of education and upbringing; monitoring the quality of education; educational programs; state educational standards of higher, secondary and vocational education; educational technologies in the system of teacher training.

Identification number №-111889

Managing editor: Mamurova D.I.

